

श्रीनारायणपण्डिताचार्यप्रणीतः
श्रीसुमध्वविजयः

चतुर्थसर्गः

व्याख्याचतुष्टयसहितः

सम्पादकः

सि. आर् प्रदीपसिंहाचार्यः, चतुर्वेदः

प्रकाशनम्

नवदेहलीस्थमानवसंसाधनविकासमन्त्रालयाधीन केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयेन मानितम्

वेदवेदान्ताध्ययनशोधसंस्थानम्

वसन्तकुञ्ज- नवदेहली

2025

विश्वविद्याग्रन्थमाला -31

वेदवेदान्ताध्ययनशोधसंस्थानम्

(नवदेहलीस्थमानवसंसाधनविकासमन्त्रालयाधीनराष्ट्रीयसंस्कृतसंस्थानेन सम्मानितम्)

श्रीनारायणपण्डिताचार्यविरचितः

सुमध्वविजयः चतुर्थसर्गः

श्रीनारायणपण्डिताचार्यविरचितभावप्रकाशिका(स्वोपज्ञ)टीका-

श्रीवेदाङ्गतीर्थविरचितपदार्थदीपिकाटीका-

श्रीविश्वपतितीर्थविरचितपदार्थदीपिकोद्भोधिकाटीका-

श्रीछलारीशेषाचार्यविरचित-मन्दोपकारिणीटीकासंवलितः

श्रीविश्वनन्दनतीर्थवरिचि-सुमध्वविजयानुबन्धितररंगिणिसहित

सम्पादकः

सि. आर्. प्रदीपसिंहाचार्यः, चतुर्वेदः

प्रकाशनम्

वेद-वेदान्ताध्ययनशोधसंस्थानम्,

वसन्तकुञ्ज, नवदेहली.

2024

Vedic Vedantic Studies & Research Institute

(Recognised by Rashtriya Sanskrit Samsthan, Deemed University,
Ministry of H.R.D., Govt. of India, New Delhi)

Sumadhvavijayaḥ

(Caturtha masargaḥ – Bhāga-4)

Composed by Śrī Nārāyaṇa Paṇḍitācārya"

Commentaries of:

Bhāvaprakāśikā (Svopajña) of Śrī Nārāyaṇa Paṇḍitācārya

Padārthadīpikā of Śrī Vedāṅga Tīrtha

Padārthadīpikodbodhikā of Śrī Viśvapati Tīrtha

Mandopakāriṇī of Śrī Chalāri Śeṣācārya

**Accompanied by the Sumadhvavijayāmbudhitararaṅgiṇī of
Śrī Viśvanandana Tīrtha**

Edited by:

C. R. Pradeepa simha acharya, chaturveda.

Published by:

Vedic Vedantic Studies & Research Institute

(Established under SRI RAMA VITTALA SHIKSHANA SEVA SAMITI New Delhi)

Sri Krishna Dhama, Plot No-3, Phase-II, Institutional Area,
vasant Kunj, New Delhi-110070

2024

IV

Vishvavidyagranthamala -31

Sumadhvavijayaḥ - (caturthasargaḥ – Bhāga-4)

Bhāvaprakāśikā (Svopajña) of Śrī Nārāyaṇa Paṇḍitācārya

Padārthadīpikā of Śrī Vedāṅga Tīrtha

Padārthadīpikodbodhikā of Śrī Viśvapati Tīrtha

Mandopakāriṇī of Śrī Chalāri Śeṣācārya

Sumadhvavijayāmbudhitararaṅgiṇī of Śrī Viśvanandana Tīrtha

Edited by: C. R. vd. Pradeepa simha achaya, chaturveda.

Published by: Vedic Vedantic Studies & Research Institute

(Established under SRI RAMA VITTALA SHIKSHANA SEVA SAMITI New Delhi)

Sri Krishna Dhama, Plot No-3, Phase-II, Institutional Area,

ISBN : 978-81-998716-4-9

Edition: 2024

copies : 250

©: Publishers

Price: 60

pages 8+138

printed by: vagartha.Bangalore

जगद्गुरुश्रीमन्मध्वाचार्यमूलमहासंस्थानम्
पेजावरअधोक्षजमठः, उडुपि
अनुग्रहसन्देशः

श्रीमन्नारायणपाण्डिताचार्यविरचितस्य 'सुमध्वविजय'महाकाव्यस्य चतुर्थे सर्गे वासुदेवस्य तीव्रवैराग्यं, लोकोत्तरं ज्ञानं, तथा सञ्चासाश्रमस्वीकारार्थं तेन कृतः दृढसङ्कल्पः अतीव हृदयस्पर्शिरूपेण वर्णितः । अद्य 'वेदवेदान्ताध्ययनशोधसंस्थानेन' अयं सव्याख्यश्चतुर्थसर्गः विदुषां पुरतः समुपस्थाप्यते इति भृशं मोदामहे ।

अस्मिन् सर्गे वासुदेवस्य पारमहंस्यदीक्षायाः पूर्वभाविघटनानि विस्तरेण वर्णितानि । सञ्चासग्रहणं निवारयितुं शोकाकुलः पिता मध्यगेहभट्टः यदा पुत्रस्य पादयोः पतति, तदा वासुदेवः अपूर्वां युक्तिं प्रयुङ्के । "हे पितः! भवता यः साष्टाङ्गप्रणामः कृतः, तेन आवयोः ऐहिकः पितृपुत्रसम्बन्धः अत्रैव छिन्नः, यतः पिता पुत्राय कदापि न प्रणमति । अतः मम सञ्चासस्वीकाराय कोऽपि प्रतिबन्धः नास्ति" इति वदन् स्वस्य अलौकिकं वैराग्यं प्रदर्शयति ।

पित्रोः अनुज्ञातः उडुपीक्षेत्रे श्रीअच्युतप्रेक्षतीर्थकरकमलेभ्यः परमहंसोचितं विधिवत् सञ्चासदीक्षां स्वीकरोति । तदा तस्य अगाधज्ञानं, वैराग्यं च दृष्ट्वा गुरुभिः 'पूर्णप्रज्ञः' इति अन्वर्थनाम दीयते । अच्युतप्रेक्षतीर्थः च स्वस्य बहुकालस्य तपोफलं अद्य प्राप्तम् इति मत्वा आत्मानं कृतार्थं मन्यते । इत्येते गम्भीराः, रोमाञ्चकारिणः विषयाः अत्र सविस्तरं निरूपिताः ।

एतादृशस्य वैराग्यभक्तिपूर्णस्य ग्रन्थभागस्य सम्पादनं महता परिश्रमेण निष्ठया च कृतवन्तः सम्पादकाः विद्वांसः श्रीप्रदीपसिंहाचार्याः अस्माकं विशेषानुग्रहस्य पात्राणि सन्ति । एतेषां पाण्डित्यं लोकोपकारकं भवतु इति आशास्महे । अस्य ग्रन्थस्य पठनपारायणश्रवणमननेन सर्वेषां भक्तानां ज्ञानेन्दोः विकासः भवतु । अस्य सम्पादकाय, प्रकाशकाय, अध्येतृभ्यः च अस्मदुपास्यौ श्रीरामविठ्ठलौ मध्ववल्लभश्रीकृष्णश्च ज्ञान-भक्ति-वैराग्य-सम्पदं, सन्मङ्गलं च ददातु इति प्रार्थयामहे ।

इति नारायणस्मृतयः
 श्रीश्रीविश्वप्रसन्नतीर्थश्रीपादाः

निदेशकवचांसि

"त्यागेनैके अमृतत्वमानशुः" इति उपनिषद्वाक्यस्य यथार्थं दर्शनं श्रीमन्नारायणपण्डिताचार्य-विरचितस्य 'सुमध्वविजय' महाकाव्यस्य अस्मिन् चतुर्थे सर्गे भवति । श्रीमन्मध्वाचार्याणां (वासुदेवस्य) सन्न्यासग्रहणप्रसङ्गः केवलं लौकिकबन्धनैः पलायनं न, अपितु जगतः सजीवानामप्युद्धाराय, तत्त्वज्ञानप्रतिष्ठापनाय च कृतः एकः 'महासङ्कल्पः' इत्ययं सर्गः अस्मभ्यं बोधयति ।

अस्मिन् सर्गे वासुदेवस्य वैराग्यप्रदर्शकानि कानिचन अपूर्वानि स्थानानि कवेः लेखन्याम् अतीव सुष्ठु अभिव्यक्तानि । सन्न्यासदीक्षासमये गुरुभिः दत्तं 'पूर्णप्रज्ञः' इति नाम तस्य अगाधज्ञानस्य, अज्ञानलेशशून्यत्वस्य पूर्णत्वस्य च साक्षात् परिचायकम् । एतादृशान् नूतनान् विचारान् अयं सर्गः अस्माकं पुरतः स्थापयति ।

अद्य 'वेदवेदान्ताध्ययनशोधसंस्थानेन' अस्य अलौकिक-वैराग्यपूर्णसर्गस्य प्रकाशनं क्रियते इति अस्माकं महत् पुण्यम् । अस्य कृते स्वकीयम् 'अनुग्रहसन्देशं' प्रदाय अस्मान् अनुगृहीतवद्भ्यः, श्रीपेजावरमठाधीश्वरेभ्यः परमपूज्य श्रीश्रीविश्वप्रसन्नतीर्थश्रीचरणेभ्यः साष्टाङ्गप्रणामान्, कृतज्ञतां च निवेदयामि । पूज्यपादानाम् अनुग्रहसन्देशः एव अस्य ग्रन्थस्य मङ्गलकरम् आभूषणम् ।

तथैव, अस्य ग्रन्थस्य सम्पादनकार्यं महता परिश्रमेण कृतवद्भ्यः प्रधानसम्पादकेभ्यः विद्वान् श्रीप्रदीपसिंहाचार्येभ्यः अभिनन्दनानि । सन्न्यासग्रहणसमये उत्पन्नं पित्रोः शोकं, वासुदेवस्य वैराग्यं च वर्णयितुं नारायणपण्डिताचार्यस्य यः भावः अस्ति, तं भावं स्फुटतया प्रकाशयितुं श्रीविश्वनन्दनतीर्थकृता कर्नाटकभावानुवादरूपा व्याख्या अतीवोपकारका । अनेन ग्रन्थेन वाचकवृन्दस्य, विशिष्य युवापीढ्याः हृदये वैराग्यभावः, धर्मं प्रति दृढा निष्ठा च उत्पद्यताम् इति श्रीहरिगुरुचरणौ प्रार्थये ।

अस्य ग्रन्थस्य सम्पादनं सम्पादकेन प्रदीपसिंहाचार्येण कृतम् । 'वेदवेदान्ताध्ययनशोधसंस्थानेन' सङ्कल्पिते अस्मिन् महति ज्ञानयज्ञे मया यः प्रयासः कृतः, सः साक्षात् श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादानां चरणकमलेषु समर्पितः अस्ति । अयं परिष्कृतः 'प्रथमसर्गः' अध्येतृणां अज्ञानअन्धकारं नाशयतु, तेषां हृदये तत्त्वज्ञानस्य दीपं च प्रज्वालयतु इति आशासे ।

डा । विठोबाचार्यः

सम्पादकीयम्

श्रीमन्नारायणपण्डिताचार्यविरचितः 'सुमध्वविजयः' श्रीमन्मध्वाचार्याणां जीवनचरितं, तत्त्वज्ञानं च प्रतिपादयन् अद्वितीयः महाकाव्यग्रन्थः । अस्य ग्रन्थस्य चतुर्थः सर्गः वासुदेवस्य तीव्रवैराग्यं, सञ्च्यासाश्रमस्वीकारं च वर्णयन् अत्यन्तं भावपूर्णः । अद्य 'वेदवेदान्ताध्ययनशोधसंस्थानेन' अस्य चतुर्थसर्गः विदुषां पुरतः समुपस्थाप्यते ।

अस्मिन् चतुर्थसर्गे वासुदेवस्य सञ्च्यासाश्रमं प्रति दृढसङ्कल्पः, तत्सम्बद्धा कठिणपरीक्षा चेत्यादिविषयाः वर्णिताः ।

१. पितुः प्रणिपातः वैराग्यदृढता चः

वासुदेवस्य सञ्च्यासग्रहणं निवारयितुं पिता मध्यगेहभट्टः पुत्रस्य पादयोः पतति । तदा वासुदेवः "पितुः साष्टाङ्गप्रणामेण आवयोः ऐहिकः पितृपुत्रसम्बन्धः छिन्नः" इति उक्त्वा स्वस्य सञ्च्यासनिर्णयं दृढयति । इदं वासुदेवस्य लोकोत्तरं वैराग्यं सूचयति ।

२. अनुजस्य जननं मातुः अनुज्ञा चः

मातापित्रोः असहायकतां, मातुः रोदनं च दृष्ट्वा वासुदेवः "यावत् अन्यः पुत्रः न जायते तावत् सञ्च्यासं न स्वीकरोमि" इति सान्त्वनं करोति । तदनन्तरं अनुजस्य (भावि-विष्णुतीर्थस्य) जननं भवति । ततः मात्रा अनुज्ञां प्राप्य सः उडुपीक्षेत्रं गच्छति ।

३. सञ्च्यासस्वीकारः 'पूर्णप्रज्ञ' इति नामकरणं चः

उडुपीक्षेत्रे श्री-अच्युतप्रेक्षतीर्थात् वासुदेवः विधिवत् सञ्च्यासदीक्षां स्वीकरोति । तस्य 'पूर्णप्रज्ञः' इति अन्वर्थनाम दीयते । एतत् दृष्ट्वा देवगणाः पुष्पवृष्टिं कुर्वन्ति, अच्युतप्रेक्षतीर्थः च स्वस्य जीवनं कृतार्थं मन्यते । इत्येते भावपूर्णाः विषयाः अत्र निरूपिताः ।

कृतज्ञतासमर्पणम्:

एतादृशस्य ग्रन्थस्य सम्पादनं मम परमं सद्भाग्यम् । अस्य महाकार्यस्य प्रेरणास्रोतोभूताः परमपूज्याः, श्रीपेजावरमठाधीश्वराः, श्रीविश्वप्रसन्नतीर्थश्रीचरणाः । तेषां सततप्रोत्साहनेन, आशीर्वादेन च इदं सम्पादनकार्यं सिद्धम् । पूज्यपादानां चरणकमलयोः सश्रद्धं साष्टाङ्गप्रणामान् समर्पयामि ।

VIII

अस्मिन् संस्करणे पेजावरमठस्य पूर्वाचार्याणां, श्रीमद्विश्वपतितीर्थश्रीमच्चरणानां व्याख्या मुख्यमाकर्षणं वर्तते। एषा व्याख्या निगूढप्रमेयान् सरलतया प्रकाशयति। अन्यव्याख्याः अपि छात्राणां कृते अत्यन्तं उपकारिकाः सन्ति। अपि च, श्रीमद्विश्वनन्दनतीर्थानां संक्षिप्ता अपूर्वा च कन्नडटीका सामान्यजिज्ञासूनां कृते प्रदीपप्रायो वर्तते।

ग्रन्थस्यास्य सम्पादनावसरे मूलहस्तलेखानां साहाय्येन शुद्धपाठनिर्धारणाय मया यथामति प्रयत्नः कृतः। व्याख्यानां परस्परं तुलनां कृत्वा, प्रमेयाणां स्पष्टीकरणाय टिप्पण्यः अपि योजिताः। 'वेदवेदान्ताध्ययन-शोधसंस्थानस्य' एषः महान् प्रकल्पः विद्वज्जनैः समाहृतः भवेदिति विश्वसिमि।

अस्य सत्कार्यस्य सम्पादनसेवावसरं दत्तवद्भ्यः शोधसंस्थानस्य अधिकारिभ्यः, आशिषं दत्तवद्भ्यः यतिवरेभ्यः श्रीश्रीविश्वप्रसन्नतीर्थश्रीचरणेभ्यश्च कार्त्तुं निवेदयामि। अनेन ग्रन्थराजस्य परिशीलनेन सर्वेषां ज्ञानवृद्धिः, श्रीहरिवायुगुरुचरणानां अनुग्रहश्च भवेत् इति प्रार्थये।

इति सज्जनविधेयः,

सि. आर्. प्रदीपसिंहाचार्यः.चतुर्वेदः

सुमध्वविजये चतुर्थसर्गः

अथैष सल्लोकदयासुधार्द्रया सदागमस्तेन निरासकामया ।

रमावरावासभुवा विशारदो विशालयाऽचिन्तयदात्मनो धिया ।।१।।

पदार्थदीपिका

अथेति । अथ गुरुकुलवासानन्तरं विशारदः विदग्धः एष वासुदेवाह्वयः सल्लोकदयासुधार्द्रया , सन्तश्च ते लोकाश्चेति सल्लोकाः, सन्तो जनाः, 'लोकस्तु भुवने जने' इत्यमरः, सत्सु जनेषु या दया सैव सुधेव सल्लोकदयासुधा, तयाऽऽर्द्रया क्लिन्नया, अकठिनयेति भावः । सदागमस्तेन निरासकामया , सन्तश्च ते आगमाश्चेति सदागमा वेदाद्याः, तेषां स्तेनः तस्करः सङ्करः, तन्निरासे कामो यस्याः सा तथोक्ता तया । रमावरावासभुवा , रमावरो हरिः, तस्याऽवासभूः आवासभूमिः, भगवन्निवासस्थानमिति यावत्, तया एवम्भूतया विशालया आत्मनो धिया बुद्ध्या अचिन्तयत् इत्थं विचिन्तयामास ॥ १ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

अथेति ।। अथ गुरुकुलवासानन्तरं विशारदः विचक्षणः एष वासुदेवनामा । सन्तश्च ते लोकाश्च सल्लोकाः सज्जनाः । 'लोकस्तु भुवने जने' इत्यमरः तेषु या दया सैव सुधा तयाऽर्द्रया क्लिन्नया अकठिनयेति भावः । सन्तश्च ते आगमाश्च सदागमा वेदाद्याः तेषां स्तेनः तस्करः सङ्करस्तस्य निरासे निरसने काम इच्छा यस्याः तया । रमाया वरस्य भर्तुः श्रीहरेः आवासस्य निवासस्य भूः स्थानं तथा । 'भूः पृथिव्यां स्थानमात्र' इति विश्वः । विशालया आत्मनो धिया बुद्ध्या अचिन्तयत् विचारयामास । 'चिति स्मृत्यां' लङ् । अस्मिन् सर्गे प्रायः वंशस्थवृत्तम् । 'जतौ तु वंशस्थमुदीरितं जरौ' इति तल्लक्षणात् ।। १ ।।

मन्दोपकारिणी

अथेति ।। अथ गुरुकुलवाससमाप्त्यनन्तरम् । विशारदः विदग्धः एषः वासुदेवः । सल्लोकदयासुधार्द्रया सन्तश्च ते लोकाः जनाश्च सल्लोकाः सल्लोकेषु दया सल्लोकदया । सैव सुधा अमृतं सल्लोकदयासुधया आर्द्रया क्लिन्नया । सदागमस्तेन निरासकामया सन्तः निर्दोषाश्च

ते आगमाः वेदादिशास्त्राणि च तेषां स्तेनः तस्करः । 'चौरैकागारिकस्तेनदस्युतस्करमोषकाः' इत्यमरः । तस्य निरासे कामः इच्छा यस्याः सा तथोक्ता तथा । रमावरावासभुवा रमायाः लक्ष्म्याः वरः उत्तमः हरिः तस्य आवासस्य निवासस्य भूः स्थानं तथा । श्रीहरिः सर्वदा तद्दृश्ये तिष्ठतीति भावः । एवंभूतयाविशालया महत्या 'विशालं पृथुलं महत्' इत्यमरः । बह्वर्थविषयकारिण्या इति यावत् । आत्मनः स्वस्यधिया अन्तःकरणेनअचिन्तयत् विचारं कृतवान् । 'चित्ति स्मृत्यां' इत्यतो लङ् परस्मैपदं अचिन्तयत् अचिन्तयतां अचिन्तयन् । सर्गसमाप्तिपर्यन्तं प्रायः वंशस्थविलं वृत्तम् । वदन्ति वंशस्थविलं जतौ जराविति तल्लक्षणात् ॥ १ ॥

अनन्यसङ्गाद्गुणसङ्गिता हरेर्जनस्य मानं तु विशिष्टचेष्टितम् ।
असङ्गमस्मात्प्रकटीकरोम्यहं निजं भजन् पारमहंस्यमाश्रमम् ॥ २ ॥

पदार्थदीपिका

विचारप्रकारमेव दर्शयति- अनन्येति । अनन्यसङ्गात् भगवदितरसङ्गराहित्यात् हरेर्गुणसङ्गिता श्रीहरिस्मरणश्रवणमननादिष्वादरवत्त्वम्, घटत इति शेषः । जनस्य विशिष्टचेष्टितं तु विशिष्टानामुत्तमानामाचरणमेव मानं प्रमाणम् । विशिष्टाचरणमेव प्रमाणीकृत्येतरे जनाः प्रवर्तन्त इति भावः । 'यद्यदाचरति श्रेष्ठः' इति वचनात् । अस्मात् कारणात्, विशिष्टाचारस्य प्रमाणत्वादिति यावत्, अहं पारमहंस्यं परमहंससम्बन्धिनम् आश्रमं भजन् निजं मम स्वभावभूतम् असङ्गम्, भावप्रधानो निर्देशः, असङ्गत्वमिति यावत्, असङ्गं सङ्गाभावं वा, प्रकटीकरोमि सर्वेषां प्रदर्शयामि ॥ २ ॥

पदार्थदीपिकोद्बोधिका

विचारप्रकारमेव विवृणोति— अनन्येति ॥ अन्येषां भगवदितरवस्तूनां सङ्गः संसर्गः अन्यसङ्गः । स न भवति इतिअनन्यसङ्गः तस्मात् भगवदितरवैषयिकवस्तुषु आसक्तिराहित्यादित्यर्थः । हरेः गुणानां सङ्गोऽस्यास्तीतिगुणसङ्गी । तस्य भावस्तत्ता श्रीहरिगुणश्रवणमननादिषु आदरवत्त्वमित्यर्थः । घटत इति शेषः । जनस्य विशिष्टचेष्टितं तु विशिष्टानामुत्तमानामाचरणमेवमानं प्रमाणम् । विशिष्टाचरणमेव प्रमाणीकृत्येतरजनाः प्रवर्तन्त

इति भावः । 'यद्यदाचरति श्रेष्ठ' इति वचनात् । अस्मात् कारणात् विशिष्टाचरणस्य प्रमाणत्वादिति यावत् । अहं , परमहंसानां सम्बन्धी पारमहंस्यस्तं आश्रमं यत्याश्रममित्यर्थः । 'आश्रमोऽस्त्री मुनिस्थाने ब्रह्मचर्यादिके मठे' इति वैजयन्ती । भजन् सन् निजं मम स्वभावभूतम् । न विद्यते सङ्गो यस्य सोऽसङ्गस्तम् । भावप्रधानो निर्देशः । असङ्गत्वमिति यावत् । सङ्गाभावोऽसङ्गस्तमिति वा । प्रकटीकरोमि सर्वेषां प्रदर्शयामि ॥ २ ॥

मन्दोपकारिणी

विचारप्रकारमेव आह - अनन्येति ॥ यस्मात्कारणात् अनन्यसङ्गात् अन्यस्मिन् भगवदितरविषये सङ्गः आसक्तिः अन्यसङ्गः विषयभोगः इति यावत् । अन्यसङ्गस्य अभावः अनन्यसङ्गः विषयासक्त्यभावः इत्यर्थः । तस्मात् हरेः श्रीनारायणस्यगुणसङ्गिता गुणेषु जगत्कर्तृत्वादिषु सङ्गिता आसक्तिः घटत इति शेषः । विषयवैराग्ये सत्येव हरिमहिमाश्रवणमननादौ आदरो युज्यते नान्यथेति भावः । जनस्य विशिष्टचेष्टितं तु , विशिष्टानां उत्तमानां चेष्टितं तु कर्मानुष्ठानमेव । 'तु स्याद्भेदेऽवधारणे' इत्यमरः । मानं प्रमाणं भवतीति शेषः । सर्वे जनाः शिष्टाचारमेव प्रमाणीकृत्य कर्मानुष्ठाने प्रवर्तन्ते इति भावः । 'यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो जनः' इत्युक्तेः । अस्मात् शिष्टाचारस्य प्रमाणत्वात् अहं पारमहंस्यं परमहंसानां यतीनां संबन्धी पारमहंस्यः तं आश्रमं भजन् स्वीकुर्वन् सन् । निजं मम स्वभावभूतं असङ्गं विषयासक्त्यभावं प्रकटीकरोमि सर्वेषां जनानां प्रदर्शयामि । प्रकटीति च्विप्रत्ययान्तमव्ययम् । विषयासक्त्यभावे सत्येव हरिमाहात्म्य-श्रवणादौ आसक्तिर्घटते न अन्यथा । मम तु विषयासक्त्यभावः स्वभाव एव । किन्तु शिष्टाचारमेव प्रमाणीकृत्य सत्कर्मानुष्ठाने प्रवर्तमानानां जनानां विषयवैराग्यं प्रदर्शयितुं यत्याश्रमं स्वीकरिष्य इति भावः ॥ २ ॥

मम प्रभोर्नापरथा हि शोभते द्विषत्सु विष्णुं यददण्डधारणम् ।
हरिस्वसा नन्वचिरादसद्भिदे भवेदतो नास्मि च दण्डधारकः ॥ ३ ॥

पदार्थदीपिका

मम । विष्णुं द्विषत्सु मायिषु यत् अदण्डधारणम् , भगवद्द्वेषिणां मायिप्रभृतीनां

जिह्वाच्छेदादिदण्डाकरणं यत् तत् प्रभोः मम भगवद्वेषिषु दण्डधारणे समर्थस्य मम अपरथा यत्याश्रमस्वीकारं विना न शोभते हि । तर्हि क्रियतां दण्डधारणम् । किमिति पारमहंस्यमाश्रीयत इत्यत आह- हरिस्वसा दुर्गा असद्भिदे असन्निरासाय अचिरात् शीघ्रं भवेत् अवतारं कुर्यात् ननु । अतः तया दुर्गया असद्वण्डस्य करिष्यमाणत्वात् अहं च दण्डधारको नास्मि । अयं भावः- श्रीहरिद्वेषिणां देहादिदण्डनं कार्यमेव । तदप्यचिराद् दुर्गया करिष्यते । तस्मादस्मिन्नवसरे नाहं करोमि । तस्माद् दण्डधारणायोग्यं यत्याश्रममेव स्वीकरोमीति ॥ ३ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

ममेति ।। विष्णुं द्विषत्सु मायिप्रभृतिषु वादिषु यत् दण्डस्य, नैर्गुण्यवादित्वेन हरिद्वेषिणां मायिप्रभृतीनां, जिह्वाच्छेदादिलक्षणशिक्षायाः, धारणं दण्डधारणं तस्याभावोऽदण्डधारणम् । 'दण्डोऽस्त्री शासने राज्ञां हिंसायां लगुडे दम' इति वैजयन्ती । तत् प्रभोः भगवद्वेषिषु दण्डधारणसमर्थस्य ममअपरथा यत्याश्रमस्वीकारं विनान शोभते । 'शुभ दीप्तौ' लट् । तर्हि क्रियतां दण्डधारणं, किमिति पारमहंस्यमाश्रीयत इत्यत आह-हरिस्वसेति । हरिस्वसा श्रीकृष्णभगिनी दुर्गा । असद्भिदे असतां निरासायअचिरात् शीघ्रं भवेत् अवतारं कुर्यात् । अतः तया दुर्गया असद्वण्डस्य करिष्यमाणत्वात् अहं च दण्डधारकोनास्मि । अयं भावः, श्रीहरिद्वेषिणां देहादिदण्डनं कार्यमेव समर्थेन । तदप्यचिरात् दुर्गया करिष्यते तस्मादस्मिन्नवसरे नाहं करोमि । तस्माद्दण्डधारणायोग्यं यत्याश्रममेव स्वीकरोमीति ।। ३ ।।

मन्दोपकारिणी

यत्याश्रमस्वीकारे निमित्तान्तरमाह - ममेति ।। अपरथा यत्याश्रमस्वीकाराभावे । प्रभोः भगवद्वेषिशिक्षणे समर्थस्य मम विष्णुं द्विषत्सु मायावादिप्रभृतिषु यत् अदण्डधारणं दण्डस्य जिह्वाच्छेदादिरूपशिक्षणस्य । 'दण्डोऽस्त्री शासने राज्ञां हिंसायां लगुडे वने' इति वैजयन्ती । अधारणम् अकरणं न शोभते हि न युज्यते हि । तर्हि क्रियतां द्वेषिणां

शिक्षणम् इत्यत आह- हरिस्वसेति । यत् यस्मात् कारणात् । 'यत्तद्यतस्ततो हेतौ' इत्यमरः । हरिस्वसा हरेः श्रीकृष्णस्य स्वसा भगिनी दुर्गाअसद्भिदे असतां विष्णुद्वेषिणां भिदे नि रासायअचिरात् शीघ्रं भवेत् ननु अवतरिष्यति ननु । अतः विष्णुद्वेषिदण्डस्य दुर्गया करिष्यमाणत्वात् अहं च अहमपिदण्डधारकः दण्डस्य कर्तानास्मि न भवामि । अयं भावः । श्रीहरिद्वेषिणां देहादिदण्डनं कार्यमेव । तदपि शीघ्रमेव दुर्गया करिष्यते । तथा करिष्यमाणं शिक्षणं मया इदानीं न कार्यमेव । समर्थेन दण्डधारणयोग्याश्रमस्थितेन मया शिक्षाम् अकृत्वा च न स्थातव्यं प्रत्यवायप्राप्तेः । अतः दण्डधारणयोग्यं प्रत्यवायानापादकं यत्याश्रमं स्वीकरिष्य इति अचिन्तयदिति पूर्वणान्वयः ॥ ३ ॥

**विचिन्तयन्नित्थमनन्तचिन्तकः समस्तसन्न्यासनिबद्धनिश्चयः ।
असावनुज्ञार्थमथानमद्धरिं समस्तसंव्यापिनमात्मदायगम् ॥ ४ ॥**

पदार्थदीपिका

विचिन्तयन् । अनन्तचिन्तकः भगवच्चिन्तानिरतः असौ इत्थं विचिन्तयन् अथ समस्तसन्न्यासनिबद्धनिश्चयः , समस्तस्य गृहक्षेत्रादेः सन्न्यासे परित्यागे निबद्धः निरूढः निश्चयो यस्य स तथोक्तः, अनुज्ञार्थं गन्तुमनुज्ञां स्वीकर्तुं समस्तसंव्यापिनं समस्तव्यापनशीलं आत्मदायगम् , आत्मदाये स्वक्षेत्रादौ स्थितं हरिम् अनमत् ॥ ४ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

विचिन्तयन्निति ॥ अनन्तचिन्तकः भगवतश्चिन्तानिरतःअसौ । इत्थं विचिन्तयन् सन् । अथ समस्तस्य गृहक्षेत्रादेः सन्न्यासे परित्यागे निबद्धो निरूढो निश्चयो यस्य तादृशः सन् । अनुज्ञार्थं गन्तुमनुज्ञां स्वीकर्तुं समस्तं जगत्, संव्याप्तुं सम्यग् व्याप्तुं शीलमस्यास्तीति तम् । आत्मनः स्वस्य दायः गृहक्षेत्रादिस्तं गच्छतीति तादृशस्तं हरिम् अनमत् ॥ ४ ॥

मन्दोपकारिणी

विचिन्तयन्निति ॥ अनन्तचिन्तकः अनन्तस्य भगवतः हरेः चिन्तकः सदा ध्यानकर्ता

। असौ वासुदेवः इत्थं पूर्वोक्तप्रकारेण विचिन्तयन् विचारयन् । अथ अनन्तरं समस्तस्य न्यासनिबद्धनिश्चयः समस्तस्य गृहक्षेत्रादेः संन्यासे परित्यागे निबद्धः निरूढः दृढ इति यावत् निश्चयः निर्णयः यस्य स तथोक्तः सन् । अनुज्ञार्थं हरेरनुज्ञां स्वीकर्तुं समस्तसंन्यापिनं समस्ते सर्वस्मिन् जगति संन्यापिनं सम्यक् व्याप्तुं शीलं अस्यास्तीति संन्यापी तम् । आत्मदायगं आत्मदायगम् आत्मनः स्वस्य दाये क्षेत्रादौ गच्छति विद्यत इति आत्मदायगः तं हरिम् अनमत् नमस्कृतवान् । 'णमु प्रहृत्वे शब्दे च' इत्यतो लङ् परस्मैपदं अनमत् अनमताम् अनमन् इति ॥ ४ ॥

निजे जने किं नमसीति पृच्छति ब्रुवन् स्ववस्तुप्रणतिं व्यधामिति । गुरोः किलान्वेषणवान् जगद्गुरुस्तदा जगामाखिललोकशिक्षकः ॥ ५ ॥

भावप्रकाशिका

स्ववस्तु स्वस्वामिनं नित्याप्रतिहतं ब्रह्म ॥ ५ ॥

पदार्थदीपिका

निजे । तदा निजे जने स्वपित्रादौ किं नमसि किमर्थं नमस्करोषि इति पृच्छति सति तं प्रति स्ववस्तुप्रणतिं व्यधाम् इति ब्रुवन् । अत्र स्ववस्तुशब्देन मुख्यतः स्वस्वामिभूतं नित्यं वस्तु ब्रह्माख्यं [उच्यते] । तस्मै प्रणतिं व्यधामिति भावः । अमुख्यया वृत्त्या वस्तुशब्देन धनक्षेत्रादीतरपदार्थस्यापि वाच्यत्वात् तत्प्रणतिं व्यधामिति ब्रुवन्निव पृच्छतामुत्तरं दत्त्वा जगद्गुरुः सकलसद्गुरुरपि गुरोरन्वेषणवान् जगाम किल । किल इत्यपरमार्थे । भगवदितरस्य सर्वस्याप्ययं गुरुः । तस्मादस्य गुरोरन्वेषणं लोकविडम्बनार्थमिति भावः । एतदेवाऽह- अखिललोकशिक्षक इति । अयं भावः- अज्ञस्य हि गुर्वपेक्षा । नचायमज्ञः । तथाऽपि ज्ञानिनां देवानां मानुषादिजन्मसु स्वज्ञानादिगुणानप्रकाशयाज्ञवत् श्रवणादिकं कर्तव्यमिति लोकशिक्षार्थमेव गुर्वन्वेषणार्थं जगामेति । तथोक्तम्- 'धर्मो हि सर्वविदुषामपि दैवतानां प्राप्ते नरेषु जनने नरवत् प्रवृत्तिः । ज्ञानादिगूहनमुताध्ययनादिरत्र' इति ॥ ५ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोधिका

निजेति ।। तदा नमस्कारकाले निजे स्वकीये पित्रादौजने किं कि मर्थं नमसि नमस्कारं करोषीतिपृच्छति सति । तं जनं प्रतीति शेषः । स्वस्य वस्तु स्ववस्तु स्वस्वामिभूतं विष्णुवाख्यं वस्तु इत्यर्थः । तस्मै प्रणतिं नमस्कारं व्यधां अक रवम् इति ब्रुवन् वदन् । स्वभावतस्तत्तद्वस्त्वन्तर्गतभगवन्नमस्कारं कृत्वापि अमुख्यया वृत्या वस्तुशब्देन धनक्षेत्रादि इतरपदार्थस्यापि वाच्यत्वात्तत्प्रणतिं व्यधामिति पृच्छतामुत्तरं दत्त्वेत्यर्थः । जगद्गुरुः सकलजगतां गुरुरपिअखिललोकानां समस्तजनानां शिक्षकः । सगुरोः अ न्वेषणवान् विचारवान् सन् जगाम किल । किलेत्यपरमार्थे । भगवदितरस्य सर्वस्याप्ययं गुरुस्तस्मादस्य गुर्वन्वेषणं लोकविडम्बनार्थमिति सूचयति किलशब्देन । अयं भावः । अज्ञस्य हि गुर्वपेक्षा न चायमज्ञस्तथापि ज्ञानिनां देवानां मानुषादिजन्मसु स्वज्ञानादिगुणानप्रकाश्य अज्ञवच्छ्रवणादिकं कर्तव्यमिति लोकशिक्षणार्थमेव गुर्वन्वेषणार्थं जगामेति । तच्चोक्तं 'धर्मो हि सर्वविदुषामपि दैवतानां प्राप्ते नरेषु जनने नरवत्प्रवृत्तिः । ज्ञानादिगूहनमुताध्ययनादिरत्र' इति ।। ५ ।।

मन्दोपकारिणी

निजेति ।। तदा गृहादिषु नमस्कारकाले । निजे स्वकीये जने पित्रादिजने, हे वासुदेव 'किं किमुद्दिश्यनमसि नमस्करोषि' इति एवं पृच्छति सति तं निजजनं प्रतिस्ववस्तुप्रणतिं स्वेषु स्वकीयेषु वस्तुषु पदार्थेषु प्रणतिं नमस्कारं व्यधाम् कृतवान् । 'डु धाञ् धारणपोषणयोः' लुङ् परस्मैपदं व्यधां व्यधाव व्यधाम । इति एवं ब्रुवन् प्रत्युत्तरं वदन् । अत्र स्ववस्तुशब्देन मुख्यतः स्वस्वामिभूतं मुख्यं वस्तु परब्रह्मैव अभिप्रेतम् । तस्मै प्रणतिं व्यधामिति अभिप्रायं प्रकटयन् अमुख्यया वृत्या वस्तुशब्देन धनक्षेत्रादिपदार्थस्यापि वाच्यत्वात् तत्प्रणतिं व्यधामिति ब्रुवन्नैव पृच्छतां प्रत्युत्तरं दत्त्वा । जगद्गुरुः स्वयं जगतां सकलजनानां गुरुरपिगुरोः अन्वेषणवान् अन्वेषणम् मार्गणम् अस्यास्तीति अन्वेषणवान् यत्याश्रमं गृहीतुं गुरुं विचारयन् इति यावत् । जगाम किल गतवान् हि । 'गम्ल् गतौ' इत्यस्मात् लिट् परस्मैपदं जगाम जग्मतुः जग्मुः । वायुर्हि भगवदितरस्य सर्वस्यापि गुरुः । अतः एतस्य गुरुविचारणं लोकानुकरणार्थमेवेति सूचयति । किलशब्देन लोकविडम्बनस्य प्रयोजनमाह

। अखिललोकशिक्षक इति । अखिललोकानां देवादीनां शिक्षकः अनुशासक इति । अयं भावः । अज्ञस्य गुर्वपेक्षा । न चायं अज्ञः । तथापि ज्ञानिनां देवादीनां मनुष्यादिजन्मसु सुखज्ञानादिगुणानप्रकाश्य अज्ञानिवत् गुरुमुखात् श्रवणादिकं कर्तव्यमिति लोकशिक्षार्थमेव गुरुम् अन्वेषणं कर्तुं जगाम इति । तच्चोक्तं 'धर्मो हि सर्वविदुषामपि दैवतानां प्राप्ते नरेषु जनने नरवत्प्रवृत्तिः । ज्ञानादिगूहनमुताध्ययनादिरत्र' इति ॥ ५ ॥

यतिर्यतात्मा भुवि कश्चनाभवद्विभूषणो भूरिविरक्तिभूषणः ।
न नाममात्राच्छुचिमर्थतोऽपि यं जनोऽच्युतप्रेक्षमुदाहरत्स्फुटम् ॥ ६ ॥

भावप्रकाशिका

अच्युतप्रेक्षः प्रेक्षा प्रज्ञा प्रतिभेति ॥ ६ ॥

पदार्थदीपिका

यतिः । तस्मिन् काले भुवि यतात्मा नियतमानसः विभूषणः कुण्डलाङ्गदादिभूषणरहितः । स्वरूपकथनमेतत् । तथाऽपि भूरिविरक्तिभूषणः यत्याश्रमभूषणभूतबहल्विरक्तयलङ्कारः । एवम्भूतः कश्चन यतिर् अभवत् । जनः शुचिं कायवाङ्मनोभिः शुद्धं यं यतिं स्फुटम् अर्थतोऽपि सम्यगन्वर्थतया अच्युतप्रेक्षम् अच्युतप्रज्ञनामानम् उदाहरत् । अच्युतप्रेक्षशब्दार्थपर्यालोचनया तस्य अन्वर्थकत्वमवगम्यते । तथाहि प्रेक्षाशब्दो ज्ञानवाचकः । 'प्रेक्षोपलब्धिश्चित् संवित् प्रतिपज्ज्ञप्तिचेतनाः' इत्यमरः । ततश्च अच्युतस्य प्रेक्षा ज्ञानं यस्य सः अच्युतप्रेक्ष इत्यर्थः । अतो नाममात्रात् डित्थडिवित्थादिवचाममात्रेणाच्युतप्रेक्षं नोदाहरत् इति ॥ ६ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

यतिरिति ॥ जनः शुचिं वाङ्मनःकायैः शुद्धं यं यतिं, केवलं नाम नाममात्रं तस्मात् । डित्थादिवचाममात्रेणेत्यर्थः । अच्युतप्रेक्षं अच्युतप्रेक्षनामानं न उदाहरत् न प्रोक्तवान् किन्तु स्फुटं सम्यग् अर्थतोऽपि , अच्युतस्य प्रेक्षा ज्ञानं यस्य सोऽच्युतप्रेक्ष इति व्युत्पत्त्या भगवज्ज्ञानवत्त्वलक्षणशब्दप्रवृत्तिनिमित्तादपीत्यर्थः । 'प्रेक्षोपलब्धिश्चित्संविदि'त्यमरः । अच्युतप्रेक्षम् उदाहरत् । तादृशोयतिः यतः नियतआत्मा मनो यस्य तादृशः । विगतानि भूषणानि आभरणानि यस्य तादृशः । भूरिः बह्वी या

विरक्तिः सैवभूषणम् अलङ्कारो यस्य तादृशः । यत्याश्रमभूषणभूतविषयविरक्तिमानित्यर्थः ।
कश्चन यतिस्तस्मिन्कालेऽभवत् ॥ ६ ॥

मन्दोपकारिणी

यतिरिति ॥ तस्मिन् काले भुवि भूमौयतात्मा यतः निगृहीतः आत्मा मनो येन सः
यतात्मा । 'अत्मा देहो मनो ब्रह्म' इति विश्वः । विभूषणः विगतं कुण्डलादिविभूषणं यस्मात्
स विभूषणः । भूरिविरक्तिभूषणः भूरिः भूयसी विरक्तिः वैराग्यं भूषणं यत्याश्रमयोग्यालङ्कारः
यस्य स तथोक्तः । एवंभूतःकश्चन यतिः सन्यासीअभवत् । जनः शुचिं मनोवाक्काय
कर्मभिः शुद्धम् । शुचिः शुद्धेऽनुपहते' इति विश्वः । यं यतिं नाममात्रात् नामैव नाममात्रं
तस्मात् शब्दत एव इति भावः । 'अल्पे च परिमाणे स्यान्मात्रं कात्स्न्येऽवधारणे' इत्यमरः । अ
च्युतप्रेक्षं नोदाहरत् किन्तु स्फुटं सम्यक् अर्थतोऽपि अच्युतप्रेक्षशब्दार्थवत्तयापि अच्युत
प्रेक्षनामानम् उदाहरत् अन्ववदत् । अच्युतप्रेक्ष इति डित्थादिशब्दवत् सङ्केतिकं नाम तस्य न
भवति किन्तु अच्युतस्य हरेः प्रेक्षा ज्ञानं यस्य स अच्युतप्रेक्ष इति सार्थकं नाम तस्य यतेरिति
भावः । 'प्रेक्षोपलब्धिश्चित्संवित्प्रतिपज्ज्ञप्ति-चेतनाः' इत्यमरः । अनेन शुद्धत्वं मनोनिग्रहः वैराग्यं
भगवज्ज्ञानम् इत्येते सन्यासिनो विहितगुणाः । अस्मिन् अच्युतप्रेक्षे सन्तीति तस्य सन्यासं दातुम्
अधिकारोऽस्ती-त्युक्तं भवति ॥ ६ ॥

पुरैष कृष्णाकरसिद्धशुद्धिमद्वरान्नभुक्त्या किल पाण्डवालये ।
विशोधितात्मा मधुकृत्प्रवृत्तिमांश्चचार कांश्चित् परिवत्सरान् मुदा ॥ ७ ॥

पदार्थदीपिका

पुरा । एष यतिः पुरा पूर्वजन्मनि यतिः सन् मधुकृत्प्रवृत्तिमान् मधुकरव्रतनियतः,
कृष्णाकरसिद्धशुद्धिमद्वरान्नभुक्त्या , द्रौपदीकरेण सिद्धत्वात् निष्पन्नत्वात् शुद्धिमत्त्वेन वरस्य
उत्तमस्य अन्नस्य भुक्त्या विशोधितात्मा निर्मलीकृतचित्तः सन् पाण्डवालये कांश्चित्
परिवत्सरान् मुदा चचार । तत्र प्रवृत्तोऽभूत् किल । ऐतिह्ये किल शब्दः । अत्र
पाण्डवानामालयः पाण्डवालय इति तत्पुरुषत्वे अन्तःपुरे चचारेति स्यात् । न च तद् युक्तम्
। तस्मात् पाण्डवानामालयो यस्मिन् देशे स पाण्डवालय इत्येव युक्तम् । पाण्डवालयश्च

हस्तिनपुरादिः ॥ ७ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

पुरेति ॥ एषः अच्युतप्रेक्षःपुरा पूर्वजन्मनि यतिः सन् मधु करोतीतिमधुकृत् तस्य प्रवृत्तिः । ततस्ततो गत्वा पुष्परसादानलक्षणव्यापारः, सा अस्यास्तीति तादृशः । मधुकरवत् तत्र तत्र भिक्षाटनलक्षणमाधूकरव्रतनियतः सन्नित्यर्थः । कृष्णाया द्रौपद्याःकरेण सिद्धं निष्पन्नं अत एवशुद्धिमत् वराचं उत्तमाचं तस्यभुक्त्या भोजनेनविशोधितो निर्मलीकृत आत्मा मनो यस्य तादृशः सन् । 'अन्नमशितं त्रेधा विधीयत' इति श्रुतेः उपभुक्तस्यान्नस्यान् तःकरणपरिणामहेतुत्वादिति भावः । पाण्डवानाम् आलयो मन्दिरं यस्मिन् तस्मिन् पाण्डवानां हस्तिनापुरादिदेश इत्यर्थः । पाण्डवानामालय इति वा योजना

। कांश्चित् परिवत्सरान् संवत्सरान् मुदा प्रीत्याचचार सञ्चचार । किल इति ऐतिह्ये ॥ ७ ॥

मन्दोपकारिणी

पुरेति ॥ एषः अच्युतप्रेक्षनामा यतिः । पुरा पूर्वजन्मनि यतिः सन् । मधुकृत्प्रवृत्तिमान् मधुकृत् मधुकरः भ्रमरः तस्य प्रवृत्तिरिव प्रवृत्तिः अस्यास्तीति मधुकृत्प्रवृत्तिमान् । भ्रमरो यथा तत्र तत्र अनेकपुष्परसपानेन वर्तते तथा अयमपि गृहे गृहे स्वयोग्यानेकभिक्षाचमम् अश्नन् वर्तमान इति भावः । 'मधुव्रतो मधुकरो मधुलिण्मधुपालिनः' इत्यमरः । तादृशः सन् । कृष्णाकरसिद्धशुद्धिमद्वराचभुक्त्या कृष्णायाः द्रौपद्याः करः हस्तः तेन सिद्धं निष्पन्नं कृतपाकमिति यावत् । शुद्धिः पावित्र्यं अस्यास्तीति शुद्धिमत् । द्रौपदीकरकृतत्वादेव पवित्रमित्यर्थः । अत एव वरं उत्तमं अन्नं भिक्षया लब्धं ओदनं तस्य भुक्त्या भोजनेन । कृष्णायाः करः कृष्णाकरः । कृष्णाकरेण सिद्धं कृष्णाकरसिद्धम् । वरं च तत् अन्नं च वराचम् । शुद्धिमच्च तत् वराचं च शुद्धिमद्वराचम् । कृष्णाकरसिद्धं च तत् शुद्धिमद्वराचं च तस्य भुक्तिः तया कृष्णाकरसिद्धशुद्धिमद्वराचभुक्त्या । विशोधितात्मा विशोधितः पवित्रीकृतः आत्मा देहो मनश्च यस्य स तथोक्तः । पाण्डवालये पाण्डवानां आलयः गृहं यस्मिन्देसे स पाण्डवालयः तस्मिन् हस्तिनावतीपुरादौ पाण्डवदेशे

। कांश्चित् परिवत्सरान् संवत्सरान् मुदा सन्तोषेणचचार । किल इत्यनेन एवं एतत् प्रसिद्धम् अस्तीति सूचयति । पूर्वजन्मनि यतिरेषः भिक्षाचरणनियमवान् सन् द्रौपदीदत्त-भिक्षान्नभोजनेन निर्मलीकृतदेहान्तःकरणः सन् कतिपयवर्षेषु मुदा पाण्डवदेशे सञ्चारं कुर्वन् अभूदिति भावः ॥ ७ ॥

अभूत्कुशास्त्राभ्यसनं न पातकं क्रमागताद्विप्रतिसारतो यतेः ।

यथा कुशास्त्राध्यसनं मुरद्विषः पदाम्बुजे व्याधवरस्य गर्हितम् ॥ ८ ॥

भावप्रकाशिका

विप्रतिसारः पश्चात्तापः ॥ ८ ॥

पदार्थदीपिका

अभूत् । यतेः अच्युतप्रज्ञस्य क्रमागतात् क्रमप्राप्तात् विप्रतिसारतः पश्चात्तापात् कुशास्त्राभ्यसनं कुत्सितमायिशास्त्रश्रवणादिरूपाभ्यसनं पातकं अधःपातकारणं नाभूत् । मा यिप्रणीतकुत्सितशास्त्रश्रवणादिकं नित्यनिरयपातकारणमप्यस्य पातकारणं नाभूत् । कुतः? श्रीमध्वशास्त्रश्रवणानन्तरमुत्पन्नात् पश्चात्तापात् । पातकिनामपि पश्चात्तापेन पातकनिवृत्तिसम्भवादिति भावः । तत्र दृष्टान्तमाह- यथेति । मुरद्विषः श्रीकृष्णस्य पदाम्बुजे पादाम्बुजे व्याधवरस्य जरानाम्नो व्याधस्य गर्हितं कुशास्त्राध्यसनं कुत्सितं च तत् शस्त्राध्यसनं चेति कुशास्त्राध्यसनं तत् तस्य पश्चात्तापात् यथा पातकं नाभूत् तद्वदितिभावः ॥ ८ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

अभूदिति ॥ यतेः अच्युतप्रेक्षस्यक्रमेण आगतात् क्रमप्राप्तात् श्रीमध्वशास्त्रश्रवणानन्तरमुत्पन्नादित्यर्थः । विप्रतिसारात् इति विप्रतिसारतः पश्चात्तापादित्यर्थः । 'पश्चात्तापोऽनुतापस्याद्विप्रतीसार इत्यपि' इत्यमरः । कुशास्त्रस्य कुत्सितमायिशास्त्रस्यअभ्यसनं श्रवणादिरूपाभ्यासःपातकं अधःपातकारणं न अभूत् । पश्चात्तापात्पातकिनामपि पापनिवृत्तिसंभवादिति भावः । तत्र

दृष्टान्तमाह- यथेति । मुरद्विषः श्रीकृष्णस्यपदाम्बुजे व्याधवरस्य जरव्याधनाम्

नो व्याधश्रेष्ठस्य । कुत्सितं च तत् शस्त्राध्यसनं चकुशस्त्राध्यसनं यथा तद्वत् । श्रीकृष्णस्य स्वलोकारोहणकाले जराव्याधेन भ्रान्त्या कृतं बाणेन श्रीकृष्णपादतले ताडनं, तस्य 'अयं श्रीकृष्ण' इति ज्ञानानन्तरं पश्चात्तापेन नरकसाधनं न जातम् । तद्वन्मायिशास्त्रादिकुशस्त्रश्रवणमप्यस्य पश्चात्तापान्नरकप्राप्तिसाधनं नाभूदिति भावः ॥ ८ ॥

मन्दोपकारिणी

अभूदिति ॥ यतेः अच्युतप्रेक्षस्यक्रमागतात् क्रमेण आगतात् प्राप्तात् विप्रतिसार तः पश्चात्तापात् 'पश्चात्तापोऽनुतापश्च विप्रतीसार इत्यपि' इत्यमरः । कुशस्त्राभ्यसनं कुत्सितं च तत् शास्त्रं च कुशस्त्रं मायिशास्त्रम् । 'पापकुत्सेषदर्थे कु धिङ् निर्भर्त्सननिन्दयोः' इत्यमरः । तस्याभ्यसनं श्रवणमननादिरूपाभ्यासः असकृदावर्तनम् पातकं अधःपातकारणं न अभूत् मा यिप्रणीतकुत्सितशास्त्रश्रवणादिकं नित्यनिरयपातकारणमपि अस्य पातकारणं नाभूत् । कुतः । श्रीमध्वशास्त्रश्रवणानन्तरं उत्पन्नपश्चात्तापेन पातक-निवृत्तिसंभवादिति भावः । अत्र दृष्टान्तमाह— यथेति । मुरद्विषः मुरनामकासुरस्य द्विट् द्वेषी तस्य श्रीयदावकृष्णस्यपदाम्बुजे पदं पादः अम्बुजं कमलमिव तस्मिन् । व्याधवरस्य जरानाम्नो व्याधश्रेष्ठस्यकुशस्त्राध्यसनं कुशस्त्रस्य बाणस्य अध्यसनं क्षेपणं कुशस्त्राध्यसनं तस्य व्याधस्या पश्चात्तापात् यथागर्हितं पातककारणं नाभूत्, तथेति पूर्वेणान्वयः । अयं अत्र कथासङ्ग्रहः । सर्वयादवानां स्वर्गगमनकाले अश्वत्थमूले उपविष्टस्य श्रीकृष्णस्य अतिरक्ते पादतले पक्षीति भ्रान्त्या जरानामको व्याधः शरं चिक्षेप । अनन्तरं तत्समीपम् आगत्य श्रीकृष्णं दृष्ट्वा पश्चात्तापं कृतवान् । तेन कुत्सितं शरक्षेपणकर्म पापकारणं नाभूदिति ॥ ८ ॥

विनीतमाम्नायशिरोविशारदं सदैव तत्त्वं प्रबुभुत्सुमादरात् ।

गुरुर्विदित्वोपगतां निजां मृतिं कदाचिदूचे तमुपहरे गिरम् ॥ ९ ॥

पदार्थदीपिका

विनीतम् । गुरुः अच्युतप्रज्ञगुरुः कदाचित् निजां मृतिम् उपनतां समीपवर्तिनीं विदित्वा विनीतं विनयोपेतं आमनायशिरोविशारदं उपनिषद्विचारविचक्षणं सदा तत्त्वम्

एव भगवत्त्वमेव प्रबुभुत्सुं प्रकर्षेण याथार्थ्येन बोद्धुमिच्छं तं स्वशिष्यं उपहरे रहसि ।
‘रहोऽन्तिकमुपहरे’ इत्यमरः । आदरात् गिरम् ऊचे ॥ ९ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोधिका

विनीतमिति ॥ गुरुः अच्युतप्रेक्षस्य 89गुरुःकदाचित् निजां मृतिं मरणम् उ
पगतां समीपगतां विदित्वा । विनीतं विनयोपेतम् । आम्नायानां वेदानां शिरांसि
इव आम्नायशिरांसि उपनिषदः तेषु विशारदं विचारविचक्षणं सदा तत्त्वं भगवत्त्वमेव
। आदर आसक्तिस्तस्मात् प्रकर्षेण याथार्थ्येन बोद्धुमिच्छुं प्रबुभुत्सुं तं शिष्यम् उपहरे
एकान्ते । ‘रहः प्रच्छन्नमेकान्तनिःशब्दकमुपह्वरम्’ इति हलः । गिरं वाचम् ऊचे उवाच
॥ ९ ॥

मन्दोपकारिणी

विनीतमिति ॥ गुरुः अच्युतप्रेक्षस्य गुरुः । कदाचित् कस्मिंश्चित् दिवसे ।
निजां स्वकीयां मृतिं मरणम् उपगतां समीपे आगतां विदित्वा ज्ञात्वा समीपवर्तिनं
मरणकालं ज्ञात्वा इत्यर्थः । विनीतं वश्यं ‘वश्यः प्रणेयो निभृतविनीतप्रश्रिताः समाः’
इत्यमरः । विनयोपेतमिति यावत् । आम्नायशिरोविशारदं आम्नायाः वेदाः ‘श्रुतिः स्त्री वेद
आम्नायस्त्रयी धर्मस्तु तद्विधिः’ इत्यमरः । तेषां शिरांसि शीर्षस्थानीयाः उपनिषदः इत्यर्थः
। तासु तदर्थविचारे विशारदं विचक्षणम् । सदा तत्त्वमेव भगवत्स्वरूपमेवप्रबुभुत्सुं प्र
कर्षेण सामर्थ्येन बोद्धुमिच्छन्तं तं स्वशिष्यं अच्युतप्रेक्षम् उपहरे एकान्ते । ‘उपहरे समीपे
स्यादेकान्ते च रथे पुमान्’ इति विश्वः । आदरात् स्नेहात् गिरं वाचम् ऊचे अब्रवीत् ।
‘वच परिभाषणे’ इत्यतो लिडात्मनेपदं ऊचे ऊचाते ऊचिरे ॥ ९ ॥

अहं स्वयं ब्रह्म न किञ्चिदस्ति मत्परं विजृम्भेत यदा स्फुटं चितिः ।

इतीह मायासमयोपपादितं निरन्वयं सुव्रत मा स्म विश्वसीः ॥ १० ॥

पदार्थदीपिका

कथमिति तत्राऽह - अहम् इति । सुव्रत शोभनव्रतयुक्त, अहं स्वयं ब्रह्म अमेव

साक्षाद् ब्रह्म, चितिः ज्ञानं यदा स्फुटं सम्यक् विजृम्भेत परिपक्वं भवेत् तदा मत् मत्तः परं व्यतिरिक्तं किञ्चिन्नास्ति इति इह तत्त्वविषये मायासमयोपपादितं मायाशास्त्रसमर्थितम्, प्रमेयमिति शेषः, मा स्म विश्वसीः अत्र विश्वासं मा कार्षीः । कुतः? निरन्वयात् भावप्रधानो निर्देशः । निरन्वयत्वादिति यावत् । अन्वय उपपत्त्यादिलिङ्गम् । तद्रहितत्वात् । निर्युक्तिकत्वादिति भावः ॥ १० ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

वचनप्रकारमेव दर्शयति— अहमिति ।। सु शोभनं व्रतं यस्य तत्सम्बुद्धिः । हे सुव्रत अहं स्वयं साक्षात् ब्रह्म परब्रह्म इतिचितिः ज्ञानं यदा स्फुटं सम्यग् विजृम्भेत परिपक्वं भवेत् । ‘जृभि गात्रविनामे’ । तदा मत् मत्तःपरं व्यतिरिक्तं किञ्चित् वस्तु न अस्ति , इति इह तत्त्वविषये माया कल्पितं ब्रह्मव्यतिरिक्तमितिसमयः सिद्धान्तःमायासमयः मायावादिशास्त्रमित्यर्थः । तस्मिन् ‘समयस्तु क्रियाकारे सङ्केते चरिते सताम् । सिद्धान्ते शपथे काल’ इति वैजयन्ती । उपपादितं समर्थितं प्रमेयमिति शेषः । यतः निर्गता अन्वया उपपत्त्यादिलिङ्गानि यस्मात्तं निरन्वयं युक्तिशून्यमित्यर्थः । तस्मात् इह अस्मिन् प्रमेये मा स्म विश्वसीः विश्वासं मा कार्षीः । ‘श्वस प्राणने’ लुङ् । न माड्योगे इत्यडभावः । अत्र विश्वासकरणे हेतुत्वेन निरन्वयमिति हेतुगर्भं विशेषणं प्रयुक्तम् । तथा च युक्तिशून्यत्वाद्धिश्वासो न कार्य इति भावः ॥ १० ॥

मन्दोपकारिणी

किमुवाच इत्यत आहअहमित्यादिना ।। सुव्रत शोभनानि व्रतानि विष्णुपञ्चकादीनि यस्य सः सुव्रतः तस्य संबुद्धिः हे सुव्रतअहं स्वयं साक्षात् ब्रह्म इतिचितिः ज्ञानम् । ‘चिती संज्ञाने’ इति धातोः । यदा स्फुटं सम्यक् विजृम्भेत परिपक्वं भवेत् तदा मत्परं मत् मत्तः परं व्यतिरिक्तं किञ्चित् न अस्ति । इति एवं, इह तत्त्वविषये मायासमयोपपादितं मायायाः अज्ञानस्य समयः सिद्धान्तः । समयाः शपथाचारकाल-सिद्धान्तसंविदः’ इत्यमरः । तस्मिन् उपपादितं समर्थितं प्रमेयमिति शेषः । मा विश्वसीः अत्र प्रमेये विश्वासं मा कार्षीः । ‘विपूर्वकात् श्वस प्राणने’ इति धातोर्लुङ् परस्मैपदं अविश्वसीः अविश्वसिष्टं अविश्वसिष्ट ।

कथंभूतं प्रमेयम्, निरन्वयं निर्गतः अन्वयः उपपत्यादिलिङ्गं यस्मात् तं निरन्वयम् । हेतुगर्भमिदं विशेषणम् । उपपत्यादयस्तु 'उपक्रमोपसंहाराव-भ्यासोऽपूर्वता फलम् । अर्थवादोपपत्ती च लिङ्गं तात्पर्यनिर्णये' इत्यत्रोक्ताः ज्ञेयाः ॥ १० ॥

यदेतदात्मैक्यमुपास्तिचोदितं न मे गुरोरप्यपरोक्षतां गतम् ।

पुरातनानामपि सौम्य कुत्रचित् ततो मुकुन्दं भज संविदे मुदा ॥ ११ ॥

पदार्थदीपिका

यत् । उपास्तिचोदितम् उपासनाय चोदितं मायिप्रोक्तं यत् आत्मैक्यम्, आत्मनां चेतनानामैक्यम्, सर्वेषामात्मनां ब्रह्माभेद इति भावः, एतत् मे गुरोरपि अपरोक्षतां प्रत्यक्षतां न गतम् । न केवलं मे गुरोरेव । किन्तु पुरातनानामपि कुत्रचित् अपरोक्षतां न गतं हे सौम्य । ततः आत्मैक्यस्य प्रत्यक्षागोचरत्वाद् युक्त्यादिरहितत्वाच्च मुकुन्दं मोक्षप्रदं हरिं सदा मुदा प्रसन्नबुद्धिः सन्निति भावः, संविदे ज्ञानाय भज तत्त्वज्ञानं प्रार्थयन् भजेति भावः ॥ ११ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

यदिति ॥ उपास्तये उपासनायचोदितं मायिना प्रोक्तं यदात्मैक्यं चेतनानामैक्यं सर्वेषां चेतनानां ब्रह्मैक्यमिति भावः । एतत् मे गुरोः अपि अपरोक्षतां प्रत्यक्षतां न गतम् न प्राप्तम् । न केवलं मे गुरोरेव, किन्तु पुरातनानां अपि मद्बुर्वपेक्षया पूर्वज्ञानामपि कुत्रचित् अपरोक्षतां न गतम् । हे सौम्य शोभनततः आत्मैक्यस्य प्रत्यक्षागोचरत्वाद् युक्त्यादिरहितत्वाच्चमुकुन्दं मोक्षप्रदं श्रीहरिं मुदा प्रसन्नबुद्ध्यासंविदे तत्त्वज्ञानाय भज । तत्त्वज्ञानाय प्रार्थयन् सन् भजेति भावः ॥ ११ ॥

मन्दोपकारिणी

यदिति ॥ हे सौम्य शान्तरूपउपास्तिचोदितं उपास्तये उपासनाय चोदितं मायावादिनोक्तं यत् आत्मैक्यम् आत्मनां जीवानां ऐक्यम् ब्रह्मणा अभेदः । 'आत्मा यत्ने

धृतौ जीवे' इति भास्करः । तत् जीवब्रह्मैक्यं मे ममगुरोरपि अपरोक्षतां प्रत्यक्षविषयतां न गतं न प्राप्तं न केवलं मम गुरोरेव किन्तु पुरातनानामपि मम गुरोः सकाशात् पूर्वेषामपि ज्ञानिनां कुत्रचित् कस्मिंश्चित् जीवे जीवब्रह्मैक्यम् अपरोक्षतां न गतम् । ततश्च आत्मैक्यस्य साक्षात्कारागोचरत्वात् युक्तयादिरहितत्वाच्च । मुकुन्दं सर्वेषां जीवानां मोक्षप्रदम् अत्यन्तभिन्नमिति यावत् । हरिं मुदा सन्तोषेण प्रसन्नबुद्धिस्सन् इति भावः । संविदे तत्त्वज्ञानायभज उपास्व । 'भज सेवायां' इत्यतो लोट् परस्मैपदं भज भजतं भजत इति ॥ ११ ॥

इतीदमादिश्य वचो वचस्विनि स्वके गुरौ लोकमथान्यमीयुषि ।

असेवतालोच्य मुहुर्गुरोर्गिरं स रूष्यपीठालयमिन्दिरावरम् ॥ १२ ॥

भावप्रकाशिका

वचस्विनि । 'अस्मायामेधास्रजो विनिः' (५.२.१२१) इति विनिः ॥ १२ ॥

पदार्थदीपिका

इति । वचस्विनि चतुरवचसि स्वके गुरौ इति इदं वचः आदिश्य उक्त्वा अन्यं लोकं परलोकम् ईयुषि सति, अथ सः अच्युतप्रज्ञः गुरोर्गिरं 'मुकुन्दं भज संविदे मुदा' इत्यन्तां वाचं मुहुः पुनःपुनः आलोच्य गुरूक्तप्रकारेण कुर्यां नवेति विचार्य, अन्ततः करोमीत्येव निश्चित्य रूष्यपीठालयम्, रूष्यपीठमालयो यस्य स तथोक्तः तम्, इन्दिरावरम् रमापतिम् असेवत ॥१२ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

इतीति ॥ वचांसि अस्य सन्तीतिवचस्वी तस्मिन् चतुरवचसीत्यर्थः । स्वके स्वसम्बन्धिनिगुरौ, इति इदं वचः आदिश्य उक्त्वा अन्यं परं लोकम् ईयुषि सति गते सति अथ स अच्युतप्रेक्षः गुरोः स्वगुरोः गिरं 'अहं स्वयं ब्रह्मेत्यारभ्य मुकुन्दं भज संविदे मुदा' इत्यन्तां वाचम् मुहुः पुनः पुनः आलोच्य गुरूक्तप्रकारेण कुर्यां न वेति विचार्य अन्ततः करोमीत्येव निश्चित्य रूष्यपीठम् आलयो यस्य तं इन्दिरावरं रमापतिं श्रीमदनन्तासनं असेवत । 'षेवृ सेवने' लङ् ॥ १२ ॥

मन्दोपकारिणी

इतीति ।। वचस्विनि चतुरवचने । स्व एवस्वकः स्वार्थे कः तस्मिन् ।
 'आत्मीये स्वोऽस्त्रियां धने' इति विश्वः । गुरौ इति इत्थं इदं पूर्वोक्तं वचः वच
 नं 'भाषितं वचनं वचः' इत्यमरः । आदिश्य उपदिश्यअन्यं लोकं परलोकं ईयुषि
 सति गते सति मृते सतीति यावत् । अथ अनन्तरं सः अच्युतप्रेक्षःगुरोः गिरं मुकु
 न्दं भज इत्युक्तां वाचं मुहुः पुनः पुनःआलोच्य विचार्य अन्ततः करोम्येवेति निश्चित्यरू
 प्यपीठालयं रूप्यपीठं रजतपीठपुरम् आलयो यस्य स तथोक्तः तं इन्दिरावरं इन्दिराया
 लक्ष्म्याः वरं पतिम् अनन्तेश्वरम् । इन्दिरापतिम् इति क्वचित् पाठः । असेवत अभजत्
 । 'सेव् सेवने' इत्यस्माल्लडात्मनेपदं असेवत असेवेतां असेवन्त इति ।। १२ ।।

सुभक्तिना तेन स भक्तवत्सलो निषेवितस्तत्र परं बुभुत्सुना ।

भविष्यतः शिष्यवराद्धि विद्धि मामिति प्रविष्टः पुरुषं तमभ्यधात् ।। १३ ।।

पदार्थदीपिका

सुभक्तिना । परं सर्वोत्तमं हरिं बुभुत्सुना जिज्ञासुना सुभक्तिना , शोभना
 भक्तिर्यस्यासौ सुभक्तिः, तेन सुभक्तिना तेन अच्युतप्रज्ञेन तत्र रूप्यपीठे निषेवितः
 नितरां सेवितः भक्तवत्सलः भक्तप्रियः स हरिः पुरुषं कञ्चन पुरुषं प्रविष्टः सन् तम्
 [अच्युतप्रज्ञम्,] मां भविष्यतः शिष्यवरात् विद्धि जानीहि इति इत्थम् अभ्यधात् हि
 । तत्त्वजिज्ञासुना त्वया सेवितोऽहं परितुष्टोऽस्मि । तस्मात् मत्प्रसादादेव तव शिष्यवरो भविष्यति
 । तदुक्तप्रकारेण मां जानीहीत्यभ्यधादिति भावः ॥ १३ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

सुभक्तिनेति ।। परं सर्वोत्तमं हरिं बोद्धुमिच्छुनाबुभुत्सुना शोभना भक्तिर्यस्य
 तेनसुभक्तिना अच्युतप्रेक्षेण । तत्र रजतपीठपुरे निषेवितः नितरां सेवितः
 भक्तेषु वत्सलः स्निग्धः भक्तप्रिय इत्यर्थः । स हरिः कालान्तरे पुरुषं कञ्चन पुरुषं प्रविष्
 टः सन् तं अच्युतप्रेक्षं प्रतिभविष्यतः शिष्यवरात् शिष्यश्रेष्ठात् मां विद्धि जानीहिइ
 ति अभ्यधात् अब्रवीत् । तत्त्वजिज्ञासुना त्वया सेवितोऽहं परितुष्टोऽस्मि । तस्मान्मत्प्रसादादेव

तव शिष्यवरो भविष्यति । तदुक्तप्रकारेण मां जानीहीत्यभ्यधादिति भावः ॥ १३ ॥

मन्दोपकारिणी

सुभक्तिनेति ॥ परं सर्वोत्तमम् । 'दूरानात्मोत्तमाः पराः' इत्यमरः । हरिं बुभुत्सुना ज्ञातुम् इच्छतासुभक्तिना सु अतिशयिता भक्तिः यस्य सः सुभक्तिः तेन सुभक्तिना । तेन अच्युतप्रेक्षेणतत्र रजतपीठपुरे निषेवितः नितरां सेवितः भक्तवत्सलः भक्तेषु स्निग्धः 'स्निग्धस्तु वत्सलः' इत्यमरः सः अनन्तेश्वरः पुरुषं कञ्चन पुरुषं प्रविष्टः सन् हे अच्युतप्रेक्ष त्वं भविष्यतः कालान्तरे आगमिष्यतः शिष्यवराद्धि शिष्येषु उत्तमादेव हि । 'हि हेतावधारणे' इत्यमरः । मां विद्धि जानीहिइति अभ्यधात् अब्रवीत् । 'विद् ज्ञान' इत्यतो लोट् परस्मैपदं विद्धि वित्तात्, वित्तं वित्त । अभिपूर्वकात् 'डु धाञ्' धातोः लुङ् परस्मैपदं अधात् अधाताम् अधुः । अयं भावः । 'हे अच्युतप्रेक्ष मद्दिषयतत्त्वज्ञानार्थं त्वया सेवितोऽहं परितुष्टोऽस्मि । मत्प्रसादादेव उत्तमः शिष्यो भविता । तदुक्तप्रकारेणैव मां जानीहि' इति अब्रवीत् इति ॥ १३ ॥

प्रतीक्षमाणं तमनुग्रहं मुदा निषेवमाणं पुनरम्बुजेक्षणम् ।

सतां गुरुः कारणमानुषाकृतिर्यतिं प्रशान्तं तमुपाससाद् सः ॥ १४ ॥

पदार्थदीपिका

प्रतीक्षमाणम् । सतां गुरुः कारणमानुषाकृतिः स वासुदेवनामा तं हरिकृतम् अनुग्रहं प्रतीक्षमाणं पुनर् मुदा अम्बुजेक्षणं हरिं निषेवमाणं प्रशान्तं तं यतिम् अच्युतप्रज्ञम् उपाससाद् शिष्यभावमाप्तुं सिषेवे ॥ १४ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोधिका

प्रतीक्षमाणमिति ॥ सतां गुरुः कारणेन मत्तत्त्व-ज्ञानप्रवर्तनलक्षणनिमित्तेनमानुषाकृतिः मनुष्यस्वरूपं यस्य तादृशः । 'आकृतिस्तु जातौ रूपे वपुष्यपि' इति हेमचन्द्रः । स वासुदेवनामा, तमनुग्रहं हरिकृतमनुग्रहं प्रतीक्षमाणं पुनः मुदा अम्बुरुहवत् ईक्षणं दृष्टिर्यस्यतं हरिं निषेवमाणं नितरां सेवन्तं प्रशान्तं तं यतिं अच्युतप्रेक्षम् उपाससाद् शिष्यभावमाप्तुमुपजगाम ॥ १४ ॥

मन्दोपकारिणी

प्रतीक्षमाणमिति ।। सतां सज्जनानां गुरुः ज्ञानोपदेष्टाकारणमानुषाकृतिः कारणे न निमित्तेन मानुषस्य आकृतिः देहो यस्य स तथोक्तः । सः वासुदेवःतं हरिकृतम् अनुग्रहं शिष्यप्राप्तिरूपं प्रसादं प्रतीक्षमाणं कदा वा आगमिष्यति शिष्यः इति ध्यायन्तं पुनः भूयोऽपिअम्बुजेक्षणं अम्बुजवत् कमलवत् ईक्षणे चक्षुषी यस्य स तथोक्तःतं हरिं मुदा निषेवमाणं भजन्तं प्रशान्तं हरौ प्रकर्षेण निष्ठावन्तं यतिं सन्यासिनं तम् अच्युतप्रेक्षम् उपाससाद् उपसत्तिम् अकरोत् । शिष्यत्वम् आप्तुम् शुश्रूषितवानिति भावः । 'उप आङ् पूर्वात् षद् लृट् विशरणगत्यवसादनेषु' इति धातोर्लृट् परस्मैपदं ससाद सेदतुः सेदुः इति ।। १४ ।।

सुतं यतीन्द्रानुचरं विरागिणं निशम्य संन्यासनिबद्धमानसम् ।

सुवत्सलौ रूप्यतलालयस्थितं वियोगतान्तौ पितरौ समीयतुः ।। १५ ।।

पदार्थदीपिका

सुतम् । सुवत्सलौ वियोगतान्तौ पितरौ सुतं यतीन्द्रानुचरं विरागिणं विरक्तं सन्यासनिषण्णमानसं रूप्यतलालयस्थितं निशम्य समीयतुः द्रष्टुं सन्यासं निवारयितुमप्यागतौ ।। १५ ।।

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

सुतमिति ।। सुवत्सलौ सु सम्यक् वत्सलौ स्नेहयुक्तौवियोगतान्तौ वियोगक्लिञ्चौतौ , माता च पिता चपितरौ । 'पिता मात्रा' इत्येकशेषः । सुतं यतीन्द्रानुचरं अच्युतप्रेक्ष शिष्यभूतं विरागोऽस्यास्तीतिविरागी तम् । संन्यासे निबद्धं निषण्णं मानसं मनो यस्य तम् । 'स्वान्तं हन्मानसं मनः' इत्यमरः । रूप्यतले रूप्यपीठे य आलयो मन्दिरं तस्मिन् स्थितं निशम्य समीयतुः । सुतं द्रष्टुं संन्यासान्निवारयितु-मप्यागतौ ।। १५ ।।

मन्दोपकारिणी

सुतमिति ।। सुवत्सलौ सुष्टु पुत्रस्नेहवन्तौ । वियोगतान्तौ वियोगेन पुत्रविरहेण तान्तौ ग्लानिं प्राप्तवन्तौ । 'तमु ग्लानाविति' धातोः । पुत्रविरहं असहमानौ इति भावः

। पितरौ वासुदेवस्य जननीजनकौसुतं यतीन्द्रानुचरं यतीन्द्रस्य सन्यासिश्रेष्ठस्य
 अच्युतप्रेक्षस्य अनुचरं सेवकं विरागिणं रागः विषयेषु आसक्तिः अस्यास्तीति रागी स न
 भवतीति विरागी तं विरागिणं विरक्तम् इत्यर्थः । 'रागोऽनुरागो मात्सर्ये' इति रत्नमाला
 । सन्यासनिबद्धमानसं सन्यासे सन्यासाश्रमस्वीकारविषये निबद्धं कृतनिश्चयं मानसम् अन्तः-
 करणं यस्य स तथोक्तस्तम् । रूप्यतलालयस्थितं रूप्यं रजतं तलं स्वरूपं यस्य सः रूप्यतलः
 । 'तलं स्वरूपाधारयोः' इति विश्वः । रूप्यतलः रूप्यात्मकश्चासौ आलयश्च रूप्यतलालयः
 रजतपीठपुरमित्यर्थः । तस्मिन् वर्तमानं निश्चयं श्रुत्वासमीयतुः द्रष्टुं सन्यासाश्रमं निवारयितुम्
 अपि जग्मतुः । पाजकक्षेत्रादिति शेषः । 'इण् गतौ' इत्यतो लिट् परस्मैपदं इयाय ईयतुः ईयुः
 ॥१५॥

वराश्रमस्ते जरतोरनाथयोर्न जीवतोः स्यादयि नन्दनावयोः ।

सयाचनं वाक्यमुदीर्य ताविदं परीत्य पुत्राय नतिं वितेनतुः ॥ १६ ॥

पदार्थदीपिका

वरेति । तौ पितरौ अयि नन्दन , अयीत्यव्ययं प्रार्थने वर्तते, अयि सुत, जरतोः
 स्थविरयोः अनाथयोः अन्ते वयसि त्वां विना पालकरहितयोः आवयोः जीवतोः सतोः
 ते वराश्रमः यत्याश्रमः न स्यात् न भवेत् इति सयाचनं प्रार्थनासहितम् इदं वाक्यम्
 उदीर्य परीत्य प्रदक्षिणीकृत्य पुत्राय नतिं नमस्कारं वितेनतुः चक्रतुः ॥ १६ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

वरेति ॥ तौ पितरौअयि नन्दन अयीत्यव्ययं प्रार्थने वर्तते । अयि
 सुतजरतोः स्थविरयोः । न विद्यते नाथः रक्षको ययोस्तयोः अन्ते वयसि त्वां विना
 पालकरहितयोरित्यर्थः । आवयोर्जीवतोर्जीवनवतोस्सतोः, ते तववराश्रमः उत्तमाश्रमः
 संन्यासाश्रम इत्यर्थः न स्यात् न भवेत्, इतिसयाचनं प्रार्थनया सहितम् इदं वाक्यम्
 उदीर्य परीत्य प्रदक्षिणीकृत्यपुत्राय नतिं नमस्कारं वितेनतुः प्रचक्रतुः ॥ १६ ॥

मन्दोपकारिणी

वरेति ॥ तौ पितरौ । अयि नन्दन सुतजरतोः वृद्धयोः । 'प्रवयाः

स्थविरो वृद्धो जीनो जीर्णो जरन्नपि' इत्यमरः । अनाथयोः अन्ते वयसि त्वां विना पालकरहितयोः जीवतोः जीवमानयोः सतोः, ते तववराश्रमः वरः उत्तमः आश्रमः यत्याश्रमः न स्यात् न भवेत् । इति एवं प्रकारेण सयाचनं याचना प्रार्थना तथा सहितं इदं वाक्यम् उदीर्य उक्त्वापरीत्य प्रदक्षिणीकृत्यपुत्राय वासुदेवाय नतिं नमस्कारम् । 'नतिः स्त्रियां नमस्कारः प्रणामश्च नमस्क्रिया' इत्यमरः । वितेनतुः चक्रतुः । 'तनु विस्तारे' इत्यतो लिट् परस्मैपदं ततान तेनतुः तेनुः ॥ १६ ॥

नतिर्न शुश्रूषुजनाय शस्यते नतं भवद्भ्यां स्फुटमत्र साम्प्रतम् ।

अहो विधात्रा स्वयमेव दापिता तदभ्यनुज्ञेति जगाद स प्रभुः ॥ १७ ॥

पदार्थदीपिका

नतिः । शुश्रूषुजनाय सेवकजनाय नतिः नमस्कारः न शस्यते न प्रशस्यते । तथाऽपि अत्र सेवके मयि साम्प्रतम् इदानीं स्फुटं सर्वजनसमक्षं भवद्भ्यां नतं नमनं कृतम्, तत एव विधात्रा सर्वप्रेरणादिकर्त्रा हरिणा स्वयमेव मत्प्रार्थनं विनैव तत् अभ्यनुज्ञा यत्याश्रमानुज्ञा दापिता प्रदापिता इति स प्रभुः जगाद । अहो एतदाश्चर्यम् । अयं भावः- उत्तमो नम्यः हीनो नन्तेति विधिविहितो नियमः । तथा च भवद्भ्यां नतत्वान्मम प्रकृतय त्याश्रमनिबन्धनमुत्तमत्वं भविष्यतीति विधिना सूचितम् । तस्माद् विधिना दत्ताभ्यनुज्ञकत्वान्मम वराश्रमो न परिहार्य इति जगादेति ॥ १७ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

नतिरिति ॥ शुश्रूषुजनाय सेवकजनाय नतिः नमस्कारः न शस्यते न प्रशस्यते । 'शसु इच्छायाम्' । तथापि अत्र सेवके मयिसाम्प्रतम् इदानीं स्फुटं सर्वजनसमक्षं भवद्भ्यां नतं नमनं कृतम् । तत एव विधात्रा सर्वप्रेरणादिकर्त्रा श्रीहरिणा स्वयमेव मत्प्रार्थनं विनैव तस्य यत्याश्रमस्य अभ्यनुज्ञा अनुज्ञादापिता प्रदापिता । अहो आश्चर्यम् प्रभुः स , इति जगाद ऊचे । अयं भावः । उत्तमो नम्यो, हीनो न इति विधिविहितनियमः । तथा च भवद्भ्यां नत्वा मम प्रकृतयत्याश्रमनिबन्धनादुत्तमत्वं भविष्यतीति विधिना सूचितम् ।

तस्माद्विधिना एवाभ्यनुज्ञातत्वात् मम यत्याश्रमोऽपरि-हार्य इति ॥ १७ ॥

मन्दोपकारिणी

नतिरिति ॥ शुश्रूषुजनाय शुश्रूषुः सेवकश्चासौ जनश्च शुश्रूषुजनः तस्मै । नतिः नमस्कारः न शस्यते न प्रशस्यते न विहिता इति भावः । तथापिअत्र सेवके मयिसांप्रतम् अधुना । 'एतर्हि संप्रतीदानीमधुना सांप्रतं तथा' इत्यमरः । स्फुटं सर्वजनसमक्षं भवद्भ्यां युवाभ्यां नतं न मस्कृतं तत एवविधात्रा अदृष्टप्रेरकेण हरिणास्वयमेव मत्प्रार्थनां विनैवतदभ्यनुज्ञा तस्मिन् यत्याश्रमस्वीकारविषये अभ्यनुज्ञा अनुमतिःदापिता प्रदापिता । अहो एतदाश्चर्यम् अयं भावः, उत्तमो नम्यः, कनिष्ठश्च नमस्कृता इति विहितो नियमः । तथा च भवद्भ्यां उत्तमाभ्यां नतत्वात् मम प्रकृतयत्याश्रमनिमित्तम् उत्तमत्वं भविष्यतीति विधिना सूचितम् । तस्मात् विधिना भवद्भ्यां अनुज्ञायाः दापितत्वात् मम वराश्रमोऽपरिहार्य एव इति भावः । इति इत्थं स प्र भुः वासुदेवः पितरौ प्रतिजगाद अब्रवीत् । 'गद व्यक्तायां वाचि' इत्यतो लिट् परस्मैपदं जगाद जगदतुः जगदुः ॥ १७ ॥

अनुत्तरज्ञः स तमर्थयन् पुनर्थतीन्द्रमानम्य गतः प्रियायुतः ।

गृहे वसन् कल्पसमान् क्षणान्नयन् सुताननेन्दोरनिशं ततोऽस्मरत् ॥ १८ ॥

भावप्रकाशिका

सुताननेन्दोरस्मरत् 'अधीगर्थदयेशां कर्मणि' (२.३.५२) इति कर्मणि षष्ठी ॥ १८ ॥

पदार्थदीपिका

अनुत्तरेति । सः भट्टारकः अनुत्तरज्ञः पुत्रोक्तवाक्यस्य प्रत्युत्तरमजानन् प्रियायुतः पुनस् तं पुत्रम् अर्थयन् 'अयि नन्दन, त्वया यत्याश्रमो नाङ्गीकर्तव्यः' इति प्रार्थयन् तं यतीन्द्रम् अच्युतप्रज्ञं आनम्य नत्वा । अर्थयन् 'अस्मै यत्याश्रमो न दातव्यः' इति प्रार्थयन्निति च योजना । गतः स्वमन्दिरं गतः सन् ततः स्वगृहप्रास्यनन्तरं गृहे वसन् क्षणान् एकैकक्षणं कल्पसमान् एकैककल्पसमं नयन् गमयन् अनिशं निरन्तरं सुताननेन्दोः पुत्राननचन्द्रं अस्मरत् । सुताननेन्दोरिति 'अधीगर्थदयेशां कर्मणि' इति कर्मणि षष्ठी ।

अधीगर्थाः स्मरणार्थाः । कल्पसमानिति दुःखिनां क्षणोऽपि कल्पायते, सुखिनां कल्पोऽपि क्षणायत इति प्रसिद्धः ॥ १८ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोधिका

अनुत्तरेति ॥ ततः स मध्यगेहभट्टः । उत्तरं प्रत्युत्तरं न जानातीत्य् अनुत्तरज्ञः । पुत्रोक्तवाक्यस्य प्रत्युत्तरं दातुमजानन्नित्यर्थः । प्रियायुतः भार्यायुतः सन् पुनः तं पुत्रम् अर्थयन् । अयि नन्दन त्वया यत्याश्रमो न स्वीकर्तव्य इति प्रार्थयन् सन्, तं यतीन्द्रं यतिश्रेष्ठमच्युतप्रेक्षम् आनम्य नत्वा, अस्मै यत्याश्रमो न देय इति प्रार्थयन्निति वा योजना । गतः स्वमन्दिरं गतः । ततः स्वगृहप्राप्त्यनन्तरं गृहे मन्दिरे वसन् क्षणान् एकैकक्षणमपिकल्पेन कल्पाख्यकालेनसमान् सदृशान् नयन् गमयन् सन् अनिशं निरन्तरं सुतानेन्दोः सुतमुखचन्द्रस्यअस्मरत् । अत्र 'अधीगर्थदयेशां कर्मणि' इति षष्ठी । इगर्थः स्मरणार्थः, 'इक् स्मरणे' इति धातोः । दुःखिनां क्षणोऽपि कल्पायते, सुखिनां कल्पोऽपि क्षणायत इति प्रसिद्धेः कल्पसमानित्युक्तम् ॥ १८ ॥

मन्दोपकारिणी

अनुत्तरज्ञ इति ॥ सः मध्यगेहःअनुत्तरज्ञः उत्तरं प्रत्युत्तरं न जानातीति अनुत्तरज्ञः सुतवचनस्य प्रत्युत्तरमजानन् सन् । प्रियायुतः प्रियया भार्याया युतः युक्तस्सन् । पुनः भूयोऽपितं पुत्रम् अर्थयन् अयि नन्दन यत्याश्रमो न स्वीकर्तव्य इति प्रार्थयन् । यतीन्द्रं यतिश्रेष्ठं अच्युतप्रेक्षम् आनम्य नत्वा अर्थयन् अस्मै मत्पुत्राय यत्याश्रमो न दातव्य इति प्रार्थयन्निति वा योजना । गतः स्वमन्दिरं गतः प्राप्तस्सन् ततः स्वमन्दिरप्राप्त्यनन्तरं गृहे वसन् वासं कुर्वन् क्षणान् एकैकक्षणान् तन्नामककालविशेषान् । 'कालविशेषोत्सवयोः क्षणः' इत्यमरः । कल्पसमान् कल्पेन बहुवत्सरात्मकेन कालविशेषेण समान् तुल्यान् नयन् क्षपयन् । अनिशं निरन्तरं सुतानेन्दोः सुतस्य आननम् मुखं इन्दुरिव चन्द्र इव तस्य सुतानेन्दोः इति । 'अधीगर्थदयेशां कर्मणि' इति कर्मणि षष्ठी । सुतानेन्दुम् इत्यर्थः । अस्मरत् स्मृतवान् 'स्मृ चिन्तायाम्' इत्यतो लङ् परस्मैपदं अस्मरत् अस्मरताम् अस्मरन् । दुःखिनां क्षणोऽपि कल्पायते सुखिनां कल्पोऽपि क्षणायत इति 'त्रुटियुगायते त्वामपश्यताम्' इत्यादौ प्रसिद्धम् ।

अतः कल्पसमानम् इत्युक्तम् ॥ १८ ॥

स चिन्तयन् पुत्रमनोरथं शुचा पुनश्च तीर्त्वोपगतो महानदीम् ।

यतीश्वरानुव्रतमात्मनन्दनं तमैक्षत ग्रामवरे मठान्तरे ॥ १९ ॥

भावप्रकाशिका

महानदी 'नेत्रावती' । ग्रामवरस्य 'कार्यूरु' इत्यपभ्रष्टभाषा । मठान्तरस्य 'कुत्याडी' इत्यपभ्रष्टभाषा ॥ १९ ॥

पदार्थदीपिका

सः । शुचा दुःखेन पुत्रमनोरथं सुतस्य सन्न्यासविषयेच्छां चिन्तयन् स भट्टः पुनश्च महानदीं नेत्रावतीं तीर्त्वा उपगतः प्राप्तः ग्रामवरे 'कारेयूरु' इत्यपभ्रष्टनामके ग्रामश्रेष्ठे मठान्तरे 'कुत्याडि' इत्यपभ्रष्टनाम्नि मठविशेषे यतीश्वरानुव्रतम्, यतीश्वरस्य अच्युतप्रज्ञस्य अनुकूलं व्रतं चरित्रं यस्य सः यतीश्वरानुव्रतः, तम् आत्मनन्दनम् ऐक्षत ॥ १९ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

स इति ॥ शुचा दुःखेनपुत्रस्य मनोरथः संन्यासग्रहणेच्छा तम् । 'वाञ्छा लिप्सा मनोरथः' इत्यमरः । चिन्तयन् स भट्टःपुनश्च महानदीं नेत्रावतीं तीर्त्वा उपगतः स्वगृहात्पुत्रदर्शनार्थमागतः । ग्रामवरे ग्रामश्रेष्ठे 'कारेयूरु' इत्यपभ्रष्टनामकग्राम इत्यर्थः । अन्यो मठोमठान्तरं तस्मिन् 'कुत्याडि' इत्यपभ्रष्टनामकमठविशेष इत्यर्थः । व्रतीश्वरस्य अच्युतप्रेक्षस्यअनुव्रतं अनुकूलव्रतं यस्य तम् । 'पाराशरी व्रती भिक्षुः' इति हलः । आत्मनन्दनं ऐक्षत ॥ १९ ॥

मन्दोपकारिणी

स इति ॥ शुचा शोकेन दुःखेनेत्यर्थः । 'वैरं विरोधो विद्वेषो मन्युशोकौ तु शुक् स्त्रियाम्' इत्यमरः । पुत्रमनोरथं पुत्रस्य वासुदेवस्य मनोरथं सन्न्यासविषयवाञ्छाम् । 'इच्छा काङ्क्षा स्पृहेहातृङ्गाञ्छा लिप्सा मनोरथः' इत्यमरः । चिन्तयन् सः भट्टःपुनश्च महान

दीं महती च सा नदी च महानदी तां नेत्रावतीं नाम नदीं तीर्त्वा उत्तीर्यगतः प्राप्तस्सन् । ग्रामवरे कस्मिंश्चित् ग्रामश्रेष्ठे मठान्तरे मठमध्ये यतीश्वरानुव्रतं यतीश्वरस्य अच्युतप्रेक्षस्य अनु अनुकूलं व्रतं चित्तं यस्य सः यतीश्वरानुव्रतः तं आत्मनन्दनं सुतम् ऐक्षत ददर्श । 'ईक्ष दर्शने' इति धातोर्लडात्मनेपदं ऐक्षत ऐक्षेताम् ऐक्षन्त ॥ १९ ॥

स जातकोपाकुलितो धरासुरो महात्मनां लङ्घनभीरुरप्यलम् ।

सुतस्य कौपीनधृतौ हि साहसप्रतिश्रवो मे दृढ इत्यभाषत ॥ २० ॥

पदार्थदीपिका

स इति । सः धरासुरः ब्राह्मणः अलम् अतितरां महात्मनां लङ्घनभीरुरपि महात्मनां लङ्घनादतिक्रमादतितरां भीरुः सन्नपि जातकोपाकुलितः सूनुः स्ववाक्यं न करोतीति जातेन कोपेनाऽकुलितः इत्यभाषत । कथम्? सुतस्य मे सुतस्य कौपीनधृतौ , उपलक्षणमेतत्, कौपीनदण्डादिधृतौ सत्यामिति भावः, मे साहसप्रतिश्रवः किञ्चित् साहसं कुर्यामिति प्रतिज्ञा, दृढः केनाप्यनिवर्त्य इत्यभाषत हि ॥ २० ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

सञ्जातेति ॥ धरासुरो ब्राह्मणः अलं अतितरां महानात्मा परमात्मा येषां तेषां श् रीहरिभक्तानां लङ्घनभीरुरपि लङ्घनादतिक्रमात् भीरुर्भयशीलोऽपिसञ्जातः पुत्रः स्ववाक्यं न कृणोतीति सञ्जातः यः कोपः क्रोधः तेन आकुलितः क्षुब्धस्सन् सुतस्य मम पुत्रस्य कौपीनधृ तिः कौपीनधारणं तस्यां सत्यां, संन्यासं गृहीत्वा कौपीनदण्डादिके धृते सतीत्यर्थः । मे मम । साहसप्रतिश्रवो अनशनादिरूपं किञ्चित्साहसं कर्म कुर्यामिति साहसस्य प्रतिश्रवः प्रतिज्ञा, दृढः केनाप्यनिवर्त्य इत्यभाषत अब्रवीत् ॥ २० ॥

मन्दोपकारिणी

स इति ॥ सः धरासुरः ब्राह्मणः । अलं अत्यन्तं महात्मनां आर्याणां लङ्घनभी रुरपि लङ्घनात् अतिक्रमात् भीरुः भयशीलोऽपि जातकोपाकुलितः स्ववाक्यं न करोतीति

मत्वा जातेन कोपेन क्रोधेन आकुलितः वशीकृतः सन् इत्यभाषत अब्रवीत् । किमिति ? सुतस्य पुत्रस्यकौपीनधृतौ गुह्यमात्राच्छादनरूपं वितस्त्यायतं द्विहस्तदीर्घच्छिन्नपटैकदेशात्मकं वस्त्रं कौपीनम् इत्युच्यते । उपलक्षणमेतत् । कौपीनस्य कौपीनदण्डादेर्धृतौ सत्यां धारणे सतिमे ममसाहसप्रतिश्रवः साहसे आत्महत्यादिरूप-किञ्चित्साहसकरणे प्रतिश्रवः अङ्गीकारः प्रतिज्ञेति यावत् दृढः केनाप्यपरिहार्य इति अभाषत इति अन्वयः । 'मे सुतः यत्याश्रमं गृहीतवांश्चेत् अहं स्वप्राणत्यागादिकं यत्किञ्चित्साहसं करिष्यामि' इति प्रतिज्ञां चकार इति भावः । 'भाष व्यक्तायां वाचि' इत्यतो लडात्मनेपदं अभाषत अभाषेताम् अभाषन्त ॥ २० ॥

क्षणेन कौपीनधरो निजं पटं विदार्य हे तात कुरुष्व साहसम् ।

इतीममुक्त्वा प्रभुरब्रवीत् पुनः शुभान्तरायं न भवांश्चरेदिति ॥ २१ ॥

पदार्थदीपिका

क्षणेनेति । प्रभुः 'सुतस्य कौपीनधृतौ मे साहसप्रतिश्रवो दृढः' इति पितृवाक्यं श्रुत्वा क्षणेन निजं पटं विदार्य कौपीनधरः सन् हे तात , चिकीर्षितं साहसं कुरुष्व इति इमं तातम् उक्त्वा पुनर् अब्रवीत् । हे तात , भवान् विज्ञातभारतादिशास्त्रसरो भवान् शुभान्तरायं शुभस्य विघ्नं न चरेत् न करोतु इत्यब्रवीत् ॥ २१ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

क्षणेनेति ॥ प्रभुः समर्थःक्षणेन क्षणकालेननिजं पटं स्वकीयं पटं विदार्य कौपीनधरः सन्, हे तात चिकीर्षितं साहसं कुरुष्व इति इमं तातं उक्त्वा , हे तात भवान् विज्ञातभारतादिशास्त्रसरोऽपिशुभान्तरायं शुभस्यान्तरायं विघ्नं न करोतु इति पुनः अब्रवीत् ॥ २१ ॥

मन्दोपकारिणी

क्षणेनेति ॥ विभुः वासुदेवः । सुतस्य कौपीनधारणे सति साहसं करिष्यामीति पितुः प्रतिज्ञावाक्यं श्रुत्वाक्षणेन सद्यः तत्क्षण एव इत्यर्थः । निजं स्वकीयं पटं प्रावरणवस्त्रं विदार्य एकदेशं छित्वाकौपीनधरः धरतीति धरः कौपीनस्य धरः धारकः सन् ।

हे तात पितः । 'तातस्तु जनकः पिता' इत्यमरः । चिकीर्षितं कर्तुमिष्टं साहसं कुरुष्व
इति एवं प्रकारेण पितरं प्रतिउक्त्वा पुनःअब्रवीत् । किमिति । हे तातभवान् विज्ञातशास्त्र
सारःशुभान्तरायं शुभस्य विष्णुप्रीत्यर्थकत्वेन मङ्गलरूपस्य यत्याश्रमस्य तत्स्वीकारस्येति भावः
। अन्तरायं विघ्नम् । 'विघ्नोऽन्तरायः प्रत्यूहः' इत्यमरः । न चरेत् न करोतु इति अब्रवीत्
इति अन्वयः । 'चर गतौ भक्षणे' इति धातोः लिङ् परस्मैपदं चरेत् चरेतां चरेयुः ॥ २१ ॥

न पुत्र पित्रोरवनं विना शुभं वदन्ति सन्तो ननु तौ सुतौ मृतौ ।

निवर्तमाने न हि पालकोऽस्ति नौ त्वयीति वक्तारममुं सुतोऽब्रवीत् ॥ २२ ॥

भावप्रकाशिका

वदन्ति सन्तः 'वृद्धौ च मातापितरौ सती भार्या सुतः शिशुः । अप्यकार्यशतं कृत्वा भर्तव्या
मनुरब्रवीत्' ॥ २२ ॥

पदार्थदीपिका

ननु यदुक्तं सच्यासस्य शुभत्वाभिप्रायेण शुभान्तरायं न चरेदिति, तदसत्, पुत्रस्य पितृ
शुश्रूषाव्यतिरिक्तशुभस्याभावादित्याह पिता- न पुत्रेत्यादिना । पुत्र हे सुत , सन्तो
धर्मशास्त्रप्रवर्तका मन्वादयः सुतस्य पित्रोः अवनं शुश्रूषादिरूपमवनं रक्षणं विना अन्यं
शुभं न वदन्ति । तथाहि 'वृद्धौ च मातापितरौ सती भार्या सुतः शिशुः । अप्यकार्यशतं
कृत्वा वोढव्या मनुरब्रवीत्' इति । तस्मात् तव यत्याश्रमादपि स्थविरयोरावयोरवनमेव शुभम् ।
न तत्र मयाऽन्तरायः क्रियते । तस्मात् किमुच्यते त्वया शुभान्तरायं न चरेदिति पितुरभिप्रायः
। सत्यं युवयोः पालकान्तराभावे मया भवच्छुश्रूषणमेव कार्यम् । सति चान्यपालके कथं
युवयोरनाथत्वम्, कथं च मम भवत्पालनमेव शुभमिति चेत् नेत्याह- नन्विति । तौ सुतौ
तव भ्रातरौ मृतौ ननु ? त्वमपि जानासि हीत्यभिप्रायः । तस्मात् त्वयि निवर्तमाने
सति निवृत्तिमार्गं यत्याश्रममङ्गीकृतवति सति नौ आवयोः पालको नास्ति हि । इति
वक्तारम् इमं पितरं सुतोऽब्रवीत् ॥ २२ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोधिका

भट्टः पुत्रवचनं श्रुत्वा संन्यासस्य शुभत्वाभिप्रायेण भवान् शुभान्तरायं न चरेदिति यदुक्तं त्वया तदसत् । पुत्रस्य पितृशुश्रूषातिरिक्तस्य शुभस्या-भावादित्याह— न पुत्रेत्यादिना ।। हे पुत्र सन्तः धर्मशास्त्रप्रवर्तका मन्वादयः सुतस्यपित्रोः मातापित्रोःअवनं शुश्रूषणादिरूपं रक्षणं विना अन्यच्छुभं न वदन्ति । ‘वृद्धौ च मातापितरौ सती भार्या सुतः शिशुः । अप्यकार्यशतं कृत्वा वोढव्या मनुब्रवीत्’ इति वचनात् । तस्मात्तव यत्याश्रमादपि स्थविरयोरावयोरवनमेव शुभम् । न तत्रान्तरायः क्रियते । तस्मात्किमुच्यते त्वया शुभान्तरायं न चरेदिति, इति पितुरभिप्रायः । युवयोः पालकान्तराभावे मया सर्वथा भवच्छुश्रूषणमेव कार्यम् । सति चान्यस्मिन् पालके कथं युवयोरनाथत्वं? कथं च भवत्पालनमेव शुभम्? इति चेत् न इत्याह—नन्विति । तौ तव भ्रातरौ ममसुतौ मृतौ ननु , त्वमपि जानासि हि इत्यभिप्रायः । तस्मात् त्वयि निवर्तमाने सति निवृत्तिमार्गं यत्याश्रममङ्गीकुर्वति सति नौ आवयोःपालको रक्षकोनास्ति हि । इतिवक्तारम् अमुं पितरं प्रति इदं वक्ष्यमाणं वचःसुतः अब्रवीत् ।। २२ ।।

मन्दोपकारिणी

सुतस्य सन्यासस्वीकरणं शुभं न भवति किन्तु पितृशुश्रूषैव इत्याह मध्यगेहःन पुत्रेत्यादिना ।। हे पुत्र सन्तः ज्ञानिनः । ‘विद्वान्विपश्चिदोषज्ञः सन्सुधीः कोविदो बुधः’ इत्यमरः । धर्मशास्त्रप्रवक्तारः मन्वादय इति भावः । सुतस्य, पित्रोः मातापित्रोःअवनं शुश्रूषादिरूपरक्षणं विना त्यक्त्वाशुभं न वदन्ति, किन्तु पितृपालनमेव शुभं वदन्ति, तथा हि ‘वृद्धौ च मातापितरौ साध्वी भार्या सुतः शिशुः । अप्यकार्यशतं कृत्वा भर्तव्या मनुब्रवीत्’ इति । तस्मात् तव यत्याश्रमादपि स्थविरयोः आवयोः अवनम् एव शुभम् । न तत्र मया अन्तरायः क्रियते । तस्मात्त्वया किमुच्यते ‘शुभान्तरायं न चरेत्’ इति इति पितुरभिप्रायः । पुत्रान्तरेण भवत्पालनं भविष्यतीत्यत आह । नन्विति । तौ तव भ्रातरौसुतौ मम पुत्रौमृतौ ननु त्वमपि जानासि इत्यभिप्रायः । तस्मात् त्वयि निवर्तमाने सति निवृत्तिं निवृत्तिमार्गं अङ्गीकुर्वति सति निवृत्तिमार्गो नाम सन्यास एव । नौ आवयोःपालको नास्ति हि । इति एवं प्रकारं वक्तारं वदन्तम् अमुं पितरं प्रतिसुतः अब्रवीत् । ‘ब्रूञ् व्यक्तायां वाचि’ इत्यतो लङ् परस्मैपदं अब्रवीत् अब्रूताम् अब्रुवन् ।। २२ ।।

यदा विरक्तः पुरुषः प्रजायते तदैव संन्यासविधिः श्रुतौ श्रुतः ।
न सङ्गहीनोऽपि परिव्रजामि वामहं तु शुश्रूषुमकल्पयन्निति ॥ २३ ॥

भावप्रकाशिका

‘यदहरेव विरजेत् तदहरेव प्रव्रजेत्’ इति श्रुतौ श्रुतः ॥ २३ ॥

पदार्थदीपिका

कथम्? ननु यदुक्तं ‘वृद्धौ च मातापितरौ’ इत्यादिना न तत् सर्वाधिकारिविषयम् । किन्तु अविरक्तविषयमेव । न विरक्तविषयमेतद् वाक्यम् । तथात्वे श्रुतिविरोधादित्याह- यदेति । पुरुषो यदा यस्मिन् काले विरक्तः प्रजायते तदैव तस्मिन्नेव काले सन्यासविधिः सन्यासविधानं श्रुतौ श्रुतः प्रसिद्धः । सा च श्रुतिः ‘यदहरेव विरजेत् तदहरेव प्रव्रजेत्’ इति । तर्हि ‘त्वयि निवर्तमाने सत्यावयोः पालको नास्ति’ इत्यस्योत्तरमाह - न सङ्गहीनोऽपीति । अहं [सङ्गहीनोऽपि] निःसङ्गोऽपि वां युवयोः शुश्रूषं सेवकम् अकल्पयन् न परिव्रजामि सन्यासं न गृह्णामि इति अब्रवीदित्यन्वयः ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

यदुक्तं वृद्धौ च मातापितरावित्यादि, न तत्सर्वाधिकारिकं किन्त्वविरक्तपुरुषविषयमेव न विरक्तपुरुषविषयकं, तथात्वे श्रुतिविरोधादित्याह - यदेति ॥ पुरुषः यदा यस्मिन्काले विरक्तः विषयासक्तिरहितः प्रजायते तदैव तस्मिन्नेव काले सन्यासविधिः सन्यासविधानम् । ‘विधिर्ब्रह्मविधानयो’रिति हेमचन्द्रः । श्रुतौ ‘यदहरेव विरजेत् तदहरेव प्रव्रजेदि’त्यस्यां श्रुतौश्रुतः प्रसिद्धः । तर्हि त्वयि निवर्तमाने सत्यावयोः पालको नास्तीत्यस्योत्तरमाह न सङ्गहीनोऽपीति । अहं सङ्गहीनोऽपि विषयसङ्गरहितोऽपिवां युवयोःशुश्रूषुं सेवकम् अकल्पयन् सन् न परिव्रजामि न संन्यासं गृह्णामिइति अब्रवीदिति पूर्वेणान्वयः ॥ २३ ॥

मन्दोपकारिणी

वैराग्यरहितस्यैव पितृपालनं शुभमिति ज्ञानिनामभिप्रायः । विरक्तस्य सन्यासस्वीकरणमेव शुभम् । अन्यथा श्रुतिविरोध इत्याह । यदेति ॥ पुरुषः यदा यस्मिन् काले विरक्तः

वैराग्यवान् प्रजायते भवतितदैव तस्मिन्नेव काले सन्यासविधिः सन्यासस्य विधिः स्वीकारः श्रुतौ श्रुतः प्रसिद्धः । सा च श्रुतिः 'यदहरेव विरजेत् तदहरेव प्रव्रजेत्' इति प्रसिद्धा । अहं तु सङ्गहीनोऽपि सङ्गेन विषयासक्त्या हीनोऽपि रहितोऽपि विरक्तोऽपीति यावत् । वां युवयोःशुश्रूषुं सेवकं कञ्चन पुरुषम् अकल्पयन् असम्पादयन् न परिव्रजामि सन्यासं न गृह्णामीति अब्रवीत् इति पूर्वेण अन्वयः । 'परिपूर्वात् व्रज गतौ' इति धातोर्लट् परस्मैपदं व्रजामि व्रजावः व्रजामः । 'पितृशुश्रूषणं च धर्मः सन्यासग्रहणं च धर्मः । इदमुभयम् एकस्य न संभवति । अतः विरक्तस्य सन्यासः तद्रहितस्य पितृशुश्रूषणं धर्मः । मम तु विरक्तेः जातत्वात् सन्यास एव धर्मः । तथापि अहं निस्सङ्गोऽपि युवयोः रक्षकं सम्पादयित्वा सन्यासं स्वीकरिष्य' इति भावः ॥ २३ ॥

बहुश्रुतत्वाद्यदि तत्सहे बलान्न सा सवित्री विरहं सहेत ते ।
इति द्विजेनाभिहितेऽनमत्स तं भवाननुज्ञां प्रददात्विति ब्रुवन् ॥ २४ ॥

पदार्थदीपिका

बह्विति । यदि यद्यपि बहुश्रुतत्वात् बहुशास्त्रश्रवणबलेन विवेकित्वात् बलाद् धैर्यात् तत् तव परिव्रजनं सहे सोढुं समर्थः । तर्ह्यपि ते तव सा सवित्री माता ते विरहं न सहेत इति द्विजेनाभिहिते सति सः भवान् अनुज्ञाम् उत्तमाश्रमानुज्ञां प्रददातु इति ब्रुवन् तं पितरम् अनमत् ॥ २४ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

बहुश्रुतत्वादिति ॥ यदि यद्यपि बहूनां बहुशास्त्राणां श्रुतं श्रवणं यस्य तस्य भावस्तत्त्वं तस्मात् बहुशास्त्रश्रवणबलेन विवेकित्वादित्यर्थः । बलात् धैर्यबलात् तत् तव परिव्रजनं सहे सोढुं समर्थः । 'षह मर्षणे' । तथापिते तवसा सवित्री सा माताते विरहं वियोगं न सहेत । इति वचसिद्विजेन विप्रेण स्वपित्राभिहिते सतिसः , भवान् अनुज्ञां सन्यासाश्रमानुज्ञां प्रददातु प्रतिदिशतु इति ब्रुवन् सन् तं पितरं अनमत् ॥ २४ ॥

मन्दोपकारिणी

बहुश्रुतत्वादिति ।। यदि यद्यपि अहं बहुश्रुतत्वात् बहु बहुलं श्रुतं श्रवणं यस्य सः बहुश्रुतः तस्य भावः बहुश्रुतत्वं तस्मात् बहुकथाश्रवणबलेन विवेकित्वात् इति यावत् । बलात् धैर्यात् तत् परिव्रजनं सहे सोढुं समर्थः । 'षह मर्षणे' इत्यतो लट् आत्मनेपदं सहे सहावहे सहामहे । तथापिते तवसा सवित्री जननीते विरहं न सहेत सोढुं शक्या न भवेत् । 'सह धातोः' लिङ्गात्मनेपदं सहेत सहेयाताम् सहेरन् । इति द्विजेन पित्राभिहिते उक्ते सतिसः वासुदेवः हे तातभवान् ममअनुज्ञां प्रददातु मम यत्याश्रमस्वीकरणविषये अङ्गीकारं करोतु । इति ब्रुवन् तं पितरं अनमत् नमस्कृतवान् ।। २४ ।।

विचिन्त्य विद्वान् स निरुत्तरीकृतस्तथाऽस्तु माताऽनुवदेद्यदीति तम् । उदीर्य कृच्छ्रादुपगम्य मन्दिरं प्रियासकाशे तमुदन्तमब्रवीत् ।। २५ ।।

पदार्थदीपिका

विचिन्त्य । एवं निरुत्तरीकृतः स विद्वान् विचिन्त्य अथ किमत्र वक्ष्यामीति विचार्य यदि माता तव जननी अनुवदेत् संवादं कुर्यात् तर्हि तथा त्वदुक्तप्रकारेण अस्तु इति तं सुतम् उदीर्य कृच्छ्रात् सुतवियोगासहत्वात् क्लेशेन मन्दिरम् उपगम्य प्रियासकाशे तं सुतस्य आत्मनश्च विवादरूपम् उदन्तं वृत्तान्तम् अब्रवीत् ।। २५ ।।

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

विचिन्त्येति ।। एवं न विद्यते उत्तरं यस्य स निरुत्तरः । अनिरुत्तरो निरुत्तरः कृतःनिरुत्तरीकृतः प्रत्युत्तररहितत्वेन कृतःस विद्वान् विचिन्त्य , अथ किमत्र वक्ष्यामीति विचार्य, 'यदि माता तव जननीअनुवदेत् संवादं कुर्यात्, तर्हितथा त्वदुक्तप्रकारेणअस्तु भवतु' इति तं सुतम् उदीर्य । कृच्छ्रात् सुतवियोगासहनरूपक्लेशात् मन्दिरं गृहम् उपगम्य प्रियासकाशे भार्यासकाशे तं सुतस्यात्मनश्च विवादरूपम् उदन्तं वृत्तान्तम् अब्रवीत् ।। २५ ।।

मन्दोपकारिणी

विचिन्त्येति ।। एवं निरुत्तरीकृतं निर्गतं उत्तरं यस्मात् स निरुत्तरः निरुत्तरवत् संपद्यमानः निरुत्तरीकृतः अप्रतिभातप्रत्युत्तर इत्यर्थः । विद्वान् विपश्चित् स भट्टःविचिन्त्य किमत्र

वदामीति विचार्ययदि माता तव जननी त्वदुक्तम् इति शेषः । अनुवदेत् संवादं कुर्यात् अङ्गीकुर्यादिति यावत् । तर्हितथास्तु त्वदुक्तमेव भवतु इति इत्थम् तं सुतम् उदीर्य कृत्वा क्लेशात् सुतविरहासहिष्णुत्वादिति भावः । मन्दिरं स्वभवनम् उपगम्य प्राप्यप्रियासकाशे प्रियायाः भार्यायाः सकाशे समीपे सुतस्य आत्मनश्च विवादरूपम् उदन्तं वृत्तान्तम् । 'वार्ता प्रवृत्तिवृत्तान्त उदन्तः' इत्यमरः । अब्रवीत् ॥ २५ ॥

निशाचरारेरिव लक्ष्मणः पुरा वृकोदरस्येव सुरेन्द्रनन्दनः ।
गदोऽथ शौरैरिव कर्मकृत् प्रियः सुभक्तिमान् विश्वविदोऽनुजोऽभवत् ॥ २६ ॥

पदार्थदीपिका

निशाचरेति । अथ पुरा निशाचरारेः श्रीरामस्य लक्ष्मण इव कर्मकृत् सेवकः । वृकोदरस्य सुरेन्द्रनन्दन इव अर्जुन इव प्रियः । शौरैः श्रीकृष्णस्य गद इव गदनामक इव सुभक्तिमान् । एवं त्रिभिर्गुणैः त्रिभिः समः विश्वविदः सर्वज्ञस्य वासुदेवाह्वयस्य अनुजोऽभवत् ॥ २६ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोधिका

निशाचरारेरिति ॥ अथ पुरा निशाचराणां रात्रिचराणां रावणादीनां ओः शत्रोः श्रीरामस्यलक्ष्मण इव , वृकः वृकाख्याग्निरुदरे यस्य तस्यभीमस्य सुरेन्द्रनन्दन इव अर्जुन इव, शूरस्य गोत्रापत्यं पुमाञ्छौरैः श्रीकृष्णस्तस्यगद इव गदनामकानुज इव । 'गदः कृष्णानुजे रोगे गदाप्रहरणान्तर' इति हेमचन्द्रः । सुभक्तिमान् शोभनभक्तिमान् प्रियः कर्मकृत् सेवकः । भक्तिमत्वप्रियत्वसेवकत्वरूपगुणैर्लक्ष्मणार्जुनगदैः समोविश्वविदः सर्वज्ञस्य वासुदेवस्य अनुजोऽभवत् ॥ २६ ॥

मन्दोपकारिणी

निशाचरारेरिति ॥ अथ किञ्चित्कालानन्तरं पुरा पूर्वं निशाचरारेः निशि रात्रौ चरस्य राक्षसस्य रावणस्य अरिः रामचन्द्रः तस्य । 'रिपौ वैरि सपत्नारिः' इत्यमरः । लक्ष्मण इव कर्मकृत् कर्म सेवां करोतीति कर्मकृत् वृकोदरस्य भीमसेनस्यसुरेन्द्रनन्दन इव सुराणां

इन्द्रः सुरेन्द्रः सुरेन्द्रस्य देवेन्द्रस्य नन्दनः तनयः अर्जुनः इवप्रियः प्रीतिविषयः । शौरैः शूरस्य गोत्रापत्यं पुमान् शौरिः तस्य श्रीकृष्णस्यगद इव गदनामानुज इवसुभक्तिमान् एवं त्रिभिः गुणैः समः । विश्वविदः विश्वम् अशेषं वेत्तीति विश्ववित् तस्य विश्वविदः सर्वज्ञस्य वासुदेवस्यअनुजः अवरजः । 'यवीयोऽवरजानुजाः' इत्यमरः । अभवत् उत्पन्नः ॥ २६ ॥

कदाचिदाप्यालयबुद्धिरालयं निवेदयन् पालकमेनमेतयोः ।
दृढस्वसंन्यासनिषेधनिश्चयां धवानुमत्येदमुवाच मातरम् ॥ २७ ॥

पदार्थदीपिका

कदाचित् । अलयबुद्धिः प्रलयेऽपि लयरहितबुद्धिः कदाचिद् आलयं मन्दिरम् आप्य एतं स्वानुजम् एतयोः पित्रोः पालकं निवेदयन् अयं वां पालक इति वदन् धवानुमत्या पत्युरनुमतेन दृढस्वसंन्यासनिषेधनिश्चयाम् , दृढमतिनिर्बन्धेन स्वसंन्यासनिषेधे कृतनिश्चयां मातरम् इदम् उवाच ॥ २७ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोधिका

कदाचिदिति ॥ न विद्यते लयः प्रलयेऽपि नाशो यस्यास्तादृशी बुद्धिर्वृत्तिज्ञानपरम्परायस्य सवासुदेवाह्वयः । कदाचित् आलयं मन्दिरम् । 'निकाय्यनिलयालयाः' इत्यमरः । आप्य एनम् स्वानुजम् एतयोः पित्रोःपालकं रक्षकं निवेदयन् अयम् वां पालक इति वदन् सन् धवानुमत्या भर्तुरनुमतेन स्वस्य संन्यासःस्वसंन्यासः तस्य निषेधः । दृढं यथा भवति तथा स्वसंन्यासनिषेधस्तस्मिन् निश्चयः यस्यास्तां मातरम् इदं वचउवाच ॥ २७ ॥

मन्दोपकारिणी

कदाचिदिति ॥ अलयबुद्धिः न विद्यते लयः नाशो यस्याः सा अलया बुद्धिः ज्ञानं यस्य सः अलयबुद्धिः प्रलयेऽपि अविलुप्तज्ञानः । वासुदेवःकदाचित् कस्मिंश्चित् काले आलयं स्वगृहं । 'गृहाः पुंसि च भूम्रयेव निकाय्यनिलयालयाः' इत्यमरः । आप्य गत्वाएनम् उत्पन्नं सुतम् एतयोः पित्रोःपालकं निवेदयन् अयम् वां पालक

इति ज्ञापयन् सन् । धवानुमत्या धवस्य भर्तुः । 'धवः प्रियः पतिर्भर्ता' इत्यमरः । अनुमत्या संमतेनदृढस्वसन्त्यासनिषेधनिश्चयां दृढः अतिनिर्वन्धेन स्वस्य सन्त्यासः तस्य निषेधे निवारणे कृतः निश्चयः यया तां मातरं प्रतिइदं वक्ष्यमाणं वचनम् उवाच । 'वच परिभाषणे' इत्यतो लिट् परस्मैपदं उवाच ऊचतुः ऊचुः ॥ २७ ॥

वराश्रमाप्तिं मम संवदस्व मां कदाचिदप्यम्ब यदीच्छसीक्षितुम् ।
यदन्यथा देशमिमं परित्यजन्न जातु दृष्टेर्विषयो भवामि वः ॥ २८ ॥

पदार्थदीपिका

वराश्रमेति । अम्ब , यदि कदाचिदपि माम् ईक्षितुं द्रष्टुम् इच्छसि तर्हि मम वराश्रमाप्तिं संवदस्व अनुजानीहि । अन्यथा संवादं न करोषि चेत् इमं देशं परित्यजन् जातु कदाचिदपि वः दृष्टेर्विषयो न भवामि यत् यस्मात् तस्मात् संवदस्वेति भावः ॥ २८ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

वराश्रमेति ॥ अम्ब मातः 'अम्बार्थनद्योरिति ह्रस्वः । यदि कदाचित् अपि मां ईक्षितुं द्रष्टुम् इच्छसि , तर्हिमम वराश्रमाप्तिं सन्त्यासाश्रमस्वीकारं संवदस्व अनुजानीहि । यदन्यथा संवादं न करोषि चेत् इमं देशं परित्यजन् अहं जातु कदापि वः युष्माकं दृष्टेः विषयः गोचरोन भवामि । अतः संवदस्वेति भावः ॥ २८ ॥

मन्दोपकारिणी

वराश्रमेति ॥ हे अम्ब मातःयदि कदाचिदपि यस्मिन् कस्मिंश्चित् काले वामां ईक्षितुं द्रष्टुम् इच्छसि तर्हिमम वराश्रमाप्तिं वरः उत्तमश्चासौ आश्रमः यत्याश्रमः तस्य आप्तिं स्वीकरणं संवदस्व अनुजानीहि । अन्यथा संवादं न करोषि चेत् अहम् इमं देशं परित्यजन् सन् जात्वपि कदापि । 'कदाचिज्जातु सार्धं तु' इत्यमरः । वां युष्माकं दृष्टेः चक्षुषःविषयः गोचरःन भवामि यत् यस्मात् तस्मात् संवदस्वेति भावः । 'सं पूर्वात् वद व्यक्तायां वाचि' इत्यतो लोट् आत्मनेपदं संवदस्व संवदेषां संवदध्वम् ॥ २८ ॥

इति ब्रुवाणे तनये कदाचिदप्यदर्शनं तस्य मृतेर्निदर्शनम् ।

विचिन्त्य पर्याकुलिता चिकीर्षितं सुतस्य कृच्छ्राच्च्यरुणन्न सा शुभा ॥ २९ ॥

पदार्थदीपिका

इतीति । तनये इति ब्रुवाणे सति पर्याकुलिता किमत्र कार्यामिति सम्भ्रान्ता सा कदाचिदप्यदर्शनं मृतेः मरणस्य निदर्शनं दृष्टान्तम्, समानमिति यावत्, इति विचिन्त्य विचार्य तस्य सुतस्य चिकीर्षितं कर्तुमिष्टं कृच्छ्रात् न न्यरुणत् न निरुद्धवती । कुतः? शुभा स्वभावतः शुभा, अनुकूला ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

इतीति ॥ तनये पुत्रे, इति पूर्वोक्तप्रकारेणब्रुवाणे सति वदति सतिपर्याकुलिता किमत्र कुर्यामिति सम्भ्रान्ताशुभा स्वभावतः शुभानुकूलासा कदाचिदपि दर्शनाभावःअदर्शनं मृतेः मरणस्यनिदर्शनं समानमिति यावत् । इति विचिन्त्य विचार्यतस्य सुतस्य कर्तुमिष्टं चिकीर्षितं संन्यासस्वीकरणं कृच्छ्रात् क्लेशात् न न्यरुणत् न निरुद्धवती । 'रुधिरावरणे' लङ् ॥ २९ ॥

मन्दोपकारिणी

इतीति ॥ तनये सुते, इति पूर्वोक्तप्रकारेणब्रुवाणे वदति सतिपर्याकुलिता किमत्र कुर्यामिति सम्भ्रान्ता सतीतस्य जीवतः सुतस्यकदाचिदपि अदर्शनं मृतेः मरणस्यनिदर्शनं दृष्टान्तःइति विचिन्त्य विचार्य सुतस्यचिकीर्षितं कर्तुमिष्टं कृच्छ्रात् दुःखात् न्यरुणत् न , न निरोधितवती । कुतः । शुभा स्वभावतः सत्कर्मानुकूलासा माता पूर्वोक्तं पुत्रवाक्यं श्रुत्वा भीता सती जीवतः पुत्रस्य अदर्शनं मरणतुल्यमेवेति मत्वा दुःखात् सुताभीष्टस्य निषेधं न चकारेति भावः । 'नि पूर्वक रुधिर् आवरण' इति धातोर्लङ् परस्मैपदं न्यरुणत् न्यरुन्धाम् न्यरुन्धन् ॥ २९ ॥

अथोपगम्यैष गुरुं जगद्गुरुः प्रसाद्य तं देववरप्रसादितः ।
सदा समस्ताश्रमभाक् सुरेश्वरो विशेषतः खल्वभजद्गराश्रमम् ॥ ३० ॥

पदार्थदीपिका

अथेति । अथ अनुज्ञास्वीकारानन्तरं देववरप्रसादितः देववरैः प्रसादाभिमुखीकृतः

जगद्गुरुः सुरेश्वरः एषः गुरुम् अच्युतप्रज्ञम् उपगम्य तं प्रसाद्य स्वगुणैस्तं सन्तोषयित्वा सदा समस्ताश्रमभाक् सर्वदा युगपत् समस्ताश्रमभाक् सन्नपि विशेषतः वराश्रमं यत्याश्रमम् अभजत् खलु । देवानां युगपत् समस्ताश्रमभाक्तं च - 'कृत्स्ना ह्येव गृहिणो देवाः कृत्स्ना ह्येते यतयः । एतेषां न पुत्रा दायमुपयान्ति न चैते गृहान् विसृजन्त्यरागा अद्वेषा अलोभाः सर्वभोगाः सर्वयज्ञाः सर्वकर्तारः' इति श्रुतिसिद्धम् । 'देवा एव ब्रह्मचारिणो देवा गृहस्था देवा वनस्थाः' इति च श्रुतिः ॥ ३० ॥

पदार्थदीपिकोद्धोधिका

अथेति ॥ अथ पित्रोरनुज्ञास्वीकारानन्तरं देववरैः प्रसादितः प्रसादाया भिमुखीकृतः दुर्मतनिराकरणपूर्वकं सन्मतप्रवर्तनलक्षणदेवताकार्यसाध-नोन्मुख इत्यर्थः । जगद्गुरुः सुरेश्वर एषः , गुरुम् अच्युतप्रेक्षम् उपगम्य , तं प्रसाद्य स्वगुणैः सन्तोषयित्वासदा समस्ताश्रमान् ब्रह्मचर्यादीन् भजतीति तादृशोऽपि, स्वस्य वायुदेवाव-तारत्वेन सदा सर्वाश्रमवानपीत्यर्थः । वराश्रमं सन्यासाश्रमं अभजत् खलु । देवानां युगपत्समस्ताश्रमभाक्तं च 'कृत्स्ना एव गृहिणः कृत्स्ना एते यतय एतेषां न पुत्रा दायमुपयान्ति न वैते गृहान् विसृजन्ति', 'देवा एव ब्रह्मचारिणो, देवा एव गृहस्थाः, देवा एव वनस्था' इत्यादिश्रुतिसिद्धम् ॥ ३० ॥

मन्दोपकारिणी

अथेति ॥ अथ मातुः सकाशात् अनुज्ञास्वीकारानन्तरम् । देववरप्रसादितः देववरैः देवश्रेष्ठैः प्रसादितः प्रसादाभिमुखीकृतः । जगद्गुरुः जगतां उपदेशकः । सुरेश्वरः सुराणां देवानां नियामकः । एषः वासुदेवः । गुरुं अच्युतप्रेक्षम् उपगम्य उपसत्तिं कृत्वातं गुरुं प्रसाद्य स्वगुणैः सन्तोषयित्वासदा समस्ताश्रमभाक् सदा सर्वदा युगपत् समस्ताः चत्वारश्च ते आश्रमाश्च समस्ताश्रमाः तान् भजतीति सदासमस्ताश्रमभाक् सन्नपि इदानीं विशेषतः मनुष्यदृष्टिविषयत्वेन वराश्रमं यत्याश्रमम् अभजन् स्वीकृतवान् खलु । वासुदेवस्य युगपत् समस्ताश्रमत्वं च ज्ञापयितुमेव सुरेश्वरः इत्यादिविशेषणम् । देवानां युगपत् समस्ताश्रमभाक्तं च 'कृत्स्नादेव गृहिणो देवाः कृत्स्नात् हेतोः यतयः अत एषां न पुत्रा दायम् उपयान्ति । न

च एते गृहान् विसृजन्ति अरागाः ओषाः अलोभाः सर्वज्ञाः सर्वकर्तारः' इति श्रुतौ 'देवा एव
ब्रह्मचारिणः । देवा एव गृहस्थाः । देवा एव वनस्थाः' इति श्रुतौ च प्रसिद्धम् ॥ ३० ॥

क्रियाकलापं सकलं स कालविद्विधानमार्गेण विधाय केवलम् ।
सदा प्रसन्नस्य हरेः प्रसत्तये मुहुः समस्तन्यसनं समभ्यधात् ॥ ३१ ॥

भावप्रकाशिका

भक्षणादिसमस्तकर्म कृत्वा 'भूः सन्यस्ता मया' इत्यादि समस्तन्यसनाभिधानम् ॥ ३१ ॥

पदार्थदीपिका

क्रियेति । कालवित् कालविशेषज्ञः सः सकलं क्रियाकलापं यत्याश्रमे कर्तव्यं
तद्विधानोक्तं जीवश्राद्धादिसमस्तक्रियाजातं विधानमार्गेण तद्विधानोक्तमार्गेण केवलं सम्यग्
विधाय सदा प्रसन्नस्य हरेः प्रसत्तये प्रसादाय मुहुः समस्तन्यसनं भूः सन्न्यस्तं मयेत्यादि
देहेन्द्रियात्मनां सन्न्यसनं भगवति समर्पणाभिधायकं वचनं समभ्यधात् प्रैषोच्चारणमकरोदिति
भावः ॥ ३१ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

क्रियेति ॥ कालं कालविशेषं वेत्तीतिकालवित् । स वासुदेवःसकलं क्
रियाकलापं क्रियासमूहम् । 'कलापो भूषणे काञ्च्यां सङ्घाते भूषबर्हयो'रिति वैजयन्ती
। यत्याश्रमस्वीकारसमये कर्तव्यं तद्विधानोक्तं जीवच्छ्राद्धादिसमस्त-क्रियाजातमित्यर्थः
। विधानमार्गेण , केवलं सम्यक् विधाय । सदा प्रसन्नस्य हरेः प्रसत्तये प्रसा
दायमुहुः समस्तन्यसनं 'भूः सन्यस्ता मये'त्यादिना देहेन्द्रियात्मादीनां समस्तानां सन्न्यसनं
भगवति समर्पणं समभ्यधात् चक्रे । प्रैषोच्चारणमकरोदिति भावः ॥ ३१ ॥

मन्दोपकारिणी

क्रियेति ॥ कालवित् कालं तत्कालकर्मविशेषं वेत्तीति कालवित् सः वासुदे
वःसकलं समस्तं क्रियाकलापं क्रियाणां यत्याश्रमोक्तकर्तव्यानां जीवच्छ्राद्धादि-कर्मणां
कलापं समूहं विधानमार्गेण सन्यासविधायकशास्त्रोक्तप्रकारेणकेवलं सम्यक् विधाय कृ

त्वासदा प्रसन्नस्य हरेः प्रसत्तये विशेषतः प्रसादायमुहुः समस्तन्यसनं समस्ता
नां देहेन्द्रियात्मनां न्यसनं भगवति समर्पणं 'तदभिधायकं मया सर्वम् सन्यस्तं' इति एवंप्रकारं
वचनं समभ्यधात् अब्रवीत् । प्रणवोच्चारणम् अकरोदिति भावः । 'समभिपूर्वात् डु धाञ्
धारणपोषणयोः' इति धातोर्लुङ् परस्मैपदं अधात् अधाताम् अधुः ॥ ३१ ॥

अनन्तमात्रान्तमुदाहरन्ति यं त्रिमात्रपूर्वं प्रणवोच्चयं बुधाः ।
तदाऽभवद्भाविचतुर्मुखाकृतिर्जपाधिकारी यतिरस्य सूचितः ॥ ३२ ॥

पदार्थदीपिका

अनन्तेति । बुधाः ज्ञानिनः त्रिमात्रपूर्वम्, अकार उकारो मकार इति तिस्रो मात्राः
पूर्वा आद्या यस्य स त्रिमात्रपूर्वः तं यं प्रणवोच्चयं प्रणववर्णसमुदायम् अनन्तमात्रान्तम्
, अनन्ताः मात्राः वर्णाः यस्य वेदस्य सः अनन्तमात्रः तेन अनन्तमात्रेण अन्तः निर्णयः यस्य
सः अनन्तमात्रान्तः, तमेवम्भूतं उदाहरन्ति । अकारादिवर्णत्रयपूर्वकम् अष्टाक्षरात्मकं यं
प्रणववर्णसमुदायं अनन्तमात्रेण प्रणवव्याख्यानरूपेण वेदेन निर्णयमानं प्रवदन्ति ज्ञानिन इति
भावः । अस्य एवंविधस्य प्रणवस्य तदा तस्मिन् काले सूचितः सम्यगुचितः जपाधिकारी
यतिर् अभवत् । यतिमात्रस्यास्ति प्रणवजपाधिकारः । तस्य मुख्याधिकारी तदाऽभवदिति
भावः । कुतः ? भाविचतुर्मुखाकृतिः भविष्यच्चतुर्मुखः । चतुर्मुखस्यैव वेदोक्तानुष्ठाने
मुख्याधिकारित्वात्, अस्य च भविष्यच्चतुर्मुखत्वात् प्रणवानुष्ठाने चायमेव मुख्याधिकारीत्युक्तं
भवति ॥ ३२ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

अनन्तेति ॥ बुधा ज्ञानिनस्तिस्त्रो मात्रा अकरो-कारमकाराख्या वर्णा पूर्वा आद्या
यस्य सत्रिमात्रपूर्वसु तं, प्रणवात्मकउच्चयो वर्णसमुदायस्तं, अनन्ता मात्रा वर्णा यस्य
सोऽनन्तमात्रो वेदस्तेनअन्तो अर्थनिर्णयो यस्य सोऽनन्तमात्रान्तस्तं उदाहरन्ति । अकारादिव
र्णत्रयपूर्वकमष्टाक्षरात्मकं प्रणवसमुदायं अनन्ताक्षरेण प्रणवव्याख्यानरूपेण समस्तवेदेन निर्णयमानं
प्रवदन्ति ज्ञानिन इति भावः । अस्य एवंविधस्य प्रणवस्यतदा तस्मिन् काले चतुर्मुखस्याकृतिः
स्वरूपं यस्य सभाविचतुर्मुखाकृतिः भविष्यच्चतुर्मुख इत्यर्थः । अत एवसूचितः सुष्टूचितः ।

चतुर्मुखस्यैव प्रणवजपे मुख्याधिकारित्वादिति भावः । जपाधिकारोऽस्यास्तीतिजपाधिकारी यतिः अभवत् । यतिमात्रस्यास्ति जपाधिकारः, भाविचतुर्मुखात्मको यतिरूपस्त्वयं प्रणवस्य मुख्याधिकारी तदाऽभवदिति भावः ॥ ३२ ॥

मन्दोपकारिणी

अनन्तेति ॥ बुधाः ज्ञानिनःयं प्रणवोच्चयं प्रणवानां उच्चयं समुदायं त्रिमात्रपूर्वं तिस्रो मात्राः यस्मिन् सः त्रिमात्रः प्रणवः । त्रिमात्र एव पूर्वः आदिः यस्य सः विमात्रपूर्वः तं त्रिमात्रपूर्वम् । अनन्तमात्रान्तं अनन्ताः असङ्ख्याः मात्राः यस्मिन् सः अनन्तमात्रः प्रणवः अनन्तमात्र एव अन्तः अन्तिमः यस्य सः अनन्तमात्रान्तः तम् । उदाहरन्ति यं ओंकारं ज्ञानिनः त्रिमात्रप्रणवाद्यनन्तमात्रप्रणवावसानकप्रणवसमुदायरूपं वदन्तीत्यर्थः । अस्य एवंविधस्य प्रणवोच्चयरूपस्य ओंकारस्य अयं वासुदेवःतदा तस्मिन् काले सूचितः सु सम्यक् उचितः योग्यःजपाधिकारी जपे प्रणवमन्त्रावृत्तिकरणे अधिकारी अधिकारवान् यतिः अभवत् । कथंभूतःभाविचतुर्मुखाकृतिः भाविनः उत्तरब्रह्मकल्पे भविष्यतः चतुर्मुखस्य ब्रह्मणः आकृतिः स्वरूपभूतः । अयं भावः, त्रिमात्रप्रणवम् आरभ्य एकैकमात्राधिक्यक्रमेण चतुर्मात्रापञ्चमात्ररूपेण अनन्तमात्रात्मकत्वेन भिन्नाः प्रणवाः अनन्ताः । उक्तं चैतदेकादशस्कन्धतात्पर्ये एकविंशाध्याये 'त्रिमात्रमादितः कृत्वा यावच्चा- नन्तमात्रकाः । प्रणवास्ते विभेदेन ह्यनन्ताः परिकीर्तिताः । एकमात्रोत्तराः सर्वे वासुदेवाभिधायकाः । तेषां व्याख्यानरूपा हि सर्वे वेदाः प्रकीर्तिताः । ओंकारव्यञ्जिता-स्तस्मात्सदोच्चार्या हरेः प्रियैः' इति । अत्र मात्रशब्देन एकदेशभूता अकारादयो वर्णाः उच्यन्ते । 'पादाः मात्राः आकारोकारमकार इति माण्डूकोपनिषदुक्तेः, 'पादाः अंशाः उदाहृता' इति तद्भाष्याच्च । ततश्च यतिमात्रस्य प्रणवजपाधिकारे सत्यपि चतुर्मुखस्यैव त्रिमात्रपूर्वानन्तमात्रावसानकानन्तप्रणवसमुदायोऽंकारमन्त्रजपे मुख्याधिकारित्वात् । अस्य वासुदेवस्य भविष्यच्चतुर्मुखत्वात् एतादृशप्रणवजपेऽयमेव मुख्याधिकारी न अन्य इति । यद्वा बुधाःत्रिमात्रपूर्वं तिस्रो मात्राः अकारोकारमकाराः पूर्वा यस्य सः त्रिमात्रपूर्वः तं यं प्रणवोच्चयं प्रणवसमुदायम् अनन्तमात्रान्तं अनन्ताः मात्राः वर्णा यस्मिन् सः अनन्तमात्रः वेदः तेन अन्तः निर्णयः यस्य सः अनन्तमात्रान्तः तं एवंभूतम् उदाहरन्ति । अकारादिवर्णत्रयपूर्वकम् अष्टाक्षरात्मकं प्रणवसमुदायम् अनन्तमात्रेण व्याख्यानरूपेण वेदेन निर्णयमानं प्रवदन्ति ज्ञानिनः

इति भावः । अस्य प्रणवस्य तदा सूचितः सम्यक् उचितः जपाधिकारी यतिः अभवत् । यतिमात्रस्य अस्ति प्रणवजपाधिकारः । अयं तु प्रणवजपे मुख्याधिकारी तदा अभवदिति । कुतः भाविचतुर्मुखाकृतिः भविष्यच्चतुर्मुखस्वरूपः चतुर्मुखस्येव सर्ववेदोक्तानुष्ठाने मुख्याधिकारित्वादस्य च भविष्यच्चतुर्मुखस्वरूपत्वात् प्रणवानुष्ठाने चायमेव मुख्याधिकारी इत्युक्तो भवति ॥ ३२ ॥

गुणानुरूपोन्नति पूर्णबोध इत्यमुष्य नाम द्विजवृन्दवन्दितः ।
उदाहरद् भूरियशा हि केवलं न मन्त्रवर्णः स च मन्त्रवर्णकः ॥ ३३ ॥

भावप्रकाशिका

‘दशप्रमतिं जनयन्त’ (ऋ.११.१४१.२) इति मन्त्रवर्णः ॥ ३३ ॥

पदार्थदीपिका

गुणेति । गुणानुरूपोन्नति, गुणानामनुरूपा उन्नतिः अर्थोन्नतिः यस्य तद् गुणानुरूपोन्नति, अन्वर्थकमिति यावत्, पूर्णबोध इति पूर्णप्रज्ञ इति अमुष्य नाम केवलं मन्त्रवर्णो वेद एव नोदाहरत् किन्तु स मन्त्रवर्णकश्च मन्त्रस्य वर्णकः वक्ता उपदेष्टा गुरुरिति यावत् । स च उदाहरत् । अयं भावः- ‘तृतीयमस्य वृषभस्य दोहसे दशप्रमतिं जनयन्त योषणः’ इति मन्त्रवर्णो वेद एव केवलमस्य पूर्णप्रज्ञ इत्यन्वर्थकं नामोदाहरदिति न, किन्तु नामकर्ता गुरुरपि यदृच्छया अस्य पूर्णप्रज्ञ इति नामाकरोदिति भावः । द्विजवृन्दवन्दितः भूरियशाः इति विशेषणद्वयं मन्त्रवर्णस्य मन्त्रवर्णकस्य च साधारणम् । ‘तृतीयम्’ इत्यस्य चार्थः- अस्य वृषभस्य वायोः तृतीयं रूपं योषणः योषित्, आदराद् बहुवचनम्, दोहसे ज्ञानदोहाय जनयन्त अजनयत्, दशप्रमतिं पूर्णप्रज्ञनामकम् । ‘दशेति सर्वमुद्दिष्टं पूर्णं सर्वमिहोच्यते । प्रज्ञा प्रमतिरुद्दिष्टा पूर्णप्रज्ञस्ततः स्मृतः’ इति स्मृतेश्चेति ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

गुणेति ॥ गुणानुरूपोन्नति अर्थोन्नतिर्यस्य तद्गुणानुरूपोन्नति । अन्वर्थकमिति यावत् । पूर्णबोध इति पूर्णप्रज्ञ इत्यमुष्य यतेः नाम । केवलं मन्त्रवर्णः ‘तृतीयमस्य वृषभस्य दोहसे दशप्रमतिं जनयन्त योषणः’ इति वेद एवनोदाहरत् न प्रोक्तवान् किन्तु द्विजानां वृन्दानि

समूहाः तैःवन्दितः । भूरि बहुलं यशो यस्य तादृशः । इदं विशेषणद्वयं मन्त्रवर्णस्यापि साधारणम् । स , मन्त्रवर्णकश्च प्रणवोपदेष्टाच्यु-तप्रेक्षश्चउदाहरत् । पूर्णबोधतीर्थ इति नाम प्रोक्तवान् । अयं भावः न केवलं पूर्वोक्तश्रुतिः किन्तु मन्त्रोपदेष्टा गुरुरपि यदृच्छया पूर्णबोध इति नामोदाहरदिति भावः । श्रुत्यर्थस्तु— अस्य वृषभस्य समर्थस्य वायोस्तृतीयं रूपं योषणो योषित्, आदराद्बहुवचनम् दोहसे ज्ञानदोहाय जनयन्ताजनयत् । दशप्रमतिं पूर्णप्रज्ञनामकमित्यर्थः । 'दशेति सर्वमुद्दिष्टं पूर्णं सर्वमिहोच्यते । प्रज्ञा प्रमतिरुद्दिष्टा पूर्णप्रज्ञस्ततः स्मृतः' इति स्मृतेश्च ॥ ३३ ॥

मन्दोपकारिणि - गुणेति ॥ गुणानुरूपोन्नति गुणानां अनुरूपा अनुकूला उन्नतिः अर्थोत्कर्षः यस्य तदन्वर्थकमिति यावत् । पूर्णबोध इति पूर्णप्रज्ञ इतिअमुष्य यतेः नामकेवलं मन्त्रवर्णः वेद एव उदाहरत् किन्तु मन्त्रवर्णकः मन्त्रस्य वर्णकः वक्ता उपदेष्टा गुरुः इति यावत् । स च उदाहरत् । अयं भावः तृतीयमस्य वृषभस्य दोहसे दशप्रमतिं जनयन्त योषण इति मन्त्रवर्णः । वेद एव केवलमस्य अन्वर्थकं नाम उदाहरदिति न, किन्तु नामकर्ता गुरुरपि यदृच्छया अस्य पूर्णप्रज्ञस्य तन्नाम अकरोदिति भावः । द्विजवृन्दवन्दितः , भूरियशा इति विशेषणद्वयं मन्त्रवर्णस्य मन्त्रवर्णकस्य च साधारणम् । तृतीयमस्य इत्यस्य अयमर्थः । अस्य वृषभस्य समर्थस्य वायोः तृतीयं रूपं योषणः योषित् । आदरात् बहुवचनम् । दोहसे ज्ञानदोहाय जनयन्त अजनयत् । दशप्रमतिं पूर्णप्रज्ञनामकम् । दशेति सर्वम् उद्दिष्टं सर्वं पूर्णम् इहोच्यते । प्रज्ञा प्रमतिरुद्दिष्टा पूर्णप्रज्ञस्ततः स्मृत इति स्मृतेश्चेति ॥ ३३ ॥

निरङ्गरागं मुखरागवर्जितं विभूषणं विष्टपभूषणायितम् ।
असुं धृताषाढमवेक्ष्य मेनिरे स्वभावशोभाऽनुपमेति जन्तवः ॥ ३४ ॥

पदार्थदीपिका

निरङ्गरागम् । जन्तवः निरङ्गरागम् अङ्गरागरहितं चन्दनाद्यङ्गरागरहितं मुखरागवर्जितं ताम्बूलाञ्जनादिमुखालङ्काररहितं विभूषणं काञ्चीकटककेयूराङ्गुलीयकादिभूषणवर्जितम्, एवंभूतम् असुं पूर्णप्रज्ञाचार्यं धृताषाढम् , 'आषाढो व्रतिनां दण्डः' इत्यमरः, विष्टपभूषणायितं त्रैलोक्यालङ्कारभूतम् अवेक्ष्य स्वभावशोभा अकृत्रिमशोभा अनुपमा असहशा इति मेनिरे ॥ ३४ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोधिका

निरङ्गरागमिति ॥ जन्तवः निर्गतोऽङ्गरागश्चन्दनाद्यनुलेपो यस्मात् तम् ।
 'अङ्गरागोऽङ्गलेपः स्यादिति हलः । मुखरागेण ताम्बूलाञ्जनादिमुखालङ्कारेणवर्जितं
 रहितम् । विगतानि भूषणानि काञ्चीकटककेयूराङ्गुलीयादिभूषणानि यस्मात् तम्
 । अमुं पूर्णप्रज्ञाचार्यम् । धृत आषाढो दण्डो येन तम् । 'आषाढो व्रतिनां दण्ड' इति हलः
 । विष्टपानां त्रिलोकानां भूषणवदाचरतीतिविष्टपभूषणायितः तं त्रिलोकालङ्कारभूतमित्यर्थः
 । अवेक्ष्य स्वभावा अकृत्रिमा सा च साशोभा च । न विद्यते उपमा सादृश्यं यस्याः
 सा अनुपमाऽसदृशेतिमेनिरे । 'मनु अवबोधने' लिट् ॥ ३४ ॥

मन्दोपकारिणी

निरङ्गरागमिति ॥ जन्तवः निरङ्गरागं चन्दनादिरहितं मुखरागवर्जितं ताम्बूलादिव
 र्जितं विभूषणं कुण्डलाद्यलङ्कारशून्यम् एवंभूतम् । अमुं पूर्णप्रज्ञं धृताषाढं धृतदण्डं विष्टप
 भूषणायितं त्रैलोक्यालङ्कारभूतम् अवेक्ष्य । स्वभावशोभा अकृत्रिमशोभाअनुपमा असदृशा
 इतिमेनिरे । 'मनु अवबोधन' इत्यतो लिडात्मनेपदं मेने मेनाते मेनिरे ॥ ३४ ॥

भुजङ्गभूतेशविहङ्गपादिकैः प्रवन्दितः सावसरप्रतीक्षणैः ।
 ननाम सोऽयं गुरुपूर्वकान् यतीनहो महीयो महतां विडम्बनम् ॥ ३५ ॥

पदार्थदीपिका

भुजङ्गैति । यः सावसरप्रतीक्षणैः कदाऽवसरो भविष्यतीत्यवसरप्रतीक्षणसहितैः
 भुजङ्गभूतेशविहङ्गपादिकैः, भुजङ्गेशः शेषः, भूतेशः रुद्रः, विहङ्गपो गरुडः, भुजङ्गभूतेशविहङ्गपा
 आदयो येषां देवानां ते भुजङ्गभूतेशविहङ्गपादयः, स्वार्थे कप्रत्ययः, तैः प्रवन्दितः सोऽयं
 शेषाद्यशेषदेववन्दितः श्रीपूर्णप्रज्ञाचार्यः गुरुपूर्वकान् यतीन् ननाम । तथाहि महतां
 महापुरुषाणां विद्यमानं विडम्बनं प्राकृतजनानुकरणं महीयः अतिमहत्, अहो आश्चर्यम् ॥
 ३५ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोधिका

भुजङ्गेति ।। योऽवसरस्य समयस्य प्रतीक्षणं दर्शनं तेन सहितैः वर्णितुं कदाऽवसरो भविष्य तीत्यवसरप्रतीक्षणसहितैरित्यर्थः । भुजङ्गश्च भूतानि च तेषामीशौ शेषरुद्रौ, विहङ्गान् पक्षिणः पातीति विहङ्गपो गरुडः । तौ च स च, त आदयो येषां तैःभुजङ्गभूतेशविहङ्गपादिकैः । स्वार्थे कः । प्रवन्दितः सोऽयं पूर्णप्रज्ञाचार्योगुरुः अच्युतप्रेक्षःपूर्वो येषाम् तान् यतीन् ननाम । तथा हिमहतां महापुरुषाणां विद्यमानं विडम्बनं प्राकृतजनानुकरणं महीयो अतिमहत् । अहो आश्चर्यम् ।। ३५ ।।

मन्दोपकारिणी

भुजङ्गेति ।। सावसरप्रतीक्षणैः वन्दितुं कदा अस्माकं अवसरः अवकाशः भविष्यतीति अवसरस्य प्रतीक्षणं प्रतीक्षा तेन सहितैः । भुजङ्गभूतेशविहङ्गपादिकैः भुजङ्गः शेषः भूतेशः रुद्रः । 'भूतेशः खण्डपरशुः' इत्यमरः । विहङ्गपः विहङ्गान् पक्षिणः पातीति विहङ्गपः गरुडः । भुजङ्गभूतेशौ च विहङ्गपश्च भुजङ्गभूतेशविहङ्गपाः । एते आदयो येषां ते तथोक्तास्तैः शेषादिदेवैः यःप्रवन्दितः नमस्कृतः सः शेषादिवन्दितः अयं पूर्णप्रज्ञाचार्यः, गुरुपूर्वकान् गुरुः अच्युतप्रेक्षनामा स्वगुरुः स एव पूर्वकः आद्यो येषां ते गुरुपूर्वकास्तान् यतीन् सन्यासिनःन नाम नमस्कृतवान् । 'णमु प्रह्वत्वे शब्दे च' इत्यतो लिट् परस्मैपदं ननाम नेमतुः नेमुः । तथा हिमहतां श्रेष्ठानां विडम्बनं प्राकृतजनानुकरणं महीयः अतिमहत् । अहो आश्चर्यम् ।। ३५ ।।

वराश्रमाचारविशेषशिक्षणं विधित्सुरस्याचरितं निशामयन् ।
विशेषशिक्षां स्वयमाप्य धीरधीर्यतीश्वरो विस्मयमायतान्तरम् ।।३६।।

पदार्थदीपिका

वरेति । धीरधीः यतीश्वरः अच्युतप्रज्ञः अस्य श्रीपूर्णप्रज्ञाचार्यस्य वराश्रमाचारविशेषशिक्षणं वराश्रमे कर्तव्यस्याऽचारस्य विशेषशिक्षणं विधित्सुः विधातुमिच्छन् अस्य आचरितम् आचारं निशामयन् पश्यन् स्वयं तस्माद् विशेषशिक्षामाप्य आन्तरं मानसं विस्मयम् आयत प्रपेदे । अयं पयं गतावित्यस्माद्वातोः लङ्, आत्मनेपदम् ॥ ३६ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोधिका

वरेति ॥ धीरा धीर्यस्य सोऽचञ्चलचित्त इत्यर्थः । यतीश्वरो अच्युतप्रेक्षः । अस्य पूर्णप्रज्ञाचार्यस्यवराश्रमस्य संन्यासाश्रमस्यआचारविशेषस्य शिक्षणं शिक्षां विधित्सुः विधातुमिच्छुः सन्, आचरितम् आचारं निशामयन् पश्यन् सन् स्वयं विशेषशिक्षां विशेषशिक्षणम् आप्य आन्तरं मानसं विस्मयम् आयत प्रपेदे । 'अय पयगतौ' लङ् ॥ ३६ ॥

मन्दोपकारिणी

वरेति ॥ धीरधीः धीरा स्थिरा धीः अन्तःकरणं यस्य स तथोक्तः उत्तमशिष्यप्राप्त्या स्वस्थान्तःकरण इति भावः । यतीश्वरः यतीनां संन्यासिनां ईश्वरः श्रेष्ठः अच्युतप्रेक्षः । अस्य श्रीपूर्णप्रज्ञाचार्यस्यवराश्रमाचारविशेषशिक्षणं वराश्रमस्य यत्याश्रमस्य आचारविशेषः तदाश्रमे विहितशौचाचमनस्नानाद्यनुष्ठानविशेष इत्यर्थः । आचारविशेषस्य शिक्षणम् उपदेशं विधित्सुः विधातुमिच्छन् सन् । अस्य पूर्णप्रज्ञस्यआचरितम् आचारं निशामयन् पश्यन् सन् । स्वयं तस्मात् पूर्णप्रज्ञात् विशेषशिक्षां विशेषतः स्वापेक्षया आधिक्येन शिक्षाम् अनुष्ठानप्रकारम् आप्य ज्ञात्वाआन्तरम् अन्तरे मनसि भवं आन्तरम् विस्मयम् आश्चर्यम् आयत प्रपेदे । 'अय गतौ' इत्यस्माद्वातोः लडात्मनेपदं आयत आयेताम् आयन्त । अच्युतप्रेक्षः पूर्णप्रज्ञस्य नूतनयतित्वेन यत्याश्रमकर्तव्यानुष्ठानविशेषानभिज्ञत्वं मत्वा स्वयं तस्य अनुष्ठानविशेषप्रकारम् उपदेष्टुकामः सन् स्वयमेव स्वेनापि अज्ञातपूर्णप्रज्ञानुष्ठीयमाना-चारविशेषं ज्ञात्वा स्वमनसि आश्चर्यं प्राप इति भावः ॥ ३६ ॥

स रौप्यपीठालयवासिने यदा ननाम नाथाय महामतिर्मुदा । तदाऽमुना ऽग्राहि नरप्रवेशिना भुजे भुजेनाशु भुजङ्गशायिना ॥ ३७ ॥

पदार्थदीपिका

स इति । सः महामतिः श्रीपूर्णप्रज्ञाचार्यः यदा रूप्यपीठालयवासिने नाथाय स्वामिने मुदा ननाम तदा नरप्रवेशिना कस्मिंश्चित् पुरुषे प्रविष्टेन, अमुना भुजङ्गशायिना भुजेन हस्तेन भुजे हस्ते आशु अग्राहि गृहीतः ॥ ३७ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

स इति ॥ महती मतिर्यस्य सः पूर्णप्रज्ञो रौप्यपीठालये वस्तुं शीलमस्यास्तीति तस्मै ना
थाय स्वामिने मुदा प्रीत्यायदा ननाम तदा नरे कस्मिंश्चित्पुरुषे प्रवेष्टुं शीलमस्यास्तीति
तेनअमुना । भुजङ्गे शेषे शेतुं शीलमस्यास्तीति तेन । भुजेन हस्तेनभुजे श्रीपूर्णप्रज्ञहस्
ते आशु अग्राहि गृहीतः ॥ ३७ ॥

मन्दोपकारिणी

स इति ॥ सःमहामतिः महती पूर्णा मतिः प्रज्ञा यस्य स तथोक्तः पूर्णप्रज्ञ
इत्यर्थः । यदा यस्मिन् काले रौप्यपीठालयवासिने रौप्यपीठाख्यं च तत् आलयः गृहं च
रौप्यपीठालयः रौप्यपीठपुरमिति यावत् तस्मिन् वासः अस्यास्तीति रौप्यपीठालयवासी तस्मै
। नाथाय स्वस्वामिनेऽनन्तेश्वरायमुदा सन्तोषेणननाम नमस्कृतवान् तदा तस्मिन्
काले, नरप्रवेशिना नरे कस्मिंश्चित् पुरुषे प्रवेशः अस्यास्तीति नरप्रवेशी तेन पुरुषप्रविष्टेन
। भुजङ्गशायिना भुजङ्गे शेषे शेत इति भुजङ्गशायी तेन अनन्तेश्वरेण । भुजेन अनन्तेश्वर
हस्तेनभुजे स्वभुजे आशु शीघ्रम् अग्राहि गृहीतः । ‘ग्रह उपादाने’ इत्यस्मात् कर्मणि
लुडात्मनेपदं अग्राहि अग्राहिषाताम् अग्राहिषत ॥ ३७ ॥

चिरात्सुतत्त्वं प्रबुभुत्सुना त्वया निषेवणं मे यदकारि तत्फलम् ।
इमं ददामीत्यभिधाय सोऽमुना तदा प्रणीय प्रददेऽच्युतात्मने ॥ ३८ ॥

पदार्थदीपिका

चिरात् । तदा अमुना नरप्रवेशिना हरिणा हस्ते गृहीत्वा प्रणीय अच्युतप्रज्ञसमीपमानीय
इत्यभिधाय अच्युतात्मने अच्युतप्रज्ञाय सः प्रददे दत्तः । कथमभिधाय? सुतत्त्वं शोभनं
तत्त्वं प्रबुभुत्सुना बोद्धुमिच्छता त्वया चिरात् बहुकालं मे निषेवणं सेवा अकारि कृता
यत् तस्मात् तत्फलं तस्य मन्निषेवणस्य फलं फलभूतम् इमं ददामि इत्यभिधाय प्रदद
इति योजना । मत्प्रसादात् प्राप्तोऽयं तव मम तत्वमुपदेक्ष्यतीत्युक्त्वा प्रददाविति भावः

भावप्रकाशिका

अच्युते आत्मा बुद्धिः प्रज्ञा अस्येति अच्युतात्मा अच्युतप्रज्ञः ॥ ३८ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोधिका

चिरादिति ।। तदा अमुना नरप्रवेशिना हरिणा हस्ते गृहीत्वाप्रणीय , अच्युतप्रेक्षसमीपमानीयसुतत्त्वं शोभनतत्त्वं प्रबुभुत्सुना प्रबोद्धुमिच्छुनात्वया चिरात् बहुकालं मे निषेवणं सेवाअकारि कृतं यत् यस्मात्तस्मात् तत्फलं तस्य निषेवणस्य फलम् इमं ददामि इति अभिधाय अच्युते आत्मा मनो यस्य तस्मै अच्युतप्रेक्षाय प्रददे दत्तः । मत्प्रसादात्प्राप्तोऽयं तव मत्तत्त्वमुपदेक्ष्यतीत्युक्त्वा प्रददौ इति भावः ।। ३८ ।।

मन्दोपकारिणी

चिरादिति ।। अमुना नरप्रविष्टेन हरिणा सः पूर्णप्रज्ञः तदा हस्तग्रहणसमये हस्ते गृहीत्वा इति भावः । प्रणीय अच्युतप्रेक्षसमीपम् आनीय । अच्युतात्मने अच्युते परमात्मनि आत्मा बुद्धिः यस्य सः अच्युतात्मा अच्युतप्रेक्षः तस्मै । ‘आत्मा यत्नो धृतिर्बुद्धिः स्वभावो ब्रह्मवर्षम् च’ इत्यमरः । प्रददे दत्तः ‘प्रपूर्वात् डुदाञ् दाने’ इत्यतः कर्मणि लिट् आत्मनेपदं ददे ददाते ददिरे । किं कृत्वा । सुतत्त्वं शोभनं तत्त्वं प्रबुभुत्सुना प्रबोद्धुम् ज्ञातुम् इच्छतात्वया चिरात् बहुकालं मे मम, हे अच्युतप्रेक्ष त्वया यत् निषेवणं सेवाअकारि कृतम् । ‘डुकृञ् करणे’ इत्यतः कर्मणि लुडात्मनेपदं अकारि अकारिषाताम् अकारिषत । तत्फलं तस्य मन्निषेवणस्य फलं फलभूतम् अमुं पूर्णप्रज्ञं ददामि इतिअभिधाय उक्त्वाप्रददे इत्यन्वयः । ‘डुदाञ् दाने’ लट् परस्मैपदं ददामि दद्वः दद्वः । मत्प्रसादात् प्राप्तोऽयं पूर्णप्रज्ञः तव मत्तत्त्वम् उपदेक्ष्यतीत्युक्त्वा प्रददौ इति भावः । ‘प्रपूर्वात् डुदाञ् दाने’ लिट् आत्मनेपदं प्रददे प्रददाते प्रददिरे ।। ३८ ।।

अनुग्रहं तं प्रतिगृह्य सादरं मुदात्मनाप्रां कृतकृत्यतां स्मरन् ।
अभूदसंगोऽपि स तत्सुसंगावानसंगभूषा ननु साधुसङ्गिता ।। ३९ ।।

भावप्रकाशिका

असङ्गभूषा – संगः सर्वात्मना त्याज्यः स चेत्यक्तुं न शक्यते । सद्भिरेव स कर्तव्यः सन्तः संगस्य भेषजम् ।। इति ।। ३९ ।।

पदार्थदीपिका

अनुग्रहम् । सः अच्युतप्रज्ञः तं भगवत्कृतम् अनुग्रहं साग्रहं सादरं प्रतिगृह्य अङ्गीकृत्य

आत्मना कृतकृत्यताम् आप्तां मुदा स्मरन् असङ्गोऽपि प्राकृतसङ्गरहितोऽपि तत्सुसङ्गवान् अभूत् । युक्तमेतत् । कुतः? साधुसङ्गिता साधुषु सङ्गिता सङ्गवत्त्वं साधुसङ्गिता असङ्गभूषा ननु । असङ्गानां सतामलङ्कारो हि । असङ्गस्य सङ्गाभावस्य भूषेति वा । तथाहि - 'सङ्गः सर्वात्मना त्याज्यः स चेत् त्यक्तुं न शक्यते । सद्भिः सह स कर्तव्यः सन्तः सङ्गस्य भूषणम्' इति श्रुतिः । एवं चात्यक्तसङ्गानां सत्सङ्गः सङ्गत्यागकारणम्, त्यक्तसङ्गानां तु भूषणमेव हीत्युक्तं भवति ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

अनुग्रहमिति ॥ सः अच्युतप्रेक्षस् तं देवकृतमनुग्रहं आग्रहेण आदरेण सहितं यथा भवति तथासाग्रहं मुदा प्रतिगृह्य अङ्गीकृत्यआत्मना स्वेन, कृतं कृत्यं प्रयोजनं येन तस्य भावस्तत्ता तां आप्तां प्राप्तां स्मरन् सन्, न विद्यते सङ्गः प्राकृतपुरुषसङ्गो यस्य तादृशोऽपि , तत्सुसङ्गवान् तस्मिन् पूर्णप्रज्ञे सु सम्यक् यः सङ्गः संसर्गः सोऽस्यास्तीति तादृशोऽभूत् । एतच्च युक्तमित्याह—साध्विति । साधुषु यः सङ्गः सोऽस्यास्तीतिसाधुसङ्गी तस्य भावस्तत्ता । न विद्यते सङ्गो विषयसंसर्गो येषां तेषां भूषा अलङ्कारो ननु । यद्वा सङ्गाभावोऽसङ्गस्तस्य भूषेति वा । तथा हि 'सङ्गः सर्वात्मना त्याज्यः स चेत्त्यक्तुं न शक्यते । सद्भिः सह स कर्तव्यः सन्तः सङ्गस्य भूषणम्' इति श्रुतिः । एवञ्चात्यक्तसङ्गानां सत्सङ्गः सङ्गत्यागकारणं, त्यक्तसङ्गानान्तु भूषणमेवेत्युक्तं भवति ॥ ३९ ॥

मन्दोपकारिणी

अनुग्रहमिति ॥ सः अच्युतप्रेक्षःतं भगवत्कृतम् अनुग्रहं सादरं आदरेण सहितं यथा भवति तथा भक्तिपूर्वकम् मुदा सन्तोषेणप्रतिगृह्य अङ्गीकृत्य । आत्मना स्वेनकृतकृत्य तां कृतं पूर्णं कृत्यं मनोरथः यस्य सः कृतकृत्यः तस्य भावः कृतकृत्यता ताम् आप्तां प्राप्तां स्मरन् । अहम् इदानीं पूर्णं मनोरथं प्राप्तवानस्मि इति अनुसन्दधानस्सन् । असङ्गोऽपि प्राकृतजनसङ्गरहितोऽपितत्सुसङ्गवान् तस्मिन् पूर्णप्रज्ञे सु सम्यक् सङ्गः आसक्तिः अस्यास्तीति तत्सुसङ्गवान् अभूत् । तद्युक्तमेव हि कुतःसाधुसङ्गिता साधुषु सङ्गिता सङ्गवत्त्वं सङ्ग इत्यर्थः । असङ्गभूषा ननु असङ्गानां सङ्गरहितानां पुरुषाणां भूषा अलङ्कारो हि । असङ्गः सर्वथा

विषयत्यागः स च त्यक्तुं न शक्यते । सद्भिः सह सङ्गः कर्तव्यः । 'सन्तः सङ्गस्य भेषजं' इति स्मृतेः । अत्यक्तसङ्गानां सत्सङ्गस्य विषयत्यागहेतुत्वात् त्यक्तसङ्गानामपि सत्सङ्गः भूषणम् एवैत्याशयः ॥ ३९ ॥

यियासति स्वस्तटिनीं मुहुर्मुहुर्नमत्यनुज्ञार्थिनि भूरिचेतसि ।
तमस्मरत् स्वामिनमेव दूनधीर्गुरुर्भविष्यद्विरहाग्निशङ्कया ॥ ४० ॥

पदार्थदीपिका

यियासतीति । स्वस्तटिनीं गङ्गां यियासति यातुमिच्छति भूरिचेतसि श्रीपूर्णप्रज्ञाचार्ये अनुज्ञार्थिनि मुहुर्मुहुः नमति सति भविष्यद्विरहाग्निशङ्कया दूनधीः दुःखितमानसः गुरुः तं रजतपीठगतं स्वामिनम् एव अस्मरत् ॥ ४ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

यियासतीति ॥ स्वस्तटिनीं स्वर्गनदीं स्वर्गङ्गामित्यर्थः । यियासति यातुमिच्छति । भूरि पूर्णं चेतो बुद्धिर्यस्यतस्मिन् पूर्णप्रज्ञाचार्य इत्यर्थः । अनुज्ञां अर्थितुं शीलमस्यास्तीति तस्मिन् सति, अत एवमुहुर्मुहुः नमति सति । भविष्यन् यो विरहो वियोगः स एवाग्निस्तस्य शङ्कयादूना दुःखिताधीः मनो यस्य स गुरुरच्युतप्रेक्षः तं रजतपीठगतं स्वा मिनमेव अस्मरत् । 'स्मृ आध्याने' लङ् ॥ ४० ॥

मन्दोपकारिणी

यियासतीति ॥ स्वस्तटिनीं स्वः स्वर्गस्य 'स्वरव्ययं स्वर्गनाकत्रिदिवत्रिदशालयाः' इत्यमरः । तटिनी नदी 'नदी सरित् तरङ्गिणी शैवलिनी तटिनी हादिनी धुनी' इत्यमरः । तां स्वस्तटिनीं गङ्गां यियासति यातुम् इच्छतिभूरिचेतसि भूरि पूर्णं 'भूरि प्राज्ये सुपूर्णयोः' इति विश्वः । बह्वर्थविषयकमिति यावत्, चेतः हृदयं यस्य सः भूरिचेताः तस्मिन् पूर्णप्रज्ञे । अनुज्ञार्थिनि अनुज्ञां याञ्चाम् अर्थयते याचयतीति अनुज्ञार्थी तस्मिन् । मुहुर्मुहुः पुनः पुनः नमति सति नमस्कारं कुर्वति सति । भविष्यद्विरहाग्निशङ्कया विरह एव अग्निः विरहाग्निः भविष्यंश्चासौ विरहाग्निश्च भविष्यद्विरहाग्निः तस्य शङ्कया उद्वेगेनदूनधीः दूना सन्तापिता धीर्मनो यस्य स तथोक्तः ।

‘सन्तापितसन्तप्तौ धूपितधूपायितौ च दूनश्च’ इत्यमरः । पूर्णप्रज्ञे गते मम वियोगो भविष्यतीति तिति भयेन दुखितान्तःकरण इति भावः । गुरुः अच्युतप्रेक्षः तं रजतपीठपुरगतं स्वामिनमेव अनन्तेश्वरम् एव अस्मरत् । ‘स्मृ चिन्तायां’ इत्यस्मात् लङ् परस्मैपदं अस्मरत् अस्मरताम् अस्मरन् ॥ ४० ॥

इतस्तृतीये दिवसे द्युनिम्नगा त्वदर्थमास्माकतटाकमाव्रजेत् ।
अतो न याया इति तं तदाऽवदत्प्रविश्य कञ्चित् करुणाकरो हरिः ॥ ४१ ॥

पदार्थदीपिका

इतः तृतीये दिवसे द्युनिम्नगा त्वदर्थम् आस्माकतटाकम् आव्रजेत् । अतः न याया इति तं तदा अवदत् प्रविश्य कञ्चित् करुणाकरो हरिः ॥ ४१ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

इत इति ॥ तदा करुणाकरो हरिः कञ्चित् पुरुषं प्रविश्य दिवो निम्नगा नदीद्युनिम्नगा गङ्गा । तुभ्यमितिवदर्थम् । इतः एतद्दिनात् तृतीये दिवसे अस्माकं सम्बन्धी आस्माकः स चासौ तटाकश्च तं आव्रजेत् आगमिष्यति । अतः अत्रैव स्नातुं शक्यत्वात्त्वं न यायाः , गङ्गायां स्नातुं दूरं न गच्छेति तं पूर्णप्रज्ञम् अवदत् ॥ ४१ ॥

मन्दोपकारिणी

इत इति ॥ तदा स्मरणे कृते सति । करुणाकरः करुणायाः कृपायाः आकरः खनिः हरिः अनन्तेश्वरः कञ्चित् पुरुषं प्रविश्य तं पूर्णप्रज्ञं प्रति अवदत् । हे पूर्णप्रज्ञद्युनिम्नगा द्यौः सुरलोकः ‘सुरलोको द्योदिवौ द्वे’ इत्यमरः । तस्याः निम्नगा नदी ‘स्रोतस्वती द्वीपवती स्रवन्ती निम्नगापगा’ इत्यमरः । द्योर्निम्नगा द्युनिम्नगा स्वर्गनदी गङ्गात्वदर्थं तव स्नानार्थम् इत्यर्थः । इतः अस्मात् इदानीं वर्तमानात् तृतीये दिवसे आस्माकतटाकं अस्माकम् अयं आस्माकः आस्माकश्चासौ तटाकः पद्माकरश्च आस्माकतटाकः तम् । ‘पद्माकरस्तटाकोऽस्त्री’ इत्यमरः । आव्रजेत् आगमिष्यति । ‘व्रज गतौ’ इत्यतो लिङ् परस्मैपदं आव्रजेत् आव्रजेतां आव्रजेयुः । अतः एतस्मात् कारणात् दूरदेशं प्रति त्वं न यायाः न गच्छेः इत्यवदत् इति

सम्बन्धः । 'या प्रापण' इत्यस्मात् विधिलिङ् परस्मैपदं यायाः यायातम् यायात् ॥ ४१ ॥

तदाज्ञयोपागतजाह्वीजले जनोऽत्र सस्रौ सह पूर्णबुद्धिना ।
ततः परं द्वादशवत्सरान्तरे सदा व्रजेत्सा तदनुग्रहाङ्किनी ॥ ४२ ॥

पदार्थदीपिका

तदिति । जनः तदाज्ञया तस्य हरेराज्ञया अत्र उपागतजाह्वीजले पूर्णबुद्धिना सह सस्रौ । सा गङ्गा ततः परं द्वादशवत्सरान्तरे द्वादशवत्सरमध्ये सदा नियमेन आव्रजेत् । रजतपीठपुरतटाकमागच्छेत् । कथम्भूता? तदनुग्रहाङ्किनी । द्वादशवत्सरान्तरे गङ्गाया आगमनं तदनुग्रहस्य तस्मिन् काले भगवता श्रीमध्वाचार्ये कृतस्यानुग्रहस्य अङ्कः चिह्नम्, ज्ञापकमिति यावत्, तदनुग्रहाङ्कः अस्या अस्तीति तदनुग्रहाङ्किनी । भगवता श्रीमध्वाचार्ये कृतस्यानुग्रहस्य चिह्नं नभूतद्वादशवत्सरान्तरागमनवतीति भावः ॥ ४२ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

तदिति ॥ जनः तस्य हरेरेवाज्ञातदाज्ञा तया । अत्र सरस्युपागता सम्प्राप्ता या जाह्वी तस्याजले पूर्णबुद्धिना पूर्णप्रज्ञेन सहसस्रौ । 'ष्णा शौचे' लिट् । सा गङ्गाततःपरं उत्तरत्र, द्व्यधिका दश द्वादश ते च ते वत्सराश्च तेषामन्तरे मध्ये । द्वादशवत्सरा अन्तरं यस्मिन् काल इति वा । तस्मिन् पूर्णप्रज्ञे कृतोऽनुग्रहस्तदनुग्रहः । तस्मिन्काले भगवता श्रीमध्वाचार्ये कृतानुग्रह इत्यर्थः । तस्याङ्कः चिह्नं ज्ञापकमिति यावत्, सोऽस्यास्तीतितदनुग्रहाङ्किनी सती भगवता श्रीमध्वाचार्ये कृतस्यानुग्रहस्य चिह्नभूतद्वादशवत्सरान्तरागमनवतीति भावः । सदा नियमेनाव्रजेत् रजतपीठपुरतटाकमागच्छेत् ॥ ४२ ॥

मन्दोपकारिणी

तदेति ॥ जनः तदाज्ञया तस्य हरेः आज्ञया अत्र तटाके उपागतजाह्वीजले उपागता प्राप्ता च सा जाह्वी गङ्गा च उपागतजाह्वी । तस्याः जलं सलिलं तस्मिन् पूर्णबुद्धिना पूर्णप्रज्ञेन सहसस्रौ स्नातवान् । 'ष्णा शौचे' इत्यतो लिट् परस्मैपदं सस्रौ सस्रतुः सस्रुः । सा

गङ्गाततः परं तस्मात् दिवसात् द्वादशवत्सरान्तरे अन्यो वत्सरो वत्सरान्तरं द्वादश च तत् वत्सरान्तरं च द्वादशवत्सरान्तरं तस्मिन् द्वादशवर्षे इत्यर्थः । सदा नियमेन प्रतिद्वादशवत्सरमिति भावः । आव्रजेत् रजतपीठपुरतटाकम् आगच्छेत् । 'आङ् पूर्वकात् व्रज गतौ' इत्यतो लिङ् परस्मैपदं आव्रजेत् आव्रजेतां आव्रजेयुः । कथंभूता । तदनुग्रहाङ्किनी तस्य भगवतः अनुग्रहः तदनुग्रहः तस्य अङ्कः अस्यास्तीति तथोक्तेति विग्रहः । मध्वाचार्ये तस्मिन् भगवति कृतस्य अनुग्रहस्य अङ्कः द्वादशवत्सरे आगमनरूपचिह्नम् इति यावत् सोऽस्या अस्तीति तदनुग्रहाङ्किनी भागीरथ्याः अत्र द्वादशवत्सरे आगमनं मध्ये भगवत्कृतानुग्रहसूचकम् इति भावः ॥ ४२ ॥

गते दिनानां दशके समासके वराश्रमं प्राप्य सपत्रलम्बनम् ।
जिगाय जैत्रान् बहुतर्ककर्कशान् स वासुदेवाह्वयपण्डितादिकान् ॥ ४३ ॥

भावप्रकाशिका

त्रिदिनं य उपन्यासं व्यधाद्विद्वान् निरन्तरम् । वैशेषिकाग्रयो विजितो वासुदेवाह्वयोऽमुना ॥ ४३ ॥

पदार्थदीपिका

गते । सः श्रीपूर्णप्रज्ञाचार्यः स्वयं वराश्रमं प्राप्य समासके माससहिते दिनानां दशके गते सति बहुतर्ककर्कशान् बहुविधैः तर्कैः कर्कशान्, परनिराकरणनिर्दयान्, अत एव जैत्रान् जयशीलान् वासुदेवाह्वयपण्डितादिकान्, वासुदेवपण्डित इति कश्चिद् वैशेषिकाग्रणीः, सः आदिर्येषां ते तदादिकाः, तान् तदादिकान् सपत्रलम्बनं पत्रलम्बनसहितं यथा भवति तथा जिगाय । 'त्रिदिनं य उपन्यासं व्यधाद् विद्वान् निरन्तरम् । वैशेषिकाग्रयो विजितो वासुदेवाह्वयोऽमुना' इति च ऐतिह्यम् ॥ ४३ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोधिका

गत इति ॥ स पूर्णप्रज्ञाचार्यः स्वयं वराश्रमं यत्याश्रमं प्राप्यसमासके मासेन सहिते । दिनानां दिवसानां दशके गते सति । बहुतर्ककर्कशान् बहुभिस्तर्करनुमानैः कर्कशान् कठिनान् परनिराकरणनिर्दयानित्यर्थः । अत एवजैत्रान् जयशीलान् । वासुदेवेत्याह्वयो यस्य स चासौ पण्डितो विद्वांश्च स आदिर्येषां तान्, वासुदेवपण्डित इति कश्चिद्वैशेषिकाग्रणीस्

तदादिकानित्यर्थः । पत्रलम्बनेन सहितं यथा भवति तथासपत्रलम्बनम् सनिर्णायकपत्रमित्यर्थः । जिगाय । त्रिदिनञ्चोपन्यासं व्यधात् विद्वाञ्चिरन्तरं वैशिषिकाग्रयो वासुदेवाह्वयोऽमुना विजित इति च ऐतिह्यम् ॥ ४३ ॥

मन्दोपकारिणी

गत इति ॥ सः पूर्णप्रज्ञः वराश्रमं यत्याश्रमं प्राप्यसमासके माससहिते दिना नां दिवसानां दशके गते अतीते सति । मासानन्तरं दशसु दिवसेषु चत्वारिंशद्दिनेषु अतिक्रान्तेषु सत्सु इत्यर्थः । बहुतर्ककर्कशान् बहुविधैः तर्कैः कर्कशान् परनिराकरणे निर्दयान् । अत एवजैत्रान् जयशीलान् । वासुदेवाह्वयपण्डितादिकान् वासुदेव इति आह्वयो नाम यस्य सः वासुदेवाह्वयश्चासौ पण्डितः विद्वांश्च वासुदेवाह्वयपण्डितः स एव आदिः येषां ते वासुदेवाह्वयपण्डितादिकाः तान् । सपत्रलम्बनं पत्रस्य जयपत्रस्य लम्बनं स्वीकारः तेन सहितं यथा भवति तथाजिगाय जितवान् पत्रं गृहीतवानिति भावः । 'जि जय' इत्यस्माद्वातोः लिट् परस्मैपदं जिगाय जिग्यतुः जिग्युः ॥ ४३ ॥

गुरोः स्वशिष्यं चतुरं चिकीर्षतः प्रचोदनाच्छ्रोतुमिहोपचक्रमे ।
अथेष्टसिद्धिश्छलजातिवारिधिर्निरादरेणापि महात्मनामुना ॥ ४४ ॥

पदार्थदीपिका

गुरोः । अथ महात्मनाऽमुना श्रीपूर्णप्रज्ञाचार्येण इष्टसिद्धिः इष्टसिद्धिनामको ग्रन्थः श्रोतुमुपचक्रमे उपक्रान्तः । कथम्भूतः? छलजातिवारिधिः छलोत्तरैर्जात्युत्तरैश्च पूर्णा । कथम्भूतेन? इह अस्मिन् ग्रन्थे निरादरेणापि आदररहितेनापि । तर्हि कुतः श्रोतुमुपचक्रमे? स्वशिष्यं चतुरं विदग्धं चिकीर्षतः गुरोः अच्युतप्रज्ञस्य प्रचोदनात् ॥ ४४ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

गुरोरिति ॥ अथ महात्मना अमुना पूर्णप्रज्ञार्येण इह अस्मिन्ग्रन्थे । निर्गत आदरः आसक्तिः यस्मात्तेनापि । छलानि छलोत्तराणि जातयो जात्युत्तराणि ताभिर्वारिधिरिव वा रिधिः पूर्णेत्यर्थः । इष्टसिद्धिः इष्टस्याद्वैत्यभीप्सितात्मैक्यस्य सिद्धिर्येन तादृशः । 'इष्टसिद्धि'

नामक औतग्रन्थविशेषः । स्वशिष्यं चतुरं विदग्धम् । चिकीर्षतः कर्तुमिच्छतःगुरोः
अच्युतप्रेक्षस्यचोदनात् नियोगात् श्रोतुम् उपचक्रमे । 'क्रमु पादविक्षेपे' कर्मणि लिट् ।
उपक्रान्तम् ॥ ४४ ॥

मन्दोपकारिणी

गुरोरिति ॥ अथ कतिचिद्दिनानन्तरं महात्मना महान् बहुविषयकः आत्मा मनो
यस्य स तथोक्तः तेन । अमुना पूर्णप्रज्ञेनइष्टसिद्धिः इष्टसिद्धिनामको ग्रन्थःश्रोतुं तदर्थं
श्रोतुम् उपचक्रमे उपक्रान्तः । 'उपपूर्वात् क्रमु पादविक्षेपे' इत्यस्मात् कर्मणि लिडात्मनेपदं
उपचक्रमे उपचक्रमाते उपचक्रमिरे । कथंभूतः इष्टसिद्धिः । छलजातिवारिधिः छलानि
छलोत्तराणि जातयः जात्युत्तराणि च छलजातयः छलजातिभिः वारिधिः समुद्रः पूर्ण इति यावत्
। अत्यन्तं परस्परं व्याहतयुक्तम् इत्यर्थः । कथंभूतेन अमुना । इह अस्मिन् श्रूयमाणग्रन्थे नि
रादरेणापि आदररहितेनापि । आदराभावे कुतः श्रोतुम् उपचक्रमे इत्यत आह । स्वेति ।
स्वशिष्यं पूर्णप्रज्ञं चतुरं विदग्धं चिकीर्षतः कर्तुमिच्छतःगुरोः अच्युतप्रेक्षस्यचोदनात्
प्रेरणात् आदराभावेऽपि गुर्वाज्ञायाः अनुलङ्घयत्वात् दूषणयुतोऽपि ग्रन्थः श्रोतुम् आरब्ध इति
भावः ॥ ४४ ॥

तदाद्यपद्यस्थमवद्यमण्डलं यदावदत् षोडशकद्वयात्मकम् ।
उपर्यपास्तं तदिति ब्रुवत्यसौ गुरौ तमूचे प्रणिगद्यतामिति ॥ ४५ ॥

पदार्थदीपिका

तदिति । असौ श्रोता तदाद्यपद्यस्थं तस्य श्रोतुमुपक्रान्तस्येष्टसिद्धिनामकस्य ग्रन्थस्य
[आद्यपद्यस्थं] आद्यपद्यगतं षोडशकद्वयात्मकं द्वात्रिंशत्सङ्ख्याकम् अवद्यमण्डलं दोषसमूहं
यदाऽवदत् उद्भावितवान् तदा तत् अवद्यमण्डलम् उपरि उपरितनवाक्ये अपास्तं परिहृतम्
इति गुरौ ब्रुवति सति तर्हि मद्बुद्भावितदूषणपरिहारमुत्तरमिदानीं प्रणिगद्यतां इति तम्
ऊचे ॥ ४५ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोधिका

तदिति ॥ असौ श्रोता पूर्णप्रज्ञः । तस्य श्रोतुमुपक्रान्तस्य इष्टिसिद्धिनामकग्रन्थस्य आद्यं यत्पद्यं श्लोकस्तत्र तिष्ठतीति तादृशं, षोडशकद्रव्यात्मकं षडधिका दश षोडश षोडशैव षोडशकानि तेषां यद्वयं तदात्मा स्वरूपं यस्य तादृशं द्वात्रिंशत्सङ्ख्याकमित्यर्थः । अवद्यमण्डलं दोषसमूहं यदा अवदत् उद्भावितवान्, तदा तदवद्यमण्डलं उपरि उपरितनवाक्येषु अपास्तं परिहृतमितिगुरौ ब्रुवति सति तर्हि, तत् मदुद्भावितदूषणपरिहाररूपमुत्तरमिदानीं प्रणिगद्यताम् इति ऊचे ॥ ४५ ॥

मन्दोपकारिणी

तदिति ॥ असौ श्रोता पूर्णप्रज्ञाचार्यः तदाद्यपद्यस्थं तस्य श्रोतुमुपक्रान्तस्य इष्टिसिद्धिनामकग्रन्थस्य आद्ये प्राथमिके पद्ये श्लोके तिष्ठतीति तदाद्यपद्यस्थः तम् । षोडशकद्रव्यात्मकं षोडशसङ्ख्यानां द्वयं षोडशकद्वयं तदेव आत्मा स्वरूपं यस्य तत् तथोक्तं द्वात्रिंशत्सङ्ख्याकमित्यर्थः । अवद्यमण्डलं अवद्यानां दूषणानां मण्डलं समूहम् । 'मण्डलं च समूहे स्यात्' इत्यभिधानम् । यदा अवदत् उद्भावितवान् प्रकटीचकारेति यावत् । तदा तत् अवद्यमण्डलं उपरि उत्तरवाक्ये अपास्तं परिहृतम् इतिगुरौ अच्युतप्रेक्षे ब्रुवति सति असौ मध्वाचार्यः तत् उत्तरत्र वक्ष्यमाणदूषणपरिहाररूपम् उत्तरम् इदानीं प्रणिगद्यतां उच्यताम् इति एवं अच्युतप्रेक्षम् ऊचे 'प्र नि इत्युपसर्गद्वयपूर्वात् गद व्यक्तायां वाचि' इत्यतः कर्मणि लोट् आत्मनेपदं गद्यतां गद्येताम् गद्यन्ताम् ॥ ४५ ॥

भवत्प्रवक्तृत्वसमर्थता न मे सकोपमित्थं ब्रुवति व्रतीश्वरे ।
अपीह मायासमये पटौ नृणां बभूव तद्दूषणसंशयाङ्कुरः ॥ ४६ ॥

पदार्थदीपिका

भवदिति । इह अस्मिन् मायासमये मायिप्रणीते शास्त्रे पटौ चतुरे अपि व्रतीश्वरे अच्युतप्रज्ञे मे भवत्प्रवक्तृत्वसमर्थता भवतो व्याख्यातृत्वे समर्थत्वं न । इत्थम् एवं सकोपं कोपसहितं यथा भवति तथा वदति सति नृणां गुरुशिष्यविवादं शृण्वतां पुरुषाणां तद्दूषणसंशयाङ्कुरः तस्य शास्त्रस्य दूषणं सद्वा असद्वेति संशयाङ्कुरः बभूव । एतावत्कालं निर्दोषत्वेन निश्चितस्य मायिसमयस्येदानीं सदोषत्वसंशयाङ्कुरोऽभूदिति भावः ॥ ४६ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

भवदिति ।। इह अस्मिन् मायाकल्पितं ब्रह्मातिरिक्तमिति समयः सिद्धान्तोमायासमयः । तस्मिन् मायिप्रणीतशास्त्र इत्यर्थः । पटौ चतुरेऽपिब्रतीश्वरे यतीश्वरेऽच्युतप्रेक्षे, मे ममभवत्प्रवक्तृत्वे भवतो व्याख्यातृत्वे समर्थता शक्तत्वं न इत्थम् ए वं सकोपं कोपेन सहितं यथा भवति तथावदति सति, नृणां गुरुशिष्यविवादं ष्वतां पुरुषाणां तद्वृषणसंशयाङ्कुरः तस्येष्टसिद्धिनामकग्रन्थस्य, दूषणस्य श्रीमदाचार्योक्तदोषस्य संशयस्तस्य सद्वा, असद्वा, इति सन्देहस्याङ्कुर इवाङ्कुरोबभूव । एतावत्कालं निर्दोषत्वेन निश्चितस्य मायिसमयस्येदानीं सदोषत्वशङ्काङ्कुरोऽभूदिति भावः ।। ४६ ।।

मन्दोपकारिणी

भवदिति ।। इह मायासमये मायायाः अज्ञानस्य समये सिद्धान्ते पटौ चतुरे ब्रतीश्वरे ब्रतिनां यतीनां ईश्वरे श्रेष्ठे अच्युतप्रेक्षे । हे पूर्णप्रज्ञमे ममभवत्प्रवक्तृत्वसमर्थता भवतः तव प्रवक्तुः भावः प्रवक्तृत्वं तस्मिन् भवत्प्रवक्तृत्वे व्याख्याने इति यावत्, समर्थता सामर्थ्यं न त्वां प्रति व्याख्यातुं मम शक्तिः नास्तीति भावः । इत्थं एवं प्रकारेणसकोपं कोपेन सहितं यथा भवति तथाब्रुवति वदति सतिनृणां गुरुशिष्यविवादं ष्वतां पुरुषाणां तद्वृषणसंशयाङ्कुरः तस्य शास्त्रस्य दूषणे सद्वा असद्वा इति चिकित्सायां संशयस्य अङ्कुरः उत्पत्तिःबभूव । एतावत्कालं निर्दोषत्वेन निश्चितस्य मायिसमयस्य इदानीं सदोषत्वशङ्काङ्कुरोऽभूदिति भावः ।। ४६ ।।

बुधोऽभिधानं श्रवणं बुधेतरो ध्रुवं विदध्याद्विमुमुक्षुरात्मनः ।
यतिर्विशेषादिति लोकचोदनात्प्रवक्ति मायासमयं स्म पूर्णधीः ।। ४७ ।।

पदार्थदीपिका

बुधः । आत्मनो विमुमुक्षुः आत्ममोक्षमिच्छन् बुधो विद्वान् ध्रुवं निस्संशयम् अभिधानं व्याख्यां विदध्यात् कुर्यात् । बुधेतरो मुमुक्षुः अविद्वान् श्रवणं विदध्यात् । एवं तावत् सर्वसाधारणम् । तत्रापि यतिः विशेषात् व्याख्यां श्रवणं वा कुर्यात्, 'उपनिषदमावर्तयेदुपनिषदमावर्तयेत्' इति श्रुतेः व्याख्याश्रवणादिरूपेण शास्त्रावृत्तिमन्तरेण कर्तव्यान्तराभावाद्

यतिविशेषात् गृहस्थादिभ्योऽतिशयेन व्याख्यानं श्रवणं वा कुर्याद् इति लोकचोदनात् तदा तत्र मिलितानां जनानां चोदनात् वाचा प्रेरणात् पूर्णधीः श्रीपूर्णप्रज्ञाचार्यः मायासमयं मायिशास्त्रं प्रवक्ति स्म व्याचख्यौ । स्मातीते ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

बुध इति ॥ आत्मनः स्वस्यविमुमुक्षुः विमोक्तुमिच्छुः बुधः विद्वान् ध्रुवं निःसं शयं यथा भवति तथाअभिधानं व्याख्यानं विदध्यात् कुर्यात् । बुधेतरः बुधादन्योऽविद्वानि त्यर्थः । विमुमुक्षुः सन् श्रवणं गुरुमुखाच्छास्त्रश्रवणं विदध्यात् । तत्रापियतिः विशेषात् गृहस्थादिभ्योऽतिशयात् व्याख्यां श्रवणं वा विदध्यात् । 'उपनिषदमावर्तयेदुप-निषदमावर्तयेदि'ति श्रुतेः । तस्य व्याख्याश्रवणादिरूपशास्त्रप्रवृत्तिमन्तरेण कर्तव्यान्तरा-भावाद्वृहस्थादिभ्यो विशेष इति भावः । इति लोकचोदनात् लोकानां तत्रत्यजनानां प्रेरणात् पूर्णधीः पूर्णप्रज्ञाचार्यो मायासमयं मायाशास्त्रं प्रवक्ति स्म व्याचख्यौ । स्म अतीते ॥ ४७ ॥

मन्दोपकारिणी

बुध इति ॥ आत्मनः स्वस्यविमुमुक्षुः मोक्षम् इच्छन् बुधः विद्वान् ध्रुवं निश्चयं अभिधानं व्याख्यानं विदध्यात् कुर्यात् । बुधेतरः बुधादितरः अन्यः अबुधः अज्ञानीश्रवणं शास्त्रश्रवणं विदध्यात् । एतावत् सर्वाश्रमसाधारणम् । तत्रापियतिः विशेषात् अतिशयात् व्याख्यानं श्रवणं च कुर्यात् । 'उपनिषदमावर्तयेत्' इत्युक्तेः । यतेः शास्त्रव्याख्यानश्रवणावृत्तिं विना कर्तव्यान्तराभावात् यतिः गृहस्थादिभ्योऽपि अतिशयेन व्याख्यानं श्रवणं च कुर्यात् । इति इत्थं लोकचोदनात् लोकानां तत्र तदा मिलितानां जनानाम् । 'लोकस्तु भुवने जने' इत्यमरः । चोदनात् प्रेरणात् पूर्णधीः पूर्णप्रज्ञाचार्यः मायासमयं मायिशास्त्रं प्रवक्ति स्म व्याख्यातवान् । अच्युतप्रेक्षेण मम व्याख्यातुं सामर्थ्यं नास्तीत्युक्त्वा व्याख्याने त्यक्तवति सति श्रोतृजनाः सर्वे 'त्वं व्याख्याने समर्थोऽसि । अतः अस्माकं त्वमेव मायिशास्त्रव्याख्यानं ब्रूहि' इति प्रार्थितवन्तः । ततः स्वयं व्याचख्यौ इति भावः । 'प्र पूर्वात् वच परिभाषणे' इत्यतो लट् परस्मैपदम् । 'स्म अतीते' ॥ ४७ ॥

अखण्डितोपन्यसनं विसंशयं ससम्प्रदायं प्रवचो दृढोत्तरम् ।
समागमञ्छ्रोतुममुष्य साग्रहा जनाः श्रुताद्याश्चतुरा बुभूषवः ।।४८।।

पदार्थदीपिका

अखण्डितेति । श्रुताद्याः श्रुतसम्पन्नाः जनाः चतुराः युक्तिविशेषज्ञानेन विदग्धाः
बुभूषवः भवितुमिच्छवः सन्तः अखण्डितोपन्यसनं निरन्तरोपन्यासयुक्तं विसंशयं निःसंशयं
दृढोत्तरं इतस्ततश्चोदकानां दूषणरहितोत्तरोपेतं ससम्प्रदायम् अमुष्य प्रवचो व्याख्यानं श्रोतुं
साग्रहाः आग्रहोपेताः समागमन् ॥ ४८ ॥

पदार्थदीपिकोद्बोधिका

अखण्डितेति ।। श्रुताद्याः शास्त्रश्रवणसम्पन्नाजनाः चतुराः युक्तिविशेषज्ञानेन
विदग्धाबुभूषवः भवितुमिच्छवः सन्तःअखण्डितं निरन्तरं उपन्यसनम् उपन्यासः
यस्मिन् तत् । विसंशयं विगतः संशयो यस्मात्तत् । दृढानि उत्तराणि यस्मिन् तत्
। इतस्ततश्चोदकानां दूषणरहितोत्तरोपेतमित्यर्थः । ससम्प्रदायं सम्प्रदायेन सहितम् । अमुष्य
पूर्णप्रज्ञस्यप्रवचो व्याख्यानं श्रोतुं साग्रहा आग्रहोपेताः सन्तःसमागमन् । 'गम्ल
गतौ' लुङ् ॥ ४८ ॥

मन्दोपकारिणी

अखण्डितेति ।। श्रुताद्याः श्रुतेन शास्त्रश्रवणेन आद्याः सम्पन्नाः पूर्वमेव श्रुतशास्त्रा
इत्यर्थः । जनाः चतुराः युक्तिविशेषज्ञानेन विदग्धाःबुभूषवः भवितुमिच्छन्तः सन्तः
अखण्डितोपन्यसनं अखण्डितं मध्ये मध्ये विच्छेदरहितम् उपन्यसनम् उपन्यासः यस्य तत्
अखण्डितोपन्यसनं धारारूपेण व्याख्येयग्रन्थानुवादोपेतम् इत्यर्थः । विसंशयं विगताः
संशयाः यस्मात् तत् विसंशयं सर्वसंशयपरिहारकं दृढोत्तरं दृढानि चोदकदूषणरहितानि
प्रत्युत्तराणि यस्मिन् तत् ससंप्रदायं संप्रदायः व्याख्यातृपरम्परा व्याख्यानप्रकारः तेन सहितं
मायिशास्त्राभिज्ञसंमतम् इति भावः । अमुष्य पूर्णप्रज्ञाचार्यस्यप्रवचः प्रवचनं मायिशास्त्रस्येति
शेषः । श्रोतुं साग्रहाः आग्रहः आसक्तिः तेन सहिताः व्याख्यानश्रवणे रतिमन्त इत्यर्थः ।
एतादृशाः सन्तःसमागमन् आगतवन्तः 'गम्ल गतौ' इत्यतो लुङ् परस्मैपदं अगमत् अगमताम्

अगमन् ॥ ४८ ॥

गुरोरुपान्ते श्रवणे रतैर्द्विजैः सपञ्चषैर्भागवते कदाचन ।
बहुप्रकारे लिखिते तु वाचिते प्रकारमेकं प्रभुरभ्यधादृढम् ॥ ४९ ॥

पदार्थदीपिका

गुरोः । कदाचन गुरोरुपान्ते समीपे श्रवणे श्रीभागवतश्रवणे रतैः निरतैः पञ्चषैः
द्विजैः बहुप्रकारे लिखिते बहुप्रकारत्वेन भिन्नपाठत्वेन लिखिते भागवते वाचितेऽपि स
प्रभुः श्रीपूर्णप्रज्ञाचार्यः दृढं निःसंशयं एकं प्रकारम् अभ्यधात् । श्रीभागवतव्याख्यानावसरे
श्रोतृजनैः स्वस्वपुस्तकेषु पृथक्पृथक् भिन्नपाठत्वेन लिखिते भागवते वाचितेऽपि स प्रभुरेकमेव
प्रकारं पाठप्रकारं दृढमभ्यधात् । अयमेव पाठो व्यासाभिमत इत्यभ्यधादिति भावः ॥ ४९ ॥

पदार्थदीपिकोद्बोधिका

गुरोरिति ॥ कदाचन गुरोः अच्युतप्रेक्षस्यउपान्ते समीपे श्रवणे भागवतश्र
वणे रतैः निरतैःपञ्चषैः पञ्च वा षड्वा पञ्चषास्तैःद्विजैः बहुप्रकारे बहुश्चासौ प्रकारश्च
तस्मिन्, बहुप्रकारेणेत्यर्थः । लिखिते भागवते वाचितेऽपि स प्रभुः पूर्णप्रज्ञाचार्यो
दृढं निस्संशयं यथा भवति तथाएकं प्रकारम् अभ्यधात् । श्रीभागवतव्याख्यानावसरे
श्रोतृजनैः स्वस्वपुस्तकेषु पृथक् पृथक् पाठत्वेन लिखिते भागवते वाचितेऽपि स प्रभुरयमेव पाठो
व्यासाभिमत इति एकमेव पाठं दृढमभ्यधादिति भावः ॥ ४९ ॥

मन्दोपकारिणी

गुरोरिति ॥ कदाचन कस्मिंश्चित् काले गुरोः अच्युतप्रेक्षस्यउपान्ते समी
पे श्रवणे भागवतपुराणव्याख्यानश्रवणे रतैः निरतैः । पञ्चषैः पञ्च वा षड्वा पञ्चषाः
तैःद्विजैः शिष्यभूतैः विप्रैः । बहुप्रकारे बहवः प्रकाराः पाठभेदाः यस्मिन् तत्तथोक्तं तस्मिन्
। लिखिते भिन्नभिन्नपाठेन लिखितभागवतेऽपिस प्रभुः पूर्णप्रज्ञाचार्यःदृढं निःसंशयं
यथा भवति तथाएकं प्रकारं अभ्यधात् उवाच । श्रीभागवतपुराणव्याख्यानकाले श्रोतृजनैः
स्वस्वपुस्तकेषु पृथक् पृथक् भिन्नपाठेन लिखितभागवते वाचितेऽपि पूर्णप्रज्ञः बहुपाठेषु मध्ये एकं
पाठप्रकारं दृढं अभ्यधात् उक्तवान् । अयमेव पाठो व्यासाभिहित इति अभ्यधात् इति भावः ।

‘डु धाञ् धारणपोषणयोः’ लुङ् परस्मैपदं अधात् अधाताम् अधुः ॥ ४९ ॥

परप्रकारेष्वपि संभवत्सु ते विनिर्णयोऽस्मिन् कथमित्युदीरिते ।
मुकुन्दबोधेन महाहृद्ब्रवीत्प्रकारमेनं भगवत्कृतं स्फुटम् ॥ ५० ॥

पदार्थदीपिका

परेति । परप्रकारेष्वपि पाठान्तरेष्वपि सम्भवत्सु सत्सु ते तव अस्मिन् भवदुक्तेऽस्मिन् पाठे विनिर्णयः अयमेव साम्प्रदायिकः पाठो नान्य इति निश्चयः कथम् इति मुकुन्दबोधेन उदीरिते सति महाहृत् श्रीपूर्णप्रज्ञाचार्यः एनं प्रकारम् आत्मनाऽभिहितं पाठप्रकारं भगवत्कृतं श्रीवेदव्यासकृतं स्फुटं सम्यक् सोपपत्तिकम् अब्रवीत् ॥ ५० ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

परेति ॥ परप्रकारेष्वपि परे च ते प्रकाराश्च तेष्वपि पाठान्तरेष्वपीत्यर्थः । सम्भवत्सु सत्सु ते तवअस्मिन् भवदुक्तपाठे विनिर्णयः अयमेव साम्प्रदायिकपाठो नान्य इति निश्चयःकथम् इति वचसि, मुकुन्दबोधेन मुकुन्दस्य बोधो ज्ञानं यस्य तेन अच्युतप्रेक्षेणेत्यर्थःउदीरिते सति, महाहृत् महत् हृत् ज्ञानं यस्य तादृशः पूर्णप्रज्ञःएकं प्रकारम् आत्मनाभिहितं पाठप्रकारं भगवत्कृतं श्रीवेदव्यासकृतं स्फुटं सम्यक् सोपपत्तिकं अब्रवीत् ॥ ५० ॥

मन्दोपकारिणी

परेति ॥ परप्रकारेष्वपि परे अन्ये च ते प्रकाराश्च परप्रकाराः तेषु पाठान्तरेष्वपिसंभवत्सु उपपन्नार्थेषु सत्सु ते तवअस्मिन् भवदुक्ते पाठे विनिर्णयः अयमेव व्यासोक्तः पाठः नान्य इति निश्चयःकथम् इतिमुकुन्दबोधेन मुकुन्दस्य बोधो ज्ञानं यस्य सः मुकुन्दबोधः अच्युतप्रेक्षः तेनउदीरिते उक्ते सतिमहाहृत् महत् बहुविषयकं हृत् हृदयं यस्य सः महाहृत् पूर्णप्रज्ञः । एनं स्वात्मनोक्तं प्रकारं पाठप्रकारं भगवत्कृतं भगवता व्यासेन कृतं रचितं स्फुटं सम्यक् सोपपत्तिकं अब्रवीत् ॥ ५० ॥

निगद्यतां गद्यमिहैव पञ्चमे जगद्गुरोर्वेत्थ कृतिस्थितिं यदि ।
इति ब्रुवाणे यतिसत्तमे स्वयं तदुक्तमार्गेण जगाद भूरिहत् ॥ ५१ ॥

पदार्थदीपिका

निगद्यतामिति । यदि जगद्गुरोः श्रीवेदव्यासस्य कृतिस्थितिं निर्माणप्रकारं वेत्थ जानासि तर्हि इहैव श्रीभागवत एव पञ्चमे पञ्चमस्कन्धे गद्यं निगद्यतां पाठतोऽर्थतश्च निगद्यताम्, इति यतिसत्तमे अच्युतप्रज्ञे ब्रुवाणे भूरिहत् श्रीपूर्णप्रज्ञाचार्यः स्वयं तदुक्तमार्गेण श्रीवेदव्यासोक्त-मार्गेण जगाद पाठतोऽर्थतश्चावदत् ॥ ५१ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोधिका

निगद्यतामिति ॥ यदि जगद्गुरोः श्रीवेदव्यासस्यकृतिस्थितिं निर्माणप्रकारं वेत्थ जानासि । 'विद ज्ञाने' लट् । तर्हि, इहैव भागवत एवपञ्चमे पञ्चमस्कन्धे गद्यं निगद्यतां पाठतोऽर्थतश्च प्रोच्यतामितियतिसत्तमे यतिश्रेष्ठे । 'अग्रेसरः सत्तम उत्तमश्च' इति हलः । अच्युतप्रेक्षे ब्रुवाणे सति, भूरिहत् भूरि बहु हत् ज्ञानं यस्य तादृशः पूर्णप्रज्ञःस्वयं तदुक्तमार्गेण श्रीवेदव्यासोक्तमार्गेणजगाद , पाठतोऽर्थतश्चावदत् ॥ ५१ ॥

मन्दोपकारिणी

निगद्यतामिति ॥ हे पूर्णप्रज्ञयदि जगद्गुरोः जगतां गुरोः वेदव्यासस्यकृतिस्थितिं कृतेः गन्थनिर्माणस्य स्थितिं प्रकारं वेत्थ जानासि । 'विद ज्ञाने' इत्यस्माल्लट् परस्मैपदं वेत्थ विदथुः विद । तर्हिइहैव भागवत एवपञ्चमे पञ्चमस्कन्धे गद्यं अच्छन्दोबद्धं वाक्यं गद्यमित्युच्यते । अपादः पदसन्तानो गद्यमित्युच्यते बुधैः इति वचनात् । तादृशं गद्यरूपं वाक्यं निगद्यतां पाठतो अर्थतश्च नितरां कथ्यताम् । 'गद व्यक्तायां वाचि' इत्यतः कर्मणि लोडात्मनेपदं गद्यतां गद्येतां गद्यन्ताम् । इति एवं यतिसत्तमे यतीनां उत्तमे अच्युतप्रेक्षे ब्रुवाणे सतिभूरिहत् भूरि पूर्णं हत् हृदयं यस्य सः भूरिहत् पूर्णप्रज्ञः । स्वयं तदुक्तमार्गेण तेन वेदव्यासेन उक्तश्चासौ मार्गः प्रकारश्च तदुक्तमार्गः तेनजगाद पाठतः अर्थतश्च अवदत् । 'गद व्यक्तायां वाचि' इत्यतः लिट् परस्मैपदं जगाद जगदतुः जगदुः ॥ ५१ ॥

अशेषशिष्यैश्च तदाज्ञया तदा परीक्षणायैक्षि समस्तपुस्तकम् ।
स तत्र हन्तैकतमेक्षितं त्यजन्नतावदध्यायनिकायमभ्यधात् ॥ ५२ ॥

पदार्थदीपिका

अशेषेति । तदा तदाज्ञया गुरोराज्ञया अशेषशिष्यैश्च परीक्षणाय तदुक्तप्रकारेण पाठः पुस्तकेष्वस्ति नास्ति वेति परीक्षणार्थं समस्तपुस्तकं पञ्चमस्कन्धात्मकसमस्तपुस्तकम् ऐक्षि दृष्टम् । सः श्रीपूर्णप्रज्ञाचार्यः तत्र अशेषपुस्तकमध्ये एकतमे स्थितं शुद्धपाठात्मकैकतमे पुस्तके दृष्टं पाठं न त्यजन् पुस्तकापेक्षां विना पञ्चमे गद्यं वदन्नपि शुद्धपाठात्मकैकतमपुस्तकगतपाठानुसारेण वदन्निति भावः । तावत् तदा पञ्चमस्कन्धे अध्यायनिकायं अध्यायसमूहम् अभ्यधात्, पाठतश्चार्थतश्चावदत् । हन्त अहो आचर्यम् ॥ ५२ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोदिका

अशेषेति ॥ तदा तस्मिन्काले तदाज्ञया तस्य गुरोराज्ञया, अशेषशिष्यैः परीक्षणाय परीक्षायै, तदुक्तप्रकारेण पाठः पुस्तकेष्वस्ति न वेति परीक्षार्थमित्यर्थः । समस्तपुस्तकं पञ्चमस्कन्धात्मकसमस्तपुस्तकम् ऐक्षि दृष्टम् । स पूर्ण-प्रज्ञाचार्यः तत्र अशेषपुस्तकमध्ये एकतमेक्षितं शुद्धपाठात्मकैकतमपुस्तके दृष्टं पाठं न त्यजन्, पुस्तकापेक्षां विना पञ्चमे गद्यं वदन्नपि विशुद्धपाठात्मकैकतमपुस्तकगतपाठानुसारेण वदन्नपीति भावः । तावत् तदा शिष्यैः पुस्तकेक्षणसमय इत्यर्थः । अध्यायनिकायं पञ्चमस्कन्धाध्यायानां समूहम् अभ्यधात् पाठतोऽर्थतश्चावदत् । हन्त आश्चर्यम् ॥ ५२ ॥

मन्दोपकारिणी

अशेषेति ॥ तदा गद्यपठनकाले तदाज्ञया तस्य गुरोराज्ञया नियोगेनअशेषशिष्यैः अशेषाश्च ते शिष्याश्च अशेषशिष्याः तैः । परीक्षणाय पूर्णप्रज्ञोक्तपाठः पुस्तकेषु अस्ति न वा इति परीक्षार्थं विश्वासार्थं इत्यर्थः । समस्तपुस्तकं समस्तं च तत् पुस्तकं च समस्तपुस्तकं समुदायैकवचनं पञ्चमस्कन्धात्मकसमस्त-पुस्तकसमुदायः ऐक्षि दृष्टम् । 'ईक्ष दर्शन' इत्यतः कर्मणि लुङ् आत्मनेपदं ऐक्षि ऐक्षिषातां ऐक्षिषत । सः पूर्णप्रज्ञ

जाचार्यःतत्र अशेषपुस्तकमध्ये एकतमे शुद्धपाठात्मके एकस्मिन् पुस्तके स्थितं दृष्टं पाठं न त्यजन् अत्यजन् । पुस्तकापेक्षां विना पञ्चमे गद्यं वदन्नपि शुद्धपाठात्मकैकपुस्तकगतपाठानुसारेण वदन्निति भावः । तावत् तदा एकपुस्तकगत-पाठानुसारेण पठनकाले अध्यायनिकायं अध्यायानां निकायः समुदायः । 'स्यान्निकायः पुञ्जराशी तूत्करः कूटमस्त्रियाम्' इत्यमरः । तं पञ्चमस्कन्धाध्यायसमूहं अभ्यधात् पाठतोऽर्थतश्च अवदत् । हन्त आश्चर्ये हर्षे वा ॥ ५२ ॥

अत्र जन्मनि न यत्पठितं ते जैत्र भाति कथमित्यमुनोक्ते ।
पूर्वजन्मसु हि वेद पुरेदं सर्वमित्यमितबुद्धिरुवाच ॥ ५३ ॥

भावप्रकाशिका

'वेद पुरा' वेदेत्यस्य लडादेशत्वात् 'पुरि लुङ् चास्मे' इति सूत्रादतीतार्थत्वम् ॥ ५३ ॥

॥ इति श्रीनारायणपण्डिताचार्यविरचितायां स्वकृतश्रीमत्सुमध्वविजयस्य
भावप्रकाशिकाख्यटीकायां चतुर्थः सर्गः ॥

पदार्थदीपिका

अत्रेति । जैत्र जयशील, ते त्वया अत्र जन्मनि अस्मिन् जन्मनि यद् वेदपुराणादिकं कथितं न पठितं तत् कथं भाति प्रतिभाति इति अमुना गुरुणा उक्ते सति अमितबुद्धिः श्रीपूर्णप्रज्ञाचार्यः इदं सर्वं पूर्वजन्मसु अतीतजन्मसु वेद पुरा व्यज्ञासिषम् इति उवाच हि । वेद पुरेत्यत्र 'यावत् पुरानिपतयोर्लट्' इति सूत्रेणातीतार्थे लडादेशः । तस्य च 'विदो लटो वा' इति णलादेशः ॥ ५३ ॥

पदार्थदीपिकोद्धोधिका

अत्रेति ॥ जैत्र जयशीलते त्वया, अत्र जन्मनि अस्मिन् जन्मनियत् वेदपुराणादिकं न पठितं तत् कथं भाति प्रतिभाति? इति वचसि अमुना गुरुणोक्ते सतिअमितबुद्धिः पूर्णप्रज्ञाचार्यः । इदं सर्वं पूर्वजन्मसु

अतीतजन्मसु वेद पुरा व्यज्ञासिषं इतिउवाच । वेदपुरेत्यत्र 'यावत्पुरानिपातयोर्लट्' इति सूत्रेणातीतार्थे लट् । 'विदो लटो वा' इति णलादेशः । रथोद्धतावृत्तम् । 'रात्रराविह रथोद्धता लगौ' इति तल्लक्षणम् ॥ ५३ ॥

मन्दोपकारिणी

अत्रेति ॥ हे जैत्र जयशील । ते त्वयाअत्र अस्मिन् जन्मनियत् वेदपुराणादिकं न पठितं नाधीतं तत् ते कथं भाति प्रतिभाति ? 'भा दीप्तौ' इत्यतो लट् परस्मैपदं भाति भातः भान्ति । इति एवं अमुना गुरुणा अच्युतप्रेक्षेणउक्ते सतिअमितबुद्धिः अमिता पूर्णा बुद्धिः प्रज्ञा यस्य स तथोक्तः पूर्णप्रज्ञाचार्यः । अहं इदं सर्वं पूर्वजन्मसु पूर्वाणि अतीतानि च तानि जन्मानि च पूर्वजन्मानि तेषु पूर्वजन्मसु वेद पुरा ज्ञातवान् । हि प्रसिद्धं इतिउवाच । 'विद ज्ञान' इत्यस्मात् लट् परस्मैपदं वेद्मि विद्वः विद्वः पक्षे वेद विद्व विद्व । 'वेद पुरा' इत्यत्र 'यावत् पुरा निपातयोः लट्' इति सूत्रेण अतीतार्थे लट् प्रत्ययः । तस्य विदो लटोः वा इति णलादेशः । रथोद्धतावृत्तं 'रात्रराविह रथोद्धता लगौ' इति वचनात् ॥ ५३ ॥

इति बहुविधविश्वाश्चर्यचित्तप्रवृत्तेर्जगति विततिमापन्नूतनाप्यस्य कीर्तिः ।
क्षपितततमस्का भास्करीव प्रभालं सुजनकुमुदवृन्दानन्ददा चन्द्रिकेव ॥ ५४ ॥

॥ इति श्रीमत्कविकुलतिलकत्रिविक्रमपण्डिताचार्यसुतनारायणपण्डिताचार्यविरचिते
श्रीमत्सुमध्वविजये महाकाव्ये आनन्दाङ्गे चतुर्थः सर्गः ॥

पदार्थदीपिका

इतीति । इति एवं बहुविधविश्वाश्चर्यचित्तप्रवृत्तेः, बहुविधा नानाविद्याविषया विश्वाश्चर्या सर्वलोकानामाश्चर्यभूता चित्तस्य प्रवृत्तिर्यस्य स तथोक्तः, तस्य अस्य श्रीपूर्णप्रज्ञाचार्यस्य कीर्तिः नूतनाऽपि जगति [अलं] विततिं व्याप्तिम् आपत् ययौ । केव? भास्करी सूर्यसम्बन्धिनी प्रभेव । कथम्भूता? क्षपितततमस्का क्षपितं निरस्तं ततं व्याप्तं सर्वजनहृद्गतं तमः अज्ञानं यया सा तथोक्ता । भास्करी प्रभा निरस्तजगद्व्याप्तान्धकारा । पुनः कथम्भूता? चन्द्रिकेव

सुजनकुमुदवृन्दानन्ददा सज्जनाव्यकुमुदसमूहानन्दकरी । चन्द्रिका कुमुदवृन्दानन्दकरी ॥ ५४ ॥

इति श्रीमध्वविजयटीकायां पदार्थदापिकायां वेदाङ्गतीर्थमुनिकृतायां चतुर्थः सर्गः

पदार्थदीपिकोद्धोधिका

इतीति ॥ इत्येवं बहुविधविश्वाश्चर्यचित्तप्रवृत्तेः बहुविधा नानाविद्याविषया विश्वाश्चर्या सर्वलोकाश्चर्यभूता चित्तप्रवृत्तिः मनोवृत्तिर्यस्य तस्य अस्य श्रीपूर्णप्रज्ञाचार्यस्य क्षपित तततमस्का ततं व्याप्तं सर्वजनहृद्गतमित्यर्थः । यत्तमोऽज्ञानं क्षपितं निरस्तं तततमः यया सा । सुजनकुमुदवृन्दानन्ददा सुजना एव कुमुदानि कुमुदपुष्पाणि तेषां वृन्दस्य समूहस्यानन्दं ददातीति तादृशीकीर्तिः नूतनापि , क्षपिततततमस्का निरस्तजगद्व्याप्तान्धकाराभास्करी भास्करसम्बन्धिनीप्रभेव , सुजनकुमुदवृन्दानन्ददा सज्जनाव्यकुमुदवृन्दानन्दकारिणीचन्द्रिकेव ज्योत्स्नेवेति दृष्टान्तद्वयम् । जगति विततिं व्याप्तिम् अलं सम्यक् आपत् अगमत् । मालिनीवृत्तं 'ननमयययुतेयं मालिनी भोगिलोकै' रिति तल्लक्षणात् ॥ ५४ ॥

॥ इति श्रीमद्वेदाङ्गमुनिविरचितश्रीसुमध्वविजयटीकाविवृतौ श्रीविश्वपतितीर्थकृतौ पदार्थदीपिकोद्धोधिकायां चतुर्थः सर्गः ॥

मन्दोपकारिणी

इतीति ॥ इति पुर्वोक्तप्रकारेण । बहुविधविश्वाश्चर्यचित्तप्रवृत्तेः अनेकप्रकाराणां विश्लेषां सर्वेषां जनानां आश्चर्यभूता चित्तस्य हृदयस्य प्रवृत्तिः प्रकृष्टा अतिशयिता वृत्तिः परिणामज्ञानं इत्यर्थः । चित्तस्य प्रवृत्तिः चित्तप्रवृत्तिः विश्वाश्चर्यभूता च सा चित्तप्रवृत्तिश्च विश्वाश्चर्यचित्तप्रवृत्तिः । बह्व्यः विधाः प्रकाराः यस्याः सा बहुविधा नानाविधविषयिणी इति भावः । 'विधाविधौ च प्रकारे' इत्यमरः । बहुविधा विश्वाश्चर्यचित्तप्रवृत्तिः यस्य सः तथोक्तः तस्य अस्य पूर्णप्रज्ञाचार्यस्यकीर्तिः यशःनूतनापि नवीनापिजगति लोके विततिं व्याप्तिं आयत् ययौ । 'अय पय गतौ' इत्यतो लङ् परस्मैपदं आयत् आयतां आयन् इति । जातमात्रापि मध्वकीर्तिः सर्वत्र व्याप्तेति भावः । कथंभूता कीर्तिःभास्करी भास्करस्य सूर्यस्य इयं भास्करी सूर्यसंबन्धिनीप्रभेव दीप्तिरिवक्षपिततततमस्का क्षपितं निरस्तं ततं व्याप्तं सर्वजगद्गतं इत्यर्थः तमः अज्ञानलक्षणान्धकारो यया सा तथोक्ता । पुनः कथंभूता । चन्द्रिकेव कौमुदीवसुजनकुमुदवृ

न्दानन्ददा सुजनाः कुमुदानीव इन्दीवराणीव सुजनकुमुदानि । 'सिते कुमुद कैरवे' इत्यमरः । तेषां वृन्दं समूहः तस्य आनन्दं हर्षं ददातीति सुजनकुमुदवृन्दानन्ददा । अनेन सूर्यदृष्टान्तेन अज्ञाननाशकत्वोक्त्या अनिष्टपरिहारकत्वं, चन्द्रदृष्टान्तेन आनन्दप्रदत्वोक्त्या इष्टप्रापकत्वं च उक्तं भवति । तेन च महागुरुत्वं ज्ञापितं भवति पूर्णप्रज्ञाचार्यस्येति ज्ञेयम् । वृत्तं तु मालिनी 'ननमयययुतेयं मालिनी भोगिलोकैः' इति तल्लक्षणात् ॥ ५४ ॥

॥ इति श्रीमध्वविजयटीकायां श्रीमच्छलारिनरसिंहाचार्याणां शिष्येण शेषेण विरचितायां मन्दोपकारिण्यां चतुर्थः सर्गः ॥

|| ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಹಯಗ್ರೀವೋ ವಿಜಯತೇ ||

ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯ ಚತುರ್ಥಸರ್ಗ ಕಥಾಸಾರ

ಯತಿಕುಲಮಹಿತೋ ಸುರವರಪ್ರಣತೋ ಹರಿಚರಣರತೋ ಗುರುರಧಿಕೋಽಸ್ಮಾನ್
ಅತಿಕರುಣತಯಾ ಭವಭಯಹರಯಾ ಹರಿಪ್ರಿಯಕರಯಾ ಪ್ರದಿಶತು ದೃಷ್ಟ್ವಾ ||1||
ಕರಿಲರವರದೋ ಗುರುಹರಿಮುದದೋ ನಿಜಜನಪ್ರಮದೋತ್ತಿಜಲಪಿಕ್ವಃ |
ಗುರುಗಿರಿಸುಧರೋ ನಲಿನದಧರೋ ಅರಿವರಸುಗದಾಭಯಕರ ಆದ್ಯಃ || 2 ||

ಗುರುಕುಲವಾಸಸಮಾಪ್ತಿಯ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿ ದಯೆಯಿಂಬ ಅಮೃತದಿಂದ ಕ್ಲಿನ್ನವಾದ, ಶ್ರುತಿಚೋರನ ವಿನಾಶ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಶನ ವಾಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಿಶಾಲವಾದ ತನ್ನ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಪಂಡಿತನಾದ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡಿದನು. ಪರಮಾತ್ಮವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೇ ಇರೋಣವು, ಪರಮಾತ್ಮನ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ; ಜನರಿಗಾದರೋ ದೊಡ್ಡವರ ನಡೆಯೇ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ, ನಾನು ಸನ್ಯಾಸವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನಾಗಿ, ನನ್ನ ಸ್ವಭಾವಭೂತವಾದ ವಿಷಯಾನಾಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಟ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಪರಮಾತ್ಮನ ದ್ವೇಷಿಗಳಲ್ಲಿ ದಂಡಧಾರಣಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನಾದ ನನಗೆ ಯತ್ಯಾಶ್ರಮ ಸ್ವೀಕಾರ ಹೊರತಾಗಿ ದಂಡಧಾರಣಮಾಡದಿರೋಣವು ಶೋಭಿಸುವುದಿಲ್ಲ; ದುರ್ಗಾದೇವಿಯರು ದುಷ್ಟಶಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಇದು ನಿಶ್ಚಯವು; ಆದ್ದರಿಂದ ನಾನು ದಂಡಧಾರಣ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡಿ, ಸಕಲ ಭೋಗಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡುವುದಾಗಿ ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಿದ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನವುಳ್ಳ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನು, ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅಪ್ಪಣೆಗಾಗಿ, ಸಮಸ್ತಜಗದ್ವ್ಯಾಪಿಯಾದ ಸ್ವಗೃಹ, ಕ್ಷೇತ್ರಾದಿಗತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದನು. ಬಂಧುಜನರು, 'ಏನನ್ನುದ್ದಿಶ್ಯ ಮಾಡಿ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತೀಯೆ' ಎಂದು ಕೇಳಲಾಗಿ, 'ನನ್ನ ವಸ್ತುವಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡಿದೆನು' ಎಂದು ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಾ, ಸಮಸ್ತಲೋಕಗಳಿಗೆ ಶಿಕ್ಷಕನಾಗಿ, ಜಗದ್ಗುರುವಾದ ಆ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನು ಗುರುಗಳನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಾ ಹೊರಟನು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮನೋನಿಗ್ರಹವುಳ್ಳ, ಭೂಷಣಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದ, ಅತ್ಯಂತ ವಿರಕ್ತಿಯನ್ನೇ ಅಲಂಕಾರವಾಗುಳ್ಳ ಒಬ್ಬಾನೊಬ್ಬ ಯತಿಗಳು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದರು. ತ್ರಿಕರಣಶುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಅವರನ್ನು ಜನರು ನಾಮತಃ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಅರ್ಥತಃವೂ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷೆಎಂದು ಸ್ವಷ್ಟವಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು.

ಹಿಂದೆ ಇವರು ಮಧುಕರವೃತ್ತಿ ನಿರತರಾಗಿ, ಪಾಂಡವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ದೌಪದೀ ಹಸ್ತದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಶುದ್ಧವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠಭಿಕ್ಷಾನ್ನದ ಭೋಜನದಿಂದ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಶುಚಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅಂತಃಕರಣವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಕೆಲವು ವರ್ಷಗಳನ್ನು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕಳೆದಿದ್ದರು. ಈಗಲಾದರೋ, ಹೇಗೆ ಮುರಾರಿಯಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪಾದಪದ್ಮದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಧಶ್ರೇಷ್ಠನ ನಿಂದಿತವಾದ ಬಾಣದ ಹೊಡೆತವು, ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕಂಡನಂತರ ಉಂಟಾದ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪದಿಂದ ಅಧಃಪತನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಲಿಲ್ಲ, ಆ ರೀತಿ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರ ಮಾಯಿ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಶ್ರವಣಮನನಾದ್ಯಭ್ಯಾಸವು, ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ತತ್ವಶ್ರವಣಾನಂತರ ಉಂಟಾದ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪದ್ವೇಷದಿಂದ ಅಧಃಪತನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಅಚ್ಯುತ ಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರ ಗುರುಗಳು ತಮ್ಮ ಮರಣ ಸಮೀಪಿಸಿದ್ದನ್ನು ತಿಳಿದು, ವಿನಯಶೀಲರೂ, ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತರೂ, ಸದಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಆದರದಿಂದ ತತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯಲಪೇಕ್ಷೆವುಳ್ಳವರೂ ಆದ ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡಿದರು.

‘ನಾನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿರುತ್ತೇನೆ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವು ಸದಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಆದರದಿಂದ ತತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯಲಪೇಕ್ಷೆವುಳ್ಳವರೂ ಆದ ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡಿದರು. ನಾನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿರುತ್ತೇನೆ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದಾಗ, ನನ್ನವ್ಯತಿರಿಕ್ತ ವಸ್ತುವೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬುದಾಗಿ ಮಾಯಿಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದದ್ದನ್ನು, ಆಧಾರರಹಿತವಾಗಿರೋಣದರಿಂದ, ನಂಬಬೇಡಿ.

ಎಲೈ! ಸಮೀಚೀನವಾದ ವ್ರತಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರತಕ್ಕ, ಶಾಂತಸ್ವರೂಪರಿಂದ ಅಚ್ಯುತ ಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರೇ, ಉಪಾಸನೆಗೋಸ್ಕರ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಈ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯವು, ನಮ್ಮ ಗುರುಗಳಿಗೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗಲಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಗುರುಗಳ ಪೂರ್ವಜರಿಗೂ ಒಬ್ಬರಿಗೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿದಾತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ತತ್ವಜ್ಞಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಸೇವಾಮಾಡುವವರಾಗಿರಿ’. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಹೇಳಿ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಾತುಳ್ಳ ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳು ಪರಲೋಕವನ್ನು ಸೇರಲು, ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರು ಗುರುಗಳ ಮಾತನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡಿ, ರೂಪ್ಯಪೀಠಪುರದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡತಕ್ಕ ಇಂದಿರೇಶನಾದ ಅನಂತೇಶ್ವರದೇವರನ್ನು ಸೇವೆಮಾಡಿದರು.

ಅತ್ಯಂತ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿದು ಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಭಕ್ತಪ್ರಿಯರಾದ ಅನಂತೇಶ್ವರದೇವರು, ಒಬ್ಬಾನೊಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಆವಿಷ್ಟರಾಗಿ, ‘ಎಲೈ! ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯನೇ, ಮುಂದೆ ನಿಮಗಾಗತಕ್ಕ

ಶಿಷ್ಯಶ್ರೇಷ್ಠನಿಂದ ನನ್ನನ್ನು ತಿಳಿದುಕೋ' ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಗ್ರಹವೆಂದಿಗಾದೀತೆಂದು ನಿರೀಕ್ಷಿಸತಕ್ಕ, ಸಂತೋಷದಿಂದ ಮತ್ತೆ ಕಮಲಾಕ್ಷನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸೇವೆ ಮಾಡತಕ್ಕ ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಭಗವನ್ನಿಷ್ಟರಾದ ಅಚ್ಯುತ ಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಜ್ಞಾನೋಪದೇಶಕನೂ, ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಮನುಷ್ಯಾಕಾರವುಳ್ಳವನು ಆದ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನು ಸೇವಿಸಿದನು.

ಅಚ್ಯುತ ಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಸೇವಿಸುವವನೂ, ವಿರಕ್ತನೂ, ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನೂ ಆದವನನ್ನಾಗಿ ಮಗನನ್ನು ಕೇಳಿ, ಪುತ್ರವಾತ್ಸಲ್ಯವುಳ್ಳ, ಪುತ್ರವಿಯೋಗದಿಂದ ಖಿನ್ನರಾದ, ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನ ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳು ರಜತಪೀಠಪುರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಮಗನ ಬಳಿಗೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದರು.

'ಎಲೈ! ವಾಸುದೇವನೇ ವೃದ್ಧರೂ, ಅನನ್ಯ ರಕ್ಷಕರೂ ಆದ ನಾವು ಬದುಕಿರಲಾಗಿ, ನಿನಗೆ ಯತ್ಯಾಶ್ರಮವು ಆಗ ಬಾರದು' ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನಾಪೂರ್ವಕ ಮಾತನಾಡಿ, ಮಗನನ್ನು ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಮಾಡಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು. ಪ್ರಭುವಾದ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನು, 'ಸೇವಕಜನರಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರವು ಪ್ರಂಶಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ; ನಿಮ್ಮಗಳಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಈಗ ಸರ್ವಜನ ಸಮಕ್ಷವಾಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆಶ್ಚರ್ಯವು; ಅದೃಷ್ಟನಿಯಾಮಕನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ತಾನಾಗಿ ತಾನೆ ಸಂನ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಣೆಯು ಕೊಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು' ಎಂದನು.

ಮಧ್ಯಗೇಹ ಭಟ್ಟರು ಉತ್ತರವನ್ನು ತಿಳಿಯದೇ ಮತ್ತೆ ಆ ವಾಸುದೇವನನ್ನು ಸಂನ್ಯಾಸ ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಬಾರದೆಂದೂ, ಅಚ್ಯುತ ಪ್ರೇಕ್ಷರನ್ನು ತಮ್ಮ ಮಗನಿಗೆ ಸಂನ್ಯಾಸಕೊಡಬಾರದೆಂದೂ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮಾಡಿ, ಯತಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿ, ಭಾರ್ಯೆಯಿಂದೊಡಗೂಡಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿ, ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಗಿ ಕಳೆಯುತ್ತಾ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಾ ನಿರಂತರದಲ್ಲಿ ಮಗನ ಮುಖಚಂದ್ರವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿದರು.

ಮಗನ ಮನೋರಥವನ್ನು ಚಿಂತಿಸತಕ್ಕ ಆ ಮಧ್ಯಗೇಹ ಭಟ್ಟರು, ದುಃಖದಿಂದ ಮತ್ತೆ ನೇತ್ರಾವತೀನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ, ಸಂನ್ಯಾಸಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಸರಿಸತಕ್ಕ ತಮ್ಮ ಮಗನನ್ನು ಗ್ರಾಮಶ್ರೇಷ್ಠವೊಂದರಲ್ಲಿ ಬೇರೊಂದು ಮಠದಲ್ಲಿ ಸಮೀಪಿಸಿ ನೋಡಿದರು. ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಕೋಪದಿಂದ ವ್ಯಾಕುಲರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಆ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಮಹಾತ್ಮರನ್ನು ಮೀರಲು ಹೆದರಿದರೂ ಸಹ, 'ಮಗನು ಕೌಪೀನ ಧಾರಣ ಮಾಡಿದ್ದೇ ಆದರೆ, ನನ್ನ ಸಾಹಸ ಕಾರ್ಯವು ದೃಢ. ಇದು

निश्चय' ಎಂದು ಮಾತನಾಡಿದರು. ಅದೇ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ತನ್ನ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹರಿದು ಕೌಪೀನಧಾರಿಯಾದ ಸಮರ್ಥನಾದ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನು, 'ಎಲೈ! ತಂದೆಯೇ ಸಾಹಸವನ್ನು ಮಾಡಿರಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿ ಮತ್ತೆ, 'ತಾವು ಶುಭಕ್ಕೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿ ನಡೆಯಬಾರದು' ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. 'ಎಲೈ! ಮಗನೇ, ತಂದೆತಾಯಿಗಳ ರಕ್ಷಣೆ ಹೊರತು ಶುಭವಿಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ ಸಜ್ಜನರು; ಆ ಇಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳು ಮೃತರಾದದ್ದು ನಿನಗೆ ತಿಳಿದೇ ಇದೆ, ನೀನು ಸಂನ್ಯಸ್ತನಾದರೆ ನಮಗೆ ರಕ್ಷಕರಿಲ್ಲವೆನ್ನತಕ್ಕ ಆ ಮಧ್ಯಗೇಹ ಭಟ್ಟರನ್ನು ಕುರಿತು, ಮಗನಾದ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನು, 'ಯಾವಾಗ ಮನುಷ್ಯನು ವಿರಕ್ತನಾಗುವನೋ ಆಗಲೇ ಸಂನ್ಯಾಸವಿಧಿಯು ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ; ನಾನು ಸಂಗರಹಿತನಾದಾಗ್ಯೂ ನಿಮ್ಮಗಳಿಗೆ ಸೇವಾ ಮಾಡತಕ್ಕ ಪುರುಷನನ್ನು ಕಲ್ಪನ ಮಾಡದೆ ಸನ್ನ್ಯಾಸ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ' ಎಂದನು.

ಹೆಚ್ಚು ಓದಿದ್ದರಿಂದ ನಾನು ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ನಿನ್ನ ಸನ್ಯಾಸವನ್ನು ಸಹನಮಾಡಿದ್ದರೂ, ಆ ನಿಮ್ಮ ತಾಯಿಯು ನಿನ್ನ ವಿಯೋಗವನ್ನು ಸಹಿಲಾರಳು ಎಂದು ದ್ವಿಜಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಮಧ್ಯಗೇಹ ಭಟ್ಟರು ಮಾತನಾಡಲಾಗಿ, 'ತಾವು ಅಪ್ಪನೆಯನ್ನು ಕೊಡಿರಿ' ಎನ್ನುತ್ತಾ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು. ಉತ್ತರವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಧ್ವಾಂಸರಾದ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಆಲೋಚಿಸಿ, 'ನಿನ್ನ ತಾಯಿಯು ಒಪ್ಪುವುದಾದರೆ ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿ ಬಹುಕಷ್ಟದಿಂದ ಮನೆಗೆ ಬಂದು ಪತ್ನಿಯ ಹತ್ತಿರ ಆ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿದರು.

ಹಿಂದೆ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರ ಮಾಡತಕ್ಕ ರಾಕ್ಷಸರಿಗೆ ಶತ್ರುವಾದ ರಾಮಚಂದ್ರದೇವರಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣನೋ, ಭೀಮಸೇನನಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದ ಇಂದ್ರಸುತನಾದ ಅರ್ಜುನನೋ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಭಕ್ತಿಯುಕ್ತನಾದ ಗದನೋ ಎಂಬಂತೆ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನಿಗೆ ತಮ್ಮನು ಹುಟ್ಟಿದನು. ನಾಶರಹಿತ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನು ಒಮ್ಮೆ ಮನೆಗೆ ಬಂದು ಆ ಮಗುವನ್ನು ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟ ದಂಪತಿಗಳಿಗೆ ರಕ್ಷಕನನ್ನಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಸಿ, ಪತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯಾನುಸಾರ ದೃಢವಾಗಿ ತನ್ನ ಸನ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವುಳ್ಳ ತಾಯಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾತನಾಡಿದನು.

'ಎಲೈ! ತಾಯಿಯೇ ಎಂದಿಗಾದರೂ ನನ್ನನ್ನು ನೋಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದಾದರೆ ನನ್ನ ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮ ಹೊಂದುವುದನ್ನು ಒಪ್ಪಿರಿ, ಹಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಈ ದೇಶವನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿ ನಾನು ಎಂದಿಗೂ ನಿಮ್ಮ ದೃಷ್ಟಿಗೋಚರನಾಗುವುದೇ ಇಲ್ಲ'. ಮಗನು ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿ, 'ಎಂದಿಗೂ ಮಗನ ದರ್ಶನವಾಗದಿರೋಣವೆಂಬುದು ಆತನ ಮರಣಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾದುದು' ಎಂದಾಲೋಚಿಸಿ,

ಮಂಗಳೆಯಾದ ಆ ತಾಯಿಯು ದಿಗ್ಭ್ರಾಂತಳಾಗಿ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ಮಗನಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ್ದನ್ನು ವಿರೋಧಿಸಲಿಲ್ಲ. ಅನಂತರ, ಈ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರು ಗುರುಗಳಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ, ದೇವ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಸದಾ ಸಕಲ ಆಶ್ರಮಗಳನ್ನು ಭಜಿಸತಕ್ಕ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ, ಜಗತ್ತಿಗೆ ಗುರುವಾಗಿದ್ದರೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು ಹೊಂದಿದರು; ಇದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು.

ಕಾಲೋಚಿತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನರಿತ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರು ಸಮಸ್ತವಾದ ಸಮನ್ಯಾಸಗ್ರಹಣಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯಕ್ರಿಯಾಸಮೂಹವನ್ನು ವಿಧ್ಯುಕ್ತರೀತಿಯಿಂದ ಮಾಡಿ, ಸರ್ವದಾ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಹರಿಯ ಕೇವಲ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಮತ್ತೆ ಸಕಲವನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದೇನೆಂದು ಹೇಳಿದರು.

ಯಾವ ಪ್ರಣವಸಮೂಹವನ್ನು ಪಂಡಿತರು ಮೂರುಮಾತೃಗಳೇ ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ ಅನಂತ ಮಾತೃಗಳೇ ಕಡೆಯಾಗಿವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುವರೋ, ಅಂಥಾ ಪ್ರಣವ ಮಂತ್ರದ ಜಪಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತ ಉಚಿತ ಅಧಿಕಾರಿಯಾದ, ಮುಂದೆ ಬ್ರಹ್ಮನಾಗತಕ್ಕ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರು ಆಗ ಯತಿಯಾದರು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸಮೂಹದಿಂದ ಸ್ತುತ್ಯವೂ, ನಮ್ಯವೂ ಆದ ಗುಣವನ್ನನುಸರಿಸಿರತಕ್ಕ (ಅನ್ವರ್ಥಕವಾದ) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪೂರ್ಣಭೋಧ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು, ಅತ್ಯಂತಕೀರ್ತಿಯುಳ್ಳ ಮಂತ್ರವರ್ಣವಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ; ಭೂರಿಯಶರಾದ ಮಂತ್ರೋಪದೇಶಕರಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರೂ ಉದಾಹರಿಸಿದರು.

ಅಂಗಲೇಪನಗಳಿಂದ ರಹಿತರೂ, ತಾಂಬೂಲಾದಿಗಳನ್ನು ವರ್ಜಿಸಿದವರೂ, ಅಲಂಕಾರರಹಿತರೂ ತ್ರಿಲೋಕಕ್ಕೆ ಅಲಂಕಾರ ಪ್ರಾಯರೂ ಆದ, ದಂಡಧಾರಿಗಳಾದ ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿ ಸಮಸ್ತಜನರು, 'ಸ್ವಭಾವಭೂತವಾದ ಕಾಂತಿಯು ಉಪಮಾನರಹಿತವಾದಂಥಾದ್ದೆಂದು ತಿಳಿದರು.

ಸಮಯವನ್ನು ಕಾದುಕೊಂಡು ಗರುಡ,ಶೇಷ,ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ನಮಸ್ಕೃತರಾದ ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಗುರುಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಯತಿಗಳನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು. ಆಶ್ಚರ್ಯವು. ದೊಡ್ಡವರ ಲೋಕವಿಡಂಬನೆಯು ದೊಡ್ಡದು.

ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮದ ನಡತೆಯನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಲಿಸಬೇಕೆಂದು ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ನಡತೆಯನ್ನು ನೋಡತಕ್ಕ, ಯತಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಧೀರವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಅಚ್ಯುತ ಪ್ರೇಕ್ಷರು ತಾವೇ ವಿಶೇಷ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಪಡೆದು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದರು.

ಅತ್ಯಂತ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಯಾವಾಗ ಸಂತೋಷದಿಂದ ರಜತಪೀಠವರವಾಸಿಯಾದ ಅನಂತೇಶ್ವರದೇವರಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರೋ ಆಗ ಆ ಅನಂತಶಾಯಿಯು ಕಶ್ಚಿತ್ತುರುಷನಲ್ಲಿ ಪ್ರವಿಷ್ಟನಾಗಿ ತನ್ನ ಹಸ್ತದಿಂದ ಅವರ ಭುಜದಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದನು. ಅಚ್ಯುತ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರ ಬಳಿಗೆ ಕರೆತಂದು ಬಹುಕಾಲದಿಂದ ಶೋಭನ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯಲಿಚ್ಛಿಸುವ ನಿನ್ನಿಂದ ನಾನು ಏನು ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟೆನೋ ಅದರ ಫಲವಾಗಿ ಇವರನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅಚ್ಯುತ ಮನಸ್ಕರಾದ ಆ ಯತಿಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು, ಆ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಆದರದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ತಮ್ಮಿಂದ ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ ಧನ್ಯತೆಯನ್ನು ಸ್ಮರಿಸತಕ್ಕವರಾಗಿ, ಸಂಗರಹಿತರಾದಾಗ್ಯೂ ಆ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಕರು ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ ಅತ್ಯಂತ ಸ್ನೇಹವುಳ್ಳವರಾದರು. ಸಜ್ಜನ ಸಂಗವಷ್ಟೇ ಸಂಗರಹಿತರಾದವರಿಗೆ ಅಲಂಕಾರವು,

ಗಂಗೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸಿದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಾ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ನೊಂದಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಗುರುಗಳಾದ ಅಚ್ಯುತ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರು ಮುಂದುಂಟಾಗತಕ್ಕ ವಿಯೋಗವೆಂಬ ಉರಿಯು ಶಂಕೆಯಿಂದ, ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಅನಂತೇಶ್ವರನನ್ನೇ ಸ್ಮರಿಸಿದರು. ಆಗ ಕರುಣೆಗೆ ಖನಿಜನಾದ ಹರಿಯು ಒಬ್ಬನೊಬ್ಬ ಪುರುಷನನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, 'ಇಂದಿನಿಂದ ಮೂರನೆಯ ದಿನಕ್ಕೆ ಗಂಗೆಯು ನಿಮ್ಮ ಸಲುವಾಗಿ ನಮ್ಮ ಸರೋವರಕ್ಕೆ ಬರಿವಳು, ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡದಿರಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಪರಮಾತ್ಮನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತಳಾದ ಜಾಹ್ಮವಿಯ ಉದಕದಲ್ಲಿ ಜನರು ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರೊಡನೆ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರು, ಅದಾದಮೇಲೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸಂಕೇತ ಮಾಡುತ್ತಾ ಗಂಗೆಯು ನಿರಂತರದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ಬರುವಳು.

ಸನ್ನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು ಹೊಂದಿ ನಲವತ್ತು ದಿನಗಳಾಗಿರಲಾಗಿ, ಜಯಶೀಲರೂ, ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಕರಿಣರೂ ಆದ ವಾಸುದೇವಾಖ್ಯ ಪಂಡಿತನೇ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಜಯಪತ್ರಿಕೆಯೊಡನೆ ಗೆದ್ದರು.

ಅನಂತರ, ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯನನ್ನು ಪ್ರವೀಣನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಗುರುಗಳ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದಲಾದರೂ, ಮಹಾತ್ಮರಾದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರಿಂದ ಆದರವಿಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಛಲೋತ್ತರ, ಜಾತ್ಯುತರಗಳಿಗೆ ಸಮುದ್ರಪ್ರಾಯವಾದ, 'ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿ' ನಾಮಕ ಗ್ರಂಥವು (ಅದ್ವೈಗ್ರಂಥವು) ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಕರ ಬಳಿ ಕೇಳಲು ಆರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಅದರ ಮೊದಲನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದ ದೋಷಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನೂ ಯಾವಾಗ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಹೇಳಿದರೋ ಆಗ ಗುರುಗಳು, 'ಮುಂದೆ ಅವು ಪರಿಹೃತವಾಗಿದೆ' ಎನ್ನಲಾಗಿ 'ಈಗಲೇ ಹೇಳೋಣಾಗಲಿ' ಎಂದರು. ಯತಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಮಾಯಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಚತುರರಾದ ಕೋಪದಿಂದ 'ನಿನಗೆ ಪ್ರವಚನಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ನನಗಿಲ್ಲ' ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿ, ಜನಗಳಿಗೆ ಮಾಯಾಶಾಸ್ತ್ರದ ದೂಷಣವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯದ ಮೊಳಕೆಯು ಹುಟ್ಟಿತು.

ತನಗೆ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಅಧಿಕಾರಿಯು, ಪಂಡಿತನಾಗಿದ್ದರೆ ಪ್ರವಚನವನ್ನೂ ಪಂಡಿತನಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಶ್ರವಣವನ್ನೂ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು, ಯತಿಗಳು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಲೋಕಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಮಾಯಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪ್ರವಚನ ಮಾಡಿದರು. ವಿಭ್ಲೇದರಹಿತವಾದ ದೃಢವಾದ ಉತ್ತರಗಳುಳ್ಳ ಆ ಪ್ರವಚನವನ್ನು ಕೇಳಲು, ಆಗ್ರಹದಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದ, ವಿದ್ಯಾಸಂಪನ್ನರಾದ, ಪ್ರವೀಣರಾಗಲಪೇಕ್ಷಿಸತಕ್ಕ ಜನಗಳೂ ಕಲಿತರು.

ಒಮ್ಮೆ ಗುರುಗಳಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರ ಬಳಿ ಶ್ರವಣದಲ್ಲಾಸಕ್ತರಾದ ಐದಾರು ಮಂದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ಬಹುರೀತಿಯಾಗಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಭಗವತವು ಓದಲ್ಪಡಲು, ಸಮರ್ಥರಾದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಒಂದು ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ದೃಢವಾಗಿ (ಸರಿಯೆಂದು) ಹೇಳಿದರು. ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರಿಂದ, 'ಬೇರೆಯ ಪಾಠಗಳು ಇರಬಹುದಾಗಲಾಗಿ ಇದೇ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ನಿನ್ನ ನಿಶ್ಚಯವು?' ಎಂದು ಕೇಳಲ್ಪಡಲಾಗಿ, ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಸೋಪಪತ್ತಿಕವಾಗಿ, 'ಆ ಒಂದೇ ಪ್ರಕಾರವು ವೇದವ್ಯಾಸರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ಯತಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು, 'ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೇ ಪಂಚಮಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಮಾನವಾದ ಗದ್ಯಭಾಗವನ್ನು, ನೀನು ಜಗದ್ಗುರುಗಳಾದ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರ ಗ್ರಂಥರಚನಾಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದೇ ಆದರೆ, ಹೇಳೋಣವಾಗಲಿ' ಎನ್ನಲಾಗಿ ತಾವು ಅವರು ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಹೇಳಿದರು.

ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಶಿಷ್ಯರಿಂದ ಪರೀಕ್ಷೆವ 'ಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸಂಪೂರ್ಣಪುಸ್ತಕವು ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿದ್ದದ್ದನ್ನು ಬಿಡದೆ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಮೂಹಗಳನ್ನೇ ಹೇಳಿದರು. ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರಿಂದ, 'ಎಲೈ! ಜಯಶೀಲನೇ ನಿನ್ನಿಂದ ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಕಲಿಯಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವೋ ಅದು ಹೇಗೆ ನಿನಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ? ಎನ್ನಲ್ಪಡಲಾಗಿ, ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು, 'ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲೇ ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ತಿಳಿದೆನು' ಎಂದರು.

ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ, ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಮನಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ,

ಸೂರ್ಯಸಂಬಂಧಿಕಾಂತಿಯಂತೆ ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಅಂಧಕಾರವುಳ್ಳ, ಬೆಳದಿಂಗಳಿನಂತೆ ಸಜ್ಜನರೆಂಬ ಕನ್ನೆದಿಲೆಗಳ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಕೀರ್ತಿಯು ಹೊಸದಾಗಿದ್ದರೂ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿತು.

ಸಮಸ್ತಸಂನ್ಯಾಸಿಶಿರೋರುಮಂಡನಪ್ರದೀಪಪಾದಾಬ್ಜಯತಿರ್ಮಹಾಮತಿಃ |

ಸನ್ನ್ಯಾಸಸ್ತವಸ್ವಮುಮಾಪತಿಪ್ರಿಯಪ್ರಕಾಶರೂಪಂ ಸ ಪ್ರಣೀಯ ಮಾಂ ದಿಶೇತ್ ||

ಎಂಬಲ್ಲಿಗೆ, ಶ್ರೀಮತ್ಕವಿಕುಲತಿಲಕ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯಸುತ ನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯವೆಂಬ ಆನಂದಾಂಕಿತವಾದ ಮಹಾಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸರ್ಗದ, 'ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ ಭಾವನಾ' ಎಂಬ ಲಘುಸಾರಾಂಶವು ಮುಗಿದುದು || 4 ||

ಅಥ ಚತುರ್ಥಸರ್ಗಃ

ಸುಮಧ್ವವಿಜಯಾಂಬುಧಿತರಂಗಿಣೀ

ನಮಾಮಿ ನಾರಾಯಣಪಾದಪಂಕಜಂ ವದಾಮಿ ಮಾಯಾಪತಿನಾಮ ನಿರ್ಮಲಮ್ |

ಸ್ಮರಾಮಿ ಸಂಕರ್ಷಣತತ್ತ್ವಮವ್ಯಯಂ ಕರೋಮಿ ಶಾಂತೀಪತಿಪೂಜನಂ ಸದಾ ||

ಭಜಾಮಿ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನಮುಮಾಪತಿಪ್ರಿಯಂ ಚರಾಮಿ ವಾಮಾನವಕಿಂಕರಃ ಸದಾ |

ತನೋಮಿ ಭೀಮಸ್ಯ ಸುಪಾದಸೇವನಂ ಶೃಣೋಮಿ ಮಧ್ವಪ್ರತಿಪಾದಿತಂ ಮುದಾ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಮೂರನೆಯ ಸರ್ಗಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಗುರ್ವಾಜ್ಞಾಸ್ವೀಕಾರಮಾಡಿದ ನಂತರ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನು ಏನು ಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸರ್ಗವನ್ನು ಉಪಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾರೆ- 'ಅಥೈಷ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಅಥೈಷ ಸಲ್ಲೋಕದಯಾಸುಧಾದ್ರ್ಯಯಾ ಸದಾಗಮಸ್ತೇನನಿರಾಸಕಾಮಯಾ |

ರಮಾವರಾವಾಸಭುವಾ ವಿಶಾರದೋ ವಿಶಾಲಯಾಽಚಿಂತಯದಾತ್ಮನೋ ಧಿಯಾ || 1 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ- ಅಥ, ಏಷಃ, ಸಲ್ಲೋಕದಯಾಸುಧಾದ್ರ್ಯಯಾ, ಸದಾಗಮಸ್ತೇನನಿರಾಸಕಾಮಯಾ, ರಮಾವರಾವಾಸಭುವಾ, ವಿಶಾರದಃ, ವಿಶಾಲಯಾ, ಅಚಿಂತಯತ್, ಆತ್ಮನಃ, ಧಿಯಾ ||

ಅರ್ಥಃ- ಅಥ = ಗುರುಕುಲವಾಸಸಮಾಪ್ತನಂತರದಲ್ಲಿ, ವಿಶಾರದಃ = ಪಂಡಿತನಾದ, ಏಷಃ = ವಾಸುದೇವನು, ಸಲ್ಲೋಕದಯಾಸುಧಾದ್ರ್ಯಯಾ - ಸಲ್ಲೋಕ = ಸಜ್ಜನರುಗಳಲ್ಲಿ, ದಯಾ = ದಯೆಯೆಂಬ, ಸುಧಾ = ಅಮೃತದಿಂದ, ಆದ್ರ್ಯಯಾ = ಕ್ಲಿನ್ನವಾದ, ಸದಾಗಮಸ್ತೇನನಿರಾಸಕಾಮಯಾ - ಸತ್ = ನಿರ್ದುಷ್ಟವಾದ, ಆಗಮ = ವೇದಾದಿಶಾಸ್ತ್ರಗಳ, ಸ್ತೇನ = ಚೋರನ, ನಿರಾಸ = ನಿರಾಸಮಾಡತಕ್ಕಂಥ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಕಾಮಯಾ = ಇಚ್ಛಾವುಳ್ಳ, ರಮಾವರಾವಾಸಭುವಾ - ರಮಾ = ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯರ ದೇಸೆಯಿಂದ, ವರ = ಉತ್ತಮನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ, ವಾಸ = ವಾಸಕ್ಕೆ, ಭುವಾ = ಆವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ, ವಿಶಾಲಯಾ = ವಿಶಾಲವಾದ, ಆತ್ಮನಃ = ತನ್ನ, ಧಿಯಾ = ಅಂತಃ ಕರಣದಿಂದ, ಅಚಿಂತಯತ್ = ಆಲೋಚನಮಾಡಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಅನಂತರ= ಗುರುಕುಲವಾಸ ಸಮಾಪ್ತಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಪಂಡಿತನಾದ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನು ತನ್ನ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಆಲೋಚಿಸಿದನು. ಆ ಬುದ್ಧಿಯಾದರೂ ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿ

ದಯೆಯಿಂಬ ಅಮೃತದಿಂದ ಕಿನ್ನವಾಗಿತ್ತು . ನಿರ್ದುಷ್ಟವಾದ ವೇದಾದಿಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಕಳ್ಳನಾದ ಸಂಕರನ ಎಂದರೆ

‘ಯದ್ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರೋತ್ಕರಭಾಸ್ಕರಂ ಚ ಪ್ರಕಾಶಯಂತಂ ಸಕಲಂ ಸ್ವಗೋಭಿಃ |

ಅಚೂಚುರದ್ ವೇದಸಮೂಹವಾಹಂ ತತೋ ಮಹಾತಸ್ಕರಮೇನಮಾಹುಃ||’

ಎಂದರೆ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಈ ಸಂಕರನು ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳಿಂದೆಂಬಂತೆ ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸತಕ್ಕ, ಸೂರ್ಯನು ವೇದಾ ಭಿಮಾನ್ಯಭಿಮನ್ಯ ಅಶ್ವರಥಾರೂಢನಂತೆ ತಾನೂ ವೇದಸಮೂಹವನ್ನು ವಹನಮಾಡತಕ್ಕ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಸಮೂಹವೆಂಬ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಕದ್ದನೋ ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಇವನನ್ನು ಮಹಾ ಕಳ್ಳನೆನ್ನುತ್ತಾರೆ’ ಎಂದು 1ನೇ ಸರ್ಗ 52ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ವೇದ, ಸೂತ್ರ, ಉಪನಿಷದ್ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶಾಸ್ತ್ರರಚನಾರೂಪ ಕಳ್ಳತನ ಮಾಡಿದ ಸಂಕರನ ನಿರಸನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ =ತತ್ಪಣೀತಶಾಸ್ತ್ರದ ಖಂಡನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳದ್ದು.

‘ರಮಾವರ’ ಎಂದರೆ ರಮಾದೇವಿಯರಿಗೆ ಪತಿಯಾದ (ವಿ.ಟೀ) ಇಲ್ಲವೆ ರಮಾದೇವಿಯರಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ (ಭಿ.ವ್ಯಾ)ಪರಮಾತ್ಮನ ವಾಸಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನಭೂತವಾದುದು, ವಿಶದವಾದುದು || 1 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರ ಚಿಂತನ ಪ್ರಕಾರವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ- ‘ಅನನ್ಯ’ ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಅನನ್ಯಸಂಗಾತ್ ಗುಣಸಂಗಿತಾ ಹರೇಃ

ಜನಸ್ಯ ಮಾನಂ ತು ವಿಶಿಷ್ಟಚೇಷ್ಟಿತಮ್ |

ಅಸಂಗಮಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರಕಟೀಕರೋಮ್ಯಹಂ

ನಿಜಂ ಭಜನ್ ಪಾರಮಹಂಸ್ಯಮಾಶ್ರಮಮ್ || 2 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಅನನ್ಯಸಂಗಾತ್, ಗುಣಸಂಗಿತಾ, ಹರೇಃ, ಜನಸ್ಯ, ಮಾನಂ, ತು, ವಿಶಿಷ್ಟಚೇಷ್ಟಿತಮ್, ಅಸಂಗಮ್, ಅಸ್ಮಾತ್, ಪ್ರಕಟೀಕರೋಮಿ, ಅಹಂ, ನಿಜಂ, ಭಜನ್, ಪಾರಮಹಂಸ್ಯಮ್, ಆಶ್ರಮಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ:- ಯಸ್ಮಾತ್ ಕಾರಣಾತ್ - ಯಾವ ಕಾರಣದ್ದೆಸೆಯಿಂದ, ಅನನ್ಯಸಂಗಾತ್ - ಅನನ್ಯ = ಭಗವದಿತರವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಸಂಗಾತ್ = ಸಂಬಂಧ ಇಲ್ಲದೇ ಇರೋಣದರಿಂದ, ಹರೇಃ = ಪರಮಾತ್ಮನ, ಗುಣಸಂಗಿತಾ - ಗುಣ = ನಾರಾಯಣ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ, ಸಂಗಿತಾ =

ಆಸಕ್ತಿಯು, (ಘಟತೇ = ಘಟನೆಯಾಗುತ್ತದೆ.) ಜನಸ್ಯ = ಲೋಕಕ್ಕೆ, ವಿಶಿಷ್ಟಚೇಷ್ಟಿತಂ ತು - ವಿಶಿಷ್ಟ = ಉತ್ತಮರುಗಳ, ಚೇಷ್ಟಿತಂ ತು = ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವೇವೇ, ಮಾನಂ = ಪ್ರಮಾಣವಾದಂಥಾದ್ದಾಗಿ, ಭವತಿ = ಆಗುತ್ತದೋ, ಅಸ್ಮಾತ್ = ಶಿಷ್ಟಾಚಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಇರೋಣದರಿಂದ, ಅಹಂ = ನಾನು, ಪಾರಮಹಂಸ್ಯಮ್ = ಪರಮಹಂಸ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ, ಆಶ್ರಮಮ್ = ಆಶ್ರಮವನ್ನು, ಭಜನ್ = ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡತಕ್ಕಂಥವನಾಗಿ, ನಿಜಂ = ನನಗೆ ಸ್ವಭಾವ ಭೂತವಾದ, ಅಸಂಗಂ = ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿಯ ಅಭಾವವನ್ನು, ಪ್ರಕಟೀಕರೋಮಿ = ಸರ್ವಜನರಿಗೆ ಪ್ರದರ್ಶನ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ನಾನು ನನ್ನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿರುವ ಅನಾಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತೇನೆ, ಎಂದರೆ ಸರ್ವರಿಗೆ ತೋರಿಸುತ್ತೇನೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಪರಮಹಂಸಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನಾಗಿ.

(‘ನಿಜಂ’ ಎಂಬುವುದನ್ನು ‘ಪಾರಮಹಂಸ್ಯ ಮಾಶ್ರಮಮ್’ ಎಂಬುವುದರೊಡನೆಯೂ ಗ್ರಹಣ ಮಾಡಬಹುದು. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತಾಶ್ರಮಭಜನೆಯು ಇದೇ ಸರ್ಗದ 30ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ವಾಯುಸ್ವರೂಪನಾದ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನು ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಪರಮಹಂಸ್ಯಾಶ್ರಮ ಭಜನೆಯಿರುವುದರಿಂದ).

ಹೀಗೇಕೆ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದರೆ, ‘ಅನ್ಯಸಂಗ’ ಎಂದರೆ ಭಗವದಿತರ ವಸ್ತುಗಳ ಸಂಗ = ವಿಷಯ ಭೋಗವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಇದಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಎಂದರೆ ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪಾಪಪರಿಹಾರಕನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಗುಣಗಳ ಎಂದರೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವಾದಿಗಳ ಆಸಕ್ತಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ = ಶ್ರೀಹರಿಗುಣಗಳ ಶ್ರವಣ, ಮನನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆದರ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ, ಅದಕ್ಕೆ ನಾನೇಕೆ ವಿಷಯನಿರಾಸಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಕು ಎಂದರೆ, ಜನಗಳಿಗಾದರೋ ಉತ್ತಮರ ಆಚರಣೆಯು ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವು ಪ್ರಮಾಣವು. ಎಂದರೆ-

‘ಯದ್ಯದಾಚರತಿ ಶ್ರೇಷ್ಠಃ ತತ್ತದೇವೇತರೋ ಜನಃ |

ಸ ಯತ್ಪ್ರಮಾಣಂ ಕುರುತೇ ಲೋಕಸ್ತದನುವರ್ತತೇ ||’

ಎಂದು ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ, ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ಹೇಗೆ ಹೇಗೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಇತರ ಜನಸಮೂಹವು ಹಾಗೆ ಹಾಗೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಉತ್ತಮರು ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೋ, ಲೋಕವು ಅದನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತದೆ.

ನಾನು ವಿಷಯಾನಾಸಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದರೆ, ಜನರೂ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಅನಾಸಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಅದರಿಂದ ಅವರು ಹರಿಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಇದೇವೇ ನನ್ನ ಅವತಾರಕಾರ್ಯ. ನನಗೆ

ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ವಿಷಯ ವೈರಾಗ್ಯವಿದೆ. ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅದನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವೆ ||

2 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಯತ್ಯಾಶ್ರಮ ಸ್ವೀಕಾರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕಾರಣಾಂತರವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ- 'ಮಮ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಮಮ ಪ್ರಭೋಃ ನಾಪರಥಾ ಹಿ ಶೋಭತೇ

ದ್ವಿಷತ್ಸು ವಿಷ್ಣುಂ ಯದದಂಡಧಾರಣಮ್ |

ಹರಿಸ್ವಸಾ ನನ್ವಚಿರಾತ್ ಅಸದ್ಭಿದೇ

ಭವೇದತೋ ನಾಸ್ಮಿ ಚ ದಂಡಧಾರಕಃ || 3 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಮಮ, ಪ್ರಭೋಃ, ನ, ಅಪರಥಾ, ಹಿ, ಶೋಭತೇ, ದ್ವಿಷತ್ಸು, ವಿಷ್ಣುಂ, ಯತ್, ಅದಂಡಧಾರಣಂ, ಹರಿಸ್ವಸಾ, ನನು, ಅಚಿರಾತ್, ಅಸದ್ಭಿದೇ, ಭವೇತ್, ಅತಃ, ನ, ಅಸ್ಮಿ, ಚ, ದಂಡಧಾರಕಃ ||

ಅರ್ಥಃ- ಅಪರಥಾ = ಯತ್ಯಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡದ ಹೊರತಾಗಿ, ಪ್ರಭೋಃ = ಭಗವದ್ವೇಷಿಗಳ ಶಿಕ್ಷಣವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾದ, ಮಮ = ನನಗೆ, ವಿಷ್ಣುಂ = ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು, ದ್ವಿಷತ್ಸು = ದ್ವೇಷ ಮಾಡತಕ್ಕ ಮಾಯಾವಾದಿ ಪ್ರಭೃತಿಗಳಲ್ಲಿ, ಯತ್ = ಯಾವ, ಅದಂಡಧಾರಣಂ - ದಂಡ = ಜಿಹ್ವಾಚ್ಛೇದಾದಿರೂಪ ಶಿಕ್ಷಣದ, ಅಧಾರಣಂ = ಮಾಡದೇ ಇರೋಣವು, ನ ಶೋಭತೇ = ಶೋಭಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಯತ್ = ಯಾವ ಕಾರಣದ್ದೆಸೆಯಿಂದ, ಹರಿಸ್ವಸಾ - ಹರಿ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಪರಮಾತ್ಮನ, ಸ್ವಸಾ = ತಂಗಿಯಾದ ದುರ್ಗಾದೇವಿಯು, ಅಸದ್ಭಿದೇ - ಅಸತ್ = ವಿಷ್ಣುದ್ವೇಷಿಗಳ, ಭದೇ = ನಿರಾಕರಣ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಅಚಿರಾತ್ = ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ಭವೇತ್ = ಅವತಾರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ನನು = ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು, ಅತಃ = ವಿಷ್ಣುದ್ವೇಷಿಗಳ ಶಿಕ್ಷಣವು ದುರ್ಗಾದೇವಿಯರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡೋಣದರಿಂದ, ಅಹಂ ಚ = ನಾನಾದರೂ, ದಂಡಧಾರಕಃ = ಶಿಕ್ಷಾಕರ್ತನು, ನಾಸ್ಮಿ = ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಅಚಿಂತಯತ್ = ಆಲೋಚನ ಮಾಡಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ದ್ವೇಷ ಮಾಡತಕ್ಕ=ನೈರ್ಗುಣ್ಯವಾದಿಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಹರಿದ್ವೇಷಿಗಳಾದ = (ಅನಂತಕಲ್ಯಾಣ ಗುಣಪೂರ್ಣನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಗುಣರಹಿತನೆನ್ನುವುದೇ ದ್ವೇಷ) ಮಾಯಾವಾದಿಪ್ರಭೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ದಂಡವನ್ನು ಧರಿಸಬೇಕು. ಎಂದರೆ ಅವರಿಗೆ ನಾಲಿಗೆ ಸೀಳುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ರೂಪ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸಬೇಕು. ನಾನಾದರೂ ವಿಷ್ಣುದ್ವೇಷಿಗಳ ಶಿಕ್ಷೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ

ಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಹರಿದ್ವೇಷಿಗಳ ದೇಹಾದಿದಂಡನವನ್ನು ಮಾಡೋಣವೆಂದರೆ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ತಂಗಿಯ ರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿದ ದುರ್ಗೆಯು ದುಷ್ಟರಾದ ವಿಷ್ಣುದ್ವೇಷಿಗಳ ನಾಶಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಅವತರಿಸುವಳು. ಆದ್ದರಿಂದ, ನಾನು ಹರಿದ್ವೇಷಿಗಳ ದಂಡಧಾರಣೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಪ್ರತ್ಯವಾಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ, ಯತ್ಯಾಶ್ರಮ ಹೊರತು ಬೇರೆ ಮಾರ್ಗವಿಲ್ಲ. ಯತಿಗಳು ದಂಡಧಾರಣೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ನಿಯಮವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ.

ಹರಿನಿಂದೆ, ಗುರುನಿಂದೆಗಳು ಆಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದ್ದರೆ ತಾನೇ ಶಿಕ್ಷೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಶಿಕ್ಷೆಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಸಮರ್ಥ ನಾಗಿದ್ದರೆ, ಹರಿನಿಂದೆ, ಗುರುನಿಂದೆ ಮಾಡತಕ್ಕ ಸ್ಥಲದಿಂದ ಎದ್ದು ಹೋಗಬೇಕು, ಅದೂ ಆಗದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕಿವಿ ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು || 3 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರು ಹೀಗೆ ಚಿಂತನೆಮಾಡಿ ಏನು ಮಾಡಿದರೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ- 'ವಿಚಿಂತಯನ್' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ವಿಚಿಂತಯನ್ ಇತ್ಥಮನಂತಚಿಂತಕಃ

ಸಮಸ್ತಸಂನ್ಯಾಸನಿಬದ್ಧನಿಶ್ಚಯಃ |

ಅಸಾವನುಜ್ಞಾರ್ಥಮಥಾನಮದ್‌ಹರಿಂ

ಸಮಸ್ತಸಂನ್ಯಾಸಿನಮಾತ್ಮದಾಯಗಮ್ || 4 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ವಿಚಿಂತಯನ್, ಇತ್ಥಮ್, ಅನಂತಚಿಂತಕಃ, ಸಮಸ್ತಸಂನ್ಯಾಸನಿಬದ್ಧನಿಶ್ಚಯಃ, ಅಸೌ, ಅನುಜ್ಞಾರ್ಥಮ್, ಅಥ, ಅನಮತ್, ಹರಿಂ, ಸಮಸ್ತಸಂನ್ಯಾಸಿನಮ್, ಆತ್ಮದಾಯಗಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ- ಅನಂತಚಿಂತಕಃ = ಅನಂತ = ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ, ಚಿಂತಕಃ = ಸರ್ವದಾ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡತಕ್ಕ, ಅಸೌ = ವಾಸುದೇವನು, ಇತ್ಥಂ = ಪೂರ್ವೋಕ್ತಪ್ರಕಾರದಿಂದ, ವಿಚಿಂತಯನ್ = ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡಿ (ವಿಚಾರಮಾಡಿ), ಅಥ = ಅನಂತರದಲ್ಲಿ, ಸಮಸ್ತಸಂನ್ಯಾಸನಿಬದ್ಧನಿಶ್ಚಯಃ - ಸಮಸ್ತ = ಸಮಸ್ತವಾದ ಗೃಹಕ್ಷೇತ್ರಾದಿಗಳ, ಸನ್ಯಾಸ = ಪರಿತ್ಯಾಗ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ನಿಬದ್ಧ = ನಿರೂಢವಾದ, ನಿಶ್ಚಯಃ (ಸನ್) = ನಿಶ್ಚಯವುಳ್ಳವನಾಗಿ, ಅನುಜ್ಞಾರ್ಥಮ್ = ಪರಮಾತ್ಮನ ಆಜ್ಞಾವನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ, ಸಮಸ್ತಸಂನ್ಯಾಸಿನಂ - ಸಮಸ್ತ = ಸರ್ವಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ, ಸಂನ್ಯಾಸಿನಮ್ = ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ, ಆತ್ಮದಾಯಗಮ್ - ಆತ್ಮ = ತನ್ನ, ದಾಯ = ಕ್ಷೇತ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಗಮ್ = ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು, ಅನಮತ್ = ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ಹೀಗೆ ಎಂದರೆ ಪೂರ್ವಶ್ಲೋಕದ್ವಯೋಕ್ತ ಪ್ರಕಾರ ಚಿಂತಿಸತಕ್ಕ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನು ಅನಂತರ=ವಿಚಾರಣಾ ನಂತರ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದನು. ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಎಂದರೆ ಸಂನ್ಯಾಸಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಲು ಅವ್ವಣೆಗೋಸ್ಕರ. ಆ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನು ಎಂತಹವನೆಂದರೆ, ಅನಂತ ಎಂದರೆ ದೇಶತಃ, ಕಾಲತಃ, ಗುಣತಃ ಅಂತವಿಲ್ಲದ ಹರಿಯ ಚಿಂತನೆ ಎಂದರೆ ಸದಾ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡತಕ್ಕವನು. ಸಮಸ್ತವಾದ ಗೃಹ, ಕ್ಷೇತ್ರಾದಿಗಳ (ಮನೆ, ಗದ್ದೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳ) ಪರಿತ್ಯಾಗದಲ್ಲಿ ದೃಢವಾದ ನಿರ್ಣಯವುಳ್ಳವನು. ಪರಮಾತ್ಮನು ಎಂತಹವನೆಂದರೆ ಸಮಸ್ತಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದವನು, ಸ್ವಕೀಯವಾದ ಗೃಹಕ್ಷೇತ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕವನು.

ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಸ್ವಗೃಹಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವನು ಎಂದು ಅನುಸಂಧಾನವನ್ನು ನಿರಂತರ ಮಾಡತಕ್ಕವನಾಗಿ, ಸ್ವಗೃಹಾದಿಗತ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಭಿತ್ತಿ, ಕಂಭಾದಿಗಳಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದನು ಎಂದು ಅರ್ಥ

|| 4 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಜನರನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಏನು ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ ಕೊಟ್ಟನು ಎಂದು ತಿಳಿಸಿ, ಲೋಕವಿಡಂಬನೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಗುರುಗಳನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಹೊರಟನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ- 'ನಿಜೇ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

निजै जनै किं नमसि इति पृच्छति

ब्रुवन् स्वस्त्वप्रणतिं व्यधामिति ।

गुरोः किल अन्वेषणवान् जगद्गुरुः

तदा जगाम खिललೋकशिक्षकः || 5 ||

ಪದಚ್ಛೇದ:- ನಿಜೇ, ಜನೇ, ಕಿಂ, ನಮಸಿ, ಇತಿ, ಪೃಚ್ಛತಿ, ಬ್ರುವನ್, ಸ್ವಸ್ತಪ್ರಣತಿಂ, ವ್ಯಧಾಮ್, ಇತಿ, ಗುರೋಃ, ಕಿಲ, ಅನ್ವೇಷಣವಾನ್, ಜಗದ್ಗುರುಃ, ತದಾ, ಜಗಾಮ, ಅಖಿಲಲೋಕಶಿಕ್ಷಕಃ ||

ಅರ್ಥ:- ತದಾ = ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ , ನಿಜೇ = ಸ್ವಕೀಯರಾದ, ಜನೇ=ಪಿತೃಾದಿಜನಗಳು, (ಹೇ ! ವಾಸುದೇವ = ಎಲೈ ! ವಾಸುದೇವನೇ,) ಕಿಮ್ = ಏನನ್ನು ಉದ್ದಿಶ್ಯ ಮಾಡಿ, ನಮಸಿ = ನಮಸ್ಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೀ ? ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಪೃಚ್ಛತಿ ಸತಿ = ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರಲಿಕ್ಕೆ, ತಂ = ಸ್ವಕೀಯಜನರನ್ನು ಕುರಿತು, ಸ್ವಸ್ತಪ್ರಣತಿಂ - ಸ್ವ = ಸ್ವಕೀಯವಾದ, ವಸ್ತು = ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ , ಪ್ರಣತಿಂ = ನಮಸ್ಕಾರವನ್ನು, ವ್ಯಧಾಮ್ = ಮಾಡತಕ್ಕಂಥವನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಬ್ರುವನ್ ಸನ್ = ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕಂಥವನಾಗಿ, ಅಖಿಲಲೋಕಶಿಕ್ಷಕಃ- ಅಖಿಲ = ಸಮಸ್ತವಾದ ಲೋಕ=ಲೋಕಕ್ಕೆ , ಶಿಕ್ಷಕಃ = ಶಿಕ್ಷಕನಾದ, ಜಗದ್ಗುರುಃ ಅಪಿ = (ಸ್ವಯಂ - ತಾನು,) ಜಗತ್ = ಹದಿನಾಲ್ಕು

ಲೋಕಗಳಿಗೆ, ಗುರುಃ ಅಪಿ=ಗುರುವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ, ಗುರೋಃ = ಗುರುಗಳ, ಅನ್ವೇಷಣವಾನ್ = ಅನ್ವೇಷಣವುಳ್ಳವನಾಗಿ, ಜಗಾಮ = ಹೊರಟನು. ಕಿಲ = ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ಆಗ = ಹಾಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಸ್ವಕೀಯರಾದ ತಂದೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ಜನರು, ಏನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ (ಭ.ವ್ಯಾ) ಇಲ್ಲವೆ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೋಸ್ಕರ (ವಿ.ಟೀ)ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಕೇಳಲಾಗಿ, ಅವರಿಗೆ ನನ್ನ ವಸ್ತುವಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದನು. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ತದಂತರ್ಗತ ಅವಿನಾಶಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದನೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವವನಾಗಿ (ಭ.ವ್ಯಾ) ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾಗ್ಯೂ (ವಿ.ಟೀ) ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ವಸ್ತುಶಬ್ದದಿಂದ ಧನ, ಕ್ಷೇತ್ರಾದಿಪದಾರ್ಥಗಳೂ ವಾಚ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದನೆಂದು (ಹೇಳುವವನಂತೆ- ಭ.ವ್ಯಾ) ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಆ ವಾಸುದೇವನು ಗುರುಗಳ ಅನ್ವೇಷಣಮಾಡುತ್ತಾ ಹೊರಟನಷ್ಟೆ. 'ಕಿಲ' ಶಬ್ದವು ಅಪರಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ (ಔಪಚಾರಿಕಾರ್ಥದಲ್ಲಿ) ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅಜ್ಜರಿಗಷ್ಟೇ ಗುರುಗಳು ಬೇಕಾದ್ದು, ಈತನು ಅಜ್ಜನಲ್ಲ. ಜಗತ್ತಿಗೇ ಅಜ್ಜಾನವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕವನು. ಹಾಗಾದರೆ ಗುರ್ವನ್ವೇಷಣವೇಕೆ ಮಾಡಿದನೆಂದರೆ, ಸಮಸ್ತದೇವಾದಿಗಳಿಗೆ ಮನುಷ್ಯಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಜ್ಜರಂತೆ ಗುರುಮುಖದಿಂದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಮಾಡಲ್ಪಡಬೇಕೆಂದು ಶಿಕ್ಷಣ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ. ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತ ಸಮಸ್ತಕ್ಕೂ ಗುರುವಾದ ಈತನ ಗುರ್ವನ್ವೇಷಣೆಯು ಲೋಕವಿಡಂಬನಾರ್ಥ.

‘ಧರ್ಮೋ ಹಿ ಸರ್ವವಿದುಷಾಮಪಿ ದೈವತಾನಾಂ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ನರೇಷು ಜನನೇ ನರವತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ |

ಜ್ಞಾನಾದಿಗೂಹನಮುತಾಧ್ಯಯನಾದಿರತ್ರ’ ..

ಎಂದರೆ ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ತಿಳಿದ ದೇವತೆಗಳೂ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಜನ್ಮ ಬಂದರೆ ಮನುಷ್ಯರಂತೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು, ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳ (ಜ್ಞಾನಸುಖಾದಿಗಳ) ಮರೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳೋಣ, ಹಾಗೂ ಗುರುಗಳಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನಾದಿಗಳು ಧರ್ಮವೇ ಎಂಬುದಾಗಿ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿದೆ || 5 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನ ಲೋಕರೀತ್ಯಾ ಗುರುಗಳಾಗತಕ್ಕ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರ ಆಗಮನವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ- 'ಯತಿಃ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಯತೀರ್ಯತಾತ್ಮಾ ಭುವಿ ಕಶ್ಚನಾಭವತ್

ವಿಭೂಷಣೋ ಭೂರಿವಿರಕ್ತಿಭೂಷಣಃ |

न नाममात्रात् शुचिमुर्धतोरऽपि यमं

जनोरऽप्युत्प्रेक्ष्यमुदाहरत् सुष्ठुम ॥ 6 ॥

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಯತಿಃ, ಯತಾತ್ಮಾ, ಭುವಿ, ಕಶ್ಚನ, ಅಭವತ್, ವಿಭೂಷಣಃ, ಭೂರಿವಿರಕ್ತಿಭೂಷಣಃ, ನ, ನಾಮಮಾತ್ರಾತ್, ಶುಚಿಮ್, ಅರ್ಥತಃ, ಅಪಿ, ಯಮಂ, ಜನಃ, ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಮ್, ಉದಾಹರತ್, ಸುಸ್ಥಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ- ತಸ್ಮಿನ್ ಕಾಲೇ = ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ , ಭುವಿ = ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ , ಯತಾತ್ಮಾ - ಯತ = ನಿಗ್ರಹಿತವಾದ, ಆತ್ಮಾ = ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ವಿಭೂಷಣಃ = ಕುಂಡಲಾದಿಭೂಷಣಗಳಿಂದ ರಹಿತರಾದ, ಭೂರಿವಿರಕ್ತಿಭೂಷಣಃ - ಭೂರಿ = ಬಹಳವಾದ, ವಿರಕ್ತಿ = ವೈರಾಗ್ಯವೇ, ಭೂಷಣಃ = ಅಲಂಕಾರವಾಗಿ ವುಳ್ಳ, ಕಶ್ಚನ = ಒಬ್ಬನೊಬ್ಬ, ಯತಿಃ = ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳು, ಅಭವತ್ = ಇದ್ದರು. ಜನಃ = ಜನವು, ಶುಚಿಂ = ಮನೋವಾಕ್ಯಾಯಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಶುದ್ಧರಾದ, ಯಮಂ = ಯಾವ ಯತಿಗಳನ್ನು , ನಾಮಮಾತ್ರಾತ್ = ಕೇವಲ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇವೆ, ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಂ = ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷ ಇಂತೆಂದು, ನೋದಾಹರತ್ = ಉದಾಹರಿಸಿರಲಿಲ್ಲ . ಕಿಂತು = ಮತ್ತೇನೆಂದರೆ, ಸುಸ್ಥಮ್ = ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಅರ್ಥತೋಽಪಿ = ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾ ಎಂಬೋ ಶಬ್ದಾರ್ಥದಿಂದಲೂ ಕೂಡ, (ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷನಾಮಾನಂ - ಅಚ್ಯುತ ಪ್ರೇಕ್ಷ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳವರು ಇಂತೆಂದು) ಉದಾಹರತ್ = ಹೇಳತಕ್ಕಂಥರಾದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ = ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನು ಸಂನ್ಯಾಸಗ್ರಹಣದಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಿತ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭೂಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನೊಬ್ಬ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಿದ್ದರು. ಅವರು ನಿಗ್ರಹಿತವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು, ಕುಂಡಲಾದಿ ಭೂಷಣರಹಿತ ರಾಗಿದ್ದರು, ಬಹಳವಾದ ವಿರಕ್ತಿ ಎಂಬ ಅಲಂಕಾರವುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು. ಯತ್ಯಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಅಲಂಕಾರಭೂತವಾದ ವಿಷಯವೈರಾಗ್ಯ ಸಂಪನ್ನರಾಗಿದ್ದರು ಎಂದು ಅರ್ಥ. 'ಶುಚಿ' ಎಂದರೆ ಮನೋವಾಕ್ಯಾಯಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಶುದ್ಧರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರನ್ನು ಜನರು (ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷ ಎಂದು ಅವರ ನಾಮವೆಂದು ಅರ್ಥ) 'ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು.

ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಅರ್ಥತಃವೂ ಅವರನ್ನು ಅಚ್ಯುತ ಎಂದರೆ 'ದೇಹನಾಶಸ್ವನಿತ್ಯತ್ವಂ ದುಃ ಖಿಪ್ರಾಪ್ತಿರಪೂರ್ಣತಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ದೇಹನಾಶ,ಅನಿತ್ಯತ್ವ (ಅಪೂರ್ಣತ್ವ), ದುಃಖಪ್ರಾಪ್ತಿ , ಅಪೂರ್ಣತಾ ಎಂಬ ಚತುರ್ವಿಧನಾಶರಹಿತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರೇಕ್ಷಾ ಎಂದರೆ ಪ್ರಜ್ಞಾವುಳ್ಳವರು ಭಗವದ್ಜ್ಞಾನಿಗಳೆಂಬುದಾಗಿ ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರ ಹೆಸರು ಅನ್ವರ್ಥವಾಗಿತ್ತೆಂದರ್ಥ.

ಇದರಿಂದ, ಶುದ್ಧತ್ವ , ಮನೋನಿಗ್ರಹ, ವೈರಾಗ್ಯ , ಭಗವದ್‌ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಗುಣಗಳು ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರಲ್ಲಿ ಇರೋಣದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಕೊಡಲು ಅಧಿಕಾರವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಕೇವಲವಂಶದಲ್ಲಿ ಬಂದವರಾದ್ದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ನಾಶರಾಹಿತ್ಯಾಖ್ಯ ಗುಣವು ತಿಳಿದಿತ್ತು . ಇದು ಉತ್ತರ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ || 6 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಈ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರ ಪೂರ್ವಜನ್ಮವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ- 'ಪುರಾ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಪುರೈಷ ಕೃಷ್ಣಾಕರಸಿದ್ಧಶುದ್ಧಿಮದ್ ವರಾನ್ನಭುಕ್ತ್ಯಾ ಕಿಲ ಪಾಂಡವಾಲಯೇ |

ವಿಶೋಧಿತಾತ್ಮಾ ಮಧುಕೃತ್‌ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾನ್ ಚಚಾರ ಕಾಂಶ್ಚಿತ್ ಪರಿವತ್ಸರಾನ್ ಮುದಾ || 7 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಪುರಾ, ಏಷಃ, ಕೃಷ್ಣಾಕರಸಿದ್ಧಶುದ್ಧಿಮದ್‌ವರಾನ್ನಭುಕ್ತ್ಯಾ, ಕಿಲ, ಪಾಂಡವಾಲಯೇ, ವಿಶೋಧಿತಾತ್ಮಾ, ಮಧುಕೃತ್‌ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾನ್, ಚಚಾರ, ಕಾಂಶ್ಚಿತ್, ಪರಿವತ್ಸರಾನ್, ಮುದಾ ||

ಅರ್ಥಃ- ಏಷಃ = ಈ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಯತಿಗಳು, ಪುರಾ = ದ್ವಾಪರಯುಗದಲ್ಲಿ, ಮಧುಕೃತ್‌ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾನ್ - ಮಧುಕೃತ್ = ದುಂಬಿಯಂತೆ, ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾನ್ ಸನ್ = ವ್ಯಾಪಾರ-ವುಳ್ಳವರಾಗಿ, ಕೃಷ್ಣಾಕರಸಿದ್ಧಶುದ್ಧಿಮದ್‌ವರಾನ್ನಭುಕ್ತ್ಯಾ - ಕೃಷ್ಣಾ = ದ್ರೌಪದೀ ದೇವಿಯರ, ಕರ = ಕೈಯಿಂದ, ಸಿದ್ಧ = ಮಾಡಿರತಕ್ಕ, ಶುದ್ಧಿಮತ್ = ಪವಿತ್ರವಾದ, ವರ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಅನ್ನ = ಅನ್ನದ, ಭುಕ್ತ್ಯಾ = ಭೋಜನದಿಂದ, ವಿಶೋಧಿತಾತ್ಮಾ - ವಿಶೋಧಿತ = ಪವಿತ್ರೀಕೃತವಾದ, ಆತ್ಮಾ (ಸನ್) = ಅಂತಃಕರಣವುಳ್ಳವರಾಗಿ, ಪಾಂಡವಾಲಯೇ = ಹಸ್ತಿನಾವತಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಪಾಂಡವರ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ, ಕಾಂಶ್ಚಿತ್ = ಕೆಲವು, ಪರಿವತ್ಸರಾನ್ = ಸಂವತ್ಸರಗಳನ್ನು, ಮುದಾ = ಸಂತೋಷದಿಂದ, ಚಚಾರ = ಸಂಚಾರ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಹಿಂದೆ ಎಂದರೆ ಪೂರ್ವಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಈ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಯತಿಗಳಾಗಿ ದ್ದರು, ಮಧುಕರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು. ಹೇಗೆ ಭ್ರಮರವು ಅನೇಕ ಪುಷ್ಪರಸಗಳನ್ನು ಪಾನ ಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತದೆ, ಹಾಗೆ ಇವರೂ ಅನೇಕ ಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ಯೋಗ್ಯಭಿಕ್ಷಾನ್ನ ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಿ ಭಕ್ಷಣಮಾಡುವ ನಿಯಮವುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು. ಪಾಂಡವರ ಮಂದಿರವುಳ್ಳ ಹಸ್ತಿನಾವತ್ಯಾದಿ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವರ್ಷಗಳನ್ನು ಸಂತೋಷವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಿದರು. (ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಕೃಷ್ಣೆಯೆಂಬ ದ್ರೌಪದಿಯ

ಹಸ್ತದಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ, ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಪವಿತ್ರವಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ (ಭಿಕ್ಷಾದಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದ) ಅನ್ನವನ್ನು ಭೋಜನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು.

‘ಅನ್ನಮಶಿತಂ ತ್ರೇಧಾ ವಿಧೀಯತೇ’ಎಂದರೆ ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ ಅನ್ನವು ಮೂರು ಭಾಗವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಂತೆ ಭುಕ್ತವಾದ ಅನ್ನವು ಅಂತಃಕರಣಕ್ಕೆ ಪರಿಣಾಮಕಾರಣ ಆದ್ದರಿಂದ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ (ವಿ.ಟೀ).

ಅನ್ನವು ಮೂರುಭಾಗವಾಗುತ್ತದೆ- 1. ಸ್ಥೂಲಭಾಗವು ಮಲಕ್ಕೆ ಪರಿಣಾಮಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ, 2. ಮಧ್ಯಮ ಭಾಗವು ಮಾಂಸಕ್ಕೆ ಪರಿಣಾಮ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ, 3. ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಭಾಗವು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಪರಿಣಾಮ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ.

‘ಕಿಲ’- ಇವರ ಪೂರ್ವಜನ್ಮವೃತ್ತಾಂತವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು (ಭ.ವ್ಯಾ), ಐತಿಹ್ಯವು (ವಿ.ಟೀ) || 7 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಆ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಪ್ರಕೃತ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಅದ್ವೈತಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದ್ದರೂ, ಮುಂದೆ ಉಂಟಾದ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪದ ದೆಸೆಯಿಂದ ಅದು ಬಾಧಕವಾಗಲಿಲ್ಲವೆಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತ ಪೂರ್ವಕ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ- ‘ಅಭೂತ್’ ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಅಭೂತ್ ಕುಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸನಂ ನ ಪಾತಕಂ ಕ್ರಮಾಗತಾದ್ ವಿಪ್ರತಿಸಾರತೋ ಯತೇಃ |

ಯಥಾ ಕುಶಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸನಂ ಮುರದ್ವಿಷಃ ಪದಾಂಬುಜೇ ವ್ಯಾಧವರಸ್ಯ ಗರ್ಹಿತಮ್ || 8 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಅಭೂತ್, ಕುಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸನಂ, ನ, ಪಾತಕಂ, ಕ್ರಮಾಗತಾತ್, ವಿಪ್ರತಿಸಾರತಃ, ಯತೇಃ, ಯಥಾ, ಕುಶಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸನಂ, ಮುರದ್ವಿಷಃ, ಪದಾಂಬುಜೇ, ವ್ಯಾಧವರಸ್ಯ, ಗರ್ಹಿತಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ- ಯಥಾ = ಹೇಗೆ, ಮುರದ್ವಿಷಃ = ಮುರನಾಮಕ ದೈತ್ಯನಿಗೆ ಶತ್ರುವಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ, ಪದಾಂಬುಜೇ = ಪಾದಕಮಲದಲ್ಲಿ, ವ್ಯಾಧವರಸ್ಯ = ಜರಾನಾಮಕ ವ್ಯಾಧಶ್ರೇಷ್ಠನ, ಗರ್ಹಿತಂ = ನಿಂದಿತವಾದ, ಕುಶಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸನಂ-ಕುಶಸ್ತ್ರ = ಬಾಣಗಳ, ಅಭ್ಯಾಸನಂ= ಕ್ಲೇಪಣವು, ಕ್ರಮಾಗತಾತ್ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದರ್ಶನಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಬರತಕ್ಕ , ವಿಪ್ರತಿಸಾರತಃ = ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪದ್ದೆಸೆಯಿಂದ, ಪಾತಕಂ = ನರಕಾದ್ಯನರ್ಥಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು, ನಾಭೂತ್ = ಆಗಲಿಲ್ಲವೋ, ತಥಾ = ಹಾಗೆಯೇವೇ, ಯತೇಃ = ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾರ್ಚನಾರ್ಥಕ, ಕುಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸನಂ - ಕುಶಸ್ತ್ರ = ನಿಂದಿತವಾದ ಮಾಯಿಶಾಸ್ತ್ರದ, ಅಭ್ಯಾಸನಂ = ಶ್ರವಣ, ಮನನ ನಿರಿದ್ಯಾಸನಾದಿಗಳು, ಕ್ರಮಾಗತಾತ್ = ಮಧ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ ಶ್ರವಣಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಬರತಕ್ಕ, ವಿಪ್ರತಿಸಾರತಃ = ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪದ್ದೆಸೆಯಿಂದ, ಪಾತಕಂ = ಪಾಪಕಾರಣವು, ನಾಭೂತ್ =

ಆಗಲಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಎಂದರೆ ಶ್ರೀಮದ್ವಶಾಸ್ತ್ರವಶಾನ್ತರ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪದ ದೆಸೆಯಿಂದ, ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರ ಕುತ್ಸಿತವಾದ ಮಾಯಿಶಾಸ್ತ್ರದ ಶ್ರವಣ, ಮನನಾದಿರೂಪ ಅಭ್ಯಾಸನವು ಎಂದರೆ ಅನೇಕಾವರ್ತನವು ಅಧಃಪಾತಕ್ಕೆ ಎಂದರೆ ನಿತ್ಯನರಕದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಲಿಲ್ಲ.

(ಇದರಿಂದ, ಮಾಯಿಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಅಂಧಃತಮಃ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. 'ಯೇ ಅವಿದ್ಯಾಮುಪಾಸತೇ ತೇ ಅಂಧಂತಮಃ ಪ್ರವಿಶಂತಿ' ಎಂದರೆ ಯಾರು ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪಾಸಿಸುತ್ತಾರೋ ಅಂಧಂತಮವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಇದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.)

ಹೇಗೆಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ-'ಯಥಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ. ಸರ್ವಯಾದವರು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡತಕ್ಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷದ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದ (ಭ.ವ್ಯಾ) ಮುರನಾಮಕ ದೈತ್ಯನಿಗೆ ದ್ವೇಷಿಯಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪಾದಪದ್ಮದಲ್ಲಿ, ಅತ್ಯಂತ ಕೆಂಪಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಪಕ್ಷಿಯೆಂಬ (ಭ. ವ್ಯಾ) ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ಜರಾನಾಮಕನಾದ ವ್ಯಾಧಶ್ರೇಷ್ಠನು ಕುತ್ಸಿತವಾದ ಬಾಣರೂಪ ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು (ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ಕುತ್ಸಿತ) ಬಿಸುಟನು, ಹಾಗೆ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡೋಣವು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ, ಎಂದರೆ ತಾಡನ, ನಂತರ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ನೋಡಿ ಈತನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೆಂಬ ಜ್ಞಾನಾನಂತರ ಉಂಟಾದ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪದಿಂದ ನರಕಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ (ವಿ.ಟೀ) ಇಲ್ಲವೆ ಪಾಪಕ್ಕೆ (ಭ.ವ್ಯಾ) ಕಾರಣವಾಗಲಿಲ್ಲ, ಯದ್ಯಪಿ ಆ ಕರ್ಮವು ನಿಂದ್ಯವು, ಅದರಂತೆ

|| 8 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರ ಗುರುಗಳು ಮರಣಸಮಯದಲ್ಲಿ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಕರೆದು ಮಾತನಾಡಿದರು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ವಿನೀತಂ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ವಿನೀತಮಾಮ್ನಾಯಶಿರೋವಿಶಾರದಂ ಸದೈವ ತತ್ತ್ವಂ ಪ್ರಬುಭುತ್ಸುಮಾದರಾತ್ |

ಗುರುವಿದಿತ್ತೋಪಗತಾಂ ನಿಜಾಂ ಮೃತಿಂ ಕದಾಚಿದೂಚೇ ತಮುಪಹ್ವರೇ ಗಿರಮ್ || 9 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ವಿನೀತಮ್, ಆಮ್ನಾಯಶಿರೋವಿಶಾರದಂ, ಸದಾ, ಏವ, ತತ್ತ್ವಂ, ಪ್ರಬುಭುತ್ಸುಮ್, ಆದರಾತ್, ಗುರುಃ, ವಿದಿತ್ವಾ ಉಪಗತಾಂ, ನಿಜಾಂ, ಮೃತಿಂ, ಕದಾಚಿತ್, ಊಚೇ, ತಮ್, ಉಪಹ್ವರೇ, ಗಿರಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ- ಗುರುಃ = ಅಚ್ಯುತ ಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರ ಗುರುಗಳು, ಕದಾಚಿತ್ = ಒಂದಾನೊಂದು

ದಿವಸದಲ್ಲಿ , ನಿಜಾಂ = ಸ್ವಕೀಯವಾದ, ಮೃತಿಮ್ = ಮರಣವನ್ನು, ಉಪಾಗತಾಂ = ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರತಕ್ಕಂಥಾದ್ದನ್ನು, ವಿದಿತ್ವಾ = ತಿಳಿದು, ವಿನೀತಂ = ವಿನಯಶಾಲಿಗಳಾದ, ಆಮ್ನಾಯಶಿರೋವಿಶಾರದಂ - ಆಮ್ನಾಯು = ವೇದಗಳಿಗೆ, ಶಿರಃ = ಶಿರಃಸ್ಥಾನೀಯವಾದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ, ವಿಶಾರದಂ = ಪಂಡಿತರಾದ, ಸದಾ = ಯಾವಕಾಲದಲ್ಲಿ , ತತ್ತ್ವಮೇವ = ಭಗವತ್ಸ್ವರೂಪವನ್ನೇವೆ, ಪ್ರಬುಭುತ್ಸುಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಆಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ತಮ್ = ಸ್ವಶಿಷ್ಯರಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು, ಉಪಹ್ವರೇ = ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ, ಗಿರಮ್ = ಮಾತನ್ನು, ಊಚೇ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರ ಗುರುಗಳು ಒಮ್ಮೆ ಮರಣವನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿದ್ದನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಸ್ವಶಿಷ್ಯರಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಹೇಳಿದರು. ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ವಿನಯಸಂಪನ್ನರಾಗಿದ್ದರು = ಗುರುಗಳಿಗೆ ವಿಧೇಯರಾಗಿದ್ದರು (ಭ.ವ್ಯಾ). ವೇದಗಳಿಗೆ ಶಿರಃಸ್ಥಾನೀಯವಾದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲರಾಗಿದ್ದರು, ಯಾವಾಗಲೂ ಭಗವತ್ಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ, ಆದರದಿಂದ (ವಿ.ಟೀ) ತಿಳಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಹಿಂದೆ ಸತ್ಯಪ್ರಜ್ಞರು,

‘ಶಿಷ್ಯೇಷ್ಟೇಕಃ ಶ್ರುತೀನಾಂ ತೇ ಸಂಪ್ರದಾಯಾಭಿಗುಪ್ತಯೇ |

ಚರತಾಂ ಮಾಯಿಭಿಃ ಸಾರ್ಥಂ ತೇಷಾಂ ಛಂದಾನುವರ್ತನೈಃ ||

ಸಂನ್ಯಾಸಯೇತ್ ಸ ನಿಪುಣಮೇಕಂ ವಂಶಧರಂ ದ್ವಿಜಮ್ |

ಸೋಽಪ್ಯನ್ಯಮನ್ಯಂ ಸೋಽಪಿತಿ ವಂಶೋ ನಃ ಸ್ಯಾದಖಂಡಿತಃ ||’

(ಮಂ.ಮ.8-14,15) ಎಂದರೆ, ನಿಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ಶ್ರುತಿಗಳ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಮಾಯಿಗಳೊಡನೆ ಅವರ ತಾತ್ಪರ್ಯಾನುಸಾರ ನಡೆಯಲಿ, ಆತನು ಒಬ್ಬ ಕುಶಲನೂ, ವಂಶವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವವನೂ ಆದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಸಂನ್ಯಾಸ ಕೊಡಬೇಕು, ಅವನು ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗೆ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ನಮ್ಮ ದ್ವೈತವಂಶವು ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಬೇಕು ಎಂದು ಏನು ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದ್ದರು.

ಅದರಂತೆ ನಡೆದು ಬಂದ ಗುಪ್ತದ್ವೈತವಂಶದಲ್ಲಿ,

‘ತತಃ ಕೇವಲವಂಶೇಸ್ಥಿನ್ ಮಾಯಿಭಿಃ ಸ್ವಜನಭ್ರಮಾತ್ |

ಗೃಹ್ಯಮಾಣೋಽಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಃ ಪಾರಿವ್ರಾಜ್ಯಮುಪಾಗಮತ್ ||’ (8-33)

ಎಂದರೆ ಅನಂತರ ಈ ಕೇವಲವಂಶದಲ್ಲಿ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಂದ ತಮ್ಮವನೆಂದು ಸ್ವೀಕೃತರಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಾದರು ಎಂಬ ಮಣಿಮಂಜರಿಯ ವಾಕ್ಯದಂತೆ, ಬಂದವರು ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು.

ಆದ್ದರಿಂದ ಗುರುಗಳು ಮರಣಕಾಲದಲ್ಲಿ,

‘ನಾರಾಯಣಃ ಪರಃ ಸ್ವಾಮೀ ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿಸದ್ಗುಣಃ | ತಸ್ಯ ದಾಸೋಽಸ್ಮ್ಯಹಂ ಸತ್ಯಂ...||’

ಎಂದರೆ ಮಣಿಮಂಜರಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಂತೆ, ನಾರಾಯಣನು ಭಿನ್ನನಾದ, ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟನಾದ ಸ್ವಾಮಿಯು, ನಿರ್ದುಷ್ಟಜ್ಞಾನಾದಿ ಸಮೀಚೀನ ಗುಣವುಳ್ಳವನು, ನಾನು ಅವನ ದಾಸನಾಗಿರುತ್ತೇನೆ, ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯ ಎಂಬ ಪರಂಪರಾಪ್ರಪ್ತವಾದ ಗುಪ್ತತತ್ವವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಲು ಹತ್ತಿರ ಕರೆದರು ಮಾತನಾಡಿದರು ಎಂದು ಅರ್ಥ

|| 9 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ವಚನ ಪ್ರಕಾರವನ್ನೇ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ- ‘ಅಹಂ’ ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಅಹಂ ಸ್ವಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ ನ ಕಿಂಚಿದಸ್ತಿ ಮತ್ ಪರಂ ವಿಜ್ಯಂಭೇತ ಯದಾ ಸ್ಫುಟಂ ಚಿತಿಃ |

ಇತೀಹ ಮಾಯಾಸಮಯೋಪಪಾದಿತಂ ನಿರನ್ವಯಂ ಸುವ್ರತ ಮಾ ಸ್ಮ ವಿಶ್ವಸೀಃ || 10 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಅಹಂ, ಸ್ವಯಂ, ಬ್ರಹ್ಮ, ನ, ಕಿಂಚಿತ್, ಅಸ್ತಿ, ಮತ್ಪರಂ, ವಿಜ್ಯಂಭೇತ, ಯದಾ, ಸ್ಫುಟಂ, ಚಿತಿಃ, ಇತಿ, ಇಹ, ಮಾಯಾಸಮಯೋಪಪಾದಿತಂ, ನಿರನ್ವಯಂ, ಸುವ್ರತ, ಮಾ, ಸ್ಮ, ವಿಶ್ವಸೀಃ ||

ಅರ್ಥಃ- ಹೇ ಸುವ್ರತ = ಮಂಗಳಕರಗಳಾದ ವಿಷ್ಣುಪಂಚಕಾದಿವ್ರತಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರತಕ್ಕ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರೇ, ಸ್ವಯಂ = ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಿ, ಬ್ರಹ್ಮ = ನಾನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ, ಚಿತಿಃ = ಜ್ಞಾನವು, ಯದಾ = ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಸ್ಫುಟಮ್ = ಚೆನ್ನಾಗಿ, ವಿಜ್ಯಂಭೇತ = ಪರಿಪಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೋ, ತದಾ = ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಮತ್ಪರಂ = ನನ್ನ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ, ಕಿಂಚಿತ್ = ಯಾವವಸ್ತುವೂ, ನಾಸ್ತಿ = ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರ, ಇಹ = ಈ ತತ್ತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ನಿರನ್ವಯಂ = ಉಪಪತ್ತಾದಿ ಷಡ್ವಿಧತಾತ್ಪರ್ಯಲಿಂಗರಹಿತವಾದ, ಮಾಯಾಸಮಯೋಪಪಾದಿತಂ - ಮಾಯಾ = ಅದ್ವೈತದ, ಸಮಯ = ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ, ಉಪಪಾದಿತಂ = ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರತಕ್ಕಂಥ ವಿಷಯವನ್ನು, ಮಾ ಸ್ಮ ವಿಶ್ವಸೀಃ = ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನು ಮಾಡಬೇಡ,

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಎಲೈ ಶೋಭನವಾದ ವಿಷ್ಣುಪಂಚಕಾದಿ (ಛ.ವ್ಯಾ) ವ್ರತವುಳ್ಳ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷನೇ,

ಯಾವಾಗ ನಾನೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಜ್ಞಾನವು ಪರಿಪಕ್ವವಾಗುತ್ತದೋ ಆಗ ('ಪಕ್ಷೇ ತಸ್ಮಿನ್ ತಪ್ತಲೋಹಾಪ್ತವಾರ್ವತ್' ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯ ಜ್ಞಾನವು ಪಕ್ವವಾದರೆ ಜಗತ್ತು ಕಾದಕಬ್ಬಿಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ನೀರಿನಂತಾಗುತ್ತದೆ- ಕಾದಕಬ್ಬಿಣದ ಮೇಲೆ ನೀರು ಹಾಕಿದರೆ ನೀರೂ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ, ಕಾವೂ ಹೋಗಿ ಬಿಡುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ, ಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯಜ್ಞಾನದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮವ್ಯತಿರಿಕ್ತ ಜಗತ್ತೂ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ, ಬಾಧಿಸುತ್ತಿರುವ ಜ್ಞಾನವೂ ಹೋಗಿ ಬಿಡುತ್ತದೆ ಎಂದು 12ನೇ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ,) ನನ್ನಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದದ್ದು (ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪಿಯಾದ ನನ್ನಿಂದ ಬೇರೆಯಾದದ್ದು) ಏನೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಏನು ತತ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾಯಾಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಎಂದರೆ ಮಾಯಾವೃತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಜಗತ್ತೆಂಬ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆಯೋ ಅದನ್ನು ನಂಬಬೇಡ. ಏಕೆಂದರೆ ಅದು ಅನ್ವಯದಿಂದ ಎಂದರೆ -

‘ಉಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರಾವಭ್ಯಾಸೋಽಪೂರ್ವತಾ ಫಲಮ್ |

ಅರ್ಥವಾದೋಪಪತ್ತೀ ಚ ಲಿಂಗಂ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯೇ||’

ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಚಿಹ್ನಭೂತವಾದ ಉಪಕ್ರಮ, ಉಪಸಂಹಾರ, ಅಭ್ಯಾಸ, ಅಪೂರ್ವತಾ, ಫಲ, ಅರ್ಥವಾದ, ಮತ್ತು ಉಪಪತ್ತಿಗಳಿಂದ ರಹಿತವಾದುದು.

ನಿರನ್ವಯ ಎಂಬುದು ಹೇತು ಗರ್ಭವಿಶೇಷಣ. ನಿರನ್ವಯವಾದ್ದರಿಂದ ನಂಬಲು ಅರ್ಹವಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ || 10 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ನಮ್ಮ ಹಿಂದಿನವರಿಗಾಗಲೂ ಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯಜ್ಞಾನವಾಗದಿದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸತ್ತತ್ತ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸೇವಿಸೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ- ‘ಯದೇತತ್’ ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಯದೇತದಾತ್ಮೈಕ್ಯಮುಪಾಸ್ತಿಚೋದಿತಂ ನ ಮೇ ಗುರೋರಪ್ಯಪರೋಕ್ಷತಾಂ ಗತಮ್ |

ಪುರಾತನಾನಾಮಪಿ ಸೌಮ್ಯ ಕುತ್ರಚಿತ್ ತತೋ ಮುಕುಂದಂ ಭಜ ಸಂವಿದೇ ಮುದಾ|| 11

||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಯತ್, ಏತತ್, ಆತ್ಮೈಕ್ಯಮ್, ಉಪಾಸ್ತಿಚೋದಿತಂ, ನ, ಮೇ, ಗುರೋಃ, ಅಪಿ, ಅಪರೋಕ್ಷತಾಂ, ಗತಂ, ಪುರಾತನಾನಾಮ್, ಅಪಿ, ಸೌಮ್ಯ, ಕುತ್ರಚಿತ್, ತತಃ, ಮುಕುಂದಂ, ಭಜ, ಸಂವಿದೇ, ಮುದಾ ||

ಅರ್ಥಃ- ಹೇ ಸೌಮ್ಯ = ಎಲೈ ! ಶಾಂತಸ್ವರೂಪರಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರೇ, ಉಪಾಸ್ತಿಚೋದಿತಂ - ಉಪಾಸ್ತಿ = ಉಪಾಸನಾಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಚೋದಿತಂ = ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಂದ

ಉಕ್ತವಾದ, ಯತ್ = ಯಾವ, ಆತ್ಮೈಕ್ಯಂ = ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರುಗಳ ಐಕ್ಯ ಜ್ಞಾನವೋ, ತತ್ = ಆ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರುಗಳ ಐಕ್ಯಜ್ಞಾನವು, ಮೇ = ನಮ್ಮ, ಗುರೋರಪಿ = ಗುರುಗಳಿಗೂ ಕೂಡ, ಅಪರೋಕ್ಷತಾಂ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿಷಯತ್ವವನ್ನು, ನ ಗತಂ = ಹೊಂದಲಿಲ್ಲ. ಪುರಾತನಾನಾಮಪಿ - ನಮ್ಮ ಗುರುಗಳ ದೆಶೆಯಿಂದ ಪೂರ್ವಜರಾಗಿರತಕ್ಕಂಥ, ಕುತ್ರಚಿತ್ ಅಪಿ = ಯಾವ ಜೀವರಲ್ಲಾದರೂ ಕೂಡ, ಅಪರೋಕ್ಷತಾಂ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ವಿಷಯತ್ವವನ್ನು, ನ ಗತಂ = ಹೊಂದಲಿಲ್ಲ. ತತಃ = ಆ ಕಾರಣದ್ದೆಸೆಯಿಂದ, ಮುಕುಂದಂ = ಸಕಲ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯ ಜನಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ, ಅತ್ಯಂತ ಭಿನ್ನನಾಗಿರತಕ್ಕ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನನ್ನು, ಸಂವಿದೇ = ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರವಾಗಿ, ಭಜ = ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಉಪಾಸನೆಗೋಸ್ಕರ ಮಾಯಾವಾದಿಯಾದ ಸಂಕರನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಮಸ್ತ ಚೇತನರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯ (ಬ್ರಹ್ಮಭೇದ)ವೇನುಂಟು ಅದು ನಮ್ಮ ಗುರುಗಳಿಗೂ ಅಪರೋಕ್ಷ (ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿಷಯ)ವಾಗಲಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಗುರುಗಳಿಗಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಅವರ ಹಿಂದಿನ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ (ಭ.ವ್ಯಾ) ಯಾರಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯ ಜ್ಞಾನ ಅಪರೋಕ್ಷವಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಹಾಗಾದರೆ ನಾನೇನು ಮಾಡಲಿ ಎಂದರೆ ಎಲೈ! ಶೋಭನನಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷನೇ, ಆದ್ದರಿಂದ ಎಂದರೆ ಆತ್ಮೈಕ್ಯವು ಯಾರಿಗೂ ಅಪರೋಕ್ಷ ವಾಗದ್ದರಿಂದ, ಯುಕ್ಯಾದಿರಹಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವ ಜಜ್ಜನರಿಗೂ ಮುಕ್ತಿದಾತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸಂತೋಷದಿಂದ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ (ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾ) ಸೇವಿಸುವವನಾಗು (ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆಂದು ಪೂರ್ವೇಣ ಅನ್ವಯವು).

‘ಮುಕುಂದ’= ಮುಕ್ತಿದಾತ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಮೋಕ್ಷಕೊಡತಕ್ಕ ಅವನು ಮೋಕ್ಷಾಪೇಕ್ಷಿಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನನಾಗಿರಬೇಕು, ಮುಕ್ತಿದಾತ್ಯತ್ವರೂಪ ಗುಣವಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಗುಣನಲ್ಲ, ಮುಕ್ತಿರಹಿತರಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಕೊಡುವುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಾಪೇಕ್ಷಿಗಳಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠನು. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಹರಿಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ, ಭೇದಜ್ಞಾನ, ಬ್ರಹ್ಮಸಗುಣತ್ವವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. (ಇದರಿಂದ ಇತರ ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಮೇಯಗಳೂ ಉಪಲಕ್ಷಿತವಾದವು) || 11 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ ಗುರುಗಳು ಪರಲೋಕಯಾತ್ರೆ ಮಾಡಲು, ಆ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸೇವಿಸಿದರು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ- ‘ಇತೀದಂ’ ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಇತೀದಮಾದಿಶ್ಯ ವಚೋ ವಚಸ್ವಿನಿ ಸ್ವಕೇ ಗುರೌ ಲೋಕಮಥಾನ್ಯಮೀಯುಷಿ |

ಅಸೇವತಾಽಲೋಚ್ಯ ಮುಹುರ್ಗುರೋರ್ಗಿರಂ ಸ ರೂಪ್ಯಪೀಠಾಲಯಮಿಂದಿರಾವರಮ್

|| 12 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಇತಿ, ಇದಮ್, ಆದಿಶ್ಯ, ವಚಃ, ವಚಸ್ವಿನಿ, ಸ್ವಕೇ, ಗುರೌ, ಲೋಕಮ್, ಅಥ, ಅನ್ಯಮ್, ಈಯುಷಿ, ಅಸೇವತ, ಆಲೋಚ್ಯ, ಮುಹುಃ, ಗುರೋಃ, ಗಿರಂ, ಸಃ, ರೂಪ್ಯಪೀಠಾಲಯಮ್, ಇಂದಿರಾವರಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ- ವಚಸ್ವಿನಿ = ಚಾತುರ್ಯಯುಕ್ತವಾದ ಮಾತುಳ್ಳ, ಸ್ವಕೇ = ಸ್ವಕೀಯರಾಗಿರತಕ್ಕ, ಗುರೌ = ಗುರುಗಳು, ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ವಚಃ = ಮಾತನ್ನು, ಆದಿಶ್ಯ = ಆಪ್ಪಣೆಮಾಡಿ, ಅಥ = ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದನಂತರದಲ್ಲಿ, ಅನ್ಯಮ್ = ಬೇರೆಯಾಗಿರತಕ್ಕ, ಲೋಕಂ = ಪರಲೋಕವನ್ನು, ಈಯುಷಿ ಸತಿ = ಹೊಂದುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ಅಥ = ಅನಂತರದಲ್ಲಿ, ಸಃ = ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರು, ರೂಪ್ಯಪೀಠಾಲಯಂ - ರೂಪ್ಯಪೀಠ = ಉಡುಪಿಯೇವೇ, ಆಲಯ = ಮನೆಯಾಗಿವುಳ್ಳ, ಇಂದಿರಾವರಂ - ಇಂದಿರಾ = ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯರಿಗೆ, ವರಮ್ = ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿರತಕ್ಕಂಥ, ಅನಂತೇಶ್ವರ ದೇವರನ್ನು, ಅಸೇವತ = ಸೇವನ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ವಚಸ್ವಿಗಳಾದ ಎಂದರೆ ಚತುರವಚನರಾದ ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳು ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪ್ರಕಾರ ಉಪದೇಶಮಾಡಿ ಪರಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಎಂದರೆ ಮೃತರಾಗಲು, ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಗುರುಗಳ ಮಾತನ್ನು ಎಂದರೆ 'ನಾನೇ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂದು ಮೊದಲುಗೊಂಡು 'ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸೇವಿಸು' ಎಂದು ಕೊನೆವುಳ್ಳ ಮಾತನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಆಲೋಚಿಸಿದರು.

'ಕೊನೆಯವರೆಗೆ ಅದ್ವೈತಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ, ಮರಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರಲ್ಲ. ಅರುಳುಮರಳೋ? ಇರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತನಾಡಿದರು. ಸೌಮ್ಯ - ಶಾಂತನೇ ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿದರಷ್ಟೆ. ನಾನು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದುಡುಕಬಾರದು. ಗುರುಗಳು ಹೇಳಿದಂತೆ ಮಾಡಲೇ, ಬೇಡವೇ? ಬ್ರಹ್ಮೈಕೈಜ್ಞಾನ ಪರಿಪಾಕದವರೆಗೆ ದೇವರ ಸೇವನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅದ್ವೈತಶಾಸ್ತ್ರವೂ ಹೇಳುತ್ತದೆ. (ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸನೆಯನ್ನು - ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಲಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ) ಹೀಗಿರಲಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದು ಬಾಧಕವೇನಲ್ಲ' ಇದೇ ಮೊದಲಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಿದರು.

ರೂಪ್ಯಪೀಠಾಲಯವೆಂಬ ಉಡುಪೀಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಶ್ರೀಮದನಂತಾಸನದೇವರನ್ನು ಸೇವಾ ಮಾಡಿದರು. ಆ ಪರಮಾತ್ಮನಾದರೋ ಇಂದಿರಾ ಎಂಬ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯರಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠನು. ಈ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ, ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಪರಮಾತ್ಮನು ದೊಡ್ಡವನೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೇ ಸೇವೆ ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದಲಷ್ಟೇ ಅವರಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಗ್ರಹವಾದುದು || 12 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಈ ರೀತಿಯ ಸೇವೆಯಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅವರಲ್ಲಿ ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹದ ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದನು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ಸುಭಕ್ತಿನಾ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಸುಭಕ್ತಿನಾ ತೇನ ಸ ಭಕ್ತವತ್ಸಲೋ ನಿಷೇವಿತಸ್ತತ್ರ ಪರಂ ಬುಭುತ್ಸುನಾ |

ಭವಿಷ್ಯತಃ ಶಿಷ್ಯವರಾಧ್ಧಿ ವಿದ್ಧಿ ಮಾ ಮಿತಿ ಪ್ರವಿಷ್ಟಃ ಪುರುಷಂ ತಮಭ್ಯಧಾತ್ || 13 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಸುಭಕ್ತಿನಾ, ತೇನ, ಸಃ, ಭಕ್ತವತ್ಸಲಃ, ನಿಷೇವಿತಃ, ತತ್ರ, ಪರಂ, ಬುಭುತ್ಸುನಾ, ಭವಿಷ್ಯತಃ, ಶಿಷ್ಯವರಾತ್, ಹಿ, ವಿದ್ಧಿ, ಮಾಮ್, ಇತಿ, ಪ್ರವಿಷ್ಟಃ, ಪುರುಷಂ, ತಮ್, ಅಭ್ಯಧಾತ್ ||

ಅರ್ಥಃ- ಪರಂ = ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾಗಿರತಕ್ಕಂಥ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನನ್ನು, ಬುಭುತ್ಸುನಾ = ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಸುಭಕ್ತಿನಾ = ಅತಿಶಯವಾದ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ, ತೇನ = ಆ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾರ್ಥಿಯಿಂದ, ತತ್ರ = ರಜತಪೀಠಪುರದಲ್ಲಿ, ನಿಷೇವಿತಃ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇವಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡತಕ್ಕಂಥ, ಭಕ್ತವತ್ಸಲಃ = ಭಕ್ತರುಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ, ಸಃ = ಅನಂತೇಶ್ವರ ದೇವರು, ಪುರುಷಂ = ಒಬ್ಬನೊಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು, ಪ್ರವಿಷ್ಟಃ ಸನ್ = ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡತಕ್ಕವರಾಗಿ, ತ್ವಂ = ನೀನು, ಭವಿಷ್ಯತಃ = ಮುಂದೆ ಬರತಕ್ಕ, ಶಿಷ್ಯವರಾತ್ - ಶಿಷ್ಯಶ್ರೇಷ್ಠನ ದೆಸೆಯಿಂದ, ಮಾಂ = ನನ್ನನ್ನು, ವಿದ್ಧಿ = ತಿಳಿಯುತ್ತೀಯೆ, ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಅಭ್ಯಧಾತ್ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಆ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರಿಂದ ಸೇವಿತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಒಬ್ಬನೊಬ್ಬ ಪುರುಷನನ್ನು ಪ್ರವಿಷ್ಟನಾಗಿ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾತನಾಡಿದರು. ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಎಂತಹವರೆಂದರೆ, ಅತಿಶಯಿತವಾದ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರು, ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸತಕ್ಕವರು. ಆ ಪರಮಾತ್ಮನಾದರೋ ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ವಾತ್ಸಲ್ಯವುಳ್ಳವನು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಕಶ್ಚಿತ್ತುರುಷನಲ್ಲಿ ಅವಿಷ್ಟನಾಗಿರಜತಪೀಠಪುರದಲ್ಲಿವಿದ್ಯಮಾನವಾದ ಅನಂತೇಶ್ವರನು ಮಾತನಾಡಿದನು,

ಏನೆಂದರೆ, 'ಎಲೈ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷನೇ ನನ್ನ ವಿಷಯಕವಾದ ತತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ನಿನ್ನಿಂದ ಸೇವಿತನಾದ ನಾನು ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ನನ್ನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದಲೇ ನಿನಗೆ ಮುಂದಾಗತಕ್ಕ ಶಿಷ್ಯನಿಂದ= ಮುಂದೆ ನಿನಗೆ ಉತ್ತಮ ಶಿಷ್ಯನಾಗುವನು ಅವನು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ನನ್ನನ್ನು ತಿಳಿದುಕೋ' ಎಂಬುದಾಗಿ

|| 13 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಈ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರನ್ನು ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನು (ಸಂನ್ಯಾಸಾರ್ಥ) ಸಮೀಪಿಸಿದರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ಪ್ರತೀಕ್ಷಮಾಣಂ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಪ್ರತಿಕ್ಷಮಾಣಂ ತಮನುಗ್ರಹಂ ಮುದಾ ನಿಷೇವಮಾಣಂ ಪುನರಂಬುಜೇಕ್ಷಣಮ್ |

ಸತಾಂ ಗುರುಃ ಕಾರಣಮಾನುಷಾಕೃತಿಃ ಯತಿಂ ಪ್ರಶಾಂತಂ ತಮುಪಾಸಸಾದ ಸಃ || 14 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಪ್ರತಿಕ್ಷಮಾಣಂ, ತಮ್, ಅನುಗ್ರಹಂ, ಮುದಾ, ನಿಷೇವಮಾಣಂ, ಪುನಃ, ಅಂಬುಜೇಕ್ಷಣಮ್ | ಸತಾಂ, ಗುರುಃ, ಕಾರಣಮಾನುಷಾಕೃತಿಃ, ಯತಿಂ, ಪ್ರಶಾಂತಂ, ತಮ್, ಉಪಾಸಸಾದ, ಸಃ ||

ಅರ್ಥಃ- **ಸತಾಂ ಗುರುಃ - ಸತಾಂ = ಸಕಲಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರುಗಳಿಗೆ, ಗುರುಃ =** ಜ್ಞಾನೋಪದೇಶಕರಾದ, **ಕಾರಣಮಾನುಷಾಕೃತಿಃ - ಕಾರಣ = ದೇವತೆಗಳ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ ನಿಮಿತ್ತ, ಮಾನುಷ = ಮನುಷ್ಯರ, ಆಕೃತಿಃ = ಶರೀರಧಾರಣ ಮಾಡಿರತಕ್ಕ, ಸಃ =** ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರು, **ತಮ್ = ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಮಾಡತಕ್ಕ, ಅನುಗ್ರಹಂ = ಶಿಷ್ಯನಿಂದ ನೀನು ಉದ್ಧೃತನಾಗುತ್ತೀ ಎಂಬತಕ್ಕ ಪ್ರಸಾದವನ್ನು, ಪ್ರತಿಕ್ಷಮಾಣಂ = ಎದುರುನೋಡತಕ್ಕ, ಪುನಃ = ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ, ಅಂಬುಜೇಕ್ಷಣಂ - ಅಂಬುಜ = ಕಮಲದಂತೆ, ಈಕ್ಷಣಂ = ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ, ಅನಂತೇಶ್ವರದೇವರನ್ನು, ನಿಷೇವಮಾಣಂ = ಸೇವನೆ ಮಾಡತಕ್ಕ, ಪ್ರಶಾಂತಮ್ = ಅತ್ಯಂತ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕಾವುಳ್ಳ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರನ್ನು, ಉಪಾಸಸಾದ = ಸೇವಾ ಮಾಡಿದರು.**

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನು ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರನ್ನು ಶಿಷ್ಯತ್ವ ಹೊಂದಲು ಸಮೀಪಿಸಿದನು=ಶುಶ್ರೂಷೆ ಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ (ಭ.ವ್ಯಾ). ಆ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನು ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಗುರುವು, ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದ ಎಂದರೆ ಮತತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನದ ಪ್ರವರ್ತನೆಯೆಂಬ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಮನುಷ್ಯ ಆಕೃತಿ ಎಂದರೆ ರೂಪ (ವಿ.ಟೀ) ಇಲ್ಲವೆ ದೇಹ (ಭ.ವ್ಯಾ)ವುಳ್ಳವನು. ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರ ಶಿಷ್ಯತ್ವಾರ್ಥ ಅವರನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಲೋಕವಿಡಂಬನ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಆ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರಾದರೋ ಹರಿಯಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಎದುರುನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು- ಎಂದರೆ ಯಾವಾಗ ತಾನೇ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶಿಷ್ಯಶ್ರೇಷ್ಠನು ಬರುವನೆಂದು ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. (ಭ.ವ್ಯಾ) ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಗ್ರಹವಾಯಿತಲ್ಲ ಎಂದು ಸೇವೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರಲಿಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಸೇವಿಸುತ್ತಿದ್ದರು,

ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ನಿಷ್ಕರಾಗಿದ್ದರು. (ಪ್ರಶಾಂತ- ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಶಮಸಂಪನ್ನರು. 'ಶಮೋ ಮನ್ನಿಷ್ಠತಾ ಬುದ್ಧೇಃ' ಎಂದಿದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕಾ=ಬುದ್ಧಿಯಿರೋಣವೇ ಶಮ ಎಂಬ ಗುಣವು)

ಆ ಪರಮಾತ್ಮನಾದರೋ ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು. ಪರಮಾತ್ಮನ ಕೃಪಾಕಟಾಕ್ಷಾರ್ಥವಾಗಿ

ಅವನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದರಿಂದ.

‘ತಸ್ಯಾವಲೋಕಮಧಿಕಂ ಕೃಪಯಾತಿಘೋರ ತಾಪತ್ರಯೋಪಶಮನಾಯ ನಿಸೃಷ್ಟಮಕ್ಷೋಣಃ’
ಇತ್ಯಾದಿಭಾಗವತಾದ್ಯುಕ್ತ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ- ‘ಅಂಬುಜೇಕ್ಷಣಂ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ || 14 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಹೀಗೆ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರ ಸೇವಾನಿರತನನ್ನಾಗಿ ಮಗನನ್ನು ತಿಳಿದ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟ
ದಂಪತಿಗಳು ಪುತ್ರವಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಹೆದರಿ ಅವನನ್ನು ಸಂನ್ಯಾಸದಿಂದ ಮನೋವೃತ್ತಿಮಾಡಲು ಸಮೀಪಿಸಿದ್ದನ್ನು
ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ- ‘ಸುತಂ’ ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಸುತಂ ಯತೀಂದ್ರಾನುಚರಂ ವಿರಾಗಿಣಂ ನಿಶಮ್ಯ ಸನ್ನಾಸನಿಬದ್ಧಮಾನಸಮ್ |

ಸುವತ್ಸಲೌ ರೂಪ್ಯತಲಾಲಯಸ್ಥಿತಂ ವಿಯೋಗತಾಂತೌ ಪಿತರೌ ಸಮೀಯತುಃ || 15 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಸುತಂ, ಯತೀಂದ್ರಾನುಚರಂ, ವಿರಾಗಿಣಂ, ನಿಶಮ್ಯ, ಸನ್ನಾಸನಿಬದ್ಧಮಾನಸಂ,
ಸುವತ್ಸಲೌ, ರೂಪ್ಯತಲಾಲಯಸ್ಥಿತಂ, ವಿಯೋಗತಾಂತೌ, ಪಿತರೌ, ಸಮೀಯತುಃ ||

ಅರ್ಥಃ- ಸುವತ್ಸಲೌ = ಪುತ್ರನಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಸ್ನೇಹವುಳ್ಳ, ವಿಯೋಗತಾಂತೌ - ವಿಯೋಗ
= ಪುತ್ರವಿಯೋಗದಿಂದ, ತಾಂತೌ = ಗ್ಲಾನಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರತಕ್ಕ, ಪಿತರೌ = ಆ ಜನನೀಜನಕರು,
ಯತೀಂದ್ರಾನುಚರಂ = ಯತಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರನ್ನು, ಅನುಚರಂ = ಸೇವನೆ
ಮಾಡತಕ್ಕ, ವಿರಾಗಿಣಂ = ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿರಹಿತನಾದಂಥ, ಸಂನ್ಯಾಸನಿಬದ್ಧಮಾನಸಂ -
ಸಂನ್ಯಾಸ = ಚತುರ್ಥಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ, ನಿಬದ್ಧ = ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಾನಸಂ = ಅಂತಃಕರಣವುಳ್ಳ,
ರೂಪ್ಯತಲಾಲಯಸ್ಥಿತಂ- ರೂಪ್ಯತಲಾಲಯ = ಉಡುಪಿಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ, ಸ್ಥಿತಂ = ವಾಸಮಾಡತಕ್ಕ,
ಸುತಂ = ಮಗನನ್ನು, ನಿಶಮ್ಯ = ಬಂಧುಮುಖದಿಂದ ಕೇಳಿ, (ದ್ರಷ್ಟುಂ = ನೋಡಲಿಕ್ಕೆ,) ಸಮೀಯತುಃ
= ಹೊರಟರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ವಾಸುದೇವನ ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳು ಎಂದರೆ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟದಂಪತಿಗಳು
ಮಗನ ವಿಷಯವಾಗಿ (ಜನಗಳಿಂದ) ಕೇಳಿದರು. ಅವರು ಪುತ್ರನಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹವುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು,
ಪುತ್ರವಿಯೋಗದಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಕ್ಲಿನ್ನರಾಗಿದ್ದರು, ಪುತ್ರವಿಯೋಗವನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದವರಾಗಿದ್ದರು.
ಏನೆಂದು ಕೇಳಿದರು ಎಂದರೆ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನು ಯತಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರ ಅನುಚರ
ಎಂದರೆ ಸೇವಕ (ಛ.ವ್ಯಾ), ಇಲ್ಲವೆ ಶಿಷ್ಯ(ವಿ.ಟೀ)ನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಅನಾಸಕ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ,
ಸಂನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮ ಸ್ವೀಕಾರದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆ,

ರಜತಪೀಠಪುರದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆ ರಜತಪೀಠದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಮಂದಿರದಲ್ಲಿ (ವಿ.ಟೀ) ಇರುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದಾಗಿ. ಹಾಗೆ ಕೇಳಿ ಮಗನನ್ನು ನೋಡಲು, ಅವನ ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು ಪಾಜಕಕ್ಷೇತ್ರದಿಂದ (ಭ. ವ್ಯಾ) ಹೊರಟು ಬಂದರು || 15 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಬಂದು ಏನು ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ- 'ವರಾಶ್ರಮ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ವರಾಶ್ರಮಸ್ತೇ ಜರತೋರನಾಥಯೋಃ ನ ಜೀವತೋಃ ಸ್ಯಾದಯಿ ನಂದನಾವಯೋಃ |

ಸಯಾಚನಂ ವಾಕ್ಯಮುದೀರ್ಯ ತಾವಿದಂ ಪರೀತ್ಯ ಪುತ್ರಾಯ ನತಿಂ ವಿತೇನತುಃ || 16 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ವರಾಶ್ರಮಃ, ತೇ, ಜರತೋಃ, ಅನಾಥಯೋಃ, ನ, ಜೀವತೋಃ, ಸ್ಯಾತ್, ಅಯಿ, ನಂದನ, ಆವಯೋಃ, ಸಯಾಚನಂ, ವಾಕ್ಯಮ್, ಉದೀರ್ಯ, ತೌ, ಇದಂ, ಪರೀತ್ಯ, ಪುತ್ರಾಯ, ನತಿಂ, ವಿತೇನತುಃ ||

ಅರ್ಥಃ- ತೌ= ಆ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟದಂಪತಿಗಳು, ಅಯಿ, ನಂದನ = ಎಲೈ ! ಮಗನೇ , ಜರತೋಃ = ವೃದ್ಧರಾಗಿರತಕ್ಕ , ಅನಾಥಯೋಃ = ನಿನ್ನ ಹೊರತು ರಕ್ಷಕರಿಂದ ರಹಿತರಾಗಿರತಕ್ಕ ನಾವು, ಜೀವತೋಃ ಸತೋಃ = ಬದುಕಿರಲಿಕ್ಕಾಗಿ, ತೇ = ನಿನಗೆ, ವರಾಶ್ರಮಃ - ವರ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಆಶ್ರಮಃ = ಚತುರ್ಥಾಶ್ರಮವು, ನ ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರ, ಸಯಾಚನಂ = ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿಂದ ಸಹಿತವಾದ, ವಾಕ್ಯಮ್ = ಮಾತನ್ನು, ಉದೀರ್ಯ = ಹೇಳಿ, ಪರೀತ್ಯ = ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಮಾಡಿ, ಪುತ್ರಾಯ = ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನಿಗೋಸ್ಕರ, ನತಿಂ=ನಮಸ್ಕಾರವನ್ನು ವಿತೇನತುಃ = ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಆ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳು ಪ್ರಾರ್ಥನಾಸಹಿತವಾದ ಮಾತನ್ನಾಡಿದರು, ಎಲೈ! ಮಗನೇ, (ಅಯಿ ಎಂಬ ಅವ್ಯಯವು ಪ್ರಾರ್ಥನಾರ್ಥದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ) ನಾವು ಜೀವಂತರಾಗಿರಲು ನಿನಗೆ ಉತ್ತಮಾಶ್ರಮವು ಎಂದರೆ ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವು ಆಗಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ, ನಮಗೆ ನಿನ್ನ ಹೊರತು ರಕ್ಷಕರಿಲ್ಲ. ಕಡೆಗಾಲ - ಮುದುಕರಾಗಿದ್ದೇವೆ. (ನಮ್ಮನ್ನು ನಾವು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವುದೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ) ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ, ಮಗನಿಗೆ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಮಾಡಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು || 16 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಇದಕ್ಕೆ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ- 'ನತಿಃ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ನತಿನಃ ಶುಶ್ರೂಷುಜನಾಯ ಶೋಭತೇ ನತಂ ಭವದ್ಭ್ರಾಂ ಸ್ಫುಟಮತ್ರ ಸಾಂಪ್ರತಮ್ |

ಅಹೋ ವಿಧಾತ್ರಾ ಸ್ವಯಮೇವ ದಾಪಿತಾ ತದಭ್ಯನುಜ್ಞೇತಿ ಜಗಾದ ಸ ಪ್ರಭುಃ || 17 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ನತಿಃ, ನ, ಶುಶ್ರೂಷುಜನಾಯ, ಶಸ್ಯತೇ, ನತಂ, ಭವದ್ಭ್ಯಾಂ, ಸ್ಫುಟಮ್, ಅತ್ರ, ಸಾಂಪ್ರತಮ್, ಅಹೋ, ವಿಧಾತ್ರಾ, ಸ್ವಯಮ್, ಏವ, ದಾಪಿತಾ, ತದಭ್ಯನುಜ್ಞಾ, ಇತಿ, ಜಗಾದ, ಸಃ, ಪ್ರಭುಃ ||

ಅರ್ಥಃ- ಶುಶ್ರೂಷುಜನಾಯ- ಶುಶ್ರೂಷು = ಸೇವಾಮಾಡತಕ್ಕ, ಜನಾಯ = ಜನಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ನತಿಃ = ನಮಸ್ಕಾರವು, ನ ಶಸ್ಯತೇ = ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ತಥಾಽಪಿ = (ಹಾಗಿದ್ದರೂ) ಸೇವಕನಾಗಿ ರತಕ್ಕಂಥ ನನ್ನಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಕೂಡ, ಸಾಂಪ್ರತಂ = ಈಗ, ಸ್ಫುಟಮ್ = ಸರ್ವಜನಸಮಕ್ಷ, ಭವದ್ಭ್ಯಾಂ = ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಂದ, ನತಂ = ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ತದೇವ = ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇವೇ, ವಿಧಾತ್ರಾ = ಅದೃಷ್ಟನಿಯಾಮಕ ಹರಿಯಿಂದ, ಸ್ವಯಮೇವ = ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಮಾಡದೇವೇ, ತದಭ್ಯನುಜ್ಞಾ - ತತ್ = ಆ ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಅಭ್ಯನುಜ್ಞಾ = ಅಪ್ಪಣೆಯು, ದಾಪಿತಾ = ಕೊಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಇತಿ = ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ, ಪ್ರಭುಃ = ರುದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಗುರುಗಳಾಗಿರತಕ್ಕ, ರುದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳನ್ನು ನಿಯಾಮನ ಮಾಡತಕ್ಕ, ಸಃ = ಆ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರು, ಪಿತರೌ = ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು, ಜಗಾದ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಸಮರ್ಥನಾದ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನು ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾತನಾಡಿದನು. ಏನೆಂದರೆ, ಸೇವಕ ಜನರಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರವು ವಿಹಿತವಾದ್ದಲ್ಲ - ಎಂದರೆ ಉತ್ತಮನು ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು, ಹೀನನು ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡಬಾರದೆಂದು ವಿಧಿಯಿಂದ ವಿಹಿತವಾದ ನಿಯಮವು, ಆದರೂ ಸೇವಕನಾದ ನನ್ನಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮಿಂದ ಈಗ ಸ್ಫುಟವಾಗಿ ಎಂದರೆ ಸರ್ವಜನಸಮಕ್ಷಮವಾಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ನನಗೆ ಪ್ರಕೃತ ಯತ್ಯಾಶ್ರಮನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಉತ್ತಮತ್ವ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದು ವಿಧಿಯಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. ಆಶ್ಚರ್ಯವು,

ನಾನು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಯತ್ಯಾಶ್ರಮ ಸ್ವೀಕಾರಾರ್ಥ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಬೇಕಿತ್ತು. ಆದರೆ ಅದೃಷ್ಟಪ್ರೇರಕನಾದ ಹರಿಯಿಂದ ತಾನಾಗಿಯೇ ಎಂದರೆ ನನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿಲ್ಲದೆಯೇ ಯತ್ಯಾಶ್ರಮಸ್ವೀಕಾರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಮತಿ ಕೊಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ನನ್ನ ಯತ್ಯಾಶ್ರಮವು ಪರಿಹಾರಮಾಡಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದುದು ಎಂಬುದಾಗಿ || 17 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ತೋರದೆ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಏನು ಮಾಡಿದರೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ- 'ಅನುತ್ತರಜ್ಞಃ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಅನುತ್ತರಜ್ಞಃ ಸ ತಮರ್ಥಯನ್ ಪುನ ಯತೀಂದ್ರಮಾನಮ್ಯ ಗತಃ ಪ್ರಿಯಾಯುತಃ |
 ಗೃಹೇ ವಸನ್ ಕಲ್ಪಸಮಾನ್ ಕ್ಷಣಾನ್ ನಯನ್ ಸುತಾನನೇಂದೋರನಿಶಂ ತತೋಽಸ್ಮರತ್ ||
 18 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಅನುತ್ತರಜ್ಞಃ, ಸಃ, ತಮ್, ಅರ್ಥಯನ್, ಪುನಃ, ಯತೀಂದ್ರಮ್, ಆನಮ್ಯ, ಗತಃ, ಪ್ರಿಯಾಯುತಃ | ಗೃಹೇ, ವಸನ್, ಕಲ್ಪಸಮಾನ್, ಕ್ಷಣಾನ್, ನಯನ್, ಸುತಾನನೇಂದೋಃ, ಅನಿಶಂ, ತತಃ, ಅಸ್ಮರತ್ ||

ಅರ್ಥಃ- ಸಃ = ಆ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು, ಅನುತ್ತರಜ್ಞಃ ಸನ್ = ಉತ್ತರಕೊಡಲಾಗದೇನೆ, ಪ್ರಿಯಾಯುತಃ - ಪ್ರಿಯಾ = ಹೆಂಡತಿ ಯಿಂದ, ಯುತಃ = ಕೂಡಿದವರಾಗಿ, ಪುನಃ = ಮತ್ತೂ ಒಮ್ಮೆ, ತಮ್ = ಆ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು, ಅರ್ಥಯನ್ = (ಎಲೈ! ಮಗನೇ, ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಬೇಡ ಎಂಬುದಾಗಿ) ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮಾಡುವವರಾಗಿ, ಯತೀಂದ್ರಮ್ = ಯತಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರನ್ನು, ಆನಮ್ಯ = ನಮಸ್ಕರಿಸಿ, ಗತಃ ಸನ್ = ತಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ಬರತಕ್ಕವರಾಗಿ, ತತಃ = ತಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ಬಂದ ನಂತರದಲ್ಲಿ, ಗೃಹೇ = ಮನೆಯಲ್ಲಿ, ವಸನ್ = ವಾಸಮಾಡತಕ್ಕವರಾಗಿ, ಕ್ಷಣಾನ್ = ಒಂದೊಂದು ನಿಮಿಷವನ್ನೂ ಕೂಡ, ಕಲ್ಪಸಮಾನ್ = ಬಹುವರ್ಷಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವನ್ನಾಗಿ, ನಯನ್ ಸನ್ = ಕಳೆಯತಕ್ಕವರಾಗಿ, ಸುತಾನನೇಂದೋಃ - ಸುತ = ಮಗನ, ಆನನ = ಮುಖವೆಂಬ, ಇಂದೋಃ = ಚಂದ್ರನನ್ನು, ಅನಿಶಮ್ = ನಿರಂತರದಲ್ಲೂ, ಅಸ್ಮರತ್ = ಸ್ಮರಣೆ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಆ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರಿಗೆ ಉತ್ತರ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ = ಮಗನ ಮಾತಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ ಹೇಳಲಾಗಲಿಲ್ಲ, ಆಗ ಭಾರ್ಯೆಯೊಡನೆ ಮತ್ತೂ ಮಗನನ್ನು, 'ಎಲೈ ಮಗನೇ ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಡ' ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. ಯತಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರನ್ನು ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡಿ, 'ಈ ನನ್ನ ಮಗನಿಗೆ ಯತ್ಯಾಶ್ರಮವನ್ನು ಕೊಡಬಾರದು' ಎಂದು ಬೇಡಿಕೊಂಡರು.

(‘ಅರ್ಥಯನ್’ ಎಂಬುದನ್ನು ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಯೋಜನಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು), ಸ್ವಗೃಹಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದ ಅನಂತರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಸಮವನ್ನಾಗಿ (ಕ್ಷಣವೆಂಬುದು ಬಹುಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ, ಕಲ್ಪವೆಂಬುದು ಬ್ರಹ್ಮದೇವರ ಆಯುರ್ಮಾನಕಾಲ.) ಕಳೆಯುತ್ತಿದ್ದರು,

ದುಃಖಿಗಳಿಗೆ ಕ್ಷಣವೂ ಕಲ್ಪದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಖಿಗಳಿಗೆ ಕಲ್ಪವೂ ಕ್ಷಣದಂತಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ‘ತುಟಿಯುಗಾಯತೇ ತ್ವಾಮಪಶ್ಯತಾಂ’ ಎಂದರೆ (ಎಲೈ! ಕೃಷ್ಣನೇ) ನಿನ್ನನ್ನು ನೋಡದ ನಮ್ಮಗಳಿಗೆ

(ಗೋಪಿಯರಿಗೆ)ಒಂದು ತೃಟಿಯು ಯುಗದಂತಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಭಾಗವತ ವಚನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಲ್ಪಸಮ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ನಿರಂತರದಲ್ಲಿ ಮಗನ ಮುಖವೆಂಬ ಚಂದ್ರವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸತಕ್ಕವರಾದರು

|| 18 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಮಗನ ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು ಮತ್ತೆ ಅವನನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿದರು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ಸ ಚಿಂತಯನ್' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಸ ಚಿಂತಯನ್ ಪುತ್ರಮನೋರಥಂ ಶುಚಾ ಪುನಶ್ಚ ತೀರ್ತ್ವೋಪಗತೋ ಮಹಾನದೀಮ್ |

ಯತೀಶ್ವರಾನುವ್ರತಮಾತ್ಮನಂದನಂ ತಮೈಕ್ಷತ ಗ್ರಾಮವರೇ ಮಠಾಂತರೇ

|| 19 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಸಃ, ಚಿಂತಯನ್, ಪುತ್ರಮನೋರಥಂ, ಶುಚಾ, ಪುನಃ, ಚ, ತೀರ್ತ್ವಾ, ಉಪಗತಃ, ಮಹಾನದೀಮ್, ಪ್ರತೀಶ್ವರಾನುವ್ರತಮ್, ಆತ್ಮನಂದನಂ, ತಮ್, ಐಕ್ಷತ, ಗ್ರಾಮವರೇ, ಮಠಾಂತರೇ ||

ಅರ್ಥಃ- ಶುಚಾ = ದುಃಖದಿಂದ, ಪುತ್ರಮನೋರಥಂ - ಪುತ್ರ = ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನ, ಮನೋರಥಂ = ಸಂನ್ಯಾಸವಿಷಯಕ ಅಪೇಕ್ಷೆಯನ್ನು, ಚಿಂತಯನ್ = ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡತಕ್ಕ, ಸಃ = ಆ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು, ಪುನಶ್ಚ = ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ, ಮಹಾನದೀಂ = ಪವಿತ್ರವಾದ ನೇತ್ರಾವತೀ ನಾಮಕನದಿಯನ್ನು, ತೀರ್ತ್ವಾ = ದಾಟಿ, ಉಪಗತಃ ಸನ್ = ಹೊಂದಿದಂಥವರಾಗಿ, ಗ್ರಾಮವರೇ = ಒಂದಾನೊಂದು ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ, ಮಠಾಂತರೇ = ಮಠದಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ಯತೀಶ್ವರಾನುವ್ರತಂ-ಯತೀಶ್ವರ = ಯತಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಅಚ್ಯುತ ಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರನ್ನು, ಅನುವ್ರತಮ್ = ಅನುಸರಣ ಮಾಡತಕ್ಕ, ಆತ್ಮನಂದನಂ - ಆತ್ಮ = ತಮ್ಮ, ನಂದನಂ = ಮಗನಾಗಿರತಕ್ಕ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು, ದದರ್ಶ = ನೋಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಆ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಮಗನ ಮನೋರಥಂ = ಸಂನ್ಯಾಸಗ್ರಹಣ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ದುಃಖದಿಂದ ಚಿಂತಿಸತಕ್ಕವರಾದರು, ಮತ್ತೆ ನೇತ್ರಾವತೀ ಎಂಬ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ, ಒಂದಾನೊಂದು 'ಕಾರ್ಯೂರು' (ಭಾ.ಪ್ರ) ಇಲ್ಲವೆ 'ಕಾರೇವೂರು' (ವಿ.ಟೀ) ಎಂಬ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ 'ಕುತ್ಯಾಡಿ' ಎಂಬ ಮಠವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಮಗನನ್ನು ಕಂಡರು, ಆ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನು ಸಂನ್ಯಾಸಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಅನುಕೂಲ ಚಿತ್ತನಾಗಿದ್ದನು

|| 19 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಪ್ರಕಾರ ಸಾಮೋಪಾಯವು ಪ್ರಯೋಜನವಾಗದಿರಲು, ಸ್ವಸಾಹಸಾಖ್ಯೆ ಬೆದರಿಕೆ ಹಾಕಿದರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ಸಜಾತ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಸ ಜಾತಕೋಪಾಕುಲಿತೋ ಧರಾಸುರೋ ಮಹಾತ್ಮನಾಂ ಲಂಘನಭೀರುರಪ್ಯಲಮ್ |

ಸುತಸ್ಯ ಕೌಪೀನಧೃತೌ ಹಿ ಸಾಹಸಪ್ರತಿಶ್ರವೋ ಮೇ ದೃಢ ಇತ್ಯಭಾಷತ || 20 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಸಃ, ಜಾತಕೋಪಾಕುಲಿತಃ, ಧರಾಸುರಃ, ಮಹಾತ್ಮನಾಂ, ಲಂಘನಭೀರುಃ, ಅಪಿ, ಅಲಮ್ | ಸುತಸ್ಯ, ಕೌಪೀನಧೃತೌ, ಹಿ, ಸಾಹಸಪ್ರತಿಶ್ರವಃ, ಮೇ, ದೃಢಃ, ಇತಿ, ಅಭಾಷತ ||

ಅರ್ಥಃ- ಸಃ = ಆ, ಧರಾಸುರಃ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು, ಅಲಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಮಹಾತ್ಮನಾಂ = ದೊಡ್ಡವರ, ಲಂಘನಭೀರುರಪಿ - ಲಂಘನ = ಮೀರು ವುದರ ದೆಸೆಯಿಂದ, ಭೀರುರಪಿ = ಅತ್ಯಂತ ಭಯಗ್ರಸ್ತರಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ, ಜಾತಕೋಪಾಕುಲಿತಃ = ನನ್ನ ಮಾತನ್ನು ನಡೆಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದು, ಜಾತ = ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೋಪ = ಆಕ್ರೋಶದಿಂದ, ಆಕುಲಿತಃ ಸನ್ = ವಶೀಕೃತರಾಗಿರತಕ್ಕಂಥವರಾಗಿ, ಸುತಸ್ಯ = ಮಗನ, ಕೌಪೀನಧೃತೌ ಸತಿ = ಲಂಗೋಟಿಯನ್ನು ಧಾರಣಮಾಡುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ಮೇ = ನನ್ನ, ಸಾಹಸಪ್ರತಿಶ್ರವಃ - ಸಾಹಸ = ಆತ್ಮಹತ್ಯಾದಿ ಸಾಹಸ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಪ್ರತಿಶ್ರವಃ = ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯು, ದೃಢಮ್ = ನಿಶ್ಚಯವು. ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಅಭಾಷತ = ಮಾತನಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಾದ ಆ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು, ಮಗನು ಕೌಪೀನ ಧರಿಸಿದ್ದೇ ಆದರೆ (ಗುಹ್ಯ ಮಾತ್ರ ಮುಚ್ಚಿತಕ್ಕ ಎರಡುಹಸ್ತದೀರ್ಘವಾದ ಗೇಣುಅಗಲದ ಹರಿದ ಬಟ್ಟೆಯ ತುಂಡು ಕೌಪೀನವೆನಿಸುತ್ತದೆ) ಇದು ಉಪಲಕ್ಷಣ. ಕೌಪೀನ, ದಂಡಾದಿಧಾರಿ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾದರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ನನ್ನ ಸಾಹಸಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯು ಎಂದರೆ ಆತ್ಮಹತ್ಯಾದಿ ರೂಪ, ಇಲ್ಲವೆ ಅನಶನ (ಆಹಾರತ್ಯಾಗ)ವೇ ಮೊದಲಾದ (ವಿ.ಟೀ) ಸಾಹಸದ ಅಂಗೀಕಾರವು ದೃಢವು= ಯಾರಿಂದಲೂ ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಲಾಗದು ಎಂದು ಮಾತನಾಡಿದರು.

ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ದೊಡ್ಡವರ ಅತಿಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಭಯಶೀಲರು. ಎಂದರೆ, ಆರ್ಯರ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಡುವವರಲ್ಲ. ಆದರೆ, ಆತ್ಮಹತ್ಯಾದಿರೂಪ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿ ಹಿರಿಯರ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಮೀರಿದರಲ್ಲ ಎಂದು ಅವರಿಗೆ, 'ಮಗನು ನನ್ನ ಮಾತನ್ನು ನಡೆಸುವುದಿಲ್ಲ' ಎಂದು ತಿಳಿದು(ಭ.ವ್ಯಾ) ಉಂಟಾದ ಕೋಪದಿಂದ ವಶೀಕೃತರಾಗಿದ್ದರು, ಇಲ್ಲವೆ ಅಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲರಾಗಿದ್ದರು(ವಿ.ಟೀ)

ಅವತಾರಿಕಾ - ಅದಕ್ಕೆ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ- 'ಕ್ಷಣೇನ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಕ್ಷಣೇನ ಕೌಪೀನಧರೋ ನಿಜಂ ಪಟಂ ವಿದಾರ್ಯ ಹೇ ತಾತ ಕುರುಷ್ವ ಸಾಹಸಮ್ |

ಇತೀಮಮುಕ್ತಾ ವಿಭುರಬ್ರವೀತ್ ಪುನಃ ಶುಭಾಂತರಾಯಂ ನ ಭವಾಂಶ್ಚರೇದಿತಿ || 21 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಕ್ಷಣೇನ, ಕೌಪೀನಧರಃ, ನಿಜಂ, ಪಟಂ, ವಿದಾರ್ಯ, ಹೇ, ತಾತ, ಕುರುಷ್ವ, ಸಾಹಸಮ್, ಇತಿ, ಇಮಮ್, ಉಕ್ತಾ, ವಿಭುಃ, ಅಬ್ರವೀತ್, ಪುನಃ, ಶುಭಾಂತರಾಯಂ, ನ, ಭವಾನ್, ಚರೇತ್, ಇತಿ ||

ಅರ್ಥಃ- ವಿಭುಃ = ಸಮರ್ಥರಾದ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರು, ಮಗನ ಕೌಪೀನವು ಧಾರಣ ಮಾಡುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ಆತ್ಮಹತ್ಯಾ ರೂಪವಾದ ಸಾಹಸಕೃತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ ಎಂಬತಕ್ಕ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವಾಕ್ಯವನ್ನು ಶ್ರವಣ ಮಾಡಿ, ಕ್ಷಣೇನ = ತತ್ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇವೇ, ನಿಜಂ = ಸ್ವಕೀಯವಾಗಿ ರತಕ್ಕ, ಪಟಂ = ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು, ವಿದಾರ್ಯ = ಸೀಳಿ, ಕೌಪೀನಧರಃ ಸನ್ = ಲಂಗೋಟಿಯನ್ನು ಧಾರಣ ಮಾಡುವವರಾಗಿ, ಹೇ ತಾತ = ಎಲೈ! ಅಪ್ಪನೇ, ಚಿಕೀರ್ಷಿತಂ = ನಿನಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ, ಸಾಹಸಂ = ಆತ್ಮಹತ್ಯಾದಿ ಸಾಹಸ ಕಾರ್ಯವನ್ನು, ಕುರುಷ್ವ = ಮಾಡು. ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ, ಅಮುಮ್ = ತಂದೆಗಳಾದ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರನ್ನು, ಉಕ್ತಾ = ಹೇಳಿ, ಪುನಃ = ಮತ್ತೆ, ಹೇ ತಾತ = ಎಲೈ! ಅಪ್ಪನೇ, ಭವಾನ್ = ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದಿರತಕ್ಕ ನಿಮ್ಮಂತಹವರು, ಶುಭಾಂತರಾಯಂ - ಶುಭ = ವಿಷ್ಣು ಪ್ರೀತಿಕರೋಣವಾದ ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ, ಅಂತರಾಯಂ = ಅಡ್ಡಿಯನ್ನು, ನ ಚರೇತ್ = ಆಚರಣ ಮಾಡಬಾರದು, ಇತಿ - ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಅಬ್ರವೀತ್ = ಮಾತನಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಆ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಕೂಡಲೇ ತನ್ನ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು- ತಾನು ಉಟ್ಟಿದ್ದ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹರಿದು ಕೌಪೀನಧಾರಿಯಾದನು. (ಸ್ವಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿತ್ವೇನ ಕೌಪೀನಧಾರಿಯಾಗಿ ದ್ವರೂ, ಈಗ ತಂದೆಯು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರಲ್ಲ ಎಂದು ಯತಿಗಳು ಧರಿಸುವಂತೆ ಮತ್ತೊಂದು ಕೌಪೀನ ಧರಿಸಿದನು)(ಇಲ್ಲವೆ, ಸಮಾವೃತ್ತನಾದ್ದರಿಂದ ಕೌಪೀನವಿಸರ್ಜನೆ ಮಾಡಿದ್ದ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನು ಕೌಪೀನ ಧರಿಸಿದನು) 'ಎಲೈ! ತಂದೆಯೇ, ಬೇಕಾದ ಸಾಹಸ ಮಾಡಿರಿ' ಎಂದನು. ಮತ್ತೆ ಮಾತನಾಡಿದನು.

(ಮೊದಲು ಮಾಡಿದ್ದು ತಂದೆಯ ಬೆದರಿಕೆಯಿಂದ ತಾನು ಹೆದರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ. ಇದರಿಂದ, ತಂದೆಯ ಹಟವು, ಕ್ರೋಧವೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅನಂತರ ಸಾಂತ್ವನವಚನವನ್ನು ಹೇಳುವನು) ಏನೆಂದರೆ, 'ಶಾಸ್ತ್ರಸಾರವನ್ನು ತಿಳಿದ ತಾವು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥಕವಾದ್ದರಿಂದ

ಮಂಗಳರೂಪವಾದ ಯತ್ಯಾಶ್ರಮದ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನವಾಗುವಂತೆ ನಡೆಯಬಾರದು' ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಸಮರ್ಥನು || 21 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಮಗನ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ, 'ಸಂನ್ಯಾಸವು ಶುಭವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ನೀನು ಶುಭಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನವಾಗುವಂತೆ ನಡೆಯಬಾರದು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವೆ, ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಮಗನಿಗೆ ತಂದೆತಾಯಿಗಳ ಶುಶ್ರೂಷೆಯಿಂದ ಹೊರತಾದ ಸಂನ್ಯಾಸಸ್ವೀಕಾರಾದಿಗಳು ಶುಭವಲ್ಲ, ಪಿತೃಶುಶ್ರೂಷೆಯೇ ಶುಭ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ನ ಪುತ್ರ' ಇದೇ ಮೊದಲಾಗಿ,

ನ ಪುತ್ರ ಪಿತೋರವನಂ ವಿನಾ ಶುಭಂ ವದಂತಿ ಸಂತೋ ನನು ತೌ ಸುತೌ ಮೃತೌ |

ನಿವರ್ತಮಾನೇ ನ ಹಿ ಪಾಲಕೋಽಸ್ಮಿ ನೌ ತ್ವಯೀತಿ ವಕ್ತಾರಮಮುಂ ಸುತೋಽಬ್ರವೀತ್ ||22

||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ನ, ಪುತ್ರ, ಪಿತೋಃ, ಅವನಂ, ವಿನಾ, ಶುಭಂ, ವದಂತಿ, ಸಂತಃ, ನನು, ತೌ, ಸುತೌ, ಮೃತೌ, ನಿವರ್ತಮಾನೇ, ನ, ಹಿ, ಪಾಲಕಃ, ಅಸ್ಮಿ, ನೌ, ತ್ವಯಿ, ಇತಿ, ವಕ್ತಾರಮ್, ಅಮುಂ, ಸುತಃ, ಅಬ್ರವೀತ್ ||

ಅರ್ಥಃ- ಹೇ ಪುತ್ರ = ಎಲೈ ಮಗನೇ, ಸುತಸ್ಯ = ಮಗನಿಗೆ, ಪಿತೋಃ = ತಾಯಿತಂದೆಗಳ, ಅವನಂ = ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು, ವಿನಾ = ಬಿಟ್ಟು, ಶುಭಂ = ಮಂಗಳವನ್ನು, ನ ವದಂತಿ = ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ತೌ = ನಿನ್ನ ಅಣ್ಣಂದಿರಾಗಿರತಕ್ಕ, ಸುತೌ = ಇಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳುಗಳು, ಮೃತೌ = ಮರಣ ಹೊಂದಿದರು. ನನು = ಈ ವಿಷಯವು ನಿನಗೆ ತಿಳಿದೇ ಇದೆ. ತ್ವಯಿ = ನೀನಾದರೂ, ನಿವರ್ತಮಾನೇ ಸತಿ = ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರಮಾಡುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ನೌ = ನಮ್ಮಿಬ್ಬರುಗಳನ್ನು, ಪಾಲಕಃ = ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡತಕ್ಕಂತಹವನು, ನಾಸ್ಮಿ = ಇಲ್ಲ, ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರ, ವಕ್ತಾರಮ್ = ಹೇಳತಕ್ಕ, ಅಮುಂ ಪ್ರತಿ = ತಂದೆಯಾದ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರನ್ನು ಕುರಿತು, ಸುತಃ = ಮಗನು, ಅಬ್ರವೀತ್ = ಮಾತನಾಡಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಎಲೈ ಮಗನೇ, 'ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಎಂದರೆ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರವಚನಕಾರರಾದ ಮನುವೇ ಮೊದಲಾದವರು (ಮಕ್ಕಳಿಗೆ)ತಂದೆ-ತಾಯಿಗಳ ಶುಶ್ರೂಷಾರೂಪ ರಕ್ಷಣೆ ಹೊರತಾಗಿ ಬೇರೆ ಶುಭವನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ಪಿತೃಪಾಲನವನ್ನೇ ಶುಭವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ- ಹೇಗೆಂದರೆ,

'ವೃದ್ಧೌ ಚ ಮಾತಾಪಿತರೌ ಸಾಧ್ವೀ ಭಾರ್ಯಾ ಸುತಃ ಶಿಶುಃ | ಅಪ್ಯಕಾರ್ಯಶತಂ ಕೃತ್ವಾ ಭರ್ತವ್ಯಾ ಮನುರಬ್ರವೀತ್ ||'

ಎಂದರೆ ವೃದ್ಧರಾದ ತಂದೆತಾಯಿಗಳೂ, ಸಾಧ್ವಿಯಾದ ಪತ್ನಿಯೂ, ಸಣ್ಣಮಗುವೂ ನೂರು ಅಕಾರ್ಯವನ್ನಾದರೂ ಮಾಡಿ ಧರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು (ವಹಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು) ಎಂದು ಮನುವು ಹೇಳಿದನು ಎಂಬ ವಚನಾನುಸಾರ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿನಗೆ ಯತ್ಯಾಶ್ರಮಕ್ಕಿಂತಲೂ ವೃದ್ಧರಾದ ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಯೇ ಶುಭವು, ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಾನು ವಿಘ್ನಮಾಡಿಲ್ಲ, ನೀನು ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಶುಭಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನ ಮಾಡಬೇಡಿ ಎನ್ನುತ್ತೀಯೆ?' ಎಂದು ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಬೇರೆ ರಕ್ಷಕನಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ನಾನು ಶುಶ್ರೂಷೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಹಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನಿಮ್ಮ ಪಾಲನೆಯೇ ಹೇಗೆ ಶುಭ? ಬೇರೊಬ್ಬಮಗನಿಂದ ತಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಯಾಗುತ್ತದೆಯೆಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ- 'ನನು' ಎಂಬುದಾಗಿ. ಆ ಇಬ್ಬರು ನಿನ್ನ ಸಹೋದರರಾದ ನನ್ನ ಮಕ್ಕಳು ಮೃತರಾದರು. 'ನನು' = ನೀನು ಇದನ್ನು ತಿಳಿದೇ ಇದ್ದೀಯೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದ್ದರಿಂದ, ನೀನು ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ, ನಮಗೆ ರಕ್ಷಕನಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಹೇಳತಕ್ಕ ತಂದೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಮಗನಾದ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನು ಮಾತನಾಡಿದನು || 22 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ವೃದ್ಧರಾದ ತಂದೆತಾಯಿಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ ಏನು ಹೇಳಿದೆ ಅದು ಸರ್ವಾಧಿಕಾರವಲ್ಲ, ಅವಿರಕ್ತಪುರುಷ ವಿಷಯಕವೇ, ವಿರಕ್ತ ಪುರುಷವಿಷಯಕವಲ್ಲ (ವಿ.ಟೀ) ಎಂದರೆ ವೈರಾಗ್ಯರಹಿತನಿಗೇ ಪಿತೃಪಾಲನೆಯು ಶುಭವೆಂದು ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ವಿರಕ್ತನಿಗೆ ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದೇ ಶುಭವು, (ಭ.ವ್ಯಾ) ಹಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ 'ಯದಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ.

ಯದಾ ವಿರಕ್ತಃ ಪುರುಷಃ ಪ್ರಜಾಯತೇ ತದೈವ ಸನ್ನ್ಯಾಸವಿಧಿಃ ಶ್ರುತೌ ಶ್ರುತಃ |

ನ ಸಂಗಹೀನೋಽಪಿ ಪರಿವ್ರಜಾಮಿ ವಾಮ್ ಅಹಂ ತು ಶುಶ್ರೂಷುಮಕಲ್ಪಯನ್ನಿತಿ || 23 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಯದಾ, ವಿರಕ್ತಃ, ಪುರುಷಃ, ಪ್ರಜಾಯತೇ, ತದಾ, ಏವ, ಸನ್ನ್ಯಾಸವಿಧಿಃ, ಶ್ರುತೌ, ಶ್ರುತಃ, ನ, ಸಂಗಹೀನಃ, ಅಪಿ, ಪರಿವ್ರಜಾಮಿ, ವಾಮ್, ಅಹಂ, ತು, ಶುಶ್ರೂಷುಮ್, ಅಕಲ್ಪಯನ್, ಇತಿ ||

ಅರ್ಥಃ- ಯದಾ = ಯಾವಾಗ, ಪುರುಷಃ = ಮನುಷ್ಯನು, ವಿರಕ್ತಃ = ವೈರಾಗ್ಯವುಳ್ಳವನು, ಪ್ರಜಾಯತೇ = ಆಗುತ್ತಾನೆಯೋ, ತದಾ ಏವ = ಅದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇನೇ, ಸಂನ್ಯಾಸವಿಧಿಃ - ಸಂನ್ಯಾಸ = ಚತುರ್ಥಾಶ್ರಮದ, ವಿಧಿಃ = ಸ್ವೀಕಾರವು, ಶ್ರುತೌ = ವೇದದಲ್ಲಿ, ಶ್ರುತಃ = ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ, ಅಹಂ ತು = ನಾನಾದರೂ, ಸಂಗಹೀನೋಽಪಿ = ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿರಹಿತನಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ, ವಾಮ್ = ನಿಮಿಬ್ಬರುಗಳ, ಶುಶ್ರೂಷುಮ್ = ಸೇವೆ ಮಾಡತಕ್ಕವನನ್ನು, ಅಕಲ್ಪಯನ್ = ವ್ಯವಸ್ಥಾಮಾಡದೇ, ನ ಪರಿವ್ರಜಾಮಿ = ಸನ್ನ್ಯಾಸ ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ಪುರುಷನು ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿರಕ್ತ ಎಂದರೆ ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿ ರಹಿತನಾಗುವನೋ, ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂನ್ಯಾಸ ವಿಧಾನವು ಎಂದರೆ ಸ್ವೀಕಾರವು (ಭ.ವ್ಯಾ.) ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆ ಶ್ರುತಿಯಾವುದೆಂದರೆ, 'ಯದಹರೇವ ವಿರಜೇತ್ ತದಹರೇವ ಪ್ರವ್ರಜೇತ್' ಎಂದರೆ ಹಗಲು ವಿರಕ್ತನಾದರೆ, ಹಗಲೇ ಸಂನ್ಯಾಸ ಹೊಂದಬೇಕು ಎಂಬುದಾಗಿ. ನಾನಾದರೋ ವಿರಕ್ತನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಪಿತೃಶುಶ್ರುಷೆ, ಸಂನ್ಯಾಸಗ್ರಹಣ ಈ ಎರಡು ಧರ್ಮಗಳೂ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಂನ್ಯಾಸ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತೇನೆ. ನೀನು ಸಂನ್ಯಾಸ ಹೊಂದಿದರೆ ನಮ್ಮ ಸೇವೆ ಮಾಡಲು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲವೆಂದರೆ, ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. 'ಸಂಗಹೀನೋಽಪಿ' ಎಂಬುದಾಗಿ.

ನಾನು ವಿಷಯಸಂಗರಹಿತನಾಗಿದ್ದರೂ ನಿಮ್ಮ ಸೇವಕನನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಕೊಡದೆ ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದನು ಎಂದು ಪೂರ್ವಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಅನ್ವಯ || 23 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ನಾನು ಸೆಹಿಸಿದರೂ ತಾಯಿಯು ಸೆಹಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನಲು, ಅದೇ ಸಮಯವನ್ನು ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನು , 'ನೀವು ಅಪ್ಪಣೆಕೊಡಿ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ - 'ಬಹು' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಬಹುಶ್ರುತತ್ವಾದ್ ಯದಿ ತತ್ ಸಹೇ ಬಲಾತ್ ನ ಸಾ ಸವಿತ್ರೀ ವಿರಹಂ ಸಹೇತ ತೇ |

ಇತಿ ದ್ವಿಜೇನಾಭಿಹಿತೇಽನಮತ್ ಸ ತಂ ಭವಾನನುಜ್ಞಾಂ ಪ್ರದದಾತ್ಪ್ರತಿ ಬ್ರುವನ್ || 24 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಬಹುಶ್ರುತತ್ವಾತ್, ಯದಿ, ತತ್, ಸಹೇ, ಬಲಾತ್, ನ, ಸಾ, ಸವಿತ್ರೀ, ವಿರಹಂ, ಸಹೇತ, ತೇ, ಇತಿ, ದ್ವಿಜೇನ, ಅಭಿಹಿತೇ, ಅನಮತ್, ಸ, ತಂ, ಭವಾನ್, ಅನುಜ್ಞಾಂ, ಪ್ರದದಾತು, ಇತಿ, ಬ್ರುವನ್ ||

ಅರ್ಥ:- ಯದಿ = ಒಂದು ಪಕ್ಷವಾದರೂ ಕೂಡ, ಅಹಂ = ನಾನು ಬಹುಶ್ರುತತ್ವಾತ್ = ಬಹುಶಾಸ್ತ್ರ ಶ್ರವಣ ಮಾಡಿರೋಣದರ ದೆಸೆಯಿಂದ, ಬಲಾತ್ = ಧೈರ್ಯದಿಂದ, ತತ್ = ಆ ಸನ್ನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು, ಸಹೇ = ಸಹನ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ತಥಾಪಿ = ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ, ಸಾ ಸವಿತ್ರೀ = ಆ ನಿನ್ನ ತಾಯಿಯು, ತೇ = ನಿನ್ನ, ವಿರಹಂ = ವಿಯೋಗವನ್ನು, ನ ಸಹೇತ = ಸಹನಮಾಡಲು ಶಕ್ಯಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇತಿ = ಈ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ದ್ವಿಜೇನ = ತಂದೆಯಾದ ಮಧ್ಯಗೇಹ ಭಟ್ಟರಿಂದ, ಅಭಿಹಿತೇ ಸತಿ = ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ಸಃ = ಆ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರು, ಹೇ ! ತಾತ = ಎಲೈ ! ಅಪ್ಪಂದಿರೇ, ಭವಾನ್ = ನೀವು, ಮಮ = ನನಗೆ, ಅನುಜ್ಞಾಂ = ಚತುರ್ಥಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು, ಪ್ರದದಾತು = ಕೊಡಿರಿ, ಇತಿ = ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ, ಬ್ರುವನ್ ಸನ್ = ಹೇಳುವವರಾಗಿ, ತಂ = ಆ ತಂದೆ ಯಾದ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರನ್ನು, ಅನಮತ್ = ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರೆಂದರು. 'ಒಂದು ವೇಳೆ ನಾನು ನಿನ್ನ ಸಂನ್ಯಾಸಗ್ರಹಣವನ್ನು ಸಹಿಸೇನು, ಏಕೆಂದರೆ, ಬಹಳವಾಗಿ ಕಥಾಶ್ರವಣಮಾಡಿ (ಪಿತೃ,ಪುತ್ರಾದಿರೂಪ ಸಂಬಂಧವು ನಶ್ಚರವೆಂದೂ, ಸಂನ್ಯಾಸಗ್ರಹಣವು ಅತ್ಯುತ್ತಮವೆಂದೂ)ವಿವೇಕಿ ಯಾಗಿರೋಣದರಿಂದ, ಧೈರ್ಯವಿದೆ. ಆದರೆ, ನಿನ್ನ ತಾಯಿಯು ನಿನ್ನ ವಿಯೋಗವನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರಳು' ಎಂದು. ಹೀಗೆ ತಮ್ಮ ತಂದೆಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡಲು, ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನು, 'ತಾವು ನನ್ನ ಸಂನ್ಯಾಸಗ್ರಹಣಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಕೊಡಿರಿ'. (ವಿ.ಟೀ) ಎಂದರೆ ಸಂನ್ಯಾಸಸ್ವೀಕರಣವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿರಿ (ವಿ.ಟೀ)ಎಂದು ಹೇಳುವವನಾಗಿ ತಂದೆಯನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದನು || 24 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ನಿರುತ್ತರರಾಗಿ ಕಡೆಯ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ- 'ವಿಚಿಂತ್ಯ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ವಿಚಿಂತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್ ಸ ನಿರುತ್ತರೀಕೃತಃ ತಥಾಽಸ್ತು ಮಾತಾಽನುವದೇತ್ ಯದೀತಿ ತಮ್ |

ಉದೀರ್ಯ ಕೃಚ್ಛಾ ದುಪಗಮ್ಯ ಮಂದಿರಂ ಪ್ರಿಯಾಸಕಾಶೇ ತಮುದಂತಮಬ್ರವೀತ್ || 25 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ವಿಚಿಂತ್ಯ, ವಿದ್ವಾನ್, ಸಃ. ನಿರುತ್ತರೀಕೃತಃ, ತಥಾ, ಅಸ್ತು, ಮಾತಾ, ಅನುವದೇತ್, ಯದಿ, ಇತಿ, ತಮ್, ಉದೀರ್ಯ, ಕೃಚ್ಛಾತ್, ಉಪಗಮ್ಯ, ಮಂದಿರಂ, ಪ್ರಿಯಾಸಕಾಶೇ, ತಮ್, ಉದಂತಮ್, ಅಬ್ರವೀತ್ ||

ಅರ್ಥ:- ಏವಂ = ಈ ರೀತಿ , ನಿರುತ್ತರೀಕೃತಃ = ಮಗನ ಮಾತಿಗೆ ಉತ್ತರಹಿತರಾಗಿರತಕ್ಕ, ವಿದ್ವಾನ್ = ಜ್ಞಾನಿಗಳಾಗಿರತಕ್ಕ, ಸಃ = ಆ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು, ವಿಚಿಂತ್ಯ = ಏನು ಹೇಳಬೇಕು ಎಂಬುವುದನ್ನು ವಿಚಾರ ಮಾಡಿ, ಯದಿ = ಒಂದು ಪಕ್ಷ, ಮಾತಾ = ನಿನ್ನ ತಾಯಿಯು, ಅನುವದೇತ್ = ಸಂನ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ತಥಾ = ಹಾಗೆಯೇವೇ, ಅಸ್ತು = ಆಗಲಿ, ಇತಿ = ಈ ರೀತಿ, ತಮ್ = ಆ ಮಗನನ್ನು, ಉದೀರ್ಯ = ಹೇಳಿ, ಕೃಚ್ಛಾತ್ = ಬಹುಕಷ್ಟದಿಂದ, ಮಂದಿರಂ = ತಮ್ಮ ಮನೆಯನ್ನು, ಪ್ರಾಪ್ಯ = ಹೊಂದಿ, ಪ್ರಿಯಾಸಕಾಶೇ - ಪ್ರಿಯಾ = ಹೆಂಡತಿಯ, ಸಕಾಶೇ = ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ, ಉದಂತಮ್ = ಮಗನಿಗೂ ತಮಗೂ ನಡೆದಿರತಕ್ಕ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು, ಅಬ್ರವೀತ್ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಪುತ್ರನಿಂದ ಉತ್ತರಹಿತರಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಆ ಮಧ್ಯಗೇಹ ಭಟ್ಟರು, 'ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ್ದರಿಂದ ನಾನು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಏನು ಹೇಳಲಿ'? ಎಂದು ಯೋಚಿಸಿದರು. ಅನಂತರ, ಹೇಳಿದರು, 'ನಿನ್ನ ತಾಯಿಯು ಸಂವಾದ ಮಾಡಿದರೆ =

ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರೆ, ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ = ನೀನು ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಆಗಲಿ' ಎಂಬುದಾಗಿ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ, (ನಮಗೆ ಪಾಲಕನು ದೊರೆಯಬೇಕು, ತಾಯಿಯು ಒಪ್ಪಬೇಕು, ಇನ್ನೂ ಸುಧಾರಿಸುತ್ತದೆಂದು ಅವರ ಹೃದಯ) ಮಗನ ವಿಯೋಗ ರೂಪ (ಮಗನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಬೇಕಲ್ಲಾ ಎಂಬ) ದುಃಖದಿಂದ ತಮ್ಮ ಮಂದಿರಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದರು. ಪತ್ನಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಮತ್ತು ಮಗನ ವಿವಾದರೂಪ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದರು. (ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಟ್ಟೀಯೆ ಎಂದು ಎಚ್ಚರಿಸಿದರು) || 25 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನಿಗೆ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟದಂಪತಿಗಳಿಗೆ ಪಾಲಕನಾಗತಕ್ಕ ತಮ್ಮನು ಹುಟ್ಟಿದನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ- 'ನಿಶಾಚರಾರೇಃ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ನಿಶಾಚರಾರೇರಿವ ಲಕ್ಷ್ಮಣಃ ಪುರಾ ವೃಕೋದರಸ್ಯೇವ ಸುರೇಂದ್ರನಂದನಃ |

ಗದೋಽಥ ಶೌರೇರಿವ ಕರ್ಮಕೃತ್ ಪ್ರಿಯಃ ಸುಭಕ್ತಿಮಾನ್ ವಿಶ್ವವಿದೋಽನುಜೋಽಭವತ್

|| 26 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ನಿಶಾಚರಾರೇಃ, ಇವ, ಲಕ್ಷ್ಮಣಃ, ಪುರಾ, ವೃಕೋದರಸ್ಯ, ಇವ, ಸುರೇಂದ್ರನಂದನಃ, ಗದಃ, ಅಥ, ಶೌರೇಃ, ಇವ, ಕರ್ಮಕೃತ್, ಪ್ರಿಯಃ, ಸುಭಕ್ತಿಮಾನ್, ವಿಶ್ವವಿದಃ, ಅನುಜಃ, ಅಭವತ್ ||

ಅರ್ಥಃ- ಅಥ = ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲಾನಂತರ, ಪುರಾ = ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ, ನಿಶಾಚರಾರೇಃ - ನಿಶಾ = ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ, ಚರ = ಸಂಚಾರ ಮಾಡತಕ್ಕ ಯಾವ ರಾವಣಾದಿರಾಕ್ಷಸರುಗಳಿಗೆ, ಅರೇಃ = ಶತ್ರುವಾಗಿ ರತಕ್ಕ ರಾಮಚಂದ್ರದೇವರಿಗೆ , ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಇವ = ಲಕ್ಷ್ಮಣದೇವರಂತೆ, ಕರ್ಮಕೃತ್ - ಕರ್ಮ = ಸೇವೆಯನ್ನು, ಕೃತ್ = ಮಾಡತಕ್ಕ, ವೃಕೋದರಸ್ಯ = ಭೀಮಸೇನದೇವರಿಗೆ, ಸುರೇಂದ್ರನಂದನ ಇವ = ಇಂದ್ರದೇವರ ಮಗನಾದ ಅರ್ಜುನನಂತೆ, ಪ್ರಿಯಃ = ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ, ಶೌರೇಃ = ಶೂರಮಹಾರಾಜನ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರತಕ್ಕ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ, ಗದ ಇವ = ಗದನಾಮಕ ತಮ್ಮನಂತೆ, ಸುಭಕ್ತಿಮಾನ್ = ಅತ್ಯಂತ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳಂಥ, ವಿಶ್ವವಿದಃ = ಎಲ್ಲವನ್ನು ತಿಳಿದಿರತಕ್ಕ ಸರ್ವಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ, ಅನುಜಃ = ತಮ್ಮನು, ಅಭವತ್ = ಅವತಾರ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನಿಗೆ ತಮ್ಮನು ಹುಟ್ಟಿದನು. ಆತನು, ರಾಕ್ಷಸ ಶತ್ರುವಾದ ರಾಮಚಂದ್ರದೇವರಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣನೆಂಬಂತೆ ಸೇವಾಮಾಡತಕ್ಕವನಾಗಿದ್ದನು, ವೃಕವೆಂಬ ಅಗ್ನಿಯು ಉದರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವೃಕೋದರನೆನಿಸುವ ಭೀಮಸೇನನಿಗೆ ಇಂದ್ರಸುತನಾದ ಅರ್ಜುನನು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಪ್ರೀತಿವಿಷಯನಾಗಿದ್ದನು,

ಶೂರರಾಜನ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಶೌರಿಯೆಂಬ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಗದಾ ನಾಮಕನಾದ (ವಸುದೇವನಿಂದ ದೇವರಕ್ಷಿತೆಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ) ಅನುಜನೆಂಬಂತೆ ಶೋಭನ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ದ್ದನು. (ವಿಶ್ವಪತಿಯ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಂತೆ ಭಕ್ತಿವಂತ, ಗದನಂತೆ ಸೇವಕ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ)

|| 26 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಹುಟ್ಟಿದ ತಮ್ಮನನ್ನು ತಂದೆತಾಯಿಗಳಿಗೆ ರಕ್ಷಕನನ್ನಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಸಿ, ವಾಸುದೇವನು ತಾಯಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾತನಾಡಿದನು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ಕದಾಚಿತ್' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಕದಾಚಿದಾಪ್ಯಾಲಯಬುದ್ಧಿರಾಲಯಂ ನಿವೇದಯನ್ ಪಾಲಕಮೇನಮೇತಯೋಃ |

ದೃಢಸ್ವಸಂನ್ಯಾಸನಿಷೇಧನಿಶ್ಚಯಾಂ ಧವಾನುಮತ್ಯೇದಮುವಾಚ ಮಾತರಮ್ || 27 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಕದಾಚಿತ್, ಅಪಿ, ಅಲಯಬುದ್ಧಿಃ, ಆಲಯಂ, ನಿವೇದಯನ್, ಪಾಲಕಮ್, ಏನಮ್, ಏತಯೋಃ, ದೃಢಸ್ವಸಂನ್ಯಾಸನಿಷೇಧನಿಶ್ಚಯಾಂ, ಧವಾನುಮತ್ಯಾ, ಇದಮ್, ಉವಾಚ, ಮಾತರಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ- ಅಲಯಬುದ್ಧಿಃ-ಅಲಯ = ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ನಷ್ಟವಾಗದಿರತಕ್ಕ, ಬುದ್ಧಿಃ = ಹರಿವಿಷಯಕ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ, ಅಯಂ = ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರು, ಕದಾಚಿತ್ = ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಆಲಯಂ = ತಮ್ಮ ಮನೆಯನ್ನು, ಅಪ್ಯ = ಹೊಂದಿ, ಏನಮ್ = ಈ ಹುಟ್ಟಿರತಕ್ಕ ಮಗನನ್ನು, ಏತಯೋಃ = ಮಾತಾಪಿತೃಗಳಿಗೋಸ್ಕರ, ನಿವೇದಯನ್ ಸನ್ = ಇವನು ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಕನೆಂದು ಜ್ಞಾಪನಮಾಡಿಕೊಡತಕ್ಕವರಾಗಿ, ಧವಾನುಮತ್ಯಾ - ಧವ = ಗಂಡನಾದ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರ, ಅನುಮತ್ಯಾ = ಅಪ್ಪಣೆಯಿಂದ, ದೃಢಸ್ವಸಂನ್ಯಾಸನಿಷೇಧನಿಶ್ಚಯಾಂ -ದೃಢ = ಅತ್ಯಂತನಿರ್ಬಂಧದಿಂದ, ಸ್ವ = ತಮ್ಮ, ಸಂನ್ಯಾಸ = ಚತುರ್ಥಾಶ್ರಮದ, ನಿಷೇಧ = ನಿವಾರಣವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಕೃತ = ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಶ್ಚಯಾಂ = ನಿಶ್ಚಯವುಳ್ಳ, ಮಾತರಮ್ = ತಾಯಿಯನ್ನು ಕುರಿತು, ಇದಂ = ಮುಂದೆ ಹೇಳತಕ್ಕ ಮಾತನ್ನು, ಉವಾಚ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಒಮ್ಮೆ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನು ಮನೆಗೆ ಬಂದನು. ಆತನು ನಾಶರಹಿತವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನು - ಪ್ರಲಯ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ನಾಶವಾಗದ ವೃತ್ತಿ =ಜ್ಞಾನಪರಂಪರೆಯುಳ್ಳವನು. (ಸಾಮಾನ್ಯನಲ್ಲ, ಒಮ್ಮೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ್ದನ್ನು ಮನಸಾಽಪಿ ಸಡಿಲ ಮಾಡುವವನಲ್ಲ.)ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗುವನ್ನು ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳಿಗೆ ರಕ್ಷಕನನ್ನಾಗಿ ನಿವೇದಿಸುತ್ತಾ, ಎಂದರೆ, 'ಅಹಂ ತು ಶುಶ್ರೂಷುಮಕಲ್ಪಯನ್' ಎಂದು ತಾನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ, ಇವನೇ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಕನು ಎಂದು ಜ್ಞಾಪನ ಮಾಡುವವನಾಗಿ ತಾಯಿಯನ್ನು

ಕುರಿತು ಮಾತನಾಡಿದನು.

ಆ ತಾಯಿಯೂ ತನ್ನ ಪತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯಾನುಸಾರ ಅತ್ಯಂತ ನಿರ್ಬಂಧದಿಂದ ಮಗನ ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ನಿವಾರಿಸತಕ್ಕ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ್ದರು || 27 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಏನು ಮಾತಾಡಿದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ- 'ವರಾಶ್ರಮಾಪ್ತಿಂ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ವರಾಶ್ರಮಾಪ್ತಿಂ ಮಮ ಸಂವದಸ್ವ ಮಾಂ ಕದಾಚಿದಪ್ಯಂಬ ಯದೀಚ್ಛಸೀಕ್ಷಿತುಮ್ |
ಯದನ್ಯಥಾ ದೇಶಮಿಮಂ ಪರಿತ್ಯಜನ್ ನ ಜಾತು ದೃಷ್ಟೇರ್ವಿಷಯೋ ಭವಾಮಿ ವಃ

|| 28 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ವರಾಶ್ರಮಾಪ್ತಿಂ, ಮಮ, ಸಂವದಸ್ವ, ಮಾಂ, ಕದಾಚಿತ್, ಅಪಿ, ಅಂಬ, ಯದಿ, ಇಚ್ಛಸಿ, ಈಕ್ಷಿತುಮ್, ಯತ್, ಅನ್ಯಥಾ, ದೇಶಮ್, ಇಮಂ, ಪರಿತ್ಯಜನ್, ನ, ಜಾತು, ದೃಷ್ಟೇಃ, ವಿಷಯಃ, ಭವಾಮಿ, ವಃ ||

ಅರ್ಥಃ ಅಂಬ = ಎಲೈ ! ತಾಯಿಯೇ, ಕದಾಚಿದಪಿ = ಯಾವಾಗಲಾದರೂ, ಮಾಂ = ನನ್ನನ್ನು, ಈಕ್ಷಿತುಮ್ = ನೋಡಲು, ಇಚ್ಛಸಿ = ಇಚ್ಛಾಮಾಡುತ್ತೀಯೋ, ತರ್ಹಿ = ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ, ಮಮ = ನನ್ನ, ವರಾಶ್ರಮಾಪ್ತಿಂ - ವರ = ಉತ್ತಮವಾದ, ಆಶ್ರಮ = ಯತ್ಯಾಶ್ರಮದ, ಆಪ್ತಿಂ = ಸ್ವೀಕರಣವನ್ನು, ಸಂವದಸ್ವ = ಸಮ್ಮತಿಸು. ಅನ್ಯಥಾ = ಹಾಗೆ ಸಮ್ಮತಿಸದಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಅಹಂ = ನಾನು, ಇಮಂ ದೇಶಂ = ಈ ದೇಶವನ್ನು, ಪರಿತ್ಯಜನ್ ಸನ್ = ಬಿಡುವವನಾಗಿ, ಕದಾಽಪಿ = ಯಾವಾಗಲೂ ಕೂಡ, ವಃ = ನಿಮ್ಮಗಳ, ದೃಷ್ಟೇಃ = ಚಕ್ಷುಸ್ಸಿಗೆ, ವಿಷಯಃ = ಗೋಚರನು, ನ ಭವಾಮಿ = ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಎಲೈ! ತಾಯಿಯೇ, ಒಂದು ವೇಳೆ ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ನನ್ನನ್ನು ನೋಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವೆಯಾದರೆ, ನನ್ನ ಉತ್ತಮಾಶ್ರಮದ ಎಂದರೆ ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮದ ಸ್ವೀಕಾರವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊ. ಹಾಗೆ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ, ನಾನು ಈ ದೇಶವನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಎಂದಿಗೂ ನಿಮ್ಮಗಳ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಗೋಚರನಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದನು ಎಂದು ಪೂರ್ವಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಅನ್ವಯ.

ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳು ಇಬ್ಬರು ಇರಲಾಗಿ ವಃ ಎಂದು ಬಹುವಚನ ಪ್ರಯೋಗಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ, ನಿಮಗೆ ನನ್ನ ವರ್ತಮಾನವನ್ನು ತಿಳಿಸ ಬಹುದಾದ ಬಂಧುಜನಾದಿ ಯಾರ ಕಣ್ಣಿರೂ ಬೇಳುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ || 28 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಮಗನ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಆಕೆಯು ಏನು ಮಾಡಿದರೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ- 'ಇತಿ ಬ್ರುವಾಣೇ

ತನಯೇ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಇತಿ ಬ್ರುವಾಣೇ ತನಯೇ ಕದಾಚಿದ ಪ್ಯದರ್ಶನಂ ತಸ್ಯ ಮೃತೇರ್ನಿದರ್ಶನಮ್ |

ವಿಚಿಂತ್ಯ ಪರ್ಯಾಕುಲಿತಾ ಚಿಕೀರ್ಷಿತಂ ಸುತಸ್ಯ ಕೃಚ್ಛಾತ್ ನ್ಯರುಣತ್ ಸಾ ಶುಭಾ || 29 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಇತಿ, ಬ್ರುವಾಣೇ, ತನಯೇ, ಕದಾಚಿತ್, ಅಪಿ, ಅದರ್ಶನಂ, ತಸ್ಯ, ಮೃತೇಃ, ನಿದರ್ಶನಮ್, ವಿಚಿಂತ್ಯ, ಪರ್ಯಾಕುಲಿತಾ, ಚಿಕೀರ್ಷಿತಂ, ಸುತಸ್ಯ, ಕೃಚ್ಛಾತ್, ನ್ಯರುಣತ್, ನ, ಸಾ, ಶುಭಾ ||

ಅರ್ಥಃ- ಶುಭಾ = ಸ್ವಭಾವತಃ ಯೋಗ್ಯಳಾಗಿರತಕ್ಕಂಥ, ಆ ವೇದವತೀ ದೇವಿಯು, ತನಯೇ = ಮಗನು, ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ, ಬ್ರುವಾಣೇ ಸತಿ = ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ಪರ್ಯಾಕುಲಿತಾಸತೀ = ಏನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ವಿಚಾರವುಳ್ಳವಳಾಗಿ, ತಸ್ಯ = ಜೀವಂತನಾಗಿರತಕ್ಕ ಆ ಮಗನ, ಕದಾಚಿತ್ = ಯಾವಾಗಲೂ ಕೂಡ, ಅದರ್ಶನಂ = ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದೇ ಇರೋಣವು, ಮೃತೇಃ = ಮರಣಕ್ಕೆ, ನಿದರ್ಶನಂ = ದೃಷ್ಟಾಂತವು, ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರ, ವಿಚಿಂತ್ಯ = ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡಿ, ಚಿಕೀರ್ಷಿತಂ = ಮಗನ ಇಷ್ಟವನ್ನು, ಕೃಚ್ಛಾತ್ = ಬಹುಕಷ್ಟದ್ದೆಸೆಯಿಂದ, ನ ನ್ಯರುಣತ್ = ನಿರೋಧಮಾಡುವವಳಾಗಲಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಮಗನು ಮಾತನಾಡಲಾಗಿ ತಾಯಿಯು ನಾನು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಏನು ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಸಂಭ್ರಾಂತರಾದರು. ಬದುಕಿರುವ ಮಗನನ್ನು ಎಂದಿಗೂ ನೋಡದಿರುವುದು ಆತನ ಮರಣಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾದುದು. (ದೇಶಾಂತರ ಹೋಗದೆ ಕಣ್ಣೆದುರಿಗೆ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾಗಿದ್ದರೆ ಎಂದಾದರೂ ನೋಡಬಹುದಲ್ಲ) ಎಂದು ಆಲೋಚನೆಮಾಡಿ ಮಗನಿಗೆ ಮಾಡಲಿಷ್ಟವಾದ್ದನ್ನು ಎಂದರೆ ಸಂನ್ಯಾಸಸ್ವೀಕರಣವನ್ನು ವಿರೋಧಿಸಲಿಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ ಆಕೆಯು ಸ್ವಭಾವತಃ ಸತ್ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲರಾಗಿದ್ದರು. ಮೊದಲೇ ಏಕೆ ಅನುಮತಿಸಲಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ, ಈಗಲಾದರೂ ಕಷ್ಟದಿಂದ (ಬೇರೆ ಉಪಾಯ ಕಾಣದೇ) ಸಮ್ಮತಿಸಿದರು || 29 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಹೀಗೆ ತಂದೆತಾಯಿಗಳ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಪಡೆದು, ಅಚ್ಯುಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿಸಿ, ಸಂನ್ಯಾಸ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ಅಥೋಪಗಮ್ಯ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಅಥೋಪಗಮ್ಯೈಷ ಗುರುಂ ಜಗದ್‌ಗುರುಃ ಪ್ರಸಾದ್ಯ ತಂ ದೇವವರಪ್ರಸಾದಿತಃ |

ಸದಾ ಸಮಸ್ತಾಶ್ರಮಭಾಕ್ ಸುರೇಶ್ವರೋ ವಿಶೇಷತಃ ಖಿಲ್ಬಭಜದ್‌ವರಾಶ್ರಮಮ್ || 30 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಅಥ, ಉಪಗಮ್ಯ, ಏಷಃ, ಗುರುಂ, ಜಗದ್ಗುರುಃ, ಪ್ರಸಾದ್ಯ, ತಂ, ದೇವವರಪ್ರಸಾದಿತಃ, ಸದಾ, ಸಮಸ್ತಾಶ್ರಮಭಾಕ್, ಸುರೇಶ್ವರಃ, ವಿಶೇಷತಃ, ಖಿಲು, ಅಭಜತ್, ವರಾಶ್ರಮಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ- ಅಥ = ತಾಯಿಯದೇಶೆಯಿಂದ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಪಡೆದ ನಂತರದಲ್ಲಿ, ದೇವವರಪ್ರಸಾದಿತಃ-ದೇವವರ = ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠರುಗಳಿಂದ, ಪ್ರಸಾದಿತಃ = ಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖವನ್ನು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಜಗದ್ಗುರುಃ = ಜಗತ್ತಿಗೆ ಜ್ಞಾನೋಪದೇಶಕರಾದ, ಸುರೇಶ್ವರಃ - ಸುರ = ದೇವತೆಗಳಿಗೆ, ಈಶ್ವರಃ = ಸ್ವಾಮಿಯಾದ, ಏಷಃ = ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರು, ಗುರುಮ್ = ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರನ್ನು, ಉಪಗಮ್ಯ = ಸೇವಾಮಾಡಿ, ತಂ = ಆ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರನ್ನು, ಪ್ರಸಾದ್ಯ = ತಮ್ಮ ಗುಣಗಳಿಂದ ಸಂತೋಷ ಪಡಿಸುವವರಾಗಿ, ಸದಾಸಮಸ್ತಾಶ್ರಮಭಾಕ್ - ಸದಾ = ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಸಮಸ್ತಾಶ್ರಮ = ಎಲ್ಲಾ ಆಶ್ರಮಗಳನ್ನು, ಭಾಕ್ ಅಪಿ = ಹೊಂದುವರಾದರೂ ಕೂಡ, ವಿಶೇಷತಃ = ಮನುಷ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ, ವರಾಶ್ರಮಮ್ - ವರ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಆಶ್ರಮಮ್ = ಸನ್ನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು, ಅಭಜತ್ = ಸ್ವೀಕಾರಮಾಡುತ್ತವರಾದರು, ಖಿಲು = ನಿಶ್ಚಯವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಅನಂತರ ಎಂದರೆ ತಾಯಿಯಿಂದ ಅಪ್ಪಣೆ ಪಡೆದ ನಂತರ ಆ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನು ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ ಅವರನ್ನು ತನ್ನ ಗುಣಗಳಿಂದ ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಿ ಯತ್ಯಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು. ಆ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನಾದರೂ ಜಗತ್ತಿಗೇ ಗುರುವು, ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠನು. (ಇದರಿಂದ ಆತನು ಗುರುಗಳಿಂದ ಸಂನ್ಯಾಸ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದುದು ಲೋಕವಿಡಂಬನೆಯಿಂದ ಜ್ಞಾಪಿತವಾಗುತ್ತದೆ.)

ದೇವತಾಶ್ರೇಷ್ಠರಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅಭಿಮುಖ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಎಂದರೆ ದುರ್ಮತ ನಿರಾಕಾರಣ, ಸನ್ಮತ ಪ್ರವರ್ತನರೂಪ ದೇವತಾಕಾರ್ಯ ಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಉನ್ಮುಖನಾದವನು. (ಇದರಿಂದ ಸಂನ್ಯಾಸಸ್ವೀಕಾರದ ಉದ್ದಿಶ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.) ಹಾಗೂ, ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾದಿ ಆಶ್ರಮಗಳನ್ನು ಭಜಿಸತಕ್ಕವನು=ವಾಯುದೇವರ ಅವತಾರಭೂತನಾದ್ದರಿಂದ ಸದಾ ಸಮಸ್ತಾಶ್ರಮವುಳ್ಳವನೆಂದು ಅರ್ಥ. ಅದನ್ನು ಸೂಚಿಸಲೇ 'ಸುರೇಶ್ವರ' ಮೊದಲಾದ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದೆ.

ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತಾಶ್ರಮವನ್ನು ಹೊಂದಿರೋಣವು,

‘ಕೃತ್ನಾ ದೇವ ಗೃಹಿಣೋ ದೇವಾಃ, ಕೃತ್ನಾ ದೇತೇ ಯತಯಃ. ಅತ ಏಷಾಂ ನ ಪುತ್ರಾ ದಾಯಮುಪಯಂತಿ, ನ ವೈತೇ ಗೃಹಾನ್ ವಿಸೃಜಂತಿ, ಅರಾಗಾಃ ಅದ್ವೇಷಾಃ ಅಲೋಭಾಃ ಸರ್ವಜ್ಞಾಃ ಸರ್ವಕರ್ತಾರಃ,’

ಎಂದರೆ ದೇವತೆಗಳು ಸಮಸ್ತರೀತಿಯಿಂದ ಗೃಹಸ್ಥರು, ಸರ್ವಕಾರಣದಿಂದ ಯತಿಗಳು, ಆದ್ದರಿಂದ ಇವರ ಪುತ್ರರು ಗೃಹ, ಕ್ಷೇತ್ರಾದಿ ಆಸ್ತಿ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ, ಇವರು ಮನೆಯನ್ನೂ ಬಿಡುವುದೂ ಇಲ್ಲ, ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿ, ದ್ವೇಷ, ಲೋಭದಿಂದ ರಹಿತರು, ಸರ್ವಜ್ಞರು, ಸರ್ವಕರ್ತೃಗಳು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಹಾಗೂ, ‘ದೇವಾ ಏವ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಣೋ, ದೇವಾ ಏವ ಗೃಹಸ್ಥಾಃ, ದೇವಾ ಏವ ವನಸ್ಥಾಃ’ ಎಂದರೆ ದೇವತೆಗಳೇ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳು, ದೇವತೆಗಳೇ ಗೃಹಸ್ಥರು, ದೇವತೆಗಳೇ ವಾನಪ್ರಸ್ಥರು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಹೀಗೆ ಸಮಸ್ತಾಶ್ರಮ ಭಜಕನಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಈಗ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಎಂದರೆ ಮನುಷ್ಯ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವಂತೆ, ಯತ್ಯಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು, ಇದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು. (ಪೂರ್ವೋದಾಹೃತ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಮಸ್ತಾಶ್ರಮಭಾಕ್ತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ, ಹಾಗೂ ಈ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನು ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ್ದರಿಂದ) ‘ಅಧ್ಯತ ಪಾರಮಹಂಸ್ಯಮಾಶ್ರಮಂ ಯತಿವರಾತ್ ಪರಮಚ್ಯುತಚೇತಸಃ’ ಎಂದರೆ ಗುರುಕುಲ ವಾಸಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಯತಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರ ದೆಸೆಯಿಂದ ಉತ್ತಮವಾದ ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು ಧರಿಸಿದನು ಎಂಬ ಮಣಿಮಂಜರಿಯ ಅರ್ಥವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು || 30 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಸಮಸ್ತಸಂನ್ಯಾಸವಿಧಿಯನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನಿಸಿದರು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ- ‘ಕ್ರಿಯಾಕಲಾಪಂ’ ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಕ್ರಿಯಾಕಲಾಪಂ ಸಕಲಂ ಸ ಕಾಲವಿತ್ ವಿಧಾನಮಾರ್ಗೇಣ ವಿಧಾಯ ಕೇವಲಮ್ |

ಸದಾ ಪ್ರಸನ್ನಸ್ಯ ಹರೇಃ ಪ್ರಸತ್ತಯೇ ಮುಹುಃ ಸಮಸ್ತನ್ಯಸನಂ ಸಮಭ್ಯಧಾತ್ || 31 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಕ್ರಿಯಾಕಲಾಪಂ, ಸಕಲಂ, ಸಃ, ಕಾಲವಿತ್, ವಿಧಾನಮಾರ್ಗೇಣ, ವಿಧಾಯ, ಕೇವಲಮ್, ಸದಾ, ಪ್ರಸನ್ನಸ್ಯ, ಹರೇಃ, ಪ್ರಸತ್ತಯೇ, ಮುಹುಃ, ಸಮಸ್ತನ್ಯಸನಂ, ಸಮಭ್ಯಧಾತ್ ||

ಅರ್ಥಃ- ಕಾಲವಿತ್ - ಯಾವ ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಏನೇನು ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದಿರತಕ್ಕ, ಸಃ = ಆ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರು, ಸಕಲಂ = ಎಲ್ಲವನ್ನೂ, ಕ್ರಿಯಾಕಲಾಪಂ - ಕ್ರಿಯಾ = ಯತ್ಯಾಶ್ರಮಸ್ವೀಕರೋಚಿತವಾದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳ, ಕಲಾಪಂ = ಸಮೂಹವನ್ನು, ವಿಧಾನಮಾರ್ಗೇಣ = ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ಶಾಸ್ತ್ರಮಾರ್ಗದಿಂದ, ಕೇವಲಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ, ವಿಧಾಯ = ಮಾಡಿ,

ಸದಾ = ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲೂ, ಪ್ರಸನ್ನಸ್ಯ = ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿರತಕ್ಕ, ಹರೇಃ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ, ಪ್ರಸತ್ತಯೇ = ವಿಶೇಷಪ್ರಸಾದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಮುಹುಃ = ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ, ಸಮಸ್ತನ್ಯಸನಂ- ಸಮಸ್ತ = ಭೂರಾದಿಗಳ, ನ್ಯಸನಂ = 'ಭೂಃ ಸನ್ಯಸ್ತಂ ಮಯಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸಮರ್ಪಣ ಮಾಡತಕ್ಕ ಮಾತನ್ನು, ಸಮಭ್ಯಧಾತ್ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ಆ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನು ಸಮಸ್ತವಾದ ಯತ್ಯಾಶ್ರಮ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಎಂದರೆ ಆ ವಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಜೀವಚ್ಯಾದ್ರಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮವನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಆ ವಾಸುದೇವನಾದರೋ ಕಾಲ ಎಂದರೆ ತತ್ತ್ವಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ಮವಿಶೇಷವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. (ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಉಚಿತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದನೆಂದು ಅರ್ಥ).

ಪರಮಾತ್ಮನು ಸದಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ, ಶ್ರೀಹರಿಯ ವಿಶೇಷಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಮತ್ತೆ ಸಮಸ್ತನ್ಯಸನವನ್ನು ಎಂದರೆ (ಸಾವಿತ್ರೀಪ್ರವೇಶಾಂಗ ಪಿಷ್ಠಭಕ್ಷಣಾದಿ ಸಮಸ್ತಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿ- (ಭಾ.ಪ್ರ.) 'ಭೂಃ ಸನ್ಯಸ್ತಂ ಮಯಾ' ಎಂದರೆ ನನ್ನಿಂದ ಭೂಮಿಯು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು' ಇದೇ ಮೊದಲಾಗಿ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾತ್ಮಾದಿಗಳ ಸರ್ವಸ್ವದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಣವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದನು- ಸಮರ್ಪಣ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಅರ್ಥ. ಪೈಷೋಚ್ಛಾರಣ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಅರ್ಥ.

|| 31 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಈತನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಣವಜಪಾಧಿಕಾರಿ ಯತಿಯಾದನು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ಅನಂತಮಾತ್ರಾಂತಂ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಅನಂತಮಾತ್ರಾಂತಮುದಾಹರಂತಿ ಯಂ ತ್ರಿಮಾತ್ರಪೂರ್ವಂ ಪ್ರಣವೋಚ್ಚಯಂ ಬುಧಾಃ |

ತದಾಽಭವತ್ ಭಾವಿಚತುರ್ಮುಖಾಕೃತಿಃ ಜಪಾಧಿಕಾರೀ ಯತಿರಸ್ಯ ಸೂಚಿತಃ || 32 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಅನಂತಮಾತ್ರಾಂತಮ್, ಉದಾಹರಂತಿ, ಯಂ, ತ್ರಿಮಾತ್ರಪೂರ್ವಂ, ಪ್ರಣವೋಚ್ಚಯಂ, ಬುಧಾಃ, ತದಾ, ಅಭವತ್, ಭಾವಿಚತುರ್ಮುಖಾಕೃತಿಃ, ಜಪಾಧಿಕಾರೀ, ಯತಿಃ, ಅಸ್ಯ, ಸೂಚಿತಃ ||

ಅರ್ಥ:- ಬುಧಾಃ = ಜ್ಞಾನಿಗಳು, ಯಂ = ಯಾವ, ಪ್ರಣವೋಚ್ಚಯಂ-ಪ್ರಣವ = ಪ್ರಣವ 'ಸಮುದಾಯವನ್ನು, ತ್ರಿಮಾತ್ರ ಪೂರ್ವಂ - ತ್ರಿಮಾತ್ರ = ಮೂರುಮಾತ್ರಪ್ರಣವವೇ, ಪೂರ್ವಂ = ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳಂಥಾದ್ದು ಎಂದು, ಅನಂತಮಾತ್ರಾಂತಂ -ಅನಂತ = ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ,

ಮಾತ್ರಾಂತಂ = ಮಾತ್ರವುಳ್ಳ ಪ್ರಣವವು ಅಂತವಾಗಿವುಳ್ಳಂಥಾದ್ದು ಎಂದು, ಉದಾಹರಂತಿ = ಉದಾಹರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ಅಸ್ಯ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಪ್ರಣವಸಮುದಾಯವಾದ ಓಂಕಾರಕ್ಕೆ, ಅಯಂ = ಈ ವಾಸುದೇವನು, ತದಾ = ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಸು = ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಉಚಿತಃ = ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಭಾವಿಚತುರ್ಮುಖಾಕೃತಿಃ - ಭಾವಿ = ಮುಂದೆ ಆಗತಕ್ಕ, ಚತುರ್ಮುಖ = ಬ್ರಹ್ಮದೇವರ, ಆಕೃತಿಃ = ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ, ಜಪಾಧಿಕಾರೀ - ಜಪ = ಪ್ರಣವಮಂತ್ರ ಆವೃತ್ತಿ ಮಾಡತಕ್ಕಂಥ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಅಧಿಕಾರೀ = ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳ, ಯತಿಃ = ಸಂನ್ಯಾಸಿಯು, ಅಭವತ್ = ಆದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಈ ವಾಸುದೇವಚಾರ್ಯನು ಆಗ ಅತ್ಯಂತ ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಪ್ರಣವಮಂತ್ರವನ್ನು ಆವೃತ್ತಿಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳ, ಯತಿಯಾದನು. ಈ ವಾಸುದೇವಚಾರ್ಯನು ಎಂತಹವನೆಂದರೆ ಮುಂದಾಗತಕ್ಕ ಎಂದರೆ ಮುಂದೆ ಬ್ರಹ್ಮಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಆಗತಕ್ಕ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರ ಸ್ವರೂಪಭೂತನು. (ವಾಯುಸ್ವರೂಪನಾದ್ದರಿಂದ) ಇದಾದರೂ, 'ಪವಮಾನಃ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ 'ವಾಯುಹಿ ಬ್ರಹ್ಮತಾಮೇತಿ ತಸ್ಮಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಸ ಸ್ಮೃತಃ'. 'ವಾಯುದೇವರು ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ('ವಾಯುವೇ ಬ್ರಹ್ಮನು' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ ಪುರಂದರದಾಸರು,)

ಪ್ರಣವಜಪಾಧಿಕಾರವು ಯತಿಮಾತ್ರನಿಗುಂಟು, ಈತನಾದರೋ ಭವಿಷ್ಯತ್ ಚತುರ್ಮುಖಸ್ವರೂಪನು, ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೇ ಪ್ರಣವೋಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಅಧಿಕಾರ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಆ ಪ್ರಣವಾತ್ಮಕ ವರ್ಣಸಮುದಾಯವು ಎಂತಹುದು ಎಂದರೆ ಅಕಾರ, ಉಕಾರ, ಮಕಾರಗಳೇ ಪೂರ್ವವಾಗುಳ್ಳ ಅ, ಉ, ಮ, ನಾದ, ಬಿಂದು, ಘೋಷ, ಶಾಂತ, ಅತಿಶಾಂತಾಖ್ಯ ಅಷ್ಟಾಕ್ಷರಾತ್ಮಕವಾದುದು. ಇದನ್ನು ಅನಂತಮಾತ್ರ ಎಂದರೆ ವರ್ಣಗಳುಳ್ಳ ವೇದದಿಂದ (ಪ್ರಣವವ್ಯಾಖ್ಯಾನರೂಪ ವೇದದಿಂದ) ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದನ್ನಾಗಿ, ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಛಲಾರೀ ಆಚಾರ್ಯರು ಮತ್ತೊಂದು ಸುಂದರವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಪ್ರಣವಸಮುದಾಯವನ್ನು ಮೂರುಮಾತ್ರಗಳೇ ಮೊದಲಾಗುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದೂ, ಅನಂತಮಾತ್ರಗಳೇ ಕಡೆಯಾಗುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಎಂದರೆ, ಮೂರು ಮಾತ್ರಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರಣವವನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಒಂದೊಂದು ಮಾತ್ರೆಯು ಹೆಚ್ಚುತ್ತಾ ನಾಲ್ಕುಮಾತ್ರ, ಐದುಮಾತ್ರ, ..

ಇದೇ ರೀತಿ ಅನಂತಮಾತೃಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಅನಂತಪ್ರಣವಗಳಿವೆ.

ಇದನ್ನು ಏಕಾದಶಸ್ಕಂಧ ಭಾಗವತತಾತ್ಪರ್ಯದಲ್ಲಿ (21 ಅ.39ಶ್ಲೋ) ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

‘ತ್ರಿಮಾತ್ರಮಾದಿತಃ ಕೃತ್ವಾ ಯಾವಚ್ಚಾನಂತಮಾತ್ರಕಾಃ |

ಪ್ರಣವಾಸ್ತೇ ವಿಭೇದೇನ ಹ್ಯನಂತಾಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಾಃ ||

ಏಕಮಾತ್ರೋತ್ತರಾಃ ಸರ್ವೇ ವಾಸುದೇವಾಭಿಧಾಯಕಾಃ |

ತೇಷಾಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನರೂಪಾ ಹಿ ಸರ್ವೇ ವೇದಾಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾಃ || ಓಂಕಾರವ್ಯಂಜಿತಾಃ

ತಸ್ಮಾತ್ ಸದೋಚ್ಚಾರ್ಯಾ ಹರೇಃ ಪ್ರಿಯೈಃ ||’

ಎಂದರೆ ಮೂರುಮಾತೃಗಳನ್ನು ಮೊದಲುಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅನಂತಮಾತೃಗಳವರೆಗೆ ಉಳ್ಳ ಪ್ರಣವಗಳು ಭಿನ್ನಭಿನ್ನವಾಗಿ ಅನಂತವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಎಲ್ಲವೂ ಕ್ರಮೇಣ ಒಂದು ಮಾತೃ ಹೆಚ್ಚುಳ್ಳವು, ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕವು, ಅವುಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನರೂಪವಾಗಿಯೇ ಸಮಸ್ತ ವೇದಗಳೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ, ಓಂಕಾರದಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾದವು, ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಭಕ್ತರಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು ಎಂದು ಪ್ರಣವ ಮಹಾತ್ಮೆಯೆಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ || 32 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಅ ಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಈ ನೂತನಯತಿಗಳಿಗೆ ಪೂರ್ಣಬೋಧ ಎಂದು (ವೇದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ) ವೇದೋಕ್ತವಾದ ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿದರು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ- ‘ಗುಣಾನುರೋಪೋನ್ನತಿ’ ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಗುಣಾನುರೋಪೋನ್ನತಿಪೂರ್ಣಬೋಧ

ಇತ್ಯಮುಷ್ಯ ನಾಮ ದ್ವಿಜವೃಂದವಂದಿತಃ |

ಉದಾಹರತ್ ಭೂರಿಯಶಾ ಹಿ ಕೇವಲಂ

ನ ಮಂತ್ರವರ್ಣಃ ಸ ಚ ಮಂತ್ರವರ್ಣಕಃ || 33||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಗುಣಾನುರೋಪೋನ್ನತಿ, ಪೂರ್ಣಬೋಧಃ, ಇತಿ, ಅಮುಷ್ಯ, ನಾಮ, ದ್ವಿಜವೃಂದವಂದಿತಃ, ಉದಾಹರತ್, ಭೂರಿಯಶಾಃ, ಹಿ, ಕೇವಲಂ, ನ, ಮಂತ್ರವರ್ಣಃ, ಸಃ, ಚ, ಮಂತ್ರವರ್ಣಕಃ ||

ಅರ್ಥಃ- ಗುಣಾನುರೋಪೋನ್ನತಿ - ಗುಣ = ಗುಣಗಳಿಗೆ, ಅನುರೂಪ = ಅನುಕೂಲವಾದ, ಉನ್ನತಿ = ಅರ್ಥ(ಉತ್ಕರ್ಷ)ವುಳ್ಳ, (ಅನ್ವರ್ಥಕವಾದ), ಪೂರ್ಣಬೋಧ ಇತಿ = ಪೂರ್ಣ (ಬೋಧ) ಪ್ರಜ್ಞ

ಎಂಬೋ, ಅಮುಷ್ಯ = ಈ ಯತಿಯ, ನಾಮ = ಹೆಸರನ್ನು, ಕೇವಲಂ = ಕೇವಲವಾಗಿ, ಮಂತ್ರವರ್ಣಃ ಏವ = ವೇದವೇವೇ (ಬಳಿತ್ಯಾಸ್ತೂಕ್ತವೇವೇ), ನ ಉದಾಹರತ್ = ಉದಾಹರಣ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಕಿಂತು = ಮತ್ತೇನೆಂದರೆ, ಮಂತ್ರವರ್ಣಕಶ್ಚ = ಮಂತ್ರೋಪದೇಶ ಮಾಡಿರತಕ್ಕಂಥ, ದ್ವಿಜವೃಂದವಂದಿತಃ - ದ್ವಿಜ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣರುಗಳ, ವೃಂದ = ಸಮೂಹದಿಂದ, ವಂದಿತಃ = ನಮಸ್ಕೃತರಾದ, ಭೂರಿಯಶಾಃ - ಭೂರಿ = ಬಹಳವಾದ, ಯಶಾಃ = ಕೀರ್ತಿಯುಳ್ಳ, ಸ ಚ = ಆ ಗುರುಗಳಾದರೂ, (ಅಚ್ಯುತ ಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರಾದರೂ) ಉದಾಹರತ್ = ಪೂರ್ಣಬೋಧ ಇಂತೆಂದು ನಾಮಕರಣ (ಉದಾಹರಣ) ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಪೂರ್ಣಬೋಧ ಎಂಬ ಈ ಯತಿಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ವೇದವು ಉದಾಹರಿಸಿತು, ಎಂದರೆ 'ತೃತೀಯಮಸ್ಯ ವ್ಯಷಭಸ್ಯ ದೋಹಸೇ ದಶಪ್ರಮತಿಂ ಜನಯಂತ ಯೋಷಣಃ' 'ಸಮರ್ಥರಾದ ವಾಯುದೇವರ ದಶಪ್ರಮತಿನಾಮಕವಾದ ಮೂರನೆಯ ರೂಪವನ್ನು ಸ್ತ್ರಿಯು (ಸ್ತ್ರೀಯರು) (ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ತಾಯಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಪೂಜ್ಯರೆಂದು ಬಹುವಚನವು) ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕರೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿಸಿದಳು(ರು)' ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ವೇದದಲ್ಲಿ ಈ ಯತಿಗಳ ಪೂರ್ಣಬೋಧ ಎಂಬ ನಾಮವು ಉದಾಹರಣವಾಗಿದೆ.

'ದಶೇತಿ ಸರ್ವಮುದ್ವಿಷ್ಟಂ ಸರ್ವಂ ಪೂರ್ಣಮಿಹೋಚ್ಯತೇ |

ಪ್ರಜ್ಞಾ ಪ್ರಮತಿರುದ್ವಿಷ್ಟಾ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಸ್ತತಃ ಸ್ಮೃತಃ ||'

ಎಂದರೆ 'ಸರ್ವವು ದಶ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಸರ್ವವು ಪೂರ್ಣವೆಂಬುದಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಹೀಗೆ ದಶ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣ ಎಂದರ್ಥವಾಯಿತು.) ಪ್ರಜ್ಞೆಯು ಪ್ರಮತಿ ಎಂದು ಉದ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ, ದಶಪ್ರಮತಿಯು ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞನೆಂದು ಸ್ಮರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿ ಇರೋಣದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ದಶಪ್ರಮತಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞ ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಜ್ಞಾ, ಬೋಧ ಇವು ಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ಣಬೋಧ ಎಂದರೆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞ = ದಶಪ್ರಮತಿ ಎಂದರ್ಥ. ಈ ನಾಮವು ಪೂರ್ವೋಕ್ತಶ್ರುತಿಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು.

ಈ ಹೆಸರು ಅವರಿಗೆ ಗುಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಅರ್ಥೋತ್ಕರ್ಷವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿತ್ತು = ಅನ್ವರ್ಥವಾಗಿತ್ತು .

ಮಂತ್ರವರ್ಣವಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಮಂತ್ರವರ್ಣಕರಾದ ಎಂದರೆ ಪ್ರಣವಮಂತ್ರೋಪದೇಶಕರಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರೂ ಅದೃಷ್ಟನಿಯಾಮಕನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರೇರಣಾನುಸಾರ, 'ಪೂರ್ಣಬೋಧ' ಎಂದು ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿದರು. ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಯಾದೃಚ್ಛಿಕವಾಗಿ ಇಟ್ಟಹೆಸರು ವೇದೋಕ್ತವೇ ಅಗಿ

ತ್ತೆಂದರ್ಥ.

ವೇದವೂ, ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರೂ ಬಹಳವಾದ ಕೀರ್ತಿಯುಳ್ಳವರು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸಮೂಹದಿಂದ ನಮಸ್ಕೃತರೂ ಹೌದು || 33 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರಿಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಶೋಭೆಯಿತ್ತು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ನಿರಂಗರಾಗಂ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ನಿರಂಗರಾಗಂ ಮುಖರಾಗವರ್ಜಿತಂ

ವಿಭೂಷಣಂ ವಿಷ್ವಪಭೂಷಣಾಯಿತಮ್ |

ಅಮುಂ ಧೃತಾಷಾಢಮವೇಕ್ಷ್ಯ ಮೇನಿರೇ

ಸ್ವಭಾವಶೋಭಾಽನುಪಮೇತಿ ಜಂತವಃ || 34 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ನಿರಂಗರಾಗಂ, ಮುಖರಾಗವರ್ಜಿತಂ, ವಿಭೂಷಣಂ, ವಿಷ್ವಪಭೂಷಣಾಯಿತಮ್, ಅಮುಂ, ಧೃತಾಷಾಢಮ್, ಅವೇಕ್ಷ್ಯ, ಮೇನಿರೇ, ಸ್ವಭಾವಶೋಭಾ, ಅನುಪಮಾ, ಇತಿ, ಜಂತವಃ ||

ಅರ್ಥಃ- ಜಂತವಃ = ಜನಗಳು, ನಿರಂಗರಾಗಂ = ಚಂದನಾದಿ ಅಂಗಲೇಪರಹಿತರಾದ, ಮುಖರಾಗವರ್ಜಿತಂ = ತಾಂಬೂಲ ವರ್ಜಿತರಾದ, ವಿಭೂಷಣಂ = ಕುಂಡಲಾದ್ಯಲಂಕಾರಗಳಿಂದ ರಹಿತರಾದ, ವಿಷ್ವಪಭೂಷಣಾಯಿತಂ - ವಿಷ್ವಪ = ಮೂರು ಲೋಕಕ್ಕೆ, ಭೂಷಣಾಯಿತಂ = ಅಲಂಕಾರಪ್ರಾಯರಾದ, ಧೃತಾಷಾಢಮ್ = ಧಾರಣ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ದಂಡವುಳ್ಳ, ಅಮುಂ = ಇವರನ್ನು, ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞ ಯತಿಗಳನ್ನು, ಅವೇಕ್ಷ್ಯ = ನೋಡಿ, , ಸ್ವಭಾವಶೋಭಾ - ಸ್ವಭಾವ = ಅಕೃತ್ರಿಮವಾದ, ಶೋಭಾ = ಕಾಂತಿಯು, ಅನುಪಮಾ = ಅಸದೃಶವಾದದ್ದು, ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಮೇನಿರೇ = ತಿಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಯತಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಜನರುಗಳು ಅಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಶೋಭೆಯು ಅಸದೃಶವಾದುದೆಂದು ತಿಳಿದರು. ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ಶೋಭೆಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಅಕೃತ್ರಿಮಶೋಭೆ ಅಲ್ಲ; ಅಸದೃಶವೆಂದು ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಿದರು. ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಚಂದನಾದಿ ಅಂಗಲೇಪರಹಿತರಾಗಿದ್ದರು, ಮುಖರಾಗವೆಂಬ ತಾಂಬೂಲ, ಕಾಡಿಗೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತೊರೆದಿದ್ದರು, (ಹೆಚ್ಚೇಕೆ?) ಕುಂಡಲಾದಿ ಅಲಂಕಾರರಹಿತರಾಗಿದ್ದರು, ಹೀಗಾಗಿ ದಂಡ ಧಾರಣಾದಿಗಳಿಂದ

ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಅಲಂಕಾರ ಪ್ರಾಯರಾಗಿದ್ದರು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ, ಅವರ ಶೋಭೆಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ

|| 34 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಲೋಕಾನುಸರಣಮಾಡುತ್ತಾ ಗುರುಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಯತಿಗಳನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರೆಂದು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ- 'ಭುಜಂಗ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಭುಜಂಗಭೂತೇಶವಿಹಂಗಪಾದಿಕೈಃ

ಪ್ರವಂದಿತಃ ಸಾವಸರಪ್ರತಿಕ್ಷಣೈಃ |

ನನಾಮ ಸೋಽಯಂ ಗುರುಪೂರ್ವಕಾನ್ ಯತೀನ್

ಅಹೋ ಮಹೀಯೋ ಮಹತಾಂ ವಿಡಂಬನಮ್ || 35 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಭುಜಂಗಭೂತೇಶವಿಹಂಗಪಾದಿಕೈಃ, ಪ್ರವಂದಿತಃ, ಸಾವಸರಪ್ರತಿಕ್ಷಣೈಃ, ನನಾಮ, ಸಃ, ಅಯಂ, ಗುರುಪೂರ್ವಕಾನ್, ಯತೀನ್, ಅಹೋ, ಮಹೀಯಃ, ಮಹತಾಂ, ವಿಡಂಬನಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ- ಸಾವಸರಪ್ರತಿಕ್ಷಣೈಃ = ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ನಮಗೆ ಅವಕಾಶವು ಯಾವಾಗ ಆದೀತು ಎಂಬ ನಿರೀಕ್ಷಾದಿಂದ ಸಹಿತರಾದ, ಭುಜಂಗಭೂತೇಶವಿಹಂಗಪಾದಿಕೈಃ - ಭುಜಂಗ = ಶೇಷದೇವರೇನು, ಭೂತೇಶ = ರುದ್ರದೇವರೇನು, ವಿಹಂಗಪ = ಗರುಡದೇವರೇನು, ಆದಿಕೈಃ = ಇವರೇ ಮೊದಲಾದವರಿಂದ, ಯಃ = ಯಾರು, ಪ್ರವಂದಿತಃ = ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವರೋ, ಸಃ = ಅಂತಹ ಶೇಷಾದಿಗಳಿಂದ ವಂದಿತರಾದ, ಅಯಂ = ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು, ಗುರುಪೂರ್ವಕಾನ್ - ಗುರು = ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರೇ, ಪೂರ್ವಕಾನ್ = ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ, ಯತೀನ್ = ಸನ್ಯಾಸಿಗಳನ್ನು, ನನಾಮ = ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದರು. ಹೀಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವುದು, ಮಹತಾಂ = ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದಂಥವರುಗಳ, ವಿಡಂಬನಂ = ಪ್ರಾಕೃತಜನಾನುಕರಣವು, ಮಹೀಯಃ = ಅತಿ ಮಹತ್ತರವಾದಂಥಾದ್ದು, ಅಹೋ = ಆಶ್ಚರ್ಯವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರೇ ಮೊದಲಾದ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು ಎಂದು ಫಲಿತಾರ್ಥ. ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರಾದರೋ, ವಂದನ ಮಾಡಲು ನಮಗೆ ಎಂದಿಗೆ ಆಗುತ್ತದೋ ಎಂದು ಸಮಯವನ್ನು ಎದುರುನೋಡತಕ್ಕ ಭುಜಂಗನೆಂಬ ಶೇಷ, ಭೂತಾಧಿಪತಿಯಾದ ರುದ್ರ, ಪಕ್ಷೀಶನಾದ ಗರುಡ ಇವರೇ ಮೊದಲಾದವರಿಂದ ನಮಸ್ಕೃತರು, ಸ್ತುತರು. ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಏಕೆ

ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸಿದರು= ಇನ್ನೂ ನೂತನ ಯತಿಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಯತ್ಯಾಶ್ರಮಕರ್ತವ್ಯ ಅನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ತಿಳಿದಿಲ್ಲ, ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿಸಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸಿದರು. ಆದರೆ ತಾವೇ ವಿಶೇಷ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದರು, ತಮಗೆ ತಿಳಿಯದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರಿಂದ ಅನುಷ್ಠಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಆಚಾರ ವಿಶೇಷವನ್ನು ನೋಡಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡರು. ಹೀಗಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಂಡರು

|| 36 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಸಂನ್ಯಾಸಗ್ರಹಣ ಆನಂತರದಲ್ಲಿ ಅನಂತೇಶ್ವರನಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಲು, ಆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಕಶ್ಚನ ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಪ್ರವಿಷ್ಟನಾಗಿ ಇವರನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡನು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ಸರೌಪ್ಯಪೀಠ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಸ ರೌಪ್ಯಪೀಠಾಲಯವಾಸಿನೇ ಯದಾ

ನನಾಮ ನಾಥಾಯ ಮಹಾಮತಿರ್ಮುಧಾ |

ತದಾಽಮುನಾಽಗ್ರಾಹಿ ನರಪ್ರವೇಶಿನಾ

ಭುಜೇ ಭುಜೇನಾಽಶು ಭುಜಂಗಶಾಯಿನಾ

|| 37 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಸಃ, ರೌಪ್ಯಪೀಠಾಲಯವಾಸಿನೇ, ಯದಾ, ನನಾಮ, ನಾಥಾಯ, ಮಹಾಮತಿಃ, ಮುಧಾ, ತದಾ, ಅಮುನಾ, ಅಗ್ರಾಹಿ, ನರಪ್ರವೇಶಿನಾ, ಭುಜೇ, ಭುಜೇನ, ಅಶು, ಭುಜಂಗ-ಶಾಯಿನಾ ||

ಅರ್ಥಃ- ಸಃ= ಪೂರ್ವೋಕ್ತರಾದ, ಮಹಾಮತಿಃ= ಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನವುಳ್ಳಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು, ಯದಾ= ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ರೌಪ್ಯಪೀಠಾಲಯವಾಸಿನೇ - ರೌಪ್ಯಪೀಠಾಲಯ = ರಜತಪೀಠಪುರದಲ್ಲಿ, ವಾಸಿನೇ = ವಾಸಮಾಡತಕ್ಕ, ಅನಂತೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ, ಮುಧಾ = ಸಂತೋಷದಿಂದ, ನನಾಮ = ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದರೋ, ತದಾ = ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ನರಪ್ರವೇಶಿನಾ - ನರ = ಒಬ್ಬನೊಬ್ಬ ಪುರುಷನಲ್ಲಿ, ಪ್ರವೇಶಿನಾ = ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದ, ಭುಜಂಗಶಾಯಿನಾ = ಅನಂತೇಶ್ವರದೇವರಿಂದ, ಭುಜೇನ = ಅನಂತೇಶ್ವರದೇವರ ಹಸ್ತದಿಂದ, ಭುಜೇ = ತಮ್ಮ (ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ) ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ, ಅಶು = ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ಅಗ್ರಾಹಿ = ಗ್ರಹಣ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಮಹಾ ಎಂದರೆ ಮಹತ್ತರವಾದ ಮತಿಯೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಸಂತೋಷದಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು. ಆ ಪರಮಾತ್ಮನು ರಜತಪೀಠಪುರದಲ್ಲಿ ವಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಎಂದರೆ ರಜತಪೀಠಪುರದ ಕ್ಷೇತ್ರದೇವತೆಯಾದ ಅನಂತೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ,

ಗುರುಗಳೊಡನೆ ಬಂದು, ದೇವರಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದರು. ಯಾವಾಗ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರೋ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶೇಷಶಾಯಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ತನ್ನ ಹಸ್ತದಿಂದ ತಮ್ಮ ಭುಜದಲ್ಲಿ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಸ್ವೀಕೃತರಾದರು. ಆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಎಂತಹವನು ಎಂದರೆ, ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಪ್ರವಿಷ್ಟನಾದನು. ಅನಂತೇಶ್ವರನು ಒಬ್ಬಾನೊಬ್ಬ ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಆವಿಷ್ಟನಾಗಿ ತನ್ನ ಕರದಿಂದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಭುಜದಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದನು ಎಂದು ಅರ್ಥ

|| 37 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಅನಂತೇಶ್ವರನು ಹೀಗೆ ಹಿಡಿದು ಏನು ಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ- 'ಚಿರಾತ್' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಚಿರಾತ್‌ಸುತತ್ತ್ವಂ ಪ್ರಬುಭುತ್ಸುನಾ ತ್ವಯಾ

ನಿಷೇವಣಂ ಮೇ ಯದಕಾರಿ ತತ್‌ಫಲಮ್ |

ಅಮುಂ ದದಾಮೀತ್ಯಭಿಧಾಯ ಸೋಽಮುನಾ

ತದಾ ಪ್ರಣೀಯ ಪ್ರದದೇಽಚ್ಯುತಾತ್ಮನೇ || 38 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಚಿರಾತ್, ಸುತತ್ತ್ವಂ, ಪ್ರಬುಭುತ್ಸುನಾ, ತ್ವಯಾ, ನಿಷೇವಣಂ, ಮೇ, ಯತ್, ಅಕಾರಿ, ತತ್ಫಲಮ್, ಅಮುಂ, ದದಾಮಿ, ಇತಿ, ಅಭಿಧಾಯ, ಸಃ, ಅಮುನಾ, ತದಾ, ಪ್ರಣೀಯ, ಪ್ರದದೇ, ಅಚ್ಯುತಾತ್ಮನೇ ||

ಅರ್ಥಃ- ಅಮುನಾ = ನರಪ್ರವಿಷ್ಟನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ, ಸಃ = ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು, ತದಾ = ಹಸ್ತಗ್ರಹಣ ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಣೀಯ = ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಕರೆದು ಕೊಂಡುಹೋಗಿ, ಅಚ್ಯುತಾತ್ಮನೇ - ಅಚ್ಯುತ = ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ, ಆತ್ಮನೇ = ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರಿಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ, ಹೇ ! ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷ = ಎಲೈ! ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯನೇ, ಸುತತ್ತ್ವಂ-ಸು = ಸಮೀಚೀನವಾದ, ತತ್ತ್ವಂ = ತತ್ತ್ವವನ್ನು, ಪ್ರಬುಭುತ್ಸುನಾ = ತಿಳಿಯಲು ಇಚ್ಛಿಸತಕ್ಕ, ತ್ವಯಾ = ನಿನ್ನಿಂದ, ಯತ್ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಚಿರಾತ್ = ಬಹುಕಾಲ ಪರ್ಯಂತರವಾಗಿ, ಮೇ = ನನ್ನ, ನಿಷೇವಣಮ್ = ಸೇವೆಯು, ಅಕಾರಿ = ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತೋ, ತತ್ಫಲಂ - ತತ್ = ಆ ನನ್ನ ಸೇವೆಯ, ಫಲಂ = ಫಲಭೂತವಾದ, ಅಮುಂ = ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರನ್ನು, ದದಾಮಿ = ಕೊಡುತ್ತೇನೆ. ಇತಿ = ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಅಭಿಧಾಯ = ಹೇಳಿ, ಪ್ರದದೇ = ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಆಗ ಎಂದರೆ ಹಸ್ತದಿಂದ ಹಿಡಿದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ, (ಹಸ್ತದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಎಂದು ಅರ್ಥ-

ಭ.ವ್ಯಾ) ಪುರುಷಾವಿಷ್ಣನಾದ ಅನಂತೇಶ್ವರನಿಂದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರನ್ನು ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಕರೆತಂದು ಮಾತನಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಏನೆಂದರೆ, ಶೋಭನವಾದ ತತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಅಪೇಕ್ಷೆವುಳ್ಳ ನಿನ್ನಿಂದ ನನ್ನ ಸೇವೆ ಏನು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತೋ ಅದರ ಫಲರೂಪವಾಗಿ ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇನೆ. 'ಭವಿಷ್ಯತಃ ಶಿಷ್ಯವರಾದ್ಧಿ ವಿದ್ಧಿ ಮಾಮ್' ('ಮುಂದೆ ಬರತಕ್ಕ ಶಿಷ್ಯನಿಂದ ನನ್ನನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊ') ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಏನು ಹೇಳಿದೆ, ಆ ನನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ ಶಿಷ್ಯನೇ ಇವನು, ನಿನಗೆ ನನ್ನ ತತ್ವವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ (ವಿ.ಟೀ)ಎಂಬುದಾಗಿ.

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ ಅನಂತೇಶ್ವರನು ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರನ್ನು ಅಚ್ಯುತನೆಂಬ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾ =ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರಾದ್ದರಿಂದ ಅಚ್ಯುತಾತ್ಮ ಎಂಬ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು || 38 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಪರಮಾತ್ಮನು ಮಾಡಿದ ಆ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು, ಧನ್ಯನಾದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರಲ್ಲಿ ಉಚಿತಸ್ನೇಹ ಮಾಡಿದರು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ಅನುಗ್ರಹಂ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಅನುಗ್ರಹಂ ತಂ ಪ್ರತಿಗೃಹ್ಯ ಸಾದರಂ

ಮುದಾಽಽತ್ಮನಾಽಽಪ್ತಾಂ ಕೃತಕೃತ್ಯತಾಂ ಸ್ಮರನ್ |

ಅಭೂದಸಂಗೋಽಪಿ ಸ ತತ್ಸುಸಂಗವಾನ್

ಅಸಂಗಭೂಷಾ ನನು ಸಾಧುಸಂಗಿತಾ || 39 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಅನುಗ್ರಹಂ, ತಂ, ಪ್ರತಿಗೃಹ್ಯ, ಸಾದರಂ, ಮುದಾ, ಆತ್ಮನಾ, ಆಪ್ತಾಂ, ಕೃತಕೃತ್ಯತಾಂ, ಸ್ಮರನ್, ಅಭೂತ್, ಅಸಂಗಃ, ಅಪಿ, ಸಃ, ತತ್ಸುಸಂಗವಾನ್, ಅಸಂಗಭೂಷಾ, ನನು, ಸಾಧುಸಂಗಿತಾ ||

ಅರ್ಥಃ- ಸಃ = ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರು, ತಂ = ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಅನುಗ್ರಹಂ = ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು, ಸಾದರಂ = ಆದರದಿಂದ ಸಹಿತವಾಗೋಣ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, ಮುದಾ = ಸಂತೋಷದಿಂದ, ಪ್ರತಿಗೃಹ್ಯ = ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿ, ಆತ್ಮನಾ = ತಮ್ಮಿಂದ, ಕೃತಕೃತ್ಯತಾಂ = ಕೃತ್ಸ್ಮತೆಯನ್ನು, (ಪೂರ್ಣವಾದ ಮನೋರಥವುಳ್ಳ ಭಾವವನ್ನು), ಆಪ್ತಾಂ = ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಂಥಾದ್ದನ್ನು, ಸ್ಮರನ್ ಸನ್ = ಸ್ಮರಣೆ ಮಾಡತಕ್ಕಂಥವಾರಾಗಿ, (ನಾನು ಈಗ ಪೂರ್ಣಮನೋರಥವನ್ನು ಹೊಂದತಕ್ಕಂಥವನಾಗಿದ್ದೇನೆ ಎಂಬ ಅನುಸಂಧಾನವುಳ್ಳವರಾಗಿ), ಅಸಂಗೋಽಪಿ = ಪ್ರಕೃತಜನಸಂಬಂಧರಹಿತರಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ, ತತ್ಸುಸಂಗವಾನ್ - ತತ್ = ಪೂರ್ಣಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ, ಸುಸಂಗವಾನ್ - ಸು = ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಸಂಗವಾನ್ = ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳವರಾಗಿ,

ಅಭೂತ್ = ಆದರು, ತದ್ಯುಕ್ತಮೇವ ಹಿ = ಅದು ಯುಕ್ತವಾದಂಥಾದ್ದೇ . ಸಾಧುಸಂಗಿತಾ - ಸಾಧು = ಸಜ್ಜನರ, ಸಂಗಿತಾ = ಸಂಬಂಧ ಮಾಡೋಣವು, ಅಸಂಗಭೂಷಾ- ಅಸಂಗ= ವಿರಕ್ತರಾದ ಪುರುಷರಿಗೆ, ಭೂಷಾ = ಅಲಂಕಾರಪ್ರಾಯವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರು ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಉತ್ತಮ ತಿಷ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪ ಆ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಿದರು, ಹೇಗೆಂದರೆ ಆದರದಿಂದ ಹಾಗೂ ಸಂತೋಷದಿಂದ. ತಮ್ಮಿಂದ ಕೃತಕೃತ್ಯತೆಯನ್ನು ಎಂದರೆ ಪೂರ್ಣಮನೋರಥತ್ವವನ್ನು (ಭ.ವ್ಯಾ) ಇಲ್ಲವೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಯೋಜನ ಭಾವವನ್ನು (ವಿ.ಟೀ) ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟದ್ದನ್ನಾಗಿ ಚಿಂತಿಸಿದರು = ಭಗವತ್ಕೃತ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಕೃತಕೃತ್ಯನಾದೆನೆಂದು ಕೊಂಡರು. ಆ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಪ್ರಾಕೃತಜನರ ಸಂಗರಹಿತರಾಗಿದ್ದರು ಸರ್ವಸಂಗಪರಿತ್ಯಾಗಿಗಳಾದ ಪರಿವ್ರಾಜಕರಾದ್ದರಿಂದ. ಹಾಗಿದ್ದರೂ, ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಸಕ್ತರಾದರು. ಇದು ಯುಕ್ತವೇ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ಸಾಧು' ಎಂಬುದಾಗಿ.

ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿ ಸಂಗವು (ಸತ್ಸಹವಾಸವು) ಅಸಂಗ ಎಂದರೆ ಸಂಗರಹಿತರಾದ ಪುರುಷರಿಗೆ ಇಲ್ಲವೆ ಸಂಗರಹಿತವಾಗಿರೋಣದಕ್ಕೆ (ವಿ.ಟೀ) ಅಲಂಕಾರವು, ಇದು ನಿಶ್ಚಯವು. ಹೇಗೆಂದರೆ, 'ಸಂಗಸ್ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ತ್ಯಾಜ್ಯಃ ಸ ಚ ತ್ಯಕ್ತುಂ ನ ಶಕ್ಯತೇ | ಸದ್ಭಿಃ ಸಹ ಸ ಕರ್ತವ್ಯಃ ಸಂತಃ ಸಂಗಸ್ಯ ಭೇಷಜಮ್ ||' ಎಂದರೆ ಸಂಗವು ಸಮಸ್ತರಿತಿಯಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಡಬೇಕು, ಅದಾದರೂ ಬಿಡಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ಆದ್ದರಿಂದ ಸಜ್ಜನರೊಡನೆ ಸಂಗವು ಮಾಡಲ್ಪಡಬೇಕು, ಸಜ್ಜನರು ಸಂಗಕ್ಕೆ ಔಷಧ ಪ್ರಾಯರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಸ್ಮೃತಿಯ ಅನುಸಾರ ಅತ್ಯಕ್ತಸಂಗರಿಗೆ ಸತ್ಸಹವಾಸವು ಸಂಗತ್ಯಾಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ, ಸಂಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟವರಿಗಾದರೂ ಅಲಂಕಾರವೇ (ವಿ.ಟೀ). ಪ್ರಕೃತ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಸಂಗತ್ಯಾಗಿಗಳು, ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಸಜ್ಜನರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರಿಗೆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ಸಂಗವು ವಿಹಿತವಾದುದು.

ಸಾಮಾನ್ಯವಾದೊಂದು ಉಕ್ತಿಗೂ, ವಿಶೇಷೋಕ್ತಿಗೂ ಸಂಬಂಧಕಲ್ಪಿಸಿರೋಣದರಿಂದ, 'ಉಕ್ತಿರರ್ಥಾಂತರಸನ್ಯಾಸಃ ಸ್ಯಾತ್ ಸಾಮಾನ್ಯವಿಶೇಷಯೋಃ ' ಎಂಬ ರೀತ್ಯಾ ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸವೆಂಬ ಅಲಂಕಾರವು

|| 39 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಹೀಗಿರಲಾಗಿ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಗಂಗೆಗೆ ಹೋಗಲು ಅಪ್ಪಣೆ ಕೇಳಲು, ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ವಿಯೋಗಾಸಹಿಷ್ಣುಗಳಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ದಾರಿತೋರಬೇಕೆಂದು ಅವನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದರು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ಯಿಯಾಸತಿ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಯಿಯಾಸತಿ ಸ್ವಸ್ತುಟಿನೀಂ ಮುಹುರ್ಮುಹುಃ

ನಮತ್ಯನುಜ್ಞಾರ್ಥಿನಿ ಭೂರಿಚೇತಸಿ |

ತಮಸ್ಮರತ್ ಸ್ವಾಮಿನಮೇವ ದೂನಧೀಃ

ಗುರುರ್ಭವಿಷ್ಯದ್‌ವಿರಹಾಗ್ನಿಶಂಕಯಾ

|| 40 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಯಿಯಾಸತಿ, ಸ್ವಸ್ತಟಿನೀಂ, ಮುಹುಃ, ಮುಹುಃ, ನಮತಿ, ಅನುಜ್ಞಾರ್ಥಿನಿ, ಭೂರಿಚೇತಸಿ, ತಮ್, ಅಸ್ಮರತ್, ಸ್ವಾಮಿನಮ್, ಏವ, ದೂನಧೀಃ, ಗುರುಃ, ಭವಿಷ್ಯದ್ವಿರಹಾಗ್ನಿಶಂಕಯಾ ||

ಅರ್ಥಃ- ಸ್ವಸ್ತಟಿನೀಂ - ಸ್ವಃ = ಸ್ವರ್ಗದ, ತಟಿನೀಂ = ನದಿಯಾದ ಗಂಗೆಯನ್ನು ಕುರಿತು, ಯಿಯಾಸತಿ = ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಾವುಳ್ಳ, ಭೂರಿಚೇತಸಿ = ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು, ಅನುಜ್ಞಾರ್ಥಿನಿ - ಅನುಜ್ಞಾ = ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು, ಅರ್ಥಿನಿ = ಪ್ರಾರ್ಥನ ಮಾಡುತ್ತಾ, ಮುಹುರ್ಮುಹುಃ = ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ, ನಮತಿ ಸತಿ = ನಮಸ್ಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರಲಿಕ್ಕೆ, ಭವಿಷ್ಯದ್ವಿರಹಾಗ್ನಿಶಂಕಯಾ - ಭವಿಷ್ಯತ್ = ಮುಂದೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗತಕ್ಕ, ವಿರಹಾಗ್ನಿಶಂಕಯಾ - ವಿರಹ = ವಿರಹವೆಂಬ, ಅಗ್ನಿ = ಅಗ್ನಿಯ, ಶಂಕಯಾ = ಭಯದಿಂದ, ದೂನಧೀಃ - ದೂನ = ಸಂತಾಪಿತವಾದ, ಧೀಃ = ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ, ಗುರುಃ = ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರು, ತಂ = ರಜತಪೀಠಪುರದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡತಕ್ಕ, ಸ್ವಾಮಿನಮೇವ = ಅನಂತೇಶ್ವರದೇವನೇವೆ, ಅಸ್ಮರತ್ = ಸ್ಮರಣೆ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಭೂರಿ = ಬಹಳವಾದ, ಚೇತಸಃ = ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಸ್ವರ್ಗನದಿಯಾದ ಗಂಗೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಯಾಣಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದರು. ತದರ್ಥ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಬೇಡುವವರಾಗಿ ಮತ್ತೆಮತ್ತೆ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು. ಆಗ ಗುರುಗಳಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಆ = ಎಂದರೆ ರಜತಪೀಠಪುರದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಮಾನನಾದ ಅನಂತೇಶ್ವರನನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಸ್ಮರಿಸಿದರು. ಎಂದರೆ, ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ವಿಯೋಗಾಭಾವೋಪಾಯವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ತಿಳಿಸಬೇಕೆಂದು ಅನುಸಂಧಾನಮಾಡಿದರು. ಏಕೆಂದರೆ, ಅವರು ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಭಾಗೀರಥಿಗೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದರೆ ಮುಂದೆ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ವಿರಹವೆಂಬ ಅಗ್ನಿಯು ಶಂಕೆಯಿಂದ ದುಃಖಿತವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು.

|| 40 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಹೀಗೆ ಸ್ಮೃತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅವರ ಮೊರೆಯನ್ನು ಲಾಲಿಸಿದನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ- 'ಇತಃ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಇತಸ್ಮತೀಯೇ ದಿವಸೇ ದ್ಯುನಿಮ್ನುಗಾ ತ್ವದರ್ಥಮಾಸ್ತುಕತಟಾಕಮಾವ್ರಜೇತ್ |

ಅತೋ ನ ಯಾಯಾ ಇತಿ ತಂ ತದಾವದತ್ ಪ್ರವಿಶ್ಯ ಕಂಚಿತ್ ಕರುಣಾಕರೋ ಹರಿಃ

॥ 41 ॥

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಇತಃ, ತೃತೀಯೇ, ದಿವಸೇ, ದ್ಯುನಿಮ್ನುಗಾ, ತ್ವದರ್ಥಮ್, ಆಸ್ಮಾಕತಟಾಕಮ್, ಆವ್ರಜೇತ್, ಅತಃ, ನ, ಯಾಯಾಃ, ಇತಿ, ತಂ, ತದಾ, ಅವದತ್, ಪ್ರವಿಶ್ಯ, ಕಂಚಿತ್, ಕರುಣಾಕರೋ, ಹರಿಃ ॥

ಅರ್ಥಃ- ತದಾ = ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರ ಸ್ಮರಣ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಕರುಣಾಕರಃ = ಕೃಪಾಸಮುದ್ರನಾದ ಅನಂತೇಶ್ವರದೇವರು, ಕಂಚಿತ್ = ಒಬ್ಬನೊಬ್ಬ ಪುರುಷನನ್ನು, ಪ್ರವಿಶ್ಯ = ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ, ತಂ = ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು, (ಹೇ! ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞ = ಎಲೈ! ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರೇ,) ದ್ಯುನಿಮ್ನುಗಾ - ದ್ಯು = ದೇವಲೋಕದ ನಿಮ್ನುಗಾ = ನದಿಯಾದ ಗಂಗೆಯು, ತ್ವದರ್ಥಂ = ನಿಮ್ಮ ಸ್ನಾನಾರ್ಥವಾಗಿ, ಇತಃ = ಇವತ್ತಿನಿಂದ, ತೃತೀಯೇ = ಮೂರನೆಯದಿಂದ, ದಿವಸೇ = ದಿವಸದಲ್ಲಿ, ಆಸ್ಮಾಕತಟಾಕಮ್-ಆಸ್ಮಾಕ = ನಮ್ಮ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ, ತಟಾಕಮ್ = ಸರೋವರವನ್ನು ಕುರಿತು, ಆವ್ರಜೇತ್ = ಪ್ರಾಪ್ತಳಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಅತಃ = ಆದ ಕಾರಣದ್ದೆಸೆಯಿಂದ, ತ್ವಂ = ನೀನು, ನ ಯಾಯಾಃ = ದೂರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ಗಂಗೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಬೇಡ. ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಅವದತ್ = ಮಾತನಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಆಗ ಎಂದರೆ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಸ್ಮರಣೆ ಮಾಡಲಾಗಿ ಅನಂತೇಶ್ವರನು ಕಶ್ಚನ ಪುರುಷನನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾತನಾಡಿದನು, 'ಇಂದಿನಿಂದ ಮೂರನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿ ಗಂಗಾನದಿಯು ನಿಮಗೋಸ್ಕರ ಎಂದರೆ ನಿಮ್ಮ ಸ್ನಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ನಮ್ಮ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಸರೋವರಕ್ಕೆ ಬರುವಳು. (ಇಂದಿನ ಮಧ್ಯಸರೋವರ) ಆದ್ದರಿಂದ, ದೂರದೇಶವನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಬೇಡಿರಿ' ಎಂಬುದಾಗಿ (ಇಲ್ಲಿಯೇ ಗಂಗಾಸ್ನಾನ ಮಾಡಲಾಗುವುದರಿಂದ ಗಂಗಾಸ್ನಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಕಾಶ್ಯಾಪಿ ದೂರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಡಿರಿ).

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದ ರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಏನಾದರೂ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಅವೇಕ್ಷಿಸಿದನೋ ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲ, ಆತನು ಕರುಣಾಕರನು. ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ದಯೆಯಿಂದಲೇ ಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಅವ್ಯಾಜಕೃಪಾಕಟಾಕ್ಷನು ॥ 41 ॥

ಅವತಾರಿಕಾ - ಪರಮಾತ್ಮನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಗಂಗಾವತರಣವಾಯಿತೆಂದೂ, ಅದರ ಗುರುತಾಗಿ ಈಗಲೂ ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ಆ ಸರೋವರಕ್ಕೆ ಬರುವಳೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ- 'ತದಜ್ಞಯಾ' ಎಂಬ

ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ತದಾಜ್ಞಯೋಪಾಗತಜಾಹ್ನವೀಜಲೇ ಜನೋಽತ್ರ ಸಸ್ಮೈ ಸಹ ಪೂರ್ಣಬುದ್ಧಿನಾ |

ತತಃ ಪರಂ ದ್ವಾದಶವತ್ಸರಾಂತರೇ ಸದಾಽವ್ರಜೇತ್ ಸಾ ತದನುಗ್ರಹಾಂಕಿನೀ || 42 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ತದಾಜ್ಞಯಾ, ಉಪಾಗತಜಾಹ್ನವೀಜಲೇ, ಜನಃ, ಅತ್ರ, ಸಸ್ಮೈ, ಸಹ, ಪೂರ್ಣಬುದ್ಧಿನಾ, ತತಃ, ಪರಂ, ದ್ವಾದಶವತ್ಸರಾಂತರೇ, ಸದಾ, ಅವ್ರಜೇತ್, ಸಾ, ತದನುಗ್ರಹಾಂಕಿನೀ ||

ಅರ್ಥಃ- ಜನಃ = ಸಜ್ಜನ ಸಮೂಹವು, ತದಾಜ್ಞಯಾ - ತತ್ = ಅನಂತೇಶ್ವರದೇವರಿಂದ, ಅಜ್ಞಯಾ = ಅಜ್ಞಾದಿಂದ, ಅತ್ರ = ಸರೋವರದಲ್ಲಿ, ಉಪಾಗತಜಾಹ್ನವೀಜಲೇ - ಉಪಾಗತ = ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ, ಜಾಹ್ನವೀ = ಗಂಗಾನದಿಯ, ಜಲೇ = ಉದಕದಲ್ಲಿ, ಪೂರ್ಣಬುದ್ಧಿನಾ = ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರಿಂದ, ಸಹ = ಕೂಡಿ, ಸಸ್ಮೈ = ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿತು, ಸಾ = ಆ ಗಂಗೆಯು, ತತಃ ಪರಂ = ಆ ದಿವಸ ಮೊದಲೊಂದು, ದ್ವಾದಶವತ್ಸರಾಂತರೇ - ದ್ವಾದಶ = ಹನ್ನೆರಡಾದಂಥ, ವತ್ಸರಾಂತರೇ = ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ, ಸದಾ = ನಿಯಮದಿಂದ, (ಪ್ರತಿಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಕ್ಕೊಂದಾವರ್ತಿ) ತದನುಗ್ರಹಾಂಕಿನೀ - ತತ್ = ಅನಂತೇಶ್ವರದೇವರ, ಅನುಗ್ರಹ = ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು, ಅಂಕಿನೀ = ಸೂಚಿಸುವವಳಾಗಿ, ಅವ್ರಜೇತ್ = ರಜತಪೀಠಪುರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸರೋವರವನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾಪ್ತಳಾಗುತ್ತಾಳೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಜನಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದ ಆಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತಳಾದ ಗಂಗೆಯ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರೊಡನೆ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರು. (ಬಿಳಿಯ ನೀರು ಉಕ್ಕಿ ಬರುವುದೇ ಗಂಗಾವರ್ತಣ ಸೂಚಕವು).

ಈ ಘಟನಾನಂತರದಲ್ಲಿ ದ್ವಾದಶವತ್ಸರಾಂತರದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ

1. ಬೇರೆಯ ವರ್ಷವು ವತ್ಸರಾಂತರವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಹನ್ನೆರಡು ವತ್ಸರಾಂತರದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ (ಛ.ವ್ಯಾ.),

2. ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳ ಅಂತರ ಎಂದರೆ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ,

3. ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳು ಮಧ್ಯೆಯಿರುವಕಾಲದಲ್ಲಿ (ವಿ.ಟೀ) ಎಂದರೆ ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ನಿಯಮೇನ ಗಂಗೆಯು ಆ ರಜತಪೀಠಪುರದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಮಾನವಾದ ಸರೋವರಕ್ಕೆ ಬರುವಳು. ಏಕೆಂದರೆ,

ಆ ಎಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವವಳಾಗಿ ||
42 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಸನ್ಯಾಸಿಗಳಾದ ನಲವತ್ತು ದಿನಗಳಾದ ಮೇಲೆ
ವಾಸುದೇವಾದಿ ಪಂಡಿತರನ್ನು ವಾದದಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದರು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ಗತೇ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಗತೇ ದಿನಾನಾಂ ದಶಕೇ ಸಮಾಸಕೇ ವರಾಶ್ರಮಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಸಪತ್ರಲಂಬನಮ್ |

ಜಿಗಾಯ ಜೈತ್ರಾನ್ ಬಹುತರ್ಕಕರ್ಕಶಾನ್ ಸ ವಾಸುದೇವಾಹ್ವಯಪಂಡಿತಾದಿಕಾನ್ || 43

||

ಪದಚ್ಛೇದಃ- ಗತೇ, ದಿನಾನಾಂ, ದಶಕೇ, ಸಮಾಸಕೇ, ವರಾಶ್ರಮಂ, ಪ್ರಾಪ್ಯ, ಸಪತ್ರಲಂಬನಮ್,
ಜಿಗಾಯ, ಜೈತ್ರಾನ್, ಬಹುತರ್ಕಕರ್ಕಶಾನ್, ಸಃ, ವಾಸುದೇವಾಹ್ವಯಪಂಡಿತಾದಿಕಾನ್ ||

ಅರ್ಥಃ- ಸಃ = ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು, ವರಾಶ್ರಮಂ-ವರ = ಉತ್ತಮವಾದ, ಆಶ್ರಮಂ =
ಸನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು, ಪ್ರಾಪ್ಯ = ಹೊಂದಿ, ಸಮಾಸಕೇ = ತಿಂಗಳಿನಿಂದ ಸಹಿತವಾದ, ದಿನಾನಾಂ
= ದಿವಸಗಳ, ದಶಕೇ = ಹತ್ತು, (ನಲವತ್ತು ದಿನಗಳು) ಅತೀತೇ ಸತಿ = ಕಳೆಯುತ್ತಾ ಇರಲಿಕ್ಕೆ,
ಬಹುತರ್ಕಕರ್ಕಶಾನ್ - ಬಹು = ಬಹುವಿಧವಾದ, ತರ್ಕ = ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ, ಕರ್ಕಶಾನ್ =
ಪರನಿರಾಕರಣವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಯರಾದ, (ಅತ ಏವ = ಆದ್ದರಿಂದಲೇವೇ,) ಜೈತ್ರಾನ್ =
ಜಯಶೀಲರಾದ, ವಾಸುದೇವಾಹ್ವಯಪಂಡಿತಾದಿಕಾನ್ - ವಾಸುದೇವ = ವಾಸುದೇವ ಎಂಬೋ,
ಆಹ್ವಯ = ಹೆಸರುಳ್ಳ, ಪಂಡಿತ = ಪಂಡಿತನೇ, ಆದಿಕಾನ್ = ಮೊದಲಾದವರನ್ನು, ಸಪತ್ರಲಂಬನಂ
- ಪತ್ರ = ಜಯ ಪತ್ರದ, ಸಲಂಬನಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ = ಸ್ವೀಕಾರದಿಂದ ಸಹಿತವಾಗೋಣ
ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, ಜಿಗಾಯ = ಗೆಲ್ಲತಕ್ಕಂಥವರಾದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ತಾವು ಉತ್ತಮವಾದ ಯತ್ಯಾಶ್ರಮವನ್ನು ಹೊಂದಿದ
ಒಂದು ತಿಂಗಳಿನಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಹತ್ತು ದಿನಗಳು ಎಂದರೆ ಒಂದು ತಿಂಗಳಿಗೆ ಮೂವತ್ತು ದಿನವಾದ್ದರಿಂದ,
ನಲವತ್ತು ದಿನಗಳು ಕಳೆದಿರಲಾಗಿ ವಾಸುದೇವನೆಂಬುವನೇ ಮೊದಲಾದ ಪಂಡಿತರನ್ನು ಗೆದ್ದರು,
ಹೇಗೆಂದರೆ ಜಯಪತ್ರಸ್ವೀಕಾರದಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ = ಅವರನ್ನು ಗೆದ್ದು ಅವರಿಂದ ಇಂತಹವರು ಗೆದ್ದರೆಂಬ
ನಿರ್ಣಯಕ ಪತ್ರವನ್ನು ಪಡೆದರು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಆ ವಾಸುದೇವಾದಿಗಳು ಅಂತ್ಯಂತವಾಗಿ ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ ಕಠಿಣರಾಗಿದ್ದರು = ಪ'ರನಿರಾಕರಣ

ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಯರಾಗಿದ್ದರು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ, ಜಯಶೀಲರಾಗಿದ್ದರು=ಸರ್ವತ್ರ ಸಭಾಗಳಲ್ಲಿ ಜಯ ಹೊಂದಿದ್ದರು. ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಸಾಮಾನ್ಯರಾದ ವಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದರೆಂದಲ್ಲ, ಪ್ರಬಲವಾದಿಗಳನ್ನೇ ನಿರಾಕರಿಸಿದರೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾಕಾರರು ಹೀಗೆ ಐತಿಹ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

‘ತ್ರಿದಿನಂ ಯ ಉಪನ್ಯಾಸಂ ವ್ಯಧಾದ್ವಿದ್ವಾನ್ನಿರಂತರಮ್ | ವೈಶೇಷಿಕಾಗ್ರೋರ್ಘ್ಯ ವಿಜಿತೋ
ವಾಸುದೇವಾಹ್ನೋಽಮುನಾ ||’

ಎಂದರೆ ಯಾವ ಪಂಡಿತನು ಮೂರುದಿನ ಎಡೆಬಿಡದೆ ಉಪನ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ಅಂತಹ ವೈಶೇಷಿಕಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ (ವೈಶೇಷಿಕರೆಂದು ಒಂದು ಮತೀಯರು) ವಾಸುದೇವ ಎಂಬುವನು ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರಿಂದ ವಿಜಿತನಾದನು ಎಂಬುದಾಗಿ || 43 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಹೀಗೆ ಚತುರರಾದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರನ್ನು ಮತ್ತು ಚತುರನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಪಾಠ ಹೇಳಲು ಆರಂಭಿಸಿದರು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ- ‘ಗುರೋಃ’ ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಗುರೋಃ ಸ್ವಶಿಷ್ಯಂ ಚತುರಂ ಚಿಕೀರ್ಷತಃ ಪ್ರಚೋದನಾಚ್ಛ್ರೋತುಮಿಹೋಪಚಕ್ರಮೇ |

ಅಥೇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಶ್ಛಲಜಾತಿವಾರಿಧಿಃ ನಿರಾದರೇಣಾಽಪಿ ಮಹಾತ್ಮನಾಽಮುನಾ || 44 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಗುರೋಃ, ಸ್ವಶಿಷ್ಯಂ, ಚತುರಂ, ಚಿಕೀರ್ಷತಃ, ಪ್ರಚೋದನಾತ್, ಶ್ರೋತುಮ್, ಇಹ, ಉಪಚಕ್ರಮೇ, ಅಥ, ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಃ, ಛಲಜಾತಿವಾರಿಧಿಃ, ನಿರಾದರೇಣ, ಅಪಿ, ಮಹಾತ್ಮನಾ, ಅಮುನಾ ||

ಅರ್ಥಃ- ಅಥ = ಕೆಲವು ದಿವಸಗಳ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ , ಮಹಾತ್ಮನಾ = ಮಹಾತ್ಮರಾದಂಥ (ಮಹತ್ತರವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ), ಇಹ = ಶ್ರೋತೃಯಮಾಣವಾದ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ, ನಿರಾದರೇಣಾಽಪಿ - ಆದರ ಇಲ್ಲದೇ ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ಕೂಡ, ಅಮುನಾ = ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರಿಂದ, ಛಲಜಾತಿವಾರಿಧಿಃ- ಛಲ = ಛಲೋತ್ತರಗಳಿಂದ , ಜಾತಿ = ಜಾತಿಗಳಿಂದ, ವಾರಿಧಿಃ = ಸಮುದ್ರದಂತೆ ಇರತಕ್ಕ, ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಃ = ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವು, ಸ್ವಶಿಷ್ಯಂ- ಸ್ವ = ತಮ್ಮ , ಶಿಷ್ಯಂ = ಶಿಷ್ಯರಾದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರನ್ನು, ಚತುರಂ = ಪಂಡಿತನನ್ನಾಗಿ, ಚಿಕೀರ್ಷತಃ = ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಗುರೋಃ = ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರ, ಪ್ರಚೋದನಾತ್ = ಪ್ರೇರಣಾದ್ವೇಷೆಯಿಂದ,

ಶ್ರೋತುಮ್ = ಕೇಳಲು, ಉಪಚಕ್ರಮೇ = ಆರಂಭ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ಅನಂತರ ಮಹಾತ್ಮರಾದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯು (ಇದು ವಿಮುಕ್ತಾತ್ಮನಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಅದ್ವೈತಗ್ರಂಥವು)ಕೇಳಲು ಆರಂಭಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಅದರಲ್ಲಿ ಆದರವಿಲ್ಲದೇ. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ಗ್ರಂಥವು ಭಲೋತ್ತರಗಳಿಂದಲೂ, ಜಾತ್ಯುತ್ತರಗಳಿಂದಲೂ ಸಮುದ್ರದಂತಿತ್ತು=ಪೂರ್ಣವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಭಲೋತ್ತರವೆಂದರೆ ಬಹುರ್ಥವಾಚಕವಾದ ಒಂದು ಶಬ್ದವನ್ನು ಕಿಂಚಿದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದಾಗ, ಅನ್ಯಾರ್ಥವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ ಉತ್ತರ ಕೊಡುವುದು. ಉದಾ, 'ಗೋವನ್ನು ಕರೆ ತಾ' ಎಂದು ಗೋಶಬ್ದದಿಂದ ಎತ್ತಿನ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ ಹೇಳಿದರೆ, 'ಗೋವನ್ನು ಹೇಗೆ ತರಲಿ?' ಎಂದು ಗೋಶಬ್ದದಿಂದ ಭೂಮಿಯ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ ಉತ್ತರ ಕೊಡೋಣ.

ಜಾತ್ಯುತ್ತರವೆಂದರೆ, 'ಸ್ವಚನ ಏವ ಸ್ವವ್ಯಾಹತಿಃ ಜಾತಿಃ' ಎಂದು ಪ್ರಮಾಣಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ತನ್ನ ಮಾತಿಗೆ ತಾನೇ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರೋಣ. ಉದಾ: ನಮ್ಮತಾಯಿಯು ಬಂಜೆ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಆದರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಏಕೆ ಶ್ರವಣ ಮಾಡಿದರು ಎಂದರೆ, ಗುರುಗಳಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ. ಗುರ್ವಾಜ್ಞೆಯನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಲಾರದೆ ದೋಷಯುಕ್ತವಾದರೂ ಗ್ರಂಥವು ಶ್ರವಣ ಮಾಡಲು ಆರಂಭ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ(ಭ.ವ್ಯಾ). ಆ ಗುರುಗಳಾದರೂ ಏಕೆ ಅಜ್ಞಾಪಿಸಿದರು ಎಂದರೆ ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಪಂಡಿತನನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸಿದರು. (ಅವರಿಗೆ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯು ದುಷ್ಟವೆಂದು ತಿಳಿದಿರಲಿಲ್ಲ. ಇಷ್ಟ ಎಂದರೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಂದ ಅಭೀಪ್ಸಿತವಾದ ಆತ್ಮೈಕ್ಯದ ಸಿದ್ಧಿ ಇದರಿಂದಾಗುವುದರಿಂದ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯೆಂದು ಈ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (ವಿ.ಟೀ) || 44 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಆ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯ ಪ್ರಥಮಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ದೋಷಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಪ್ರಕಟಿಸಲಾಗಿ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಅವುಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾಗಲಿಲ್ಲ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ತದಾದ್ಯಪದ್ಯಸ್ಥಂ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ತದಾದ್ಯಪದ್ಯಸ್ಥಮವದ್ಯಮಂಡಲಂ ಯದಾವದತ್ ಷೋಡಶಕದ್ವಯಾತ್ಮಕಮ್ |

ಉಪರ್ಯಪಾಸ್ತಂ ತದಿತಿ ಬ್ರುವತ್ಯಸೌ ಗುರೌ ತಮೂಚೇ ಪ್ರಣಿಗದ್ಯತಾಮಿತಿ || 45 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ತದಾದ್ಯಪದ್ಯಸ್ಥಮ್, ಅವದ್ಯಮಂಡಲಂ, ಯದಾ, ಅವದತ್, ಷೋಡಶಕದ್ವಯಾತ್ಮಕಮ್ , ಉಪರಿ, ಅಪಾಸ್ತಂ, ತತ್, ಇತಿ, ಬ್ರುವತಿ, ಅಸೌ, ಗುರೌ, ತಮ್,

ಊಚೇ, ಪ್ರಣಿಗದ್ಯತಾಮ್, ಇತಿ ||

ಅರ್ಥ:- ಅಸೌ = ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು, ತದಾದ್ಯಪದ್ಯಸ್ಥಂ - ತತ್ = ಶ್ರವಣಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಉಪಕ್ರಾಂತವಾದ, ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿನಾಮಕ ಗ್ರಂಥದ, ಆದ್ಯ = ಮೊದಲನೆಯ, ಪದ್ಯಸ್ಥಮ್ = ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಸ್ಥಂ = ವಿದ್ಯಮಾನವಾದ, ಷೋಡಶಕದ್ವಯಾತ್ಮಕಮ್ - ಷೋಡಶಕ = ಹದಿನಾರರ, ದ್ವಯಂ = ಎರಡೇವೇ, ಆತ್ಮಕಮ್ = ಸ್ವರೂಪವಾಗಿವುಳ್ಳ (32 ಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ), ಅವದ್ಯಮಂಡಲಮ್ - ಅವದ್ಯ = ದೂಷಣಗಳ, ಮಂಡಲಂ = ಸಮೂಹವನ್ನು, ಯದಾ = ಯಾವಾಗ, ಅವದತ್ = ಉದ್ಭವಿಸಿದರೋ, ತದಾ = ಆಗ, ತತ್ = ಆ ದೂಷಣ ಸಮೂಹವು, ಉಪರಿ = ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ, ಅಪಾಸ್ತಮ್ = ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ, ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಗುರೌ = ಗುರುಗಳಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರು, ಬ್ರುವತಿ ಸತಿ = ಮಾತನಾಡುತ್ತಾ ಇರಲಾಗಿ, ಅಸೌ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ತತ್ = ಆ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಉತ್ತರವು, ಇದಾನೀಂ = ಈಗ, ಪ್ರಣಿಗದ್ಯತಾಂ = ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿ. ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ತಮ್ = ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು, ಊಚೇ = ಮಾತನಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಗ್ರಂಥವನ್ನು ಶ್ರವಣಮಾಡತಕ್ಕ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು, ಆ ಎಂದರೆ ಕೇಳಲು ಆರಂಭಿತವಾದ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಗ್ರಂಥದ ಮೊದಲನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ಹದಿನಾರರಡು ಎಂದರೆ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ದೋಷಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ಹೇಳಿದರು. (ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯ ಪ್ರಥಮ ಶ್ಲೋಕದವು ಮೂವತ್ತೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಭಂಧಸ್ಥಿನಲ್ಲಿ ವೃತ್ತದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳಿಗೆ ಮೂವತ್ತೆರಡು ದೋಷಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದರು.) ಆಗ ಗುರುಗಳಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಆ ದೋಷಸಮೂಹವು ಮುಂದೆ ಉತ್ತರಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು (ಆ ದೋಷಪರಿಹಾರೋಪಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಯದೇ) ಹೇಳಿದರು. ಹೀಗೆನ್ನಲಾಗಿ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು, (ಹಾಗಾದರೆ), ನನ್ನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷಗಳ ಪರಿಹಾರರೂಪ ಉತ್ತರವನ್ನು ಈಗಲೇ ಹೇಳೋಣವಾಗಲಿ ಎಂದರು. || 45 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಆಗಲೂ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ದೋಷಪರಿಹಾರಮಾಡಲಾಗದಿರಲಾಗಿ ಜನಗಳು ಮಾಯಾಶಾಸ್ತ್ರವೇ ದುಷ್ಟವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯ ಪಡಲು ಆರಂಭಿಸಿರು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ಭವತ್' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಭವತ್ ಪ್ರವಕ್ತೃತ್ವಸಮರ್ಥತಾ ನ ಮೇ ಸಕೋಪಮಿತ್ಥಂ ಬ್ರುವತಿ ಪ್ರತೀಶ್ವರೇ |

ಅಪೀಹ ಮಾಯಾಸಮಯೇ ಪಟೌ ನೃಣಾಂ ಬಭೂವ ತದ್‌ದೂಷಣಸಂಶಯಾಂಕುರಃ||

46 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಭವತ್ಪ್ರವೃತ್ತಸಮರ್ಥತಾ, ನ, ಮೇ, ಸಕೋಪಮ್, ಇತ್ಥಂ, ಬ್ರುವತಿ, ವ್ರತೀಶ್ವರೇ, ಅಪಿ, ಇಹ, ಮಾಯಾಸಮಯೇ, ಪಟೌ, ನೃಣಾಂ, ಬಭೂವ, ತದ್‌ದೂಷಣಸಂಶಯಾಂಕುರಃ ||

ಅರ್ಥಃ- ಇಹ = ಈ, ಮಾಯಾಸಮಯೇ - ಮಾಯಾ = ಅಜ್ಞಾನದ, ಸಮಯೇ = ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ, ಪಟೌ = ಚತುರರಾದ, ವ್ರತೀಶ್ವರೇ = ಯತಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರು, ಹೇ ! ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞ = ಎಲೈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞನೇ = ಮೇ = ನನಗೆ, ಭವತ್ಪ್ರವೃತ್ತಸಮರ್ಥತಾ - ಭವತ್ = ನಿನ್ನನ್ನು ಕುರಿತು, ಪ್ರವೃತ್ತ = ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡತಕ್ಕ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಸಮರ್ಥತಾ = ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು, ನ = ಇಲ್ಲ. ಇತ್ಥಂ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಸಕೋಪಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ = ಕೋಪದಿಂದ ಸಹಿತವಾಗೋಣ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, ಬ್ರುವತಿ ಸತಿ = ಮಾತನಾಡುತ್ತಾ ಇರಲಿಕ್ಕೆ, ನೃಣಾಂ = ಗುರು-ಶಿಷ್ಯರುಗಳ ಸಂವಾದವನ್ನು ಕೇಳತಕ್ಕ ಜನರುಗಳಿಗೆ, ತದ್‌ದೂಷಣಸಂಶಯಾಂಕುರಃ - ತತ್ = ಆ ಮಾಯಾ ಶಾಸ್ತ್ರದ, ದೂಷಣ = ದೂಷಣವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಸಂಶಯ = ಸಂಶಯದ, ಅಂಕುರಃ = ಉತ್ಪತ್ತಿಯು, ಬಭೂವ = ಆಯಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಯತಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಕೋಪದಿಂದ, ಎಲೈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞನೇ, ನಿನಗೆ ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ನನಗಿಲ್ಲ ಎಂದರು. ಹೀಗೆನ್ನಲಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ನೆರೆದಿದ್ದ ಗುರು, ಶಿಷ್ಯರ ವಿವಾದವನ್ನು ಕೇಳತಕ್ಕ ಜನಗಳಿಗೆ ಆ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿನಾಮಕ ಗ್ರಂಥದ ದೂಷಣವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷಗಳ ಸಂಶಯದ (ಭ.ವ್ಯಾ) ಮೊಳಕೆ ಆಯಿತು= ಆ ದೋಷಗಳು ಇರತಕ್ಕವೇ ಇಲ್ಲವೇ ಎಂದು ಸಂಶಯ ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತು.

ಇದುವರೆವಿಗೂ ದೋಷರಹಿತವಾದ್ದೆಂದು ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಮಾಯಾವಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ದೋಷವಿರಬಹುದೆಂಬ ಶಂಕೆಯು ಈಗ ಆರಂಭವಾಯಿತೆಂದು ಅರ್ಥ. ಏಕೆಂದರೆ, ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಮಾಯಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಉಳಿದೆಲ್ಲವೂ ಮಾಯೆಯಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದೆಂದು ಹೇಳುವ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಚತುರರಾಗಿದ್ದರು. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ದೋಷಪರಿಹಾರ ಮಾಡಲಿಲ್ಲವಲ್ಲಾ? ಆ ದೋಷಗಳು ಅಪರಿಹಾರ್ಯಗಳೋ ಹೇಗೆ? ಎಂದು ಸಂಶಯ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. || 46 ||

ಅವತಾರಿಕಾ-ಯತಿಗಳು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪಾಠಪ್ರವಚನಮಾಡಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ, ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಮಾಯಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೇ ಪ್ರವಚನ ಮಾಡಿದರು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ಬುಧಃ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಬುಧೋಽಭಿಧಾನಂ ಶ್ರವಣಂ ಬುಧೇತರೋ ಧ್ರುವಂ ವಿದಧ್ಯಾತ್ ವಿಮುಮುಕ್ಷುರಾತ್ಮನಃ |
ಯತಿರ್ವಿಶೇಷಾದಿತಿ ಲೋಕಚೋದನಾತ್ ಪ್ರವಕ್ತಿ ಮಾಯಾಸಮಯಂ ಸ್ಮ ಪೂರ್ಣಧೀಃ

|| 47 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಬುಧಃ, ಅಭಿಧಾನಂ, ಶ್ರವಣಂ, ಬುಧೇತರಃ, ಧ್ರುವಂ, ವಿದಧ್ಯಾತ್, ವಿಮುಮುಕ್ಷುಃ, ಆತ್ಮನಃ, ಯತಿಃ, ವಿಶೇಷಾತ್, ಇತಿ, ಲೋಕಚೋದನಾತ್, ಪ್ರವಕ್ತಿ, ಮಾಯಾಸಮಯಂ, ಸ್ಮ, ಪೂರ್ಣಧೀಃ ||

ಅರ್ಥಃ- ಆತ್ಮನಃ = ತನಗೆ, ವಿಮುಮುಕ್ಷುಃ = ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಇಚ್ಛಾ ಮಾಡತಕ್ಕ, ಬುಧಃ = ವಿದ್ವಾಂಸನು, ಅಭಿಧಾನಂ = ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವಚನವನ್ನು, ಬುಧೇತರಃ = ಅಜ್ಞಾನಿಯು, ಶ್ರವಣಂ = ಶಾಸ್ತ್ರಶ್ರವಣವನ್ನು, ವಿದಧ್ಯಾತ್ = ಮಾಡಬೇಕು. (ತತ್ರಾಪಿ = ಅದರಲ್ಲಿಯೂ,) ಯತಿಃ = ಸನ್ನ್ಯಾಸಿಯು, ವಿಶೇಷಾತ್ = ಅತಿಶಯವಾಗಿ, (ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ ಶ್ರವಣಂ ಚ= ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮತ್ತು ಶ್ರವಣ ಎರಡನ್ನೂ) ಮಾಡಬೇಕು. ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಲೋಕಚೋದನಾತ್ - ಲೋಕ = ಅಲ್ಲಿ ಮಿಲಿತರಾಗಿರತಕ್ಕ ಜನಗಳ, ಚೋದನಾತ್ = ಪ್ರೇರಣಾದ್ವೇಷಿಯಿಂದ, ಪೂರ್ಣಧೀಃ = ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು, ಮಾಯಾಸಮಯಂ = ಮಾಯಿಗಳ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು, ಪ್ರವಕ್ತಿ ಸ್ಮ = ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡತಕ್ಕಂಥವರಾದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಲೋಕದ ಎಂದರೆ ಆಗ ಅಲ್ಲಿ ನೆರೆದಿದ್ದ ಜನಗಳ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದ 'ಧೀ' ಎಂಬ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಮಾಯಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದರು.

('ಸ್ಮಾತೀತೇ ಲಜ್' ಎಂಬಂತೆ 'ಪ್ರವಕ್ತಿ' ಎಂಬುದು ವರ್ತಮಾನಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ 'ಸ್ಮ' ಎಂಬ ಅವ್ಯಯವಿರೋಧದಿಂದ ಭೂತಾರ್ಥ ಹೇಳಿದೆ).

ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ನನಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಲು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡಲಾಗಿ ಶ್ರೋತೃವರ್ಗದ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಅವರನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಂಡರು, ಇದನ್ನೇ ಜನಗಳ ಪ್ರೇರಣೆ ಎಂದಿದ್ದು, ಏನೆಂದರೆ, 'ಮೋಕ್ಷಾಪೇಕ್ಷಿಯಾದ ಪುರುಷನು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಪಂಡಿತನಾಗಿದ್ದರೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕು, ಪಂಡಿತನಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಗುರುಮುಖದಿಂದ ಶ್ರವಣ ಮಾಡಬೇಕು, ಯತಿಗಳು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ಶ್ರವಣಮೊದಲಾದ ರೂಪವಾದ (ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ ಮನನ, ನಿಧಿಧ್ಯಾಸನಾದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು) ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವೃತ್ತಿ ಹೊರತಾಗಿ ಬೇರೆಯ ಕೆಲಸವು ಇಲ್ಲದಿರೋಣದರಿಂದ ಗೃಹಸ್ಥಾದಿಗಳಿಗೆ

ಂತಲೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನೂ, ಶ್ರವಣವನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕು.

‘ಉಪನಿಷದಮಾವರ್ತಯೇತ್ ಉಪನಿಷದಮಾವರ್ತಯೇತ್’

ಎಂಬುದಾಗಿ ಎಂದರೆ ಉಪನಿಷತ್ತನ್ನು ಅವರ್ತನ ಮಾಡಬೇಕು, ಉಪನಿಷತ್ತನ್ನು ಅವರ್ತನ ಮಾಡಬೇಕು (ತಾತ್ಪರ್ಯದ್ಯೋತಕದ್ವಿರುಕ್ತಿ) ಎಂದು ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಶ್ರುತಿಯಿರೋಣದರಿಂದ ಯತಿಯು ವಿದ್ವಾಂಸನಾಗಿದ್ದರೆ ಗೃಹಸ್ಥಾದಿಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕು, ಹಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಇತರರಿಂದ ಜ್ಯೇಷ್ಠಯತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಶ್ರವಣ ಮಾಡಬೇಕು. ನೀವಾದರೋ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥರಾಗಿ ರುತ್ತೀರಿ, ಆದ್ದರಿಂದ ನಮಗೆ ನೀವೇ ಮಾಯಿಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿ ಹೇಳಿರಿ’ ಎಂಬುದಾಗಿ.

ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರಪ್ರವರ್ತನಕ್ಕೋಸ್ಕರವೇ ಅವತರಿಸಿದ ಆಚಾರ್ಯರು ಮಾಯಿಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೇಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದರು ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದರೆ, ಅವರು ಮುಂದೆ ತಾವು ಮಾಡತಕ್ಕ ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದರೆಂದು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳುತ್ತೇವೆ

|| 47 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಇವರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಕೇಳಲು ವಿವಿಧ ಜನಗಳು ಬಂದರು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ- ‘ಅಖಂಡಿತ’ ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಅಖಂಡಿತೋಪನ್ಯಸನಂ ವಿಸಂಶಯಂ

ಸಸಂಪ್ರದಾಯಂ ಪ್ರವಚೋ ದೃಢೋತ್ತರಮ್ |

ಸಮಾಗಮಂಚೋ ತುಮಮುಷ್ಯ ಸಾಗ್ರಹಾ

ಜನಾಃ ಶ್ರುತಾಢ್ಯಾಶ್ಚತುರಾ ಬುಭೂಷವಃ

|| 48 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಅಖಂಡಿತೋಪನ್ಯಸನಂ, ವಿಸಂಶಯಂ, ಸಸಂಪ್ರದಾಯಂ, ಪ್ರವಚಃ, ದೃಢೋತ್ತರಂ, ಸಮಾಗಮನ್, ಶ್ರೋತುಮ್, ಅಮುಷ್ಯ, ಸಾಗ್ರಹಾಃ, ಜನಾಃ, ಶ್ರುತಾಢ್ಯಾಃ, ಚತುರಾಃ, ಬುಭೂಷವಃ||

ಅರ್ಥಃ- ಶ್ರುತಾಢ್ಯಾಃ = ಶಾಸ್ತ್ರಶ್ರವಣದಿಂದ ಸಂಪನ್ನರಾದ, ಜನಾಃ = ಜನಗಳು, ಚತುರಾಃ = ಯುಕ್ತಿವಿಶೇಷಜ್ಞಾನದಿಂದ ಪಂಡಿತರುಗಳು, ಬುಭೂಷವಃ ಸಂತಃ = ಆಗಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಾವುಳ್ಳವರಾಗಿ, ಅಖಂಡಿತೋಪನ್ಯಸನಂ-ಅಖಂಡಿತ = ಮಧ್ಯಮಧ್ಯ ವಿಚ್ಛೇದರಹಿತವಾದ, ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಉಪನ್ಯಸನಂ= ಗ್ರಂಥಾನುವಾದದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ, ವಿಸಂಶಯಂ = ಸರ್ವಸಂಶಯ ಪರಿಹಾರಕವಾದ, ದೃಢೋತ್ತರಂ-ದೃಢ = ಸಂಶಯರಹಿತವಾದ, ಉತ್ತರಂ= ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವುಳ್ಳ,

ಸಸಂಪ್ರದಾಯಂ = ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಬಲ್ಲವರಿಗೆ ಸಮೃತವಾದ, ಪ್ರವಚಃ = ಮಾಯಿಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರವಚನವನ್ನು , ಶ್ರೋತುಮ್ = ಶ್ರವಣ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ , ಸಾಗ್ರಹಾಃ ಸಂತಃ = ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಹಿತರಾದಂಥವರಾಗಿ, ಸಮಾಗಮನ್ = ಪ್ರಾಪ್ತರಾಗತಕ್ಕಂಥವರಾದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ಜನಗಳು ಈಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ಪ್ರವಚನವನ್ನು ಕೇಳಲು ಕಲಿತರು, ಹೇಗೆಂದರೆ ಆಗ್ರಹ ಎಂದರೆ ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಹಿತರಾಗಿ. (ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷ ಮಧ್ವರ ವಿವಾದಾದಿಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ, ಕುತೂಹಲ ಕೆರಳಿ, ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಬಂದರು). ಆ ಜನಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯರಲ್ಲ- ವಿದ್ಯಾಸಂಪನ್ನರಾಗಿದ್ದರು = ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಮಾಯಿಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣರಾಗಿದ್ದರು, ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಏಕೆ ಬಂದರು ಎಂದರೆ ಯುಕ್ತಿ ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನದಿಂದ ಪಂಡಿತರಾಗಲು ಇಚ್ಛಿಸತಕ್ಕವರಾಗಿ. ಆಚಾರ್ಯರ ಪ್ರವಚನವು ಪಂಡಿತರಿಗೂ ಶಿಕ್ಷಕವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಅರ್ಥ. ಅದನ್ನೇ ಸ್ವಷ್ಟೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ 'ಅಖಂಡಿತೋಪನ್ಯಸನಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ.

ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ಪ್ರವಚನವು ಅಖಂಡಿತ ಎಂದರೆ ಮಧ್ಯೆ ಮಧ್ಯೆ ವಿಚ್ಛೇದರಹಿತವಾದ ಉಪನ್ಯಾಸವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿತ್ತು ಎಂದರೆ ಧಾರಾರೂಪದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಗ್ರಂಥದ ಅನುವಾದದಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿತ್ತು, ಸರ್ವಸಂಶಯ ಪರಿಹಾರಕವಾಗಿತ್ತು, ಮಾಯಿ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಬದ್ಧವಾಗಿತ್ತು - ಮಾಯಿಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವರಿಗೆ ಸಮೃತವಾಗಿತ್ತು, ದೃಢವಾದ ಎಂದರೆ ಕುಚೋದ್ಯಮಾಡತಕ್ಕವರ ದೂಷಣದಿಂದ ರಹಿತವಾದ (ಅವರಿಂದ ದೂಷಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದ) ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರಗಳು ಉಳ್ಳದ್ದಾಗಿತ್ತು.

ಕಡೆಯ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಕುಚೋದ್ಯಮಾಡುವವರೂ ಬಂದ ಜನರಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೆಂದು ಧ್ವನಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಹೀಗೂ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಬಹುದು, ಏನೆಂದರೆ, 'ಚತುರಾಃ ಬುಭೂಷವಃ, ಜನಾಃ, (ತಥಾ) ಸಾಗ್ರಹಾಃ ಶ್ರುತಾಢ್ಯಾಃ, ಸಮಾಗಮನ್' ಎಂದರೆ ಪಂಡಿತರಾಗಬೇಕು ಎಂದು ಇಚ್ಛೆವುಳ್ಳ ಜನಗಳೂ, (ಹಾಗೂ) (ನೂತನ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯು ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುವನಂತೆ, ಇನ್ನೂ ಹುಡುಗ, ಏನು ಹೇಳುವನೋ ಕೇಳಿಯೇ ಬಿಡೋಣ ಎಂದು) ದುರಾಗ್ರಹದಿಂದ ಸಹಿತರಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಪನ್ನರಾದವರೂ ಬಂದರು ಎಂಬುದಾಗಿ.

|| 48 ||

ಅವತಾರಿಕಾ :- ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ ಅಸಾಧಾರಣ ಪ್ರತಿಭೆಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸತಕ್ಕ ಮತ್ತೊಂದು ಘಟನೆಯನ್ನು ಹೇಳಲು ಆರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ- 'ಗುರೋಃ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಗುರೋರುಪಾಂತೇ ಶ್ರವಣೇ ರತ್ನೈರ್ಧ್ವಜೈಃ

ಸ ಪಂಚಷ್ಠೈರ್ಭಾಗವತೇ ಕದಾಚನ |

ಬಹುಪ್ರಕಾರೇ ಲಿಖಿತೇ ತು ವಾಚಿತೇ

ಪ್ರಕಾರಮೇಕಂ ಪ್ರಭುರಭ್ಯಧಾದ್‌ದೃಢಮ್

॥ 49 ॥

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಗುರೋಃ, ಉಪಾಂತೇ, ಶ್ರವಣೇ, ರತ್ನೈಃ, ದ್ವಿಜೈಃ, ಸಃ, ಪಂಚಷ್ಠೈಃ, ಭಾಗವತೇ, ಕದಾಚನ, ಬಹುಪ್ರಕಾರೇ, ಲಿಖಿತೇ, ತು, ವಾಚಿತೇ, ಪ್ರಕಾರಮ್, ಏಕಂ, ಪ್ರಭುಃ, ಅಭ್ಯಧಾತ್, ದೃಢಮ್ ॥

ಅರ್ಥಃ ಕದಾಚನ = ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಗುರೋಃ = ಅಚ್ಯುತ ಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರ, ಉಪಾಂತೇ = ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ, ಶ್ರವಣೇ = ಭಾಗವತಪುರಾಣವ್ಯಾಖ್ಯಾನಶ್ರವಣದಲ್ಲಿ, ರತ್ನೈಃ = ಆಸಕ್ತರಾದ, ಪಂಚಷ್ಠೈಃ = ಐದಾರು, ದ್ವಿಜೈಃ = ಶಿಷ್ಯರಾದಂಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ, ಬಹುಪ್ರಕಾರೇ = ಅನೇಕಪ್ರಕಾರವಾದ ಪಾಠವುಳ್ಳ, ಲಿಖಿತಂ = ಭಿನ್ನಭಿನ್ನಪಾಠದಿಂದ ಲಿಖಿತವಾದ, ಭಾಗವತೇ = ಭಾಗವತವು, ವಾಚಿತೇಽಪಿ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟರೂ ಕೂಡ, ಸಃ = ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ, ಪ್ರಭುಃ = ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು, ದೃಢಂ (ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ) = ನಿಸ್ಸಂಶಯವಾಗಿ ಆಗೋಣ ಹೇಗೋ ಹಾಗೇ, ಏಕಂ ಪ್ರಕಾರಂ = ಒಂದು ಪ್ರಕಾರವನ್ನು, (ಪಾಠಪ್ರಕಾರವನ್ನು), ಅಭ್ಯಧಾತ್ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಒಮ್ಮೆ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರ ಶಿಷ್ಯಭೂತರಾದ (ಛ.ವ್ಯಾ.)ಐದಾರು ಮಂದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಭಾಗವತವು ಓದಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅವರುಗಳು ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತಶ್ರವಣದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿದ್ದರು= ಭಾಗವತ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶ್ರೋತೃಜನರು ತಮ್ಮ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಪಾಠಪ್ರಕಾರ ಓದಿದರು ಎಂದು ಅರ್ಥ. (ಇದರಿಂದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಶಿಷ್ಯರಿಂದ ಭಾಗವತದ ಪಂಕ್ತಿಯನ್ನು ಓದಿಸಿ ತಾವು ಅರ್ಥಾನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದು ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ).

‘ತು’= ಹೀಗೆ ಓದಲ್ಪಟ್ಟಲಾದಾಗ್ಯೂ ಸಮರ್ಥರಾದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು, (ಈ ಪಾಠವೇ ವ್ಯಾಸರಿಗೆ ಅಭಿಪ್ರತವಾದದ್ದು ಎಂದು) ಒಂದೇ ಪಾಠವನ್ನು ಹೇಳಿದರು.

‘ದೃಢಮ್’ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಸಂಶಯವಿರಲಿಲ್ಲ

॥ 49 ॥

ಅವತಾರಿಕಾ :- ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ ದಾರ್ಢ್ಯವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದರೂ ಆ ಪ್ರಕಾರವನ್ನೇ ಶುದ್ಧಪಾಠವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿದರು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ-‘ಪರಪ್ರಕಾರೇಷು’ ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಪರಪ್ರಕಾರೇಷ್ವಪಿ ಸಂಭವತ್ಸು ತೇ ವಿನಿರ್ಣಯೋಽಸ್ಮಿನ್ ಕಥಮಿತ್ಯುದೀರಿತೇ |

ಮುಕುಂದಬೋಧೇನ ಮಹಾಹೃದಬ್ರವೀತ್ ಪ್ರಕಾರಮೇಕಂ ಭಗವತ್‌ಕೃತಂ ಸ್ಫುಟಮ್ || 50 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಪರಪ್ರಕಾರೇಷು, ಅಪಿ, ಸಂಭವತ್ಸು, ತೇ, ವಿನಿರ್ಣಯಃ, ಅಸ್ಮಿನ್, ಕಥಮ್, ಇತಿ, ಉದೀರಿತೇ, ಮುಕುಂದಬೋಧೇನ, ಮಹಾಹತ್, ಅಬ್ರವೀತ್, ಪ್ರಕಾರಮ್, ಏಕಂ, ಭಗವತ್‌ಕೃತಂ, ಸ್ಫುಟಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ- : ಪರಪ್ರಕಾರೇಷುಪಿ - ಪರ = ಬೇರೆಯಾದ, ಪ್ರಕಾರೇಷು = ಪಾಠಾಂತರಗಳು, ಸಂಭವತ್ಸುಪಿ = ಕೂಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಕೂಡ, ತೇ = ನನಗೆ, ಅಸ್ಮಿನ್ = ನಿನ್ನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಂಥ, ಪಾಠದಲ್ಲಿ, ವಿನಿರ್ಣಯಃ = ನಿಶ್ಚಯವು, ಕಥಂ = ಹೇಗೆ, ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಮುಕುಂದಬೋಧೇನ - ಮುಕುಂದ = ಮೋಕ್ಷಪ್ರನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ, ಬೋಧೇನ = ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಅಚ್ಯುತ ಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರಿಂದ, ಉದೀರಿತೇ ಸತಿ = ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾ ಇರಲಿಕ್ಕೆ, ಮಹಾಹತ್ - ಮಹಾ = ಬಹುವಿಷಯಕವಾದ, ಹೃತ್ = ಹೃದಯ(ಮನಸ್ಸು)ವುಳ್ಳ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು, ಏನಂ = ತಮ್ಮಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಕಾರಂ = ಪಾಠಪ್ರಕಾರವನ್ನು, ಭಗವತ್‌ಕೃತಂ - ಭಗವತ್ = ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ, ಕೃತಂ = ರಚಿತವಾದಂಥಾದ್ದು ಇಂತೆಂದು, ಸ್ಫುಟಮ್ = ಯುಕ್ತಿಸಹಿತವಾಗಿ, ಅಬ್ರವೀತ್ = ಹೇಳಿದರು

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಮುಕ್ತಿದಾತನಾದ್ದರಿಂದ ಮುಕುಂದನೆಂಬ ಪರಮಾತ್ಮನ ಬೋಧೆ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಹೇಳಿದರು. 'ಪಾಠಾಂತರಗಳೂ ಕೂಡುತ್ತಿರಲಾಗಿ ನಿನ್ನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಈ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಇದೇ ವ್ಯಾಸರಿಂದ ಉಕ್ತವಾದ(ಭ.ವ್ಯಾ) ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ (ವಿ.ಟೀ)ಪಾಠವು; ಮತ್ತೊಂದಲ್ಲ' ಎಂಬ ನಿಶ್ಚಯವು ಹೇಗೆ' ಎಂಬುದಾಗಿ. ಹೀಗೆ ಅವರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡಲು ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ತಮ್ಮಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪಾಠಪ್ರಕಾರವನ್ನೇ ವೇದವ್ಯಾಸರಚಿತವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿದರು; ಸುಮ್ಮನೆ ಶಾರ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿದರೆಂದಲ್ಲ; ಮತ್ತೇನೆಂದರೆ - 'ಸ್ಫುಟಂ' = ಸಯುಕ್ತಿಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದರು. ಹೇಗೆ ಹೇಳಲಾಯಿತೆಂದರೆ- ಅವರು ಮಹಾ ಎಂದರೆ ಬಹುವಿಷಯಕವಾದ ಹೃತ್ ಎಂದರೆ ಮನಸ್ಸು (ಭ.ವ್ಯಾ) ಇಲ್ಲವೆ ಜ್ಞಾನ (ವಿ.ಟೀ)ವುಳ್ಳವರು.

|| 50 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು ವ್ಯಾಸಾಭಿರಹಿತ ಪಾಠವನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದೇ ಆದರೆ ಪಂಚಮಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿನ ಗದ್ಯವನ್ನು ಹೇಳೆಂದು ಹೇಳಿದರೆಂದೂ, ಅದರಂತೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದರೆಂದೂ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ- 'ನಿಗದ್ಯತಾಂ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ನಿಗದ್ಯತಾಂ ಗದ್ಯಮಿಹೈವ ಪಂಚಮೇ ಜಗದ್‌ಗುರೋರ್ವೇತ್ಥ ಕೃತಿಸ್ಥಿತಿಂ ಯದಿ |

ಇತಿ ಬ್ರುವಾಣೇ ಯತಿಸತ್ತಮೇ ಸ್ವಯಂ ತದುಕ್ತಮಾರ್ಗೇಣ ಜಗಾದ ಭೂರಿಹೃತ್ || 51 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ನಿಗದ್ಯತಾಂ, ಗದ್ಯಮ್, ಇಹ, ಏವ, ಪಂಚಮೇ, ಜಗದ್ಗುರೋಃ, ವೇತ್ಸ, ಕೃತಿಸ್ಥಿತಿಂ, ಯದಿ, ಇತಿ, ಬ್ರುವಾಣೇ, ಯತಿಸತ್ತಮೇ, ಸ್ವಯಂ, ತದುಕ್ತಮಾರ್ಗೇಣ, ಜಗಾದ, ಭೂರಿಹೃತ್ ||

ಅರ್ಥಃ- : ಹೇ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞ = ಎಲೈ ! ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರೇ, ಯದಿ = ಒಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಜಗದ್ಗುರೋಃ = ಜಗತ್ತಿಗೆ ಗುರುಗಳಾದ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರ, ಕೃತಿಸ್ಥಿತಿಂ- ಕೃತಿ = ಗ್ರಂಥರಚನೆಯ, ಸ್ಥಿತಿಂ = ಪ್ರಕಾರವನ್ನು, ವೇತ್ಸ - ತಿಳಿದಿದ್ದೀಯಾದರೆ, ತರ್ಹಿ = ಆ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಇಹೈವ = ಈ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿಯೇವೇ, ಪಂಚಮೇ = ಪಂಚಮಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ, ಗದ್ಯಮ್ = ಅಚ್ಛಂಧೋಬದ್ಧವಾದ ವಾಕ್ಯವು, ತ್ವಯಾ = ನಿನ್ನಿಂದ, ನಿಗದ್ಯತಾಮ್ = ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿ. ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಯತಿಸತ್ತಮೇ = ಯತಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಬ್ರುವಾಣೇ ಸತಿ = ಮಾತನಾಡುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಿರಲಿಕ್ಕೆ, ಭೂರಿಹೃತ್ = ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು, ಸ್ವಯಂ = ತಾವು ತದುಕ್ತಮಾರ್ಗೇಣ- ತತ್ = ಆ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಾರ್ಗೇಣ = ಮಾರ್ಗದಿಂದ, ಜಗಾದ = ಪಾಠದಿಂದಲೂ, ಅರ್ಥದಿಂದಲೂ ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಯತಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಮಾತನಾಡಿದರು, ಎಲೈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞನೇ ಒಂದು ವೇಳೆ ಜಗತ್ತುಗಳಿಗೆ ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಗ್ರಂಥನಿರ್ಮಾಣ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದರೆ, ಈ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿಯೇ ಐದನೆಯಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಗದ್ಯವು ನಿನ್ನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿ. ಹೀಗೆನ್ನಲಾಗಿ, ಬಹು ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ತಾವು ಆವೇದವ್ಯಾಸರಿಂದ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ (ತಾವು ಪಾಠ ಸರಿಯಾಗಿ ದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಕಾರ)ಹೇಳಿದರು ಎಂದರೆ ಪಾಠವನ್ನು ಕಂಠಪಾಠ ಒಪ್ಪಿಸಿ, ಅರ್ಥಾನುವಾದ ಮಾಡಿದರು.

(ಗದ್ಯವೆಂದರೆ ಛಂದೋಬದ್ಧವಲ್ಲದ ವಾಕ್ಯ, 'ಅಪಾದಃ ಪದಸಂತಾನೋ ಗದ್ಯಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ ಬುದ್ಧಃ' ಎಂದರೆ ಪಾದರಹಿತವಾದ (ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳು.ಹಾಗೆ ಪಾದಗಳಿಲ್ಲದ) ಪದಸಮೂಹವು ಪಂಡಿತರಿಂದ ಗದ್ಯವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ವಚನಾನುಸಾರ.) || 51 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಅದನ್ನೇ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ- 'ಅಶೇಷ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಅಶೇಷಶಿಷ್ಯೈಶ್ಚ ತದಾಜ್ಞಯಾ ತದಾ ಪರೀಕ್ಷಣಾಯೈಕ್ಸಿ ಸಮಸ್ತಪುಸ್ತಕಮ್ |

ಸ ತತ್ರ ಹಂತೈಕತಮೇ ಸ್ಥಿತಂ ತ್ಯಜನ್ ನ ತಾವದಧ್ಯಾಯನಿಕಾಯಮಭ್ಯಧಾತ್ || 52 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ- ಅಶೇಷಶಿಷ್ಯೈಃ, ಚ, ತದಾಜ್ಞಯಾ, ತದಾ, ಪರೀಕ್ಷಣಾಯ, ಐಕ್ಷಿ, ಸಮಸ್ತಪುಸ್ತಕಮ್, ಸಃ, ತತ್ರ, ಹಂತ, ಏಕತಮೇ, ಸ್ಥಿತಂ, ತ್ಯಜನ್, ನ, ತಾವತ್, ಅಧ್ಯಾಯನಿಕಾಯಮ್, ಅಭ್ಯಧಾತ್ ||

ಅರ್ಥಃ- ತದಾ = ಪಂಚಮಸ್ಕಂಧಗದ್ಯಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ, ತದಾಜ್ಞಯಾ - ತತ್ = ಗುರುಗಳಾದಂಥ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರ, ಆಜ್ಞಯಾ = ಆಜ್ಞಾದಿಂದ, ಅಶೇಷಶಿಷ್ಯೈಃ - ಅಶೇಷ = ಸಮಸ್ತರಾದ, ಶಿಷ್ಯೈಃ = ಶಿಷ್ಯರುಗಳಿಂದ, ಪರೀಕ್ಷಣಾಯ = ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪಾಠವು ಭಾಗವತಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ಪರೀಕ್ಷಾಕೋಸ್ಕರ, ಸಮಸ್ತಪುಸ್ತಕಂ - ಸಮಸ್ತ = ಸಮಸ್ತವಾದ, ಪುಸ್ತಕಮ್ = ಪುಸ್ತಕಸಮೂಹವು, ಐಕ್ಷಿ = ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಸಃ = ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು, ತತ್ರ = ಆ ಸಮಸ್ತ ಪುಸ್ತಕಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ಏಕತಮೇ = ಶುದ್ಧಪಾರಾತ್ಮಕವಾದ ಒಂದು ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ, ಸ್ಥಿತಂ = ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪಾಠವನ್ನು, ನ ತ್ಯಜನ್ ಸನ್ = ಪಠಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡದಿರತಕ್ಕವರಾಗಿ, ತಾವತ್ = ಆಗ, ಒಂದು ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪಾಠಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪಠಣ ಮಾಡತಕ್ಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಅಧ್ಯಾಯನಿಕಾಯಂ - ಅಧ್ಯಾಯ = ಅಧ್ಯಾಯಗಳ, ನಿಕಾಯಂ = ಸಮೂಹವನ್ನು, (ಪಂಚಮಸ್ಕಂಧ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಮೂಹವನ್ನು,) ಅಭ್ಯಧಾತ್ = ಪಾಠತಃ, ಅರ್ಥತಃ ಹೇಳಿದರು. ಹಂತ = ಆಶ್ಚಯವು, ಸಂತೋಷವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಆಗ ಎಂದರೆ ಗದ್ಯಪಾಠಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆ ಎಂದರೆ ಗುರುಗಳಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರ ಆಜ್ಞಾನುಸಾರ ಸಮಸ್ತಶಿಷ್ಯರಿಂದ ಪಂಚಮಸ್ಕಂಧಾತ್ಮಕವಾದ ಸರ್ವಪುಸ್ತಕ ಸಮುದಾಯವು ('ಸಮಸ್ತಪುಸ್ತಕಂ' ಎಂಬುದು ಸಮುದಾಯ ಏಕವಚನವು ಸಮಸ್ತಪುಸ್ತಕಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ) ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಏತಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಎಂದರೆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪಾಠವು ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿದೆಯೇ ಇಲ್ಲವೇ ಎಂದು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಇಲ್ಲವೇ (ವಿ.ಟೀ) ವಿಶ್ವಾಸ ಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ.

ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಆ ಪುಸ್ತಕಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಶುದ್ಧಪಾರಾತ್ಮಕವಾದ ಒಂದು ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಮಾನವಾದ ಇಲ್ಲವೆ ('ಏಕತಮೇಕ್ಷಿತಂ' ಎಂಬ ಪಾರಾನುಸಾರ) ಶಿಷ್ಯರಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪಾಠವನ್ನು (ಚಾಚೂ) ಬಿಡದೆ= ಎಂದರೆ ಪುಸ್ತಕವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಪಂಚಮಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ ಗದ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವವರಾದಾಗ್ಯೂ ಶುದ್ಧಪಾಠವಿರತಕ್ಕ ಒಂದು ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪಾರಾನುಸಾರ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಬಿಡದೇ

ಹೇಳುವವರಾಗಿ, ಪಠಣಮಾಡತಕ್ಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಂಚಮಸ್ಕಂಧಗತ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಮೂಹಗಳನ್ನೇ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿದರು.

ಹಂತ- ಆಶ್ಚರ್ಯವು ಇಲ್ಲವೆ ಸಂತೋಷವು.

|| 52 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಕಲಿಯದಿದ್ದನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದರೆಂಬ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಕರ ಕುತೂಹಲವನ್ನು ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಪರಿಹರಿಸಿದರು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ- 'ಅತ್ರ ಜನ್ಮನಿ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಅತ್ರ ಜನ್ಮನಿ ನ ಯತ್ ಪಠಿತಂ ತೇ ಜೈತ್ರ ಭಾತಿ ಕಥಮಿತ್ಯಮುನೋಕ್ತೇ |

ಪೂರ್ವಜನ್ಮಸು ಹಿ ವೇದ ಪುರೇದಂ ಸರ್ವಮಿತ್ಯಮಿತಬುದ್ಧಿರುವಾಚ || 53 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಅತ್ರ, ಜನ್ಮನಿ, ನ, ಯತ್, ಪಠಿತಂ, ತೇ, ಜೈತ್ರ, ಭಾತಿ, ಕಥಮ್, ಇತಿ, ಅಮುನಾ, ಉಕ್ತೇ, ಪೂರ್ವಜನ್ಮಸು, ಹಿ, ವೇದ, ಪುರಾ, ಇದಂ, ಸರ್ವಮ್, ಇತಿ, ಅಮಿತಬುದ್ಧಿಃ, ಉವಾಚ ||

ಅರ್ಥಃ- ಹೇಜೈತ್ರ = ಎಲೈ! ಜಯಶೀಲರಾದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞ ರೇ, ಅತ್ರ, ಜನ್ಮನಿ= ಈ, ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ, ಯತ್ = ಯಾವ ವೇದ ಪುರಾಣಾದಿಗಳು, ನ ಪಠಿತಂ = ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ, ತತ್ = ಅದು, ತೇ = ನಿನಗೆ, ಕಥಂ = ಹೇಗೆ, ಭಾತಿ = ಪ್ರತಿಭಾತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಅಮುನಾ = ಗುರುಗಳಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರಿಂದ, ಉಕ್ತೇ ಸತಿ = ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಿರಲಿಕ್ಕೆ, ಅಮಿತಬುದ್ಧಿಃ - ಅಮಿತ = ಪೂರ್ಣವಾದ, ಬುದ್ಧಿಃ = ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು, ಅಹಂ = ನಾನು, ಇದಂ ಸರ್ವಂ = ಈ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ, ಪೂರ್ವಜನ್ಮಸು = ಪೂರ್ವಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ, ವೇದ = ತಿಳಿಯತಕ್ಕಂಥವನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಹಿ = ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಉವಾಚ = ಮಾತನಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಗುರುಗಳಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಎಂದರು, 'ಎಲೈ! ಜಯಶೀಲನೇ, ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಯಾವ ವೇದ ಪುರಾಣಾದಿಗಳು ನಿನ್ನಿಂದ ಅಧೀತವಾಗಲಿಲ್ಲವೋ, ಅದು ಹೇಗೆ ನಿನಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ? ನೀನಿನ್ನೂ ಸಣ್ಣವ, ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತವನ್ನು ಅಭ್ಯಸಿಸಿದಂತಿಲ್ಲ. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಠ ಪಾಠತಃ ಭಾಗವತವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತೀಯೆ. ಇದು ಹೇಗೆ?' ಎಂಬುದಾಗಿ. ಹೀಗೆನ್ನಲಾಗಿ ಅಮಿತ ಎಂದರೆ ಅಪಾರವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಹೇಳಿದರು, ಇದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನಾನು ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲೇ ತಿಳಿದಿದ್ದೆನು, ಇದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು || 53 ||

ಅವತಾರಿಕಾ - ಏವಮಾದಿ ವಿಶ್ವಾಶ್ಚರ್ಯಕರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ಕೀರ್ತಿಯು ಲೋಕದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ

ಹರಡಿತ್ತು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ ಚತುರ್ಥಸರ್ಗವನ್ನು ಉಪಸಂಹರಿಸುತ್ತಾರೆ- 'ಇತಿ ಬಹುವಿಧ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ.

ಇತಿ ಬಹುವಿಧವಿಶ್ವಾಶ್ಚರ್ಯಚಿತ್ತಪ್ರವೃತ್ತೇಃ

ಜಗತಿ ವಿತತಿಮಾಪನ್ ನೂತನಾಽಪ್ಯಸ್ಯ ಕೀರ್ತಿಃ |

ಕ್ಷಪಿತತತಮಸ್ಯಾ ಭಾಸ್ಕರೀವ ಪ್ರಭಾಽಲಂ

ಸುಜನಕುಮುದವೃಂದಾನಂದದಾ ಚಂದ್ರಿಕೇವ || 54 ||

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಕವಿಕುಲತಿಲಕತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯಸುತ

ಶ್ರೀನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ

ಸುಮಧ್ವವಿಜಯೇ ಮಹಾಕಾವ್ಯೇ ಆನಂದಾಂಕೇ ಚತುರ್ಥಃ ಸರ್ಗಃ ಸಮಾಪ್ತಃ

ಪದಚ್ಛೇದಃ - ಇತಿ, ಬಹುವಿಧವಿಶ್ವಾಶ್ಚರ್ಯಚಿತ್ತಪ್ರವೃತ್ತೇಃ, ಜಗತಿ, ವಿತತಿಮ್, ಆಪತ್, ನೂತನಾ, ಅಪಿ, ಅಪ್ಯ, ಕೀರ್ತಿಃ, ಕ್ಷಪಿತತತಮಸ್ಯಾ, ಭಾಸ್ಕರೀ, ಇವ, ಪ್ರಭಾ, ಅಲಂ, ಸುಜನಕುಮುದವೃಂದಾನಂದದಾ, ಚಂದ್ರಿಕಾ, ಇವ ||

ಅರ್ಥಃ- ಇತಿ=ಪೂರ್ವೋಕ್ತಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಬಹುವಿಧವಿಶ್ವಾಶ್ಚರ್ಯಚಿತ್ತ ಪ್ರವೃತ್ತೇಃ - ಬಹುವಿಧ = ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾದ, ವಿಶ್ವ = ಸಮಸ್ತ (ಜಗತ್ತಿಗೆ) ಜನರುಗಳ, ಆಶ್ಚರ್ಯ = ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ, ಚಿತ್ತ = ಮನಸ್ಸಿನ, ಪ್ರವೃತ್ತೇಃ = ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ, ಅಪ್ಯ = ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ, ಕೀರ್ತಿಃ = ಯಶಸ್ಸು, ನೂತನಾ ಅಪಿ = ನವೀನವಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ, ಜಗತಿ = ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಭಾಸ್ಕರೀ = ಸೂರ್ಯ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ, ಪ್ರಭೇವ = ಕಾಂತಿಯಂತೆ, ಕ್ಷಪಿತತತಮಸ್ಯಾ- ಕ್ಷಪಿತ = ನಾಶ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತತ = ಸರ್ವಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ, ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ತಮಸ್ಯಾ = ಅಜ್ಞಾನ ವೆಂಬ ಕತ್ತಲೆವುಳ್ಳ ಸುಜನಕುಮುದವೃಂದಾನಂದದಾ = ಸುಜನ = ಸಜ್ಜನರುಗಳೆಂಬೋ, ಕುಮುದ = (ಕನ್ನಡಿಲೆ) ಕುಮುದ ಪುಷ್ಪಗಳ, ವೃಂದ = ಸಮೂಹಕ್ಕೆ, ಆನಂದದಾ = ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟು ಮಾಡತಕ್ಕ, ಚಂದ್ರಿಕೇವ = ಬೆಳದಿಂಗಳನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ, ವಿತತಿಮ್ = ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು, ಆಯತ್ = ಹೊಂದಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ- ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ ಯಶಸ್ಸು ನವೀನವಾಗಿತ್ತು, ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿತು. ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಅನೇಕವಿಧವಾದ, ಜಗತ್ತಿಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ (ನಾನಾ ವಿದ್ಯಾವಿಷಯವಾದ) ಮನೋವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವರು. ನೂತನವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೀರ್ತಿಯು ಹರಡಿತೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಪಮಾನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ- ಭಾಸ್ಕರೀ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ.

1. ಭಾಸ್ಕರೀ ಎಂಬ ಸೂರ್ಯನ ಬೆಳಕು ನೂತನವಾಗಿದ್ದರೂ ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯನು ಆಗತಾನೇ

ಉದಯಿಸಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ಕೀರ್ತಿಯು ವ್ಯಾಪ್ತವಾದುದು. ಆ ಭಾಸ್ಕರಿಯು ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವಂತೆ ಎಂದರೆ ನೂತನಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ಕೀರ್ತಿಯೂ ಸಮಸ್ತ ಜನರ ಹೃದ್ಯತವಾದ ಅಜ್ಞಾನಲಕ್ಷಣ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತದೆ.

ಬೆಳದಿಂಗಳು ಚಂದ್ರನು ಉದಯಿಸಿದ ಕ್ಷಣದಲ್ಲೇ ಹರಡುವಂತೆ. ಆಚಾರ್ಯರ ಕೀರ್ತಿಯು ನೂತನವಾದರೂಹರಡಿದೆ. ಬೆಳದಿಂಗಳಾದರೂಕುಮುದಪುಷ್ಪಗಳಸಮೂಹವನ್ನು ಆನಂದಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ, ಎಂದರೆ ಕುವಲಯಗಳು ಚಂದ್ರದರ್ಶನದಿಂದ ಅರಳುತ್ತವೆ. ಅದರಂತೆ, ಆಚಾರ್ಯರ ಕೀರ್ತಿಯ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದ ಸಜ್ಜನರು ಉಲ್ಲಾಸಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವೃತ್ತ - ಈ ಶ್ಲೋಕವು 'ನನಮಯಯಯುತೇಯಂ ಮಾಲಿನೀ ಭೋಗಿಲೋಕೈಃ' ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಮಾಲಿನೀವೃತ್ತದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿದೆ || 54 ||

ಸಮಸ್ತವೇದಾದಿಸುತೀರ್ಥಬೋಧನೇ ಸಮಸ್ತವಾದೀಭಕುಕುಂಭದಾರಣೇ |
 ಸಮಸ್ತಕಲ್ಯಾಣಗುಣಪ್ರವಂದನೇ ಸಮಸ್ತಕಾಲೇಷು ರತಂ ನಮಾಮ್ಯಹಮ್ ||
 ಸಮಸ್ತದೋಷಂ ಹಿ ಸಮತೀತಲೋಕಂ ಸಮಾಧಿಕೈರ್ಯೋ ರಹಿತೋ ರಮಾಪತಿಮ್ |
 ಸಮಸ್ತಜಂತುಷ್ಠವಿನಾಶತೋ ಹರಿ ಸಮಸ್ತಕಾರ್ಯೇ ತಮಹಂ ಪ್ರಚೋದಕಮ್ ||

ಶ್ರೀಮತ್ಕವಿಕುಲತಿಲಕ ಶ್ರೀವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯಸುತ ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯ
 ವಿರಚಿತವಾದ ಆನಂದಾಂಕಿತವಾದ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯವೆಂಬ ಮಹಾಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸರ್ಗದ
 ಸುಮಧ್ವವಿಜಯಾಂಬುಧಿತರಂಗಿಣೀ ಎಂಬ ಲಘು ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

